

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

GUNNAR KNUDSEN og MARIUS KRISTENSEN

1928

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

INDHOLD

H. HOLTEN-BECHTOLSHEIM, Dronning Dido og Thyra Danebod	1
INGER MARGRETHE BOBERG, Prinsessen paa Glasbjærget.....	16
AUG. F. SCHMIDT, Brandtræer og Ulykkestræer	54
HOLGER JOHANSEN, Om Adverbiets Plads.....	77
CHR. BLINKENBERG, Statuen med Guldhovedet	97
J. NØRVIG, Blicher som praktisk og politisk Skribent.....	114
MARIUS KRISTENSEN, Karen Brahes Folio. Nogle Tillægsbemærkninger	133
PAUL V. RUROW, Georg Brandes og Universitetsfilosofien	145
F. OHRT, Folkevisen om „Jesu Liv“	163

KULTUR OG FOLKEMINDER

Norske Bygder [Hans Aall, A. W. Brøgger, Edv. Bull, Knut Liestøl, Gisle Midttun] (<i>Jørgen Olrik</i>)	93
Fester og Højtider [J. S. Møller] (<i>J. W. S. Johnsson</i>)	93
Hyrdelitteratur [Aug. F. Schmidt] (<i>Hans Jensen</i>)	95
Et Hyrderim (<i>Aug. F. Schmidt</i>)	187

FRA SPROG OG LITTERATUR

Sygdomsnavnet „Kopper“ (<i>Aage Hansen</i>)	90
Fra Domkirkespiret i Odense (<i>Christine Reimer</i>)	168
Det danske R (<i>H. J. Uldall</i>)	172
At morakke (<i>Poul Høybye</i>)	175
Bibliografi over Professor Julius Paludans Arbejder (<i>Hans Aage Paludan</i>)	179
Et Par gamle Vers (<i>Marius Kristensen</i>)	186

— — — — —

DRONNING DIDO OG THYRA DANEBOÐ

AF

H. HOLTEN-BECHTOLSHEIM

I Bogen: *Gorm Konge og Thyra hans Kone — Runernes Magt* vil Hr. Niels Møller hævde, at Sven Aggesøns Beretning om Thyra Danebods Bygning af Danevirkevolden er uden Bund i Historiens Virkelighed, men kun et literært Laan fra Vergils og Justinus' Fortællinger om den karthagiske Dronning Didos Skæbne og Virken. Hr. Niels Møller lægger sig Spørgsmaalet til Rette saaledes: Man har paa Sven Aggesøns Tid fra den lille Jellingesten kendt Tilnavnet: *Danmarks Bod*, som man har henført til Thyra, i Stedet for til Gorm, og man har været optaget af Valdemar I's Byggearbejder ved Danevirke. Man har spurgt sig selv, hvem der havde bygget den ældre Vold, og man er ved Runeindskriftens Ord: *Danmarks Bod* kommet til at tænke paa Thyra. Det gamle Bygværk ved Grænsen manglede en Helt, og Heltinden Thyra manglede et Størværk. De to Ting fandt let hinanden, og Sven Aggesøn overleverede paa Latin til Eftertiden den nye Sagdannelse om Thyras Bygning af den gamle Vold ved Rigets Grænse.

Hypotesen er ikke uden Vanskeligheder. Den lille Jellingesten bærer Indskriften: Gorm Konge gjorde dette Mindesmærke efter Thyra sin Kone Danmarks Bod. Men Sven Aggesøn ender sin Thyraberetning med at fortælle, at det var Harald Blaa-tand, der lod begge sine Forældre jordfæste i de to Høje ved Jelling. Skal Hypotesen opretholdes, maa man antage, at Sven har vidst god Besked med Jellingestenens 5 sidste Ord, men ingen Anelse haft om de foregaaende 6. Er det rimeligt? Dernæst kalder Sven Thyra for *Decus Daciæ* (*Danmarks Pryd*), hvad der kun er en maadelig Gengivelse af *Danmarks Bod*; Sven, som kan godt Latin, maatte sagtens have kunnet finde en mere rammende Oversættelse (f. Ex. *adjutrix*, *renovatrix*, el. lign.). Man faar da det Indtryk, at Hædersnavnet *Danmarks Pryd* ikke skyldes Jellingestenen, men

beror paa en anden Tradition, f. Eks. ved folkelig Sagnoverlevering, og at Svens Kendskab til Jellingestenen, — hvis han overhovedet kender den, — i hvert Fald er overfladisk. Saxe lader Gorm dø før Thyra, — i aaben Strid med den lille Jellingesten. Det synes da, at selv de mest literære Mænd i Danmark ved Aar 1200 ikke har vidst alt for god Besked med den lille Jellingesten. — Det forekommer mig, at den ene af de Grundpiller, der skal bære den nye Hypotese, er noget løs i sin Konstruktion.

Men lad mig indrømme, at Hypotesens Grundlag er holdbart. — Hr. Niels Møller udvikler videre: Hun (Thyra) havde faaet sin Stordaad, men naar den skulde fortælles i Historierne, maatte den have Fylde og Enkeltheder. Det var ikke saa vanskeligt . . . Han (Sven Aggesøn) havde ikke nødig at søge langt, før han fandt et brugeligt Forbillede, nemlig Dronning Dido af Karthago (Vergils *Æneide* 1 og 4, Justinus 18, 4—6).

Spørgsmaalet bliver da: Er der noget i Didos Historie, som kan give Kød og Blod til Skelettet: Danmarks Bod og Danevirkevolden?

Vergil fortæller I, 340 flg.: Dido var lykkelig gift i Tyrus; men hendes Mand blev dræbt af hendes onde Broder. Den ulykkelige Kvinde fortæredes af Kummer; men en Nat aabenbarede hendes Mand sig og bad hende flygte. Hun slap bort til Afrika, hvor hun grundlagde og befæstede Karthago. Flere Friere meldte sig; men hun afviste dem alle, ene optaget af sine Minder og sin Bys Trivsel. Da kom Æneas og vakte hendes flammende Elskov; han er i Begyndelsen imødekommende; men Jupiter befaler ham at rejse, da han har den verdenshistoriske Opgave at grundlægge det romerske Imperium i Italien. For Dido er Skilsmissen uudholdelig, hun bygger sit eget Ligbaal, og der dræber hun sig selv med Sværd.

Justinus fortæller (18, 4—6) overensstemmende med Vergil, at Dido levede i et lykkeligt Ægteskab i Tyrus; men da hendes Mand var dræbt af hendes onde Broder, flygter hun over Kypren til Afrika, hvor hun kom i godt Forhold til Indbyggerne og fik Lov til at bygge en By. Da denne var blomstret op, forlangte Maxitanernes Konge Iarbas med 10 fornemme Karthaginiensere som Mellemmænd, at Dido skulde gifte sig med ham. Hun vil ikke, hun paakalder sin døde Mand, og efter tre Maaneders Forløb bygger

hun et Baal, hvor hun dræber sig selv med Sværd; senere dyrkedes hun som Gudinde.

Jeg kan ikke se, hvad det er, en Forfatter kan bruge i disse Fortællinger til at sætte Kød og Blod paa det tomme Navn: Thyra, det tomme Navn: Danmarks Bod, og en vis Viden om, at der for nyligt har været arbejdet paa Danevirkes Udbedring. Og jeg bliver ikke klogere ved at efterlæse Sven Aggesøns Thyrafremstilling, hvis Hovedindhold er flg.:

Thyra var en politisk klog Dronning, lige saa energisk, som hendes Mand Gorm var dvask. Hun styrede Danmarks Rige, som den tyske Kejser paa den Tid havde tvunget til at betale Skat. Han friede i Hemmelighed til hende, men hun narrede ham i tre Aar ved falsk Tale og ved at udlevere ham 12 Gidsler. Efter den Tid var hun færdig med en Vold ved Rigsgrænsen; hun kastede Masken, nægtede at betale Skat mere og fandt, det var et ringe Offer at købe Rigets Selvstændighed med de 12 Gidslers Henrettelse. Hun regerede videre til sin Død, hædret af de Danske med Navnet: *Danmarks Pryd*.

Den egentlige Didofortælling hos Vergil optager c. 1100 Verslinjer i første og fjerde Sang; hertil c. 1500 Linjer i anden og tredje, hvor Æneas ved en stor Hoffest hos Dido gør Rede for alle sine Oplevelser, mens Dronningen lytter til hans Ord og fyldes af Elskov. Justinus' Didofortælling er c. 90 Linjer. Sven Aggesøns Thyraskildring er c. 230 Linjer i Stephanus' Udgave. Men der findes i ethvert ægte Sagn, som i enhver anden Redegørelse, en Kerne, som er Sagnets konstruktive Linjer, og som kan fremstilles i stor Knaphed. Det er det, jeg mener at have gjort ovenfor. Skal der være Lighed mellem de antikke Beretninger og Thyrasagnet, maa der først spørges, om der er Lighed mellem det centrale i Fortællingerne.

Kernen i Didofortællingen er det, som baade Vergil og Justinus fortæller med størst Udførlighed. Det er for det første en Beretning om de Forhold hjemme i Tyrus, der førte til, at mange vandrede ud og grundlagde Karthago; denne Del er altsaa et Nybyggersagn, og det fortælles i det hele paa samme Maade af de to Forfattere. For det andet indeholder Didofortællingen en Beretning om Dronningens Død for egen Haand oven paa det Baal, som hun selv har bygget. Selvmordet motiveres ganske forskelligt hos de to For-

fattere, idet Dido hos Vergil dræber sig, fordi hun forlades af den Mand, hun elsker, men hos Justinus, fordi hun ikke ser nogen Udvej til at slippe for en paatrængende Bejler.

Kernen i Thyrafortællingen er Skildringen af en klog Dronning, der bruger et Frieri saa behændigt, at hun personligt triumferer og sikrer sit Land Uafhængigheden.

Hr. Niels Møller bemærker: „Saavidt jeg ved en flygtig Sammenligning af Teksterne har kunnet se, findes der ingen sproglige Genklange af Justinus eller Vergil i Svens Latin i Novellen. Deri er dog intet mærkeligt; han har vel lavet den efter Hukommelsen, ikke med Bøgerne foran sig.“

Iagttagelsen af Sprogforskellen mellem Sven og hans antagne Kilder er rigtig; jeg har kun fundet eet nævneværdigt Udtryk (in-stare operi), som findes baade hos Vergil (I, 504) og hos Sven; og denne ene Lighed er naturligvis ikke i Stand til at vise noget som helst. Men et Menneske, der har almindelig Fornuft, og som refererer en Sag efter Hukommelsen, maa først og fremmest referere de afgørende Hovedtræk. Jeg kan da ikke forstaa, at man i Svens Beretning ikke mærker noget til Nybyggersagnet og Befæstningen af Karthago eller til Dronningens Død paa Baalet. Jeg forstaa heller ikke, at der ikke er mindste Genklang af den ypperlige Fremstilling, Vergil har givet af det erotiske Forhold mellem Æneas og Dido. Det er ganske vist kun en Episode, Vergils Kunstdigtning har lagt ind i den gamle Didofortælling, men det er til Gengæld det, der griber Fantasiaen stærkere end noget andet af det, de to Oldtidsforfattere fortæller. Sven Aggesøn stod jo fuldstændig frit overfor Stoffet; han havde jo kun de to tomme Altrapper: Danmarks Bod og Navnet Thyra, og saa Volden Danevirke. Han kunde jo digte, lige hvad det skulde være; det er jo den Forudsætning, vi er gaaet ud fra.

Dette er saa meget des mærkeligere, naar man betænker, at det i Svens Samtid og i nordiske Fortællinger var let at finde Tilknytninger til Didofortællingens to Episoder. Sven levede i en Tid, (det tolvte Aarh.), hvor den Torpbebyggelse, der var begyndt i Vikingetiden, fik sit sidste store Fremstød. Det er ogsaa de første Stenkirkers Tid, og mange af disse (f. Eks. Bjernede ved Sorø) brugtes som Herregaardsfæstninger; — altsaa Forhold, der kunde skildres med Laan fra Didofortællingens Nybyggersagn.

At ulykkelig Elskov fører en Heltinde eller trofast Kærlighed

en Hustru paa Baalet er jo en saa udbredt Forestilling, at man fristes til deri at se en ældgammel Fællesoverlevering. Som Parallel til Didos Død nævner jeg først Sagnet om Hagbard og Signe, hvor Heltinden brænder sig inde i sit Bur for at følge sin Elsker i Døden; Sagnet kendes af Sakse, og det er rimeligt, at det ikke har været fremmed for Sven. Den ældre Edda skildrer Sigurds og Brynhilds Død med Træk, der minder ganske om Vergils Fortælling. Sigurd er død, og af Sorg dræber Brynhild sig med Sværd; i sin Dødsstund mindes hun sin Kærlighed til Sigurd, og derefter lægges hun paa Baal. — Jeg nævner enkelte fjernere Ting, som at indiske Enker har fulgt deres Mænd paa Baalet; en arabisk Forfatter skildrer, hvorledes en ugift russisk Høvding i det 10ende Aarh. begravnes (Vilh. Thomsen, *Ryska rikets grundläggning* s. 40 flg.). En ung Pige vælges til hans Brud, hun gennemgaar forskellige Bryllupsceremonier, dræbes med en Kniv og brændes sammen med den døde Høvding (Anf. efter Otto Schrader: *Totenhochzeit*). Da Kroisos har tabt Kampen mod Kyros, gaar han frivillig op paa Baalet, hvor han brænder sig op med sin Hustru og sine Døtre. Det er den Maade, hvorpaa Bacchylides skildrer hans Død.

Hvis Sven Aggesøn virkelig har arbejdet med Didofortællingen, vilde det saa ikke være en nærliggende Tanke, at han om Dronning Thyra havde fortalt et Hagbard og Signe-Sagn?

Hr. Niels Møller finder imidlertid Ligheden mellem de antikke Forfatteres Dido og Sven Aggesøns Thyra paa helt andre Punkter, som han gør Rede for paa flg. Maade:

„Dido er, selvfølgelig, saare skøn; hun er klog, raadsnar og har Førerevne (*dux femina facti*, Aen. I, 364); hun er snild til at hitte paa List (Byrsahistorien o. a.). Hun bygger store Fæstningsmure om Karthago (ibidem 365 f). Byggeriet skildres nærmere (ibid. 423 ff); Dido tilser Arbejdet og fordeler det (ibid. 504 ff).“

„Hun maa svare Afrikanerne aarlig Skat af sit Land. En af de afrikanske Fyrster, Iarbas, fatter glødende Elskov til hende; han kræver, at hun skal gifte sig med ham, i modsat Fald truer han Karthago med Krig. Hun beder om Udsættelse i 3 Maaneder, hvorefter hun dræber sig for at undgaa Ægteskabet: hun vil ikke være utro mod sin (afdøde) Mand.“

„Fortællingen om Didos Selvmord kunde naturligvis

ikke bruges til en Skildring af Thyras Liv; derimod var en anden Fæstningsbygger-Historie hos Justinus meget anvendelig*. — Hr. Niels Møller omtaler nu, hvorledes Themistokles narrede Lakedæmonerne, saa at Athenienserne fik Tid til at rejse deres Mure; først da disse var færdige, kastede han Masken. Denne Historie kan bruges.

Altsaa: For Nybyggersagnets Vedkommende stryger Hr. Niels Møller selve den karakteristiske Udvandring og Grundlæggelsen af den nye Koloni, som begge de antikke Forfattere har; i Stedet for tager han nogle sekundære Træk fra den ene Forfatter, Vergil, mens Justinus lades ret uænset, idet kun een Bemærkning om Skattebetalingen tages fra ham.

Det andet Motiv: Baaldøden (og Frieriet) faar flg. Behandling: Selve Baaldøden stryges helt. Frieriet, der ikke spiller nogen Rolle hos Vergil, tages tilligemed Truslen om Krig fra Justinus. Til Afslutning henter man saa Hjælp fra en helt anden Historie (om Themistokles), der ikke har det allerfjerneste at gøre med Dido.

Jeg tror ikke, denne Metode er mulig. Et Sagn er en Organisme og huskes som en Organisme, det vil sige med sine mest ejendommelige Træk i en bestemt Sammenhæng. Hvis dette ikke var Tilfældet, vilde enhver Granskning af Mythers, Sagns og Æventyrs Vandringer være haabløs. Det er en saadan organisk, sig selv bevarende Ejendommelighed, der gør det muligt at kende det gamle Sagn om Odysseus i Polyfems Hule i 221 Varianter. Jeg synes, at Didosagnet i Hr. Niels Møllers Støbeske behandles som et mekanisk Legetøj, man kan pille fra hinanden, lægge en Del til Side og sætte Resten sammen paa en ny Maade; og hvis man saa alligevel ikke kan faa det til at slaa til, laaner man noget til Supplering fra en anden Legetøjsæske.

Og endelig forklarer Hr. Niels Møllers Opfattelse intet om, hvorfor Sven Aggesøn, der sad med sine tomme Navne, netop tumlede saa vilkaarligt med Didosagnet, som Hypotesen forudsætter. Det er dette, der er det interessanteste Spørgsmaal; det har kun mindre Værdi at gaa ud fra den færdige Beretning hos Sven Aggesøn og saa lede efter Overensstemmelser hos Vergil og Justinus.

Men lad mig indrømme, at Hypotesen om Laanet fra Vergil og Justinus holder Stik, og se lidt nærmere paa de enkelte Træk, der skal bevise dette Laan.

Dido og Thyra er begge smukke Dronninger, det er uimodsigeligt. Derimod forekommer det mig yderst tvivlsomt, om Dido egentlig er „klog, raadsnar og har Førerevner“. Det ligger ikke rigtig for Vergils Digterbegavelse at kunne skabe en handlekraftig Karakter. Hans Hovedhelt Æneas er først og fremmest *pius* (from); han dirigeres ustandseligt ovenfra, ved Bud fra Jupiter eller sin Mor Venus; han virker som en Papfigur paa Børns Legetøjsteatre, der flyttes ved en Snor eller et Stykke Staaltraad fra Teatrets Loft. Og Dido er saamænd ikke stort anderledes. Da hendes Mand er myrdet af hendes Bror, aner hun ikke, hvem der har gjort det, og hun gør aabenbart intet for at opdage det. Hun sidder uenergisk hen, ængstelig og forsagt (*ægra*, *syg*, siger Vergil I, 351), mens Broderen (Morderen) bliver ved at bilde hende det ene ind efter det andet. Men hendes ubegravede Mand viser sig for hende i Søvn, ligbleg og med gennemboret Bryst. Han fortæller, hvad der er sket, befaler hende at flygte, viser, hvor hans Skatte ligger begravede. Dermed er Rejsepengene klarede. Det gaar lige saa let med at finde Rejsekammerater, for Landet er fuldt af misfornøjede. Skibe er „tilfældigt“ rede til at stikke i Søen. Altsaa: Dido sidder som lamslaet, til hun bliver sat i Gang af et Spøgelse ude i Kulisserne, derefter kommer Resten saa temmelig af sig selv, — uden hendes Indgriben. Jeg kan derfor ikke lade mig imponere af Energi i Ordene: *dux femina facti*. Det er jo ikke Etiketten, men Indholdet, det kommer an paa; og Etiketten passer lige saa lidt til den Karakter, Vergil giver hende, som det passer til Æneas, at Vergil I, 545 kalder ham en større Kriger og Helt end alle andre. Umiddelbart efter de anførte Ord: *dux femina facti* forsvinder „Føreren“ Dido ud af Förtællingen om de udvandrede videre Skæbne; hun nævnes overhovedet ikke ude paa selve Arbejdspladserne, hvor den nye By rejses; der gaar alt af sig selv som i en Bikube, hvor hver passer sit. Dido optræder først 130 Vers længere hen i en helt anden Sammenhæng, da hun mødes med Æneas, og Vergils erotiske Kunstdigtning begynder, hvis Afslutning er den, at hun i Fortvivlelse frivilligt søger Døden.

Hvorledes man for Alvor kan sammenligne en saadan Kvinde og hendes Skæbne med Sven Aggesøns kloge, beregnende og til Slut triumferende Dronning, forstaar jeg ikke.

Jeg kommer til Byrsahistorien. Byrsa var Borgen i Karthago. Hvad den har heddet paa punisk, er vistnok ukendt; men

Grækerne og Romerne gengav det puniske Navn som Byrsa, et Ord som maaske blot betyder Borg. Nu er der paa Græsk et helt andet Ord, som ogsaa hedder byrsa, og som betyder Dyrehud. Det ligger da nær at antage, at det er en græsk folkelig Etymologi, der har bragt de to Ord i Forbindelse og forklaret den karthagiske Borgs Navn som opstaaet, ved at den var bygget paa den Plads, som en Oxehud, skaaret ud i Strimler, kunde omslutte. Hvis det er rigtigt, kan Sagnet ikke være punisk, men maa være opstaaet hos Grækerne, og følgelig har det opr. intet at gøre med Dido. Det er da ogsaa værd at bemærke, at Æneiden ikke særligt tilskriver Dido denne snilde List, men siger i al Almindelighed om de landflygtige Tyriere: De købte et Stykke Jord, som de kaldte Byrsa i Overensstemmelse med, hvad der var foregaaet, saa stort et Stykke, som de kunde omslutte med en Oksehud (I, 367).

Bygningsarbejderne. Vergil skildrer, hvorledes Æneas kommer til Karthago, mens man arbejder paa Byens Opførelse. Alle-rede paa Afstand ser han Byggegrunde afmærkes, Havne graves, Stene sprænges i Stenbruddene og transporteres af Sted, Gader anlægges, Porte bygges, Theatre og et Tempel opføres. Der tales ogsaa adskillige Steder om Anlæg af en befæstet Borg eller Borge med tilhørende Bymure og Taarne. Det hele Anlæg er romersk tænkt, Vergil skildrer, hvad han hver Dag havde for Øje i sin egen Hovedstad. Roms Borg laa paa Capitolium, paa det Sted, hvor Højen militært set var svagest, idet den ved en lav Sadel stod i Forbindelse med Quirinalerhøjen; denne Borg indgik som et Led i den saakaldte Serviusmur; den var altsaa en Bastion, der styrkede et svagt Punkt. Det er disse Forhold, Vergil overfører til Karthago, og der er intet mærkeligt i, at han taler om Byens Borg og Byens Borge, dens Mure og Taarne. En Oldtidsby kan jo overhovedet ikke godt tænkes uden Befæstning. Da Romulus og Remus anlagde Rom, begyndte de med Bymurene, en græsk By havde sit Akropolis; selv Odysseens Fajaker, der bor saa fjernt fra andre Mennesker, at ingen nogensinde kommer til dem, har bygget en Mur om deres By.

Hos Justinus staar der ikke et Ord om dette Fæstningsbyggeri. Han siger blot kort og fyndigt: Karthago grundlægges.

Hr. Niels Møller sammenstiller disse Forsvarsværker om Karthago, som Vergil omtaler, med Danevirke, Volden der gik ved Landegrænsen halvanden Mil over en aaben Slette. Jeg synes, de

to Ting er saa forskellige, at de intet kan have at gøre med hinanden. Dertil kommer saa den vigtige Betragtning, at Thyra bygger sin Vold for at værgе sig mod Kejserens uforskammede Frieri; men Karthagos Befæstning hos Vergil har intet at gøre med Iarbas' Frieri. Iarbas nævnes første Gang, omtrent 2000 Vers *efter* at man har hørt om Karthagos Anlæg og Befæstning, og da faar man at vide, at han er vraget (*despectus* IV, 36).

Første Gang Sven Aggesøn omtaler Danevirke, bruger han det rigtige Ord: *vallum* (Vold); dette Ord forekommer ikke hos Vergil om Karthagos Forsvarsværker, — selvfølgelig. Vergil bruger derimod om Karthagos Befæstning hyppigst *arx* (Borg); dette Ord forekommer ikke hos Sven Aggesøn — ligesaa selvfølgelig. Hvis Sven har læst Vergil, har han sikkert vidst at gøre Forskel paa Danevirke og en befæstet Borg, som han dog havde rig Lejlighed til at lære at kende i sin Samtids Danmark.

Jeg kommer til den Skat, Dido aarlig skal have svaret Afrikanerne af sit Land. Om den staar der intet hos Vergil; i Virkeligheden staar der heller intet hos Justinus; men denne sidste har 6 Ord, der kan misforstaas. Justinus fortæller, at da Tyrierne kom til Afrika, begyndte et rask Forretningsliv at udfolde sig, saa at „amor greb Afrikanerne efter at beholde de fremmede hos sig.“ Nu er det allerede kendt fra Homer, at Foinikiske Sømænd betaler en Gave til en fremmed Landsfyrste for at faa Lov til at handle; Iliaden 23,745 giver de Kong Thoas paa Lemnos en Blandingskumme af Sølv. Ogsaa i Afrika enedes man „ved fredelig Overenkomst“ om, at Tyrierne skulde have Jord til at bygge en By paa mod hvert Aar at betale en Fæsteafgift af Jorden; — de skulde betale *annuum vectigal pro solo urbis*, som Justinus udtrykker sig. Det latinske Udtryk viser, at Justinus her tænker paa romerretlige Bestemmelser. Romerne havde to Retsformer for Udlejning af Fæstejord; den ene var for Kommunejord og kejserlig Arvejord, og Afgiften herfor kaldtes bl. a. *vectigal*; den anden kom til Anvendelse ved Forpagtningen af Privatjord, og Afgiften herfor kaldtes bl. a. *solarium*. Jeg henviser sluttelig til Digesterne 43, 8, 2, 17, hvor *solarium* defineres som den *vectigal*, der betales *pro solo* (for Jorden), — altsaa netop de Ord, der staar hos Justinus.

En Fæsteafgift er ikke det samme som en Skat, og man kan umuligt sammenligne Didos *vectigal* (Fæsteafgift) med den Tribut, som den tyske Kejser paalægger det danske Rige paa Dronning

Thyras Tid. Jeg finder det næsten overflødigt at bemærke, at Sven Aggesøn heller ikke bruger Ordet *vectigal*, men andre Ord, navnlig *census*. Vilde man gøre den ganske urimelige Indvending, at Sven Aggesøn kan have misforstaaet Justinus og opfattet hans Ord om Fæsteafgiften som et Skattekrav fra Afrikanernes Side, vil jeg henvise til Justinus 19. Bog Kap. 1, hvor der siges, at Karthaginienserne i mange Aar ikke betalte *vectigal pro solo*, hvorfor det kom til Krig med Afrikanerne, „som ogsaa havde Retten paa deres Side.“ Ordene viser klart, at Justinus ikke tænker paa et brutalt Skattekrav, men en retfærdig Fæsteafgift; og det kan Sven Aggesøn ikke godt have taget fejl af. Har han læst Justinus 18 Bog Kap. 5, har han vel ogsaa læst 19 Bog Kap. 1.

Saa er der Friermotivet. Hvem er den Iarbas, som baade hos Justinus og Vergil frier til Dido? Det staar i Grunden med rene Ord Æneiden IV, 198 flg. Han er Søn af Jupiter Hammon og en Nymfe Garamantis (eller: en garamantisk Nymfe); han er Præst for sin himmelske Fader og har bygget ham 100 store Templer og 100 Altre, han vaager over Gudens hellige Ild, lader Offerdyrenes Blod strømme paa Jorden og smykker Templerne med Kranse. — Paa Tusinder af puniske Indskrifter forekommer et Navn *Baal Chamman* (Herren til Chamman? (= Afrika?)). Denne Gud er tidligt blandet sammen med en ægyptisk Gud, som Grækerne kaldte *Ammon*, og derved er Navnet *Hammo(n)* blevet til. Indskrifter viser, at romerske Legionssoldater har henvendt sig til en Himmegud Hammo. — Derved rykkes de mærkelige Vers hos Vergil ind i en religionshistorisk Sammenhæng (Paully-Wissowa: Realencyclopdie).

Endvidere er Iarbas det afrikanske Lands Herre; det siger han selv IV, 211; det er ham, der har solgt Dido et Stykke Strandkyst til at bygge By paa og til Opdyrkning; det er ham, der har givet de landflygtige Lov til at blive i Afrika; smlg. I, 367.

Iarbas er da Landets gamle Dæmon, der er blevet Præst hos den nye Himmegud: Juppiter Hammon. Som Landets Herre er han først smaalig og nøjeregnende over for de fremmede Indvandrere, senere misundelig og opfyldt af Ønsket om at dele deres voxende Magt og Kultur, hvilket er udtrykt ved, at han vil ægte deres Dronning. Men som Frier spiller han i Æneiden kun en ganske intet-sigende Rolle; han er kun en ret ligegyldig Person mellem andre lige saa ligegyldige; han faar i IV, 36 Omtalen: „Den vragede

Iarbas" (despectus Iarbas). Hvor lidt Alvor der for Vergil ligger i Iarbas' Frieri, fremgaar afgørende af IV, 203 flg. Fama har meddelt ham Didos og Æneas' Kærlighedsforhold; han bliver ude af sig selv, løfter Hænderne mod sin Fader Juppiter Hammon og gaar i en lang Tale i Rette med ham. Juppiter hører roligt paa ham, svarer ham ikke et Ord, men vender sine Øjne til Karthago, hvor han aabenbart ikke har haft Stunder til at følge Begivenhederne i den sidste Tid. Og Iarbas gaar ganske simpelt ud af Digtet, han nævnes ikke mere; han betyder intet i Digtets Helhed; han har det Uheld hverken at interessere Juppiter, Dido eller Vergil.

Derimod faar han en betinget Æresoprejsning hos Justinus. Iarbas er hos ham en historisk Person, der er Maxitanernes Konge. Han frier til Dido, der ikke vil vide af ham, og da hun ikke ser anden Udvej, dræber hun sig selv paa Baalet. Iarbas naar altsaa ikke, hvad han vil; men han er dog en farlig Mand, der er Skyld i Didos Død, ikke en ynkværdig Stakkel, som Vergils Iarbas, der bogstavelig bliver forladt af Guder og Mennesker.

Hos Sven Aggesøn bygger Thyra en Vold for at fri sig for den tyske Kejsers skamløse Frieri. Han er en farlig Mand, men Thyra triumferer. Hos Vergil er Iarbas en Frier mellem mange andre, og ingen tager Hensyn til ham; hos Justinus er han en farlig Frier; men Dido undgaar ham — med Tabet af sit Liv. Jeg ser ikke Ligheden mellem Sven Aggesøns og de latinske Forfatters Beretninger.

Iarbas er hos Vergil tydeligt nok en mytologisk Skikkelse. Dido er utvivlsomt oprindeligt det samme. Hos Justinus siges hun at være dyrket som Gudinde, saa længe Karthago bevarede sin politiske Selvstændighed. Hos Vergil har jeg kun fundet eet Træk, der peger hen paa Didos mytologiske Oprindelse, naar hun nemlig siges I, 621 at være en Datter af Belus, den semitiske Stamme- og Nationalgud Baal. Men Meltzer betragter det i sin Geschichte der Karthager I, 134 som sikkert, at Personerne i Didofortællingen oprindeligt er Gudeskikkelser, der er degraderet til Sagnfigurer.

Som Sagnfigur spiller Dido hos Vergil en meget kummerlig Rolle; det er allerede omtalt, hvorledes hun af sin døde Mand skræmmes til at handle; men nogen egentlig Centrumsfigur er hun ikke; efter faa Vers lader Vergil hende simpelthen forsvinde, og han henter hende først frem igen, da han skal bruge hende som

Hovedperson i sin erotiske Kunstdigtning. Hos Justinus er hun betydeligt mere i Forgrunden ved Bortrejsen fra Tyrus og Grundlæggelsen af Karthago; men der er ikke nogen Lighed mellem Justinus' knastørre Skildring, af hvad hun gør, og saa den energiske og levende Folkesagnsdronning, som Sven Aggesøn har skildret i sin Thyra, Danmarks Pryd.

Vergils Interesse for Dido beror udelukkende paa den Brug, han gør af hende i sin Kunstdigtning. Æneidens første Sange er aabenbart anlagt efter Odysseens Forbillede, og som Odysseus fastholdes frivillig-ufrivillig af Nymfen Kalypso, indtil Zeus gennem Hermes befaler hende at lade ham rejse, saaledes fastholdes Æneas frivillig-ufrivillig af Dido, indtil Juppiter gennem Mercurius befaler ham at komme af Sted fra Karthago. Ved Skildringen af Didos flammende Lidenskab for Æneas og hendes tindrende Had, da han forlader hende, faar Vergil en — aabenbart kærkommen — Anledning til at give et Billede af en lidenskabelig Kvindes Stemninger i Lykkefølelse og Skuffelse; fra Euripides' Dage forstod Oldtidsforfattere sig paa den Slags Psykologi. Og endelig, da Bruddet er kommet mellem Æneas og Dido, lader Vergil hende profetere *ex eventu* om det uforsonlige Had, der senere skulde opstaa mellem Rom og Karthago; IV, 622 flg.

Vergils Kunstdigtning om Dido begynder I, 494. Der er i Karthago bygget et Tempel, der paa romersk Vis hæver sig med mange Trin op over det omliggende Terræn. Der er en dyb Forhal, hvorfra en bred Dør fører ind til Tempelcellen; naar de store Døre slaas op, ses Gudebilledet i Baggrunden. Herhen kommer Dido gaaende gennem Folketrængslen. Hun er skøn som Gudinden Diana, der jager paa Bjærgene med sine talrige Nymfer, hun sætter sig i Templets aabne Dør paa en Trone, over hendes Hoved runder Tempelhvælvingen sig, paa begge Sider staar væbnede Mænd Vagt. Hun bestemmer Love, fælder Domme, ordner de Arbejder, der skal gøres, og fordeler dem efter Skøn eller Lodkastning, ivrigt optaget som hun er af sit nye Riges Trivsel. Æneas er usynlig kommet til Stede, da hans Moder Venus har gemt ham i en Sky; men nu svinder denne bort, og Æneas staar der, skøn som en Gud med pragtfuldt Haar, straalende Øjne og Ungdommens Ynde over sig. Saaledes mødes de to. Det hele er romersk tænkt, Templet og Didos Virksomhed i Templet, hvor hun holder et romersk Senats- og Retsmøde og sluttelig modtager Æneas som en fremmed Stats

Repræsentant. Hr. Niels Møller anfører Vers 504 ff. fra denne Sammenhæng og gengiver deres Indhold ved Ordene: „Dido tilser Arbejdet og fordeler det.“ — Jeg er ude af Stand til at forstaa, hvorledes man kan læse den Mening ud af de paagældende Vers.

Dido betages af Æneas, hun tager ham med hjem, holder samme Aften en stor Hoffest for ham og gribes af Eros, saa at hun ikke kan sove om Natten. Den næste Dag flakker hun rundt i Byen som en saaret Hind, søger Æneas' Selskab, holder Fest igen om Aftenen, kaster sig om Natten over den Sofa, hvor Æneas har ligget til Bords, bryder sig ikke om, at hun sætter sit Rygte overstyr, eller at alle Arbejder i den nye By gaar i Staa. Ved næste Dag gry tager Dido og Æneas paa Jagt med et stort Følge; Dido er i pragtfuld Jægerindedragt, Æneas skøn som Apollon. Juno sørger for, at det bliver Tordenvejr, Følget spredes i alle Retninger, og Dido kommer med den fromme Æneas til en Hule, hvor Bryllupsguden er til Stede. Men Juppiter befaler Æneas at rejse, og han adlyder. Efter et bevæget Opgør med Dido, der baade bønfalder ham, gør ham Bebrejdelser og tilsidst øser sit tindrende Had over ham, rejser han bort, og Dido, der ikke kan udholde at miste ham, tager sit eget Liv.

Vi er hos Vergil i en forfinet Overklasse, hvor Sjælens Liden-skaber raser og lægger en Menneskeskæbne øde. Hos Sven Aggesøn møder vi den lystige, folkelige Humor, hvor man gøtter sig over at kunne triumfere over sin Modstander, hvor de Midler, der anvendes, er grovkornede og tit saa urimelige, at det synes ufatteligt, nogen lader sig narre af dem. Men hvad kan man ikke i folkelige Eventyr tiltro „den dumme Djævel.“ Hvor mange Gange er der ikke paa Tysk blevet sagt: *Die dummen Dänen*. Gennem Sven Aggesøns Latin lyder det for engangs Skyld paa Dansk: *De dumme Tyskere*.

Dido hos de latinske Forfattere kan kun meget vanskeligt anses for en Sagnfigur, klemmt inde som hun er mellem Mythologi og Kunstdigtning; Thyra hos Sven Aggesøn bærer Folkesagnets Stempel paa sin Pande. Og til den Kunstdigtning, som Vergil har skabt om Dido, findes der intet tilsvarende hos Sven Aggesøn.

Tilbage staar nu blot at samle Resultaterne. Af Hr. Niels Møller blev i Fjor den Hypotese fremsat, at Sven Aggesøns Thyra-beretning er en Konstruktion af denne Forfatter, der paa Grundlag af den lille Jellingestens Ord: Danmarks Bod, og af Byggearbejderne

paa Danevirke i hans egen Tid havde komponeret hele sit Thyra-sagn ved Laan fra Vergils og Justinus' Didoberetninger. Men dette Grundlag viste sig usikkert, fordi Sven Aggesøns Kendskab til den lille Jellingesten synes ganske problematisk.

Dernæst viste det sig, at det ikke lader sig gøre at paavise Ligheder i Beretningerne om Dido og Dronning Thyra i Fortællingernes store, konstruktive Linjer, uagtet der i nordiske Sagn er flere Historier, hvor en Kvinde ender sit Liv frivillig paa Baalet ligesom Dido. Naar Sven Aggesøn endelig vilde digte, hvorfor i Alverden kunde han saa ikke have digtet en spændende Roman om en stor og fædrelandsnyttig Dronning, der paa Grund af ulykkelig Elskov eller sit Folks Utaknemmelighed havde endt sit Liv paa Baalet i Fortvivelse?

Hvad endelig de Detaljer angaar, som skal være ens i de antikke Fortællinger og Thyraberetningen, da kan jeg ikke se andet, end at disse Ligheder ingen Steder existerer; — der er vist nok kun een Overensstemmelse, nemlig at begge Dronninger er smukke. Selv i Kyskhedsspørgsmaalet er der Forskel. Dido fejrer efter et Par Dages Bekendtskab Bryllup med Æneas i en Bjærghule, og da Æneas rejser, beklager hun, at hun i det mindste ikke har en lille Søn som Minde. Jeg kan vanskeligt tænke mig Thyra tale paa den Maade over for den tyske Kejser.

Thyra er en virkelig Sagnfigur, hun er Centrum og Drivkraft i alt, hvad der foregaar, og Fortællingen om hende skrider frem efter Folkedigtningens tekniske Love. Dido er overhovedet ingen virkelig Sagnfigur, slet ikke hos Vergil, lidt mere hos Justinus; men dette sidste kommer ikke her i Betragtning, da Hr. Niels Møller fortrinsvis bygger sin Opfattelse af Didos Person og Energi paa Vergil. Dido er som Sagnfigur klemt flad mellem Mythologi og Kunstdigtning. Vergils Kunstdigtning om Dido finder jeg pragtfuld, og jeg synes, Sven Aggesøn maa have været en utilladelig Stokfisk som Læser, hvis han virkelig har læst Vergil saaledes, at han glemte Poesien for at digte løs om nogle Detaljer, der delvis skal Lup til at finde, og som han desuden mere eller mindre misforstod. Men den Livlighed, hvormed han fortæller om Thyra, tyder paa, at han var et ganske kvikt og fornøjeligt Hoved. Hr. Niels Møller kalder ham „en ganske flink Fortæller“; jeg glæder mig over, at der dog er een Ting, hvorpaa jeg har samme Syn som Hr. Niels Møller.

Endelig er Milieuet hos Sven og hos Oldtidsforfatterne ganske

forskelligt. Det ene Sted ser vi den grovkornede Folkelighed triumfere; det andet Sted er det et Overklassemenneske, der lider og gaar til Grunde i en stor, sjælelig Konflikt.

Min Fremgangsmaade har været den, at jeg har taget det Facit, Hr. Niels Møller fandt i Fjor, og gjort Kontraprøve paa hele Regnestykket ved at indsætte hans Facit og saa se, om jeg kunde faa Stykket til at gaa op. Det er saa vist ikke lykkedes mig, Resultaterne overraskede mig mere og mere, jo længere jeg kom frem. Jeg tror da, at det nye Facit i Thyrahistorien er et Blændværk ligesom Kejsereus nye Klæder i Eventyret.

PRINSESEN PÅ GLASBJÆRGET

AF

INGER MARGRETHE BOBERG

DET følgende er en undersøgelse af den eventyrtype, som Antti Aarne (Folklore Fellows' Communications I) har givet nummer 530 (= M. T. 530)¹ og karakteriseret således: „der jüngling reitet auf den berg und gewinnt die prinzessin“.

Bedst kendt er den vel fra Asbjørnson og Moes norske folkeeventyr nr. 51:

I. En bonde har 3 sønner, hvoraf den yngste, Askeladden, ikke duer til andet end sidde i asken og varme sig — mener i al fald brødrene. Hver sankthansnat gnaves al græsset af bondens eng, og han sender derfor sønnerne, een ad gangen, op at vogte den. De 2 ældste skræmmes bort af et frygteligt bulder ved midnatstid. Til sidst får også Askeladden lov at prøve, og ham lykkes det i 3 sankthansnætter at fange 3 prægtige heste med sadde, bidsel og rustning til en ridder, af henholdsvis kobber, sølv og guld. Han fortæller dog ingen noget derom.

II. Så skér det, at kongen udlover sin datter til den, der kan ride op ad et højt glasbjærg, hvor hun sidder på toppen, og tage 3 guldæbler af hendes skød. Efter at alle prinser og riddere forgæves har prøvet, rider Askeladden på sine 3 heste højere og højere op og når den tredje gang toppen. De 2 guldæbler triller prinsessen efter ham, det tredje tager han selv. Hvergang forsvinder han, uden at nogen har kendt ham. Alle i landet kaldes nu op til slottet, for at man kan se, hvem der har guldæblerne. Til sidst kommer også Askeladden, viser æblerne og får prinsessen.

Vi vil nu undersøge dette eventyrs geografiske udbredelse.

¹ M. T. = Märchentype efter A. Aarnes system i F. F. C. I.

VARIANTFORTEGNELSE¹.

Danmark.

1. Sv. Grundtvig: Gamle danske Minder I nr. 249 (Horsens)
2. J. Madsen: Folkeminder fra Hanved Sogn ved Flensborg s. 41. Desuden findes 30 varianter i Feilbergs og Evald Tang Kristensens håndskriftsamlinger på Folkemindesamlingen i Kbh.:
3. Feilberg b, s. 77 (Palsgård)
4. — c, s. 79 (Østjyll.)
5. — d, s. 81 (Vendsyssel)
6. — ff, s. 213 (Vejle-egnen)
7. — gg, s. 221 (Vestjyll.)
8. — hh, s. 225 (Horsens-egnen)
9. — ll, s. 229 (Aarhus-egnen)
10. — mm, s. 233 (Aarhus-egnen)
11. — zz, er trykt i Skattegraveren VI nr. 823 (Linde)
12. E. Tang Kristensen s. 28 (Herning-egnen)
13. — s. 188 (Nøvling).
14. — s. 480 (Øsse ved Varde)
15. — s. 569 (Snejbjærg)
16. — s. 579 (Torsted)
17. — s. 595 (Torsted)
18. — s. 611 (Ulborg, Husby)
19. — s. 698 (Ginding, Haderup)
20. — s. 929 (Hammerum, Avlum)
21. — s. 1223 (Skive-egnen)
22. — s. 1307 (Skanderborg-egnen)
23. — s. 1374 (Vejle-egnen)
24. — s. 1519, trykt som nr. 9 i „Fra Bindestue og Kølle“ I (Aarhus)
25. — s. 1532, trykt som nr. 7 i „Jydske Folkesagn“ XII (Rougsø Udby)
26. — s. 1617 (Kirke-Stillinge)
27. — s. 1737 (Mors)
28. — s. 2534, trykt som nr. 110 i „Efterslæt“ (Gråsten)

E. T. Kr. s. 32, 949, 1064 og 1717 falder så nær sammen med henholdsvis nr. 11, 1, 17 og 13 i denne fortegnelse, at de ikke anføres som særlige Varianter.

Norge.

(3, 6—10 efter „Norsk Folkminnelag“s eventyrvarianter).

1. Asbjørnson og Moe: Norske folkeeventyr nr. 51 (Ringerike)
2. — — 2. udg. s. 490 var. 3 (Ævje)
3. *Var. E. 51 (Elstrands skole)

¹ De med * betegnede kendes kun af referater.

4. J. Skar: Gamalt or Sætesdal VII s. 87 (Sætesdal)
5. Rikard Berge: Norske folke-eventyr s. 57 (Telemarken)
6. *M. Moes håndskriftsamling 3, 7
7. *H. Ross 16, 17 (Moland)
8. * — 16, 25 (Telemarken)
9. *J. Mortenson: 2, 11 (Hallingdalen)
10. *Nordbø: Eventyr samling „den borkutte hesten“ (Bøherad)

Færøerne.

1. J. Jakobsen: Færøske folkesagn og æventyr, s. 280 nr. 14 (Fuglø)
2. — s. 286 variant d (Midvåg, Vågø)

Sverige.

1. Hyltén-Cavallius och G. Stephens: Svenska folksagor och Äfventyr, s. 389 nr. 20 (S. Småland)
2. — — s. 402 variant 1 (Vestmanland)
3. — — s. 402 — 2 (Uppland)
4. — — s. 403 — 3 (Gotland)
5. — — s. 404 — 4 (Vestergötland)
6. Apokryfsaml. A 19 ved Nils Gyllenstjerne, i håndskrift Lund-Stockholm

Finland.

- F. 1. Finlands svenska folkdiktning I A s. 257 ff. nr. 97
variant 1 (Österbotten, Nykarleby)
2.	—	—	—	—	2 (Österbotten, Vörå)
3.	—	—	—	—	3 (Österbotten, Oravais)
4.	—	—	—	—	4 (Österbotten, Sideby)
5.	—	—	—	—	5 (Österbotten)
6.	—	—	—	—	6 (Nyland, Pyttis)
7.	—	—	—	—	7 (Nyland, Liljendal)
8.	—	—	—	—	8 (Nyland, Pärnä)
9.	—	—	—	—	9 (Nyland, Liljendal)

De 4 sidste varianter er i deres helhed trykt i samlerværket Nyland II som nr. 209, 211 og 240 og VI som nr. 128.

10. Salmelainen I nr. 6 I s. 43 (Østkarelien) = E. Schreck nr. 8
11. — I nr. 6 II (Nordkarelien) = Ernans archiv XIII s. 483
12. Finnische und estnische volksmärchen nr. 1 (Ingermanland) i „Die märchen der weltliteratur“. Jena.

Lapland.

1. J. Felman: Anteckningar under min vistelse i Lappmarken II s. 148
2. Quigstad und Sandberg: Lappische Sprachproben nr. 25

Tyskland.

- T. 1. Wisser: Plattdeutsche volksmärchen s. 230 (Holsten)
2. Müllenhoff: Sagen, märchen u. lieder aus Schleswig, Holstein u. Lauenburg nr. 614 anm. (Ditmarsken)
3. Strackerjan: Aberglaube, IV § 621 (Oldenburg)
4. K. Bartsch: Sagen, Märchen u. Gebrauche aus Mecklenburg I s. 492 (Wittenburg i M.)
5. A. Haas: Rügenschē sagen und märchen s. 208 (Rügen)
6. Blätter für pommersche volkskunde, III s. 86 (Pommern 1)
7. — — — — — IV s. 184 (Pommern 2)
8. — — — — — VI s. 177 (Pommern 3)
9. Knoop: Volkssagen u. erzählungen s. 193 nr. 4 (Hinterpommern)
10. Wolf: Deutsche hausmärchen s. 269 (Bayern?)
11. Sommer: Sagen, märchen u. gebräuche s. 96 (Württemberg)
12. Panzer: Beiträge zur deutschen mythologie II s. 567 (Bayern)
13. Zingerle: Kinder- u. hausmärchen aus Süddeutschl. I s. 97 (Tyrol)
14. — — — — — I s. 395 (Tyrol)
15. — — — — — II s. 326 (Tyrol)

Frankrig.

1. Cosquin: Contes lorrains II nr. 43 (Lotringen)
2. Luzel: 5e Rapport p. 34 (Bretagne)

Italien.

1. Comparetti: Novelline popolaris Italiane nr. 22 (Monferrato)

Ungarn.

- Ung. 1. G. Gaal: Märchen der Magyaren (1822) s. 32
2. Erdélyi-Stier: Ungarische sagen u. märchen (1850) nr. 14 (Pesth)
3. Sklarek: Ungarische volksmärchen (1909) II s. 148 nr. 12 (Oros-haza)
4. Bünker: Schwänke, sagen u. märchen in heanzischer mundart s. 328 nr. 98 (Ödenburg)

Estland.

1. Kreutzwald: Ehstnische märchen nr. 13 i Løwes overs.
2. Kallas: Achtzig märchen der Ljutziner Ester (Ljutzin) nr. 15

Letland.

1. Niedrischu Widewuts, trykt i „Revue des Traditions populaires“ XII s. 110

Litauen.

1. Jurkschat: Litauische märchen und erzählungen nr. 8
2. Leskien und Brugmann: Litauische volkslieder und märchen nr. 4

Rusland.

1. *Afanasiefs russiske eventyrsamling II nr. 25 s. 254 (Perm)
2. * — — — — II nr. 28 s. 269 (Voronez)
3. * — — — — III nr. 5 s. 25 (Guv. Grodno)
4. * — — — — IV nr. 47 s. 149 (Lillerusl.)
5. * — — — — V nr. 18 s. 74 (?)
6. * — — — — VI nr. 26 (Guv. Kursk)
7. *Dragomanofs lillerussiske eventyrsamling nr. 4 s. 262 (Ukraine)
8. *Chudiakofs storrussiske eventyrsamling II nr. 50 s. 55 (Guv. Rjazan)
9. *Ončukofs storrussiske eventyrsamling nr. 38 s. 178 (Storrusl.)
10. Ukrainische volksmärchen s. 23 (Rikola verlag) (Ukraine)
11. Schiefner: Awarische texte, nr. 4 (Kaukasus Avarerne)
12. Verhandlungen der Berliner anthropologischen gesellschaft 1882 s. 268 (Kaukasus, Tschetschenserne)
13. Wardrop: Georgian Tales s. 140 (Kaukasus, Mingrelieu)

Polen.

1. *Gliński: Bazarz polski I¹ s. 38
2. *S. Ciszewski: Die Krakauer Ethnogr. monogr. nr. 141 (Krakau)
3. * — — nr. 141 (Krakau)
4. F. H. Groome: Gypsy Folk-Tales (1899) nr. 145 s. 155

Østpreussen.

1. Töppen: Aberglauben aus Masuren s. 148 (Klein-Jerutten)
2. Verhandlungen der Berliner anthrop. gesellschaft 1883 s. 340 ved E. Lemke.

Böhmen.

(efter F.F.C. VI s. 48 ff.)

1. *Prikryl 88 s. 488 (Østmähren)
2. *Slavia 35 VI (Strakonice)
3. *J. S. Menšík IV 7 (Mähren)
4. *J. Kubín 65 (Vestböhmen)
5. *F. L. Popelka 1883, 10 (Polička)
6. *Soukal 7
7. *Mikšiček 1845, 12

Syrien.

1. Revue des Traditions populaires XXV s. 20: Le testament du roi (Ourmia)

Indien.

1. Revue des Trad. pop. XVIII s. 388: Le prince et les chevaux volants (Birma)

Danmark.

Fra Danmark har vi det ældste uomtvistelige vidnesbyrd om, at glasbjærgeventyret var kendt. Anders Sørensen Vedel, der døde 1616, har i sin sammenarbejdelse af folkevise-opskrifterne A og C af Sivard og Brynild (D. g. F. nr. 3) efter første vers, der lyder således i A (Karen Brahes folkevisehåndskrift fra o. 1560):

Syffuertt hand haffuer en fuolle
den er så spaag:
han thog staltt Bryneld aff glarberget
om liusen dag.

indskudt følgende 5 vers, der viser, at han har kendt eventyret:

Hende rede til baade Ridder oc Svenne
Oc fleest udaff de beste:
Ingen af dennem det Bierg kunde stige,
Den stolte Jomfru at feste.

Det Bierg var baade høit oc glat,
Hendis Fader lod hende der sette:
Den Svend var icke i Verden til
Hand vilde hende unde til Ecte.

Der kom Bud til Dan Kongens Hoff,
Alt til de Kemper stercke:
Om der var nogen, der voffve torde
at prøffve de gode Hoffvercke.

Den ene sagde til, den anden fra,
Sivard tog Bladet fra Munde:
Hand sagde: „Jeg prøffver min unge Fole,
Om Jeg kunde Brynield vinde“.

Hand reed bort, den Vey var lang,
Den Sti var meget værre:
Sivard hand saae det Glarbjerg køn,
Den Jomfru laae saa saare.

Så følger igen folkevisen om, hvordan han giver hende til sin stalbroder. Den ægte folkevises vers viser kun, at forestillingen om et glasbjærg har været kendt (og er blevet knyttet til Sigfreds bejlerfærd til Brynhild). Men A. S. Vedels vers viser, at han har kendt det eventyr om Glasbjærgriddet, som her behandles. Især andet vers,

der ikke stemmer med Brynhildsagnet: det er hendes far, der har ladet hende sætte op på bjærget.

Ud fra de s. 17 angivne 28 varianter, der alle er fra det 19. årh., kan vi opstille følgende som den danske (jyske) form af „Prinsessen på glashjærget“.

I.

3 brødre — Per, Povl og Jesper (D. 19), Espen Askefis (D. 3), Knæsben Askfis (D. 2), Jesper Nåsfis (D. 18), Askepot (D. 26) eller Kristjan (D. 1) — skal efter hinanden våge over hø (D. 1, 2, 14), korn (D. 3, 26) eller speciellere rug (D. 18) og havre (D. 19), som der stjæles af om natten. De 2 ældste falder i søvn (D. 3, 19, 26) eller flygter i rædsel (D. 1, 14); i hvert fald får de intet udrettet (D. 2, 18). Da det bliver den yngstes tur, lægger han sig til ro i selve høet (i sædtønden, i et neg), så han vågner, idet tyven (D. 2, 3) — der er en trolld (D. 1, 26), bjærgmand (D. 14), stodder (D. 18) eller kælling (D. 19) — bærer det hjem til sine heste. Efter at have tvunget tyven til at sige, hvor hans slot er (D. 2), eller til at tage sig med til det (D. 3, 26), skærer Askefisen halsen over på ham. I D. 18 dør stodderen selv — af ærgrelse over, at Jesper har stukket hul i hans søk, så han ikke kan få rug til sine heste! Men den udsivende rug viser vej til hans bjærg. Ellers dræber Jesper først tyven i hans bo, da han har drukket en styrkedrik (D. 1, 3, 19) og fundet et til drabet egnet sværd (D. 14, 26). I D. 1 er det en af troldens 3 heste, der siger ham, hvorledes han skal bære sig ad. Hverken styrkedrikken eller den rådgivende hest hører hjemme i M. T. 530. Styrkedrikken og sværdet, der gør det muligt at dræbe trollden, forekommer efter Fr. Panzers „Untersuchungen zur deutschen heldensage“ I s. 153—8. særligt i M. T. 301 A = Grimm nr. 91 „Dat erdmänneken“. Hesten som rådgiver er både en hovedperson i M. T. 531 og 532 og kommer let ind i et eventyr som det foreliggende, hvor heste spiller så stor en rolle. — I tyvens bo finder ungersvenden 3 heste af forskellig (ligegyldig) farve (D. 3 af kobber, sølv og guld) foruden ridetøj (D. 18, 19), 3 tilsvarende dragter (D. 1, 2, 14) og andre skatte. I D. 26 er der 4 røde, 4 sorte og 4 hvide heste foruden diverse kareter og 24 kører; der bliver dog kun brug for de 3 af hestene.

Hyppigere end denne indledning om korntyven findes ganske vist i Danmark følgende indledning: en vogterdreng har fået pålæg

om at sørge for, at hans dyr ikke kommer ind på et bestemt område, hvor der bor 3 trolde (drager, kæmper; sekundært røvere D. 13) med henholdsvis 3, 6 og 9 (12) hoveder. Det første, dyrene gør, er naturligvis at ile ind på de forbudte enemærker. Da troldene vil kaste sig over dem, dræbes de af hyrden, oftest med en alt-dræbende kæp (sværd), han har fået forærende eller arvet. I deres bo finder han de 3 heste (og dragter), han har brug for til glasbjærgriddet. Denne indledning findes i 22 varianter, (D. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 28 + E. T. Kr. 32, 595 og 1717), mens indledningen om korntyven kun forekommer i 7 + E. T. Kr. 949. Dog mener jeg, den sidste må betragtes som den oprindelige indledning til dette eventyr, og at indledningen om vogterdrengen er kommet ind andensteds fra, sandsynligvis fra eventyret om dragedræberen (M. T. 300). Af dette eventyr er der optegnet ualmindelig mange danske varianter (ca. 40), hvilket viser, at det har været meget udbredt. Og de indledes så godt som alle med vogterdrengen. I 20 af dem finder han også her 3 heste i de dræbte troldes bo, af forskellig farve og med dertil svarende rustninger. Ligesom helten i M. T. 530 3 gange i forskellig mundering rider op ad glasbjærget, kæmper han i M. T. 300 3 gange med drage(r), hver gang i en ny dragt, og forsvinder til slut, uden at nogen har kendt ham. I glasbjærgriddet er det heltens vidunderheste, der gør, at han sejrer, fordi de i modsætning til almindelige heste kan løbe op ad det lodrette, glatte bjærg. Men i dragekampen kan heste ikke gøre udslaget. Det er udmærket at være godt ridende, når man skal slås; men det er ikke nok. For at kunne dræbe dragen er et sværd nok så påkrævet; det bliver da nødvendigt at finde et sammen med hestene. Disse er i virkeligheden ganske overflødige og hører slet ikke til her. I 15 varianter er det da heller ikke 3 heste, men 3 hunde, helten finder; i 3 var. både 3 heste og 3 hunde. Og de 3 hunde, der kan bide alt sønder og sammen, er en langt værdifuldere hjælp i kampen mod dragen end 3 heste. Alene derfor må de være oprindeligere; ved sammenligning med andre lande vil man komme til samme resultat. Så snart indledningen om vogterdrengen har fået heste i stedet for hunde — og det har den altså allerede, hvor den indleder dragekampen — egner den sig udmærket til at skaffe de heste, glasbjærgriddet kræver, og har til dels fortrængt den oprindeligere indledning om korntyven.

Hvis vi betragter de varianter, der har fået indledningen om vogterdrengen, vil vi se, at flere af dem også på anden måde bærer spor af dragekampen. I 8 af dem (D. 9, 12, 16, 17, 22, 23, 25 + E. T. Kr. 595) er prinsessen nemlig lovet bort til en trold eller ligefrem røvet af en sådan og sat op på glasbjærget; og hun kan kun befries af dens vold, hvis en rider op og dræber den. Dette forekommer aldrig efter indled. om korntyven. Det er forøvrigt ikke alene i Danmark, man finder vogterdrengen som indledning til glasbjærgriddet. Det forekommer i flere af de lande, hvor dette eventyr er optegnet, og meget ofte gælder det da om at befri prinsessen fra et eller andet uhyre. I de keltisk-romanske varianter er denne indledning, som vi vil se, blevet enerådende.

D. 4, 9, 27 indledes med eventyret om den blå stud, der hjælper en stakkels dreng mod hans stedmor og tilsidst flygter sammen med ham. Som svinedreng finder Per siden 3 heste (D. 27), eller også hjælper studen ham at klare glasbjærgriddet (D. 4, 9).

D. 6, 7, 13, 17 begynder med at sende 3 brødre ud i verden for at prøve lykken. De går hver sin vej, men aftaler at mødes igen hos forældrene og se, hvem der har været heldigst, bl. a. med giftermål. Efter denne indledning følger så glasbjærgriddet med sin indledning. Til sidst mødes brødrene i hjemmet, den yngste i sine gamle pjalter. Også prinsessen kommer og modtages med megen ærbødighed. Da den yngste bror tillader sig forskelligt overfor hende og opfører sig meget klodset, sendes han bort med hån. Næste morgen afslører han sig som prinsessens mand og rigets arving. Vi har her det eventyr for os, der hos A. Aarne har fået nr. 935, hos Sv. Grundtvig nr. 118, som ramme om „prinsessen på glasbjærget“. Slutningen alene findes ikke sjældent løst påhæftet andre eventyr, især dragedræberen og harevogteren = M. T. 300 og 540. Foruden de 4 nævnte varianter af M. T. 530, afslutter den D. 1, 3, 10, 14, 15, 16, 19, 26 og 4 holstenske.

II.

En prinsesse (af England D. 28) (3 prinsesser D. 20) har så mange bejlere, at det er vanskeligt for hende at bestemme sig. Hun finder da på den udvej kun at ville ægte den, der kan ride op på glasbjærget, hvor hun sidder (D. 5, 26, 28) og hente hende ned (D. 18, 27), ride 3 gange rundt om hende (D. 7, 15), svinge sit sværd (sabel) 3 gange over hende (D. 1, 14) eller tage 3 guldæbler,

hun har i skødet (D. 10, 13, 20, 21), 1 guldæble (D. 1, 3), $\frac{1}{2}$ guldæble (D. 19), eller pibe, ris og æble af guld (D. 25). I 4 varianter mangler selve bjærgriddet. Opgaven er her at fange 3 guldæbler med prinsessens navn (D. 11 og E.T. Kr. 32, der kun er et brudstykke) eller 3 guldringe (D. 6), hun kaster ud; D. 27 at ride op på en høj og tage 3 kranse, der hænger der oppe. D. 1, 4, 8 er forvansket, så det er ham, der skal ride op og kaste et guldæble i hendes skød. Det har han da fundet i troldebjergtet (D. 1, 8).

I de 7 varianter hvor prinsessen (3 prinsesser D. 12, 23, 25) er lovet bort til en trolld (D. 9, 16, 17, 22), gælder det naturligt at dræbe den (D. 12, 17) eller hente hende ned (D. 16, 23, 25). Men hun er også frelst, hvis han blot kan nå op og kysse hende (D. 22) og desuden tage et sølv- og et guldæble ned (D. 9). Det er en underlig måde at fri hende fra trolden på! Dennes rolle er da også ganske underordnet og indskrænket til, at det er den, der er skyld i, at prinsessen er sat op på glasbjergtet. Men også i D. 16, 17, 25 spørger guldæblerne, det oprindeligt var opgaven at hente, idet prinsessen til afsked giver sin befrier et (3) guldæble(r) (D. 16, 17), og i D. 25 henter han foruden 3 prinsesser en pibe, et ris og et æble af guld ned.

Overhovedet forekommer guldæblerne i 15 danske varianter = 47 %, i 5 norske = 42 %, i 3 svenske = 50 %, i 6 holstenske = 40 % og 3 magyarske = 60 %; en enkelt finsk har dem åbenbart fra Sverige, thi bortset fra et par ganske enkelte slaviske, fra Böhmen og Polen, forekommer de ellers ikke i vort eventyr. Æbler er hos næsten alle folk symbol på kærlighed og frugtbarhed og spiller en rolle i mange skikke. De har særlig ord for at fremkalde elskov; se f.eks. Feilbergs ordbog under æble! Allerede i den hellenske oldtid gav man et æble til den udvalgte, og i folkeviser og eventyr er æblet stadigvæk kærlighedsgaven (Erk.-Böhme: Deutsche Volkslieder I s. 2 og 24. Grimm: Deutsche Mythologie 1844 I s. 464 og Deutsches Wörterbuch II s. 122 f. eks.).

I eventyret om Hans med guldhåret, der har mange berøringer og ofte er blandet ganske sammen med glasbjergeteventyret, vælger prinsessen den, hun vil have blandt de forbideflerende ynglinge, idet hun kaster et guldæble til ham = Hans, hvis gyldne hår hun tilfældigvis har set og forelsket sig i. I de fleste norske optegnelser af glasbjergriddet kaster prinsessen de 2 første guldæbler til Askeladden, fordi hun synes så godt om ham, og han ikke når op til

hende. Kun det tredje tager han selv. Det er lige på nippet til, at det er prinsessen, der ved at kaste sit æble vælger; og det er oprindeligt ikke meningen i dette eventyr sådan som i Hans med guldhåret. Siden kendes den rigtige på, at han har æblet (æblerne), prinsessen sad med eller kastede.

I D. 3, 11, 16, 19, 20 siges dette udtrykkeligt; men også D. 8, 13, 21, 25, 27 synes at forudsætte det. I disse 5 varianter, så vel som i D. 14, 15, 18, 26, gås der nemlig let hen over slutningen: når helten har udført, hvad der er forlangt, er prinsessen med eller uden æbler hans! I almindelighed kan således æblerne i dette eventyr ikke mere betragtes som elskovstegn, men er et genkendelsesmiddel. Foruden på æbler, han har taget, kan den rigtige i andre varianter kendes på de erobrede kranser (D. 24), ringe (D. 6), på hug, han har fået i benet (D. 2 og E. T. Kr. 1717), på afhugget kjoleflig, der skal passe (D. 1, 7, 9), lok (D. 22), på tråd, prinsessen har bundet i hans hår (D. 12), eller på, at hun har klippet sit navn i det (D. 17). I D. 1, 2, 9, 17 optræder æblerne alligevel, men fortællerne ved åbenbart ikke rigtigt, hvad de skal med dem: i D. 1 er Kristian „også den eneste, der kan tage guldæblet af prinsessens hånd“ (!); og i D. 9, 17 bliver de genkendelsesmiddel nr. 2; i D. 2 får Knæsbæn foruden æble og hug endnu et tørklæde, men hverken æble eller tørklæde nævnes siden. Forvansket er åbenbart D. 10, hvor Per hvisker til prinsessen, hvem han er, og således forbereder hendes komme til sit hjem. Heller ikke her har æblerne anden betydning end, at det er dem, der skal hentes hos prinsessen.

Hvor opgaven som i D. 1, 14 er at ride op og svinge sit sværd 3 gange over prinsessen, må det forudsættes, at prinsessen er fortryllet; muligvis ligger i tryllesøvn, sådan som A. S. Vedel og Estland 1 fremstiller det. At forestillingen om, hvad der fordres af bejleren, udover at ride op ad glasbjærget, er ret fåget, ses af de afvigende meninger derom. En enkelt variant (D. 27) stiller udtrykkelig den betingelse, at hun skal hentes ned; men hvad gør Per? han rider først 3 gange ret, så 3 gange aved rundt om glasbjærget, og så op på det, kysser prinsessen og får sine guldæbler. Han gør altså alt andet, end hvad der netop er forlangt, og det gør han efter sin hests råd; der er åbenbart trolderi med i spillet!

Undertiden prøver de 2 ældste brødre også at ride op eller er i hvert fald henne at se på (D. 1, 10, 19). Først når alle andre har opgivet og mere eller mindre medtagne ligger og står ved foden

af glasbjærget, kommer den yngste bror (hyrden). Og han rider lige op ad bjærget og får prinsessen (D. 4, 8, 15, 21). Når højere og højere op, men først tredje gang helt op til hende (D. 1, 14, 18, 26), Hvor der er 3 prinsesser, må han nødvendigvis udføre sin bedrift 3 gange (D. 12, 20, 23, 25), ligeledes når der er 3 ting at hente (D. 2, 9, 10, 13, 17). Men også hvor der kun er eet at gøre, og Jesper allerede ved første forsøg når op, er tretallet beholdt i D. 3, 16, 19, 22. Han må da afslaa at tage æblet eller prinsessen med ned før tredje gang! D. 28 har helt igennem total.

Norge og Færøerne.

I.

3 brødre skal vogte deres fars hø (korn, Fær. 1), som der hver (sankthans-)nat stjæles af (N. 1, 3, 5, 6, 7, 9, 10, Fær. 1). De 2 ældste prøver først, men falder i søvn (Fær. 1) eller skræmmes bort af et frygteligt bulder ved midnatstid (N. 1, 3, 5). Den yngste søn, Askeladden (Oskefis, Fær. Øskudólgur) holder derimod stand og fanger 3 heste, der kommer og æder af høet (N. 1, 6) dræber risen, der kommer ridende, og tager hans hest (N. 3, 9, 10) dræber 3 riser med 3, 6 og 9 hoveder og tager deres kobberhest, sølvhest og guldest, som han gemmer i en hul eg (N. 5). N. 1 har hestene henholdsvis kobber-, sølv- og guldbidsel og seletøj; Fær. 1 er den ene grøn, den anden rød og den tredje hvid, og de 3 klædninger, der hører til er blå, hvid og rød. Fær. 1 er det dog ikke hestene, men en fugl, der er tyven, Øskudólgur slipper den kun fri, mod at få en fjer, der skaffer ham alt, hvad han ønsker sig, og på den måde får han hestene. N. 7 er det 3 jomfruer, der kommer om natten; da den ene fanges, giver hun Askeladden et bidsel, hvormed han kan tilkalde en hest. De 3 jomfruer, der om natten ødelægger bondens mark, hører ellers hjemme i M.T. 400 om manden, der ved at stjæle den enes dragt tvinger hende til at blive sin hustru; og fuglen, der om natten stjæler korn eller frugt, i M.T. 301 A Grimm nr. 91 „Dat erdmänneken“. Kun undtagelsesvis optræder de i indledningen til bjærgriddet, skønt der i alle 3 indledninger er tale om en natlig vagt, fordi noget stjæles eller ødes.

N. 2 og 8 har indl. om vogterdrengen: kongens kvæghyrde dræber en trolde og finder i hans bo en sort, en rød og en blå hest (N. 2), får af risen et sværd og andre vidunderlige ting (? N. 8).

Fær. 2 får den yngste bror, fordi han 3 gange tør gå ud i et frygteligt vejr, en ussel hest og et guldæble af en gammel mand; da han fodrer hesten med æblet, bliver den i stand til at udføre det vanskelige ridt; det er i det hele taget en forvansket variant. N. 4 har taget M.T. 303 (tvillingbrødrene)s indledning om konen, der spiser fisk og deraf får en søn, mens der af fiskens nedgravede indvolde udvikler sig en smuk hest.

II.

En prinsesse (sekundært: 3 prinsesser i N. 4) sidder på et højt og brat bjærg (N. 2, 6, 9, 10), på et glasbjærg (N. 1, 3, 4, 5, 7, 8) eller bor i et hus (Fær. 2), et glasslot (Fær. 1), som kongen har ladet bygge til hende „uppi á einum bröttum fjadli“ (Fær. 1, 2). I N. 5 og 8 (hvoraf N. 8 har indl. om vogterdrengen, smlg. under Danmark) er det en trolld, der har sat hende derop; men ellers er det hende selv, der har bestemt, at kun den, der kan ride op til hende (Fær. 1, 2), og tage et klæde (N. 2), 3 guldæbler, hun har i skødet (N. 1, 3, 6, 7, 9) eller hente hende selv ned (N. 4, 5, 10), skal få hende til kone. Hvor det er en trolld, der har sat hende derop, gælder det naturligvis om at dræbe den (N. 8) eller hente hende ned (N. 5). Om at hente guldæbler bliver der således ikke tale. I N. 5 er de dog bevaret som genkendelsesmiddel, idet prinsessen, da hun er hentet ned, lige når at kaste et guldæble efter Oskefis. Det sætter sig fast i hans hæl, og på det kendes han, da alle undersøges, for at den rette kan findes. Også N. 1, 3, 6, 7, 9 er det guldæblerne, N. 2 klædet, helten hentede, han kendes på. Fær. 1 binder prinsessen en guldring, N. 4 en guld kæde i hans hår, da han rider op til hende, og Fær. 2 sårer hun ham med sit spyd og giver ham en klud at binde om. Således kender hun ham, da alle i landet samles til gilde på slottet.

I reglen forsøger helten 2 gange at ride op ad bjærget, inden det lykkes ham. De 2 første guldæbler triller prinsessen efter ham, da han må vende om på halvvejen, det tredje tager han så selv (N. 1, 3, 5, 6, 7, 9), hvorefter han rider bort uden at give sig til kende. Først da æblerne findes hos ham, må han indrømme, at det er ham, der er redet op ad bjærget. Kun N. 7 og 8 melder han sig frivilligt, nemlig da han hører, at hun skal til at holde bryllup med en anden. Det kan ikke være oprindeligt — hvorfor red han ellers bort efter at have vundet hende? — men det er meget

menneskeligt! Det samme træk har D. 11. N. 3 og 9 er udvidet med andre prøver.

I „Grimsborken“ (Asbjørnsen og Moe nr. 37), M.T. 531, forekommer bjærgridtet som en af de prøver, der skal bestås, for at vinde prinsessen. Endnu løsere indføjjet findes det i et eventyr, optegnet af A. Garborg: „Lille troldpeder i dåsen“.

Sverige.

I.

En konge er ivrig jæger. En dag fanger han en dværg, som på en eller anden måde vækker hans vrede, så han spærrer ham inde i et bur og under dødsstraf forbyder at løslade ham. En dag, da kongens lille søn går og leger med en bold (et guldæble), triller den ind i buret til vildmanden. Denne vil kun udlevere den, hvis prinsen vil stjæle nøglen til buret og lukke ham ud. Det gør han; men da det opdages, jages prinsen bort. Vildmanden tager sig nu af ham, til han er voksen. Så tager prinsen plads som kokkedreng på et andet slot.

Denne indledning findes i Sv. 1, 2 og 3 og må således siges at være den typiske svenske indledning. Men den oprindelige kan den ikke være. Fortællingen om vildmanden er nemlig udbredt over hele Europa, i almindelighed som indledning til Hans med guldhåret (se Grimm nr. 136 „Der Eisenhaus“ og anm. dertil); i Sverige er den blevet knyttet til bjærgridtet, på grund af de 2 eventyrs mange berøringspunkter.

Sv. 4 og 5 har ganske farveløse indledninger, formodentlig fremkommet ved fortællerens svigtende hukommelse: en fattig mand har 3 sønner, hvoraf den yngste altid sidder og roder i asken. Da de 2 ældste rider af sted på faderens øg for at prøve at ride op ad glasbj., går den yngste bedrøvet ud i skoven. Her træffer han en gammel mand, der forærer ham en fløjte. Når han blæser i den ene ende, kommer der en hest med rustning ved sadelknappen; blæser han i den anden ende, forsvinder den igen (Sv. 4). En fattig bondedreng graver i en sandgrav og finder dér en hal med 3 heste og rustninger af sølv, guld og ædelstene (Sv. 5). Endelig har Sv. 6 indl. om korntyven.

II.

Prinsessen vil nødig giftes. Dog lover hun til sidst at ægte den, der kan ride op ad glasbjærget i fuld rustning. Selv sidder hun på toppen med krone på hovedet og guldæble i hånden (Sv. 1), med et guldæble, som hun kaster, så det sætter sig fast på hans knæ (Sv. 4). Sv. 2 sidder hun på toppen af et almindeligt bjærg. Sv. 3 er ikke prinsessen, men kun en guldkrone oppe på glasbj. 3 gange rider prinsen over glasbj., først 3. gang tager han kronen med sig ned og rider bort med den.

I 2 tilfælde (Sv. 6 og 5) er hun af en drage (troll) blevet ført derop. Askefisen når 3. gang op og hugger hovederne af dragen, ligesom den skal til at trække bort med prinsessen. Hun kaster en ring i håret på ham, uden at han mærker det. Derpå kendes han (Sv. 6). Prinsessen kan kun vise sig 3 torsdagaftener i træk på toppen af et højt glasbj. Hvis nogen kan ride op og tage guldæblet af hendes hånd, er hun befriet (Sv. 5). Denne sidste variant er åbenbart forvansket.

Sejrherrn kendes på guldæblet, han har taget fra prinsessen (Sv. 5), eller som hun har kastet til ham (Sv. 4), på ringen, hun bandt i hans hår (Sv. 6), på et silketørklæde, hun gav ham til at binde om et lansestik, han fik paa vejen op ad bjærget (Sv. 2). Flere gange fremhæves det, at prinsessen selv vælger hyrden i den grå kappe, enten fordi hun genkender ham (Sv. 1, 5), eller fordi han kommer og afleverer guldkrone, men stiller hende frit, om hun vil have ham eller ej (Sv. 3). Først da hun har vedkendt sig den simple undergivne, kaster han kappen og står i sin strålende rustning, afslører sig endda Sv. 1, 2, 3 som virkelig prins. Dette forhold synes særlig fremhævet i de svenske varianter af bjærgridtet.

Finland med Lapland.

I.

En mand har 3 sønner, som han, da han skal til at dø, beder om at våge hver en nat (3 nætter, F. 10) ved sin grav (F. 3, 6, 8, 11 og L. 1). De 2 ældste beder den yngste broder om at gøre det i stedet for dem. Således kommer den yngste og foragtede (Askjoss, Askpilt, Askfis, lappisk Ruobba-skurveskolt, finsk Tuhkimo til tuhka, „aske“) til at våge 3 (9) nætter ved farens grav. I F. 2 og 5 giver faren først de 2 ældste sønner alt sit gods. Da han derpå dør,

lægges han på en bære i „rien“ (finsk tørrerum til korn). Men om natten viser han sig for den yngste søn og beder ham komme ud i rien. Her er altså ikke tale om at prøve sønnerne. Faren ved på forhånd, hvem der fortjener det bedste, eller hvem han holder mest af. Men i de andre varianter viser det sig først efter hans død, hvem af sønnerne der er den lydigste og frommeste og mest fortjener at elskes. Særligt betones det i F. 10, hvor der fortælles, hvorledes Tuhkimo under inderlig bøn våger 3 nætter for hver bror og 3 for sig selv og 3 gange graver liget op og ved sine kys giver det nyt liv.

F. 7 er åbenbart forvansket: dér giver faren før sin død alle 3 sønner en troldstav. Når de slår med den på en bestemt sten, skal de få alt, hvad de ønsker. Da de ældste rider af sted for at prøve at ride op ad glashj., mens Askfis skal blive hjemme, ønsker denne sig naturligvis en hest, mens de 2 slet ikke benytter deres stave! Ellers får den yngste af den døde far 3 fløjter, som han kan blæse i hver onsdag aften, så kommer der 3 heste, strålende som månen, stjærnerne og solen (F. 2 og 5) 1 fløjte, der fremtryller 3 heste og 3 fine klædninger, der skinner som kobber, sølv og guld (F. 3), en vidunderlig hest (F. 6; desuden et æsel med 12 føl og et svin med guldbørster), en hvid (rød), en grå og en sort hest (F. 10, 11), 3 heste, da han 3 gange råber: „Stå opp, min fader!“ Ud af ørene på dem tager han rustninger og sadler af kobber, sølv og guld (F. 8). L. 1 får han farens kæp; når han går 3 gange omkring en stor sten og slår på den dermed, åbner den sig, og han finder fine klæder, kostbarheder og en opsadlet hest.

Denne indledning, om nattevagten, findes altså i 9 af 14 lappisk-finske varianter. Vi vil siden se, at det er den typisk slaviske indledning til eventyret om bjærgriddet. Den norsk-danske indl. om korntyven findes i F. 12 fra Ingermanland, der ellers bærer spor af slavisk påvirkning: Kornet, der stjæles, er hvede; da tyven er fanget af den yngste broder, giver han ham, for at slippe fri, en ildspyende hest, der kommer, når han fløjter 12 gange. Når man kravler ind ad det venstre øre på den og ud af det højre, bliver man den smukkeste fyr i verden. Dette sidste træk findes også i F. 6, hvor man bliver „en duktig karl“ og F. 2 og 5 (F. 2 er ganske vist forvansket, så det er drengen, der skal sige „krup mig i ørat“, så får han penge og fine klæder!) Det er meget almindeligt i russiske og polske eventyr, og vistnok kun dér; f. eks. hos Dietrich:

Russische volksmärchen s. 47 og s. 135, Chavannes: Die russischen volksmärchen s. 102, 105 ff., 115, Glinski: Bałarz Polski (1853) 1, 44, 47, 81, Chodzko: Contes des paysans et des pâtres slaves s. 125 o.a. F. 10 bliver Tuhkimo meget smuk, når han vasker sig i 3 bestemte kilder. Når han samtidigt råber 3 gange med den ondes, med pige- og med mandsstemme, kommer hestene. De forsvinder, når han vasker sig igen. I L. 2 er Ruobba, den yngste søn, blevet en mytisk person og nævnes som søn af Stallemåkke eller Stalle lavkke (den finske Teräsmukkas). Ruobba er skurvet, snavset og pjaltet. Da hans far skal dø, forlanger han at blive begravet under en høstak, som hans 3 sønner skal bevogte hver en nat; men kun Ruobba gør det. Jeetanas (= nord. jætte) kommer og æder af høet, og han lover Ruobba 3 heste med bidsel og sadel af kobber, sølv og guld, hvis han vil lade være at røbe ham. — F. 1 (fra Österbotten) har den svenske indl. om vildmanden. Endelig har F. 4 og 9 hvad jeg kalder farveløse indledninger: den dumme Askjoss får, engang han vogter farens eng, et par tømmer af en gammel gubbe; når han ryster dem, får han, hvad han ønsker, d. v. s. her en hest, hvorpå også tømmerne tyder. Jævnfør N. 7, hvor det er et bidsel, der naturligvis kun kan tilkalde en hest. (F. 4). En fattig dreng giver en jætte mad og får til gengæld en stålskoet, en sølvskoet og en kobberskoet hest samt smukke klæder og et sværd, der dræber alt (F. 9). Denne indledning om den sølle fyr, der for sin gavmildhed får alskens vidunderlige ting, er anvendelig i næsten alle eventyr og her nærmest sammensvejet med indl. om hyrdedrengen, der i den dræbte jættes hule finder heste, sværd og andre herligheder. F. 9 er da også den eneste finske variant af M. T. 530, hvor prinsessen er lovet til den, der kan dræbe 3 drager og således befri hende. Da sejrherren imidlertid ikke giver sig til kende, foranstaltes der en ny prøve, nemlig glasbjærgriddet. Det hele bliver således en sammenblanding af 2 eventyrtyper, som vi kender den fra andre lande, særlig de germanske.

II.

Bortset fra dragekampen som en episode i F. 9 og Lapl. 2, er det i alle de finsk-lappiske varianter prinsessen selv eller hendes fader, der har ladet bekendtgøre, at den, der kan ride op til prinsessen, skal få hende til ægte. Hun sidder på et stejlt bjærg (F. 1, 3), på en hylde i fjældet (L. 1, 2), på et glasbjærg (F. 4, 7, 8, 9), i et

glastårn (F. 2, 5), i 3. stokværk på slottet (F. 6, 11), i 9. (F. 10), og i et lille hus på en 3 favne høj søjle (F. 12). L. 2 er det Jeetanas, der har røvet kongedatteren og sat hende i sin grotte, hvis munding er på toppen af en næsten lodret klippe. Den, der kan ride op og befri hende, skal få hende til kone, lover kongen. Ruobba når tredje gang helt derop og tager hende med ned, hvorpå brylluppet fejres.

Helten gør først 2 forgæves forsøg; endelig tredje gang lykkes det ham at nå derop, hvor han skal. F. 4 skal han ride over glashj., og det ser ikke ud til, at prinsessen sidder på det. Ellers skal han blot op til hende (F. 7), så hun kan mærke ham (F. 3, 6, 8, 9, 10), så han kan tage hende i hånden (F. 2, 5), kysse hende (F. 11, 12), kysse hende og hente en ring og et æble (F. 1). Da han er kommet ned tredje gang, rider han straks bort. Siden kendes han på ringen og æblet (F. 1), på mærker af en vædske, prinsessen har stænket ham i ansigtet (F. 2, 5) af en salve, hun har smurt på (F. 3), af hendes fingerbøl (F. 6), fingerring (F. 10, 11), blomst (F. 8), blodæble (F. 7), kys (F. 9), signet (L. 1). F. 12 giver prinsessen ham en ring med sit navn og mærker ham i panden. F. 4 skriver hun sit navn i hans hånd og lægger en guldkæde i hans støvleskaft; men hun genkender ham, så snart hun ser ham igen i pjalterne. F. 1 og 12 kommer han selv frem med ringen, hvorpå han får prinsessen. F. 2, 3, 5 søger han derimod at skjule sig, binder et tørklæde om mærket i panden (F. 3) eller smører snavs over (F. 2 og 5).

F. 4, 6, 7, 8, 10 ender ikke med brylluppet, men har en fortsættelse: Da kongen er misfornøjet med at få Askjoss til svigersøn, sender han ham i krig med en ussel hest. Han bliver naturligvis sejrherre, såres og får kongens lommelørklæde om. Derpå kendes han og anerkendes nu som svigersøn (F. 4)¹. F. 6 og 8 får han sammen med sine 2 svogre endnu til opgave at skaffe 3 mærkelige dyr (F. 8), æslet med de 12 føl og svinet med guldbørster, som han havde fået på faderens grav (F. 6). Han overlader dem til svogrene mod at få lov at mærke dem. Og da han til sidst afslører dem, vinder han kongens agtelse og arver hele riget. F. 7 skal Askfis efter bjærggriddet hente „livande vatten och sjuklingande peli“

¹ Den betingelse at skulle besejre kongens fjender, før helten vinder prinsessen, stammer fra Hans med guldhåret. Den findes også i en enkelt dansk variant: D. 15.

(o: klingande spelet) til den syge dronning. Denne variant er flere steder tydeligt forvansket. Disse fortsættelser er mere eller mindre løst knyttet til, særlig F. 6, der efter brylluppet uden overgang fortsætter: „Kungen har ännu två svärsöner . . .“, og har intet med bjærgridtet at gøre. Tilsvarende findes ofte i de slaviske varianter. F. 10 har foruden en fortsættelse om, hvorledes de nygifte kastes ud på havet i en tønde og efter forskellige genvordigheder lander på en ø, hvor de bygger sig et slot og siden forsones med kongen — et længere indskud mellem indledningen og riddet, hvor der fortælles, hvorledes Tuhkimo fanger en gedde og af den lærer et ord, der får alt, hvad han ønsker, til at ske. Da han desuden har fået evig visdom af sin far, må man jo sige, han er blevet godt udrustet!

Tyskland.

I.

Man kan næppe påpege nogen indledning, som særlig tysk. Indl. om korntyven, nattevagten og vogterdrengen findes 5, 3 og 5 gange i 15 varianter. Men medens den sidste findes spredt over hele Tyskland, oftest i dårlige eller stærkt opblandede opskrifter, synes de 2 andre, på en enkelt undtagelse nær, hver at have sit geografiske område. Indl. om korntyven forekommer i Holsten, Ditmarsken, Oldenburg og Pommern (= T. 1, 2, 3 og 6); desuden i Württemberg (T. 11). Altså hovedsageligt i Nordvesttyskl. Indl. om nattevagten findes derimod kun i den østlige del: Mecklenburg, Hinterpommern og Tyrol (= T. 4, 9 og 14). Hvis ikke andre forhold, som det senere vil vise sig, tydede på, at denne fordeling var rigtig, vilde jeg dog ikke vove den på grundlag af så få eksempler.

Indl. om korntyven: Hvert år (nat) bliver der stjålet af en bondes hø (T. 1, 11), havre (T. 1), korn (T. 2), halm (T. 3) eller kløver (T. 6). De 2 ældste sønner falder i søvn eller flygter, da de skal bevogte det. Den yngste — der dumme Wirrschopf (T. 11), Jan (T. 3), Hans (T. 1, 2, 14) — skjuler sig i et bundt og føres således af tyvene (en eller flere kæmper) med til deres borg. Der dræber han dem, mens de sover (T. 1), efter at have fundet og drukket af en styrkedrik (T. 3) og finder 3 smukke heste foruden guld (T. 3) og 3 rustninger (T. 1). T. 2 er tyven en eenøjet kæmpe, hvis øje Hans stjæler; for at få det tilbage lover kæmpen ham sin

hjælp i fremtiden. 3 trolldheste, en sort, en skimmel og en fuks, kommer for at æde kløveren, men fasttrylles af en fløjte, drengen har fået af en gammel mand til tak for, at han delte sin mellem-mad med ham. De 2 heste giver han fri igen, men skimlen bliver hos ham, og på den rider han op ad glasbj. (T. 6), En lille grå mand med en brun, en hvid og en sort hest stjæler af høet. 3 gange griber „der dumme Wirrschopf“ ham og får hver gang en hest for at lade ham gå (T. 11).

Indl. om nattevagten: Tre sønner har lovet at våge hver en nat hos deres døde far. Kun den yngste gør det og får således 3 fløjter (T. 4 en hvid, en brun og en sort; T. 9 af sølv, guld og diamant). Når han fløjter i dem, kommer 3 heste, der svarer til fløjterne. T. 14 får Hans en tømme, en pisk og et spanskrør. Da han går ud i skoven med tømme og pisen, finder han en skimmel og en sølvrustning! Spanskrøret får han slet ikke brug for; det er vel enten kæppen, der dræber alt, eller farens troldstav, der har foresvævet fortælleren.

Indl. om vogterdrengen: Kongens geder (får, svin) må ikke komme ind på et bestemt territorium. Da de alligevel løber derind, dukker 3 kæmper op og vil tage dem, men dræbes af hyrden (Hans T. 5, 10). Denne finder i deres bo en hvid, en brun og en sort hest foruden stål-, sølv- og guldrustning (T. 5, 10, 13, 15). T. 8 er meget forvansket: de 3 heste kommer ud af et tornyster, hyrden har fået sammen med andre vidunderlige ting, som han slet ingen brug får for. Hos de dræbte kæmper finder han derimod 3 karfunkelsten, som han giver prinsessen. T. 5 bevogtes prinsessen på glasbjærget af en drage, der skal dræbes. Ligesom i mange, særlig danske, varianter har vi sammenblanding med dragekampen og derfor indledningen om vogterdrengen. I de øvrige 3 tilfælde, hvor vi har denne indledning, er glasbjærgriddet erstattet af en turnering om prinsessens hånd (T. 10, 13, 15).

T. 1 er et sagn med lokal tilknytning og mangler som sådant indledning. T. 7 er lig Hans med guldhåret, blot er glasbjærgriddet kommet ind.

II.

En prinsesse (af Italien T. 8) sidder (bor T. 4) på et højt glasbjærg (klippevæg T. 14), som hendes far har ladet bygge (T. 3). Det er blevet kundgjort, at den, der kan ride derop (T. 2, 4, 6, 7, 14)

og hente hende ned (T. 8) eller tage et guldæble (T. 1), en ring (T. 3, 9) af hendes hånd, skal få hende til kone. T. 5 og 11 er hun tryllet derop og bevogtes af en nihovedet drage (T. 5); hun kan kun befries 3 dage i 3 forskellige måneder (T. 11). I sidste tilfælde er hun frelst, da han har nået op og kysset hende.

Hans forsøger 3 gange. Først når han halvvejs op, næste gang omtrent helt op, og tredje gang når han toppen (T. 1, 3, 4, 9, 11). Han kommer helt op alle 3 gange (T. 2, 5, 7, 8), men først den sidste gang tager han prinsessen med ned (T. 8). T. 14 rider han kun op 2 gange; det beror på forvanskning; sammenlign sammes forvanskede indledning!

Endelig i T. 6 rider han lige derop første gang og får prinsessen med det samme uden videre vrøvl. Men også denne variant går åbenbart tilbage på et tre dages ridt, idet knøsen i indledningen fasttryller 3 heste ved hjælp af sin fløjte. Men da han altså her kun får brug for den ene, lader han de 2 løbe igen! Naturligvis kunde det også tænkes, at det omvendte var tilfældet, og indledningen med de 3 heste først sekundært var heftet til ridtet; det tror jeg dog ikke, er sandsynligt. T. 4, 7 får sejrherren i glashjærg-ridtet også prinsessen uden videre, så snart han tredje gang er nået op på glasbj.; ligeledes i T. 2 kommer han frivilligt og melder sig. Ellers kendes han først senere, da alle undersøges, for at den rigtige kan findes, på ringen (T. 9), guldæblet (T. 1), han tog; på en guldtråd (T. 3; her er ringen kun kærlighedspant, ikke genkendelsesmiddel) eller blå sløjfe (T. 8), prinsessen havde bundet i hans hår; på hans hår „die wie eine goldene mähne um seinen kopf flogen“ (T. 11), vel en mindelse fra „Hans med guldhåret“; der har ikke ellers været tale om hans hår i denne variant. T. 5 og 14 kendes han endelig på et sår, han fik, da han sidste gang smuttede bort efter at have redet op ad glashjærgen; han havde desuden fået prinsessens (kongens) lommestørklæde at binde om.

T. 12 er et sagn og knyttet til slottet Brunn i Altmühltal i Bayern. Grevinden dér havde lovet sin hånd til den, der i eet ridt fra München kunde nå op til borgen på den stejle klippe. Den første bejler styrtede i Geisenfelderwald, den anden i Betbrunn; men den tredje nåede helt op og red rundt på den smalle klipperand med sin hest. Hvor gammelt dette sagn er, ved jeg desværre ikke. Sagnet om et dristigt ridt, der måske slet intet har med det her behandlede eventyr at gøre, er formodentlig sekundært blevet

knyttet til Brunn, på lignende måde som T. 5 stedfæster glasbjærgtet, hvor prinsessen sad, til bjærgtet Rugard ved Bergen på Rügen; Hans bliver da også der til sidst konge af Rügen.

Tilbage står der 3 tyske varianter at behandle, hvor bjærg-ridtet er kombineret med eller erstattet af en turnering. T. 10 er overhovedet et eventyr, der har taget stof flere forskellige steder fra. Efter indl. om vogterdrengen rider stærke Hans på sine hestes opfordring (M.T. 531 eller 532) op på glasbjærgtet. Deroppe var der 1000 riddere, der holdt turnering. Efter at stærke Hans 3 gange er blevet sejrherre og har fået prinsessen, fortsættes der bl. a. om hans søn, mest med stof fra Hans med guldhåret.

I de 2 tyrolske varianter er bjærgridtet derimod ganske borte. I stedet er det en konge (greve), der har lovet sin datter til den, der sejrer i en turnering, han holder. Hun sidder på toppen af en søjle (det høje stade svarer vel til glasbj.) med en blomst i hånden. 3 gange erobrer hyrden den og får grevedatteren (T. 15). 3 gange slår hyrden den hidtil sejrende af sadlen, men såres tredje gang i læggen. Da han hinkende kommer tilbage i sin hyrdedragt, kendes han som sejrherren og får prinsessen. Og der tilføies, at hun blev glad; thi det var, fordi hun var forelsket i hyrden, hun så nødig vilde have nogen af sine friere (T. 13).

Holsten. T. 1 er ikke een, men 15 holstenske opskrifter af bjærgridtet, som Wisser har samlet og sammenlignet i Weinholds zeitschrift für volkskunde, bd. XXV. Deraf er de 3 fra det vestlige Holsten, men 12 fra det østlige. Mange af dem er dog så tydeligt forvanskede og sammenblandede med andre eventyr, at de bliver uden betydning for en almindelig undersøgelse som denne. Jeg vil dog anføre enkelte træk af dem. I ikke mindre end 7 varianter er prinsessen tryllet op på glasbj., og fortryllelsen kan ikke alene løses ved, at hun hentes ned (i 3 var.), men også ved, at rytteren tager det æble, hun har på hovedet (1 var.), og ved at han sejrer i et væddeløb (2 var., hvor der ikke er tale om noget glasbj.). I 3 varianter, hvor hun er tryllet derop, lader han hende ganske roligt blive siddende deroppe, og dog er hun nu befriet! Disse urimeligheder viser tydeligt, hvor sekundært motivet med fortryllelsen også her er. I 3 af disse varianter optræder endnu guld-æblerne, hvis betydning som kærlighedstegn fuldstændigt og som genkendelsesmiddel delvist er gået tabt. At prinsessen betragtes som fortryllet, kan næppe have noget med „Kong Hvidbjørn“ at

gøre, sådan som Wissner mener. Ligheden mellem de 2 eventyr indskrænker sig faktisk til, at glashjærget i begge optræder som en hindring, der skal overvindes. I 3 af de holstenske varianter mangler bjærgridtet og er erstattet af: 1) almindelig holstensk ringridning, 2) et vædderidt, der skal forløse prinsessen, og 3) et vædderidt mellem hende og Hans; også her er hun fortryllet. Hun kaster da æblerne til ham — for at opholde ham og vinde forspring. Mon det er en litterær erindring om Atalante?

Romansk-keltiske varianter.

I.

Indledning: En hyrde dræber 3 kæmper (Frankr. 1), en trehovedet slange (It.) eller et vildsvin (Fr. 2), der kommer for at straffe ham, fordi han eller hans dyr har vovet sig ind på deres enemærker. Derefter finder han 3 slotte af stål (krystal), sølv og guld og i dem 3 heste og rustninger (seletøj) af samme 3 stoffer (Fr. 1, It.), eller 3 heste, der har farve som månen, stjærnerne og solen (Fr. 2). I It. tager han tillige i slottene 3 blomster af krystal, sølv og guld og forærer prinsessen dem.

II.

En konge har lovet sin datters hånd til den, der 3 gange sejrer i en turnering (It.), hvor der skal kæmpes om 3 krukke blomster „pots de fleurs“ (Fr. 1). Fr. 2 til den, der dræber et uhyre og befrier prinsessen fra det. Men da hyrden efter at have dræbt det forsvinder, foranstalter kongen en stor turnering i 3 dage for at lokke den sejrende til. Han kommer også og genkendes af prinsessen. I alle disse varianter kommer hyrden hver dag i en ny dragt, nemlig i de 3 og på de 3 heste, han havde fundet i slottene. Denne 3 dages turnering i 3 forskellige rustninger er velkendt fra middelalderlige ridderromaner, f. eks. i Hue de Rotelande: Ipomedon fra o. 1180 og Chrétien de Troyes: Cligés fra o. 1165 (turneringen varer dog her 4 dage). Se endvidere Bolte og Polivkas anm. til Grimms eventyr III s. 111. Jessie Weston har undersøgt denne turnering i en lille pjæse „The Three Days Tournament“ og mener sikkert med rette, at ridderromanerne har lånt det træk, at helten ved turneringen optræder 3 gange i forskellig dragt

og på forskellig hest, fra eventyr, måske fra dragedræberen, hvor det ligesom i bjærgridtet er meget hyppigt.

Skønt disse romansk-keltiske eventyr både i indledning og i den stillede opgave afviger fra de ellers gængse former af bjærgridtet, er de dog vist varianter deraf. Allerede i Danmark har vi set, hvorledes indl. om vogterdrengen har bredt sig på bekostning af indl. om korntyven. Mod vest og syd har den helt fortrængt den. Eventyret om dragedræberen, som indl. om vogterdrengen vistnok oftest er knyttet til, har tidligt været kendt i Vesteuropa, og er overhovedet bygget over en ældgammel idé. Også nu er det et udbredt eventyr dér, se f. eks. hos Curtin: *Myths and Folklore of Ireland*, s. 160, og Hartland: *The Legend of Perseus III*. Og i stedet for bjærgridtet er trådt en turnering om prinsessens hånd, sådan som vi spontant har set det i andre lande, nemlig i 4 danske, 3 holstenske, 2 tyske og 10 slaviske varianter. I Ungarn vil vi ligeledes se, at en slags turnering fuldstændig har afløst bjærgridtet.

Magyariske varianter.

I.

Indl. om korntyven (Ungarn 2 og 3): En bondes druer (halm) stjæles. Da de 2 ældste sønner sendes ud for at passe på, falder de i søvn. Så skal Aschenbrödel (den yngste og halvtossede) forsøge. Han deler sin mad med en padde (mus), der beder om at få lidt med. Til gengæld får han af padden 3 piske af kobber, sølv og guld; af musen anvisning på, hvordan han skal bære sig ad med tyvene. Det viser sig at være 3 heste (3 hestehjorder) af kobber, sølv og guld. Han tæmmer dem ved hjælp af piskene (Ung. 2), den smukkeste i hver flok ved at svinge sig op på den (Ung. 3). De lover at komme på hans befaling (Ung. 2), når han blæser i 3 fløjter af kobber, sølv og guld, som de giver ham (Ung. 3). Hjemme fortæller han ikke noget om, hvad han har oplevet.

Ung. 1 og 4 har indl. om vogterdrengen. Ung. 4 er en sammenblanding af mange forskellige motiver. Midt i det hele dukker indl. om vogterdrengen frem: en fårehyrde dræber 3 ånder og finder i deres slot 3 fløjter, der tilkalder nogle sorte ånder, der skaffer de 3 heste — den sorte, skimlen og fuksen. Derpå følger turneringen om prinsessens hånd, og så fortsættes der igen med andre oplevelser og andre prinsesser!

II.

En konge har udlovet sin datter (Ung. 2, 3), sine 3 døtre (Ung. 1, 4) til den, der i eet spring med sin hest kan nå at tage et guldæble ned, der sidder på en nål på en vidje på et siv på en granstamme, der er rejst på torvet (Ung. 3 med typisk ungarsk overdrivelse!), støde 3 guldæbler ned med de 3 prinsessers navne, der er hængt op i et træ (Ung. 1), tage en guldrosmarin, et guldæble og et gyldent silketørklæde ned fra toppen af en granstamme (Ung. 2) eller endelig tage en rose, en nellike og en ridderspore, som de 3 prinsesser står med i hånden på deres altan.

Disse opgaver svarer aldeles til lege, der tidligere udgjorde en del af bryllupsfestlighederne i Ungarn. Baron Radvánszky har skrevet en bog om det ungarske familieliv i det 15. og 16. århundrede, hvori han omtaler disse skikke.

I Ung. 3 mangler den yngste bror første gang 3 favne i at nå æblet, anden gang kun $\frac{1}{2}$ favn, men tredje gang tager han æblet, som han gemmer under sin hue. I de andre varianter er det nødvendigt, at hvert forsøg lykkes. Hver gang skynder han sig hjem, så han er der, når brødrene, der har været henne at se på stadsen, kommer (Ung. 2, 3). Da ingen melder sig som sejrherre, får alle unge mænd i landet ordre til at indfinde sig på slottet. Æblet (æblerne) triller ud af huen på den rigtige (Ung. 1, 3); han kommer som den allersidste i sin gulddragt og viser rosmarin, æble og tørklæde (Ung. 2). Ung. 4 finder den yngste prinsesse de 3 blomster i lommen på fårehyrdens kappe og opdager således, hvem det var, der sejrede. Med hende bliver han gift.

Slaviske varianter.

Foruden de anførte varianter har jeg i enkelte tilfælde benyttet Boltes og Polivkas opgivelser til Grimm nr. 136 „Der Eisenhaus“ (III s. 112) med samme forkortelser.

I.

På ganske få undtagelser nær indledes alle slaviske varianter af bjærgridtet med nattevagten: 3 brødre lover deres døende far at våge hver en nat ved hans dødsleje (Estl. 2), grav (Estl. 1, Bøhm. 1, 2, Rusl. 1, 2, 3, 5, 8, 9, Polen 1, 2, 3, Østpr. 1, 2), at læse bønner på hans grav (R. 6, 13) at rejse et mindesmærke på hans grav og

våge ved det 3 nætter, (R. 12) og foruden at våge give deres søstre til dem, der først beder om at få dem til kone (R. 11). Letl. 1 drømmer Widewut, at han våger 3 nætter hos sin far; hver nat kommer djævlen, men holdes hen af Widewut, der giver ham sten at knække i stedet for de nødder, han beder om. Den yngste af brødrene, den dumme og foragtede (Ivan) er den eneste, der opfylder farens ønske. Til gengæld lover farens ånd ham, at, når han banker 3 gange på graven, skal han få sin løn (Estl. 1); giver faren ham en vidunderlig hest (Estl. 2, R. 1, 2, 3, 8, 9 P. 1, 2), der spyrr ild ud af munden (R. 6), 3 heste og sin velsignelse (R. 13), en sort, en brun og en hvid (Bøhm. 1) og evne til at blive, hvad han vil og komme, hvorhen han vil (Østpr. 2), sølv-, guld- og diamantfløjte, der tilkalder sølv-, guld- og diamanthest med 3 tilsvarende rustninger (Letl. 1), 3 piske, et nøgle garn — som ikke benyttes — og 3. gang ordre til at banke på et egetræ (en klippe) i haven og sige: „Eg, luk dig op!“ hvorpå han finder prægtige klæder og en gylden hest i det (Østpr. 1, Bøhm. 2). I 2 varianter kommer der endelig, da sønnen våger (de 2 ældste forsøger først, men flygter på grund af et frygteligt mørke ved midnatstid: Tma = en uren ånd, R. 12) 3 heste, en blå, en rød og en sort (R. 11) flyvende, en sort, en hvid og en rød (R. 12). Han tæmmer eller fanger dem med sin lasso (R. 12) og får af hver 1 (3) (manke)hår, som han skal brænde, når han har brug for dem. Når Vanya kravler ind ad det ene øre på sin hest og ud af det andet, bliver han en helt eller en flot junker, prins (R. 6, Estl. 2, Lit. 2, Bøhm. 1 o. a.). Dette træk er almindeligt i slaviske eventyr, se ovenfor under Finland.

Foruden i disse 20 varianter findes samme indl. i hvert fald i følgende slaviske varianter af bjærgridtet: Weryho: Podania lotewskie, nr. 25 s. 195 (Letl.). Weryho: Podania bialoruskie, nr. 23 s. 75 (Hviderusl.). Karłowicz: Pod. i bajki na Litwie, nr. 38 s. 55 (Litauen). Romanov 6, 470 nr. 53. Dobrowoljskij 1, 590 nr. 30 og 594 nr. 31 (Hviderusl.). Die Wissenschaften im 19. jh. IX s. 100 v. Chavannes (Storrusl.). Čubinskij: Trudy II nr. 70—73 s. 269 ff. (Ukraine). O. Kolberg: Lud II s. 275, III nr. 6, VIII nr. 1, 2, 3, 5 (Polen). Škultety a Dobsinský: slovenské povesti¹ nr. 32 s. 310 (²nr. 43). Matica slovenská nr. 1 (slovakisk). Literární řečník spolek i „Slavia“ II s. 95 (čekko-slov.).

Indl. om korntyven findes i siger og skriver 4 varianter, som det synes umuligt at sætte i forbindelse, nemlig: Litauen 2, Bøhm. 5,

Rusl. 7 og 10 fra den sydvestlige del. 3 brødre skal vogte deres fars byg (Lit. 2), hvede (Rusl. 10), hø (Bøhm. 5), en kejsers hvede (Rusl. 7), der om natten stjæles. De to ældste falder i søvn, den tredje fanger den hest, der kommer og æder (Lit. 2, Rusl. 10), 3 heste med henholdsvis en stjerne, en måne og en sol på kroppen, der sammen med en hel hjord kommer op af havet (R. 7) eller føres af en kæmpefugl med til dens slot, hvorfra han atter flygter med en sort hest (Bøhm. 5). Bøhm 3, 7 har — som de eneste slaviske varianter? — indl. om vogterdrengen. I de 3 dræbte kæmpers slot finder hyrden en hvid, en brun og en sort hest (3 heste med kobber-, sølv- og guldseletøj, Bøhm. 7). Bøhm. 6 indledes med en variant af „vildmanden“. I Bøhmen 4 får Hans, den yngste bror, hest og smuk klædning af en gammel kone. Åbenbart har fortælleren glemt, hvordan indledningen var. Ligeså er det gået P. 4, hvor den dumme, yngste søn uden forberedelse går hen og slår på en busk med sin stok, da brødrene er redet af sted til slottet. En fe kommer da ud og giver første gang en sølvhest, anden gang en guldhest og tredje gang en diamanthest foruden penge og klæder. Litauen 1 lister ynglingen en diamanbeslået skimmel, et sværd og en usynliggørende hat fra nogle røvere ude i skoven.

II.

En konge (kejser R. 7, zar R. 9, le souverain de l'occident R. 11) har lovet sin datter (prinsesse Helena R. 6) til den, der på sin hest kan udføre visse bedrifter, i reglen springe op til prinsessen, der sidder på 3. sal i slottet. Dog kan hun også sidde andre steder og opgaven være en anden end at nå op til hende. Men hun er altid prisen, der kæmpes om.

Det gælder om at ride, springe op til prinsessen, der sidder på 3. sal i slottet og ser ud af vinduet: Estl. 2, Lit. 2, Rusl. 3, 5, 9, Østpr. 2; på 2. sal: Rusl. 7, P. 4; 4. sal: Østpr. 1. De 3 sidste varianter må betragtes som forvanskede: R. 7 bruges kun een af de 3 erhvervede heste. P. 4 og Østpr. 1 har forvansket indledning og slutning. Østpr. 1 rider han kun 2 gange op, og der er flere andre tegn på forvanskning. I følge Bolte-Polivka (anf. sted) sidder hun også på 3. sal: Kolosov s. 59 (Storrusl.), Etnogr. Zbirnyk 14, 169 nr. 21 (Lillerusl.). Romanov 6, 470 nr. 53. Weryho: Pod. białor. 75 nr. 23. Dobrowoljskij, 1, 590 nr. 30 (Hviderusl.). Chet-chowski II 132 nr. 82 (Polen). På 5. sal: Malinka s. 300 nr. 26

(Lillerusl.) og på 20. sal: Sbornik Kavkaza 24, 2, 47 nr. 15 (Min-grelien). Også andre steder på slottet har man tænkt sig prinsessen siddende, særlig på en altan eller balkon: R. 4, 8 og Dobrovoljskij 1, 594 nr. 31 (Hviderusl.), i et tårn: Weryho: Pod. lot. s. 195 nr. 25 (Letland) og Škultety a Dobsinský: slov. pov.¹ s. 310 nr. 32 (russ. bästa), på en høj trone i et tempel: R. 6 eller blot i et højt slot: R. 13 og Trudy II nr. 73.

Mens hun i Nord- og Vesteuropa stadig sad på et bjærg, specielt et glasbjærg, som det gjaldt om at ride op ad, findes hun altså i ikke mindre end 25 slaviske varianter siddende i et slot, specielt på 3. sal. Kun Finland (F. 2, 5, 6, 11, 12) havde eksempler på det samme; de er nødvendigvis overtaget fra det nærliggende Rusland. Prinsessen på 3. sal synes således at være en særlig slavisk form for eventyret om bjærgridet, i hvert fald findes den kun på slavisk område. Og især synes den udbredt i Rusland, hvorfra 17 (af ialt 34 rus.) af disse 25 varianter stammer. Af 16 polske varianter har kun de to anførte 3. (2.) sal.

Men prinsessen på glasbjærget er heller ikke sjælden på slavisk område: Estl. 1, Letl. 1, Lit. 1 og P. 3. Efter Bolte og Polivka desuden: Treuland: Sbornik nr. 119 og 120, Ulanowska nr. 24 (Letl.). Karłowicz: Pod. i bajki na Lit. nr. 38 (Litauen). Lorentz: Teksty nr. 218 og 721 (kaschubisk). Etnogr. Zbirnyk 7, 136 nr. 65 og 139 nr. 67, Čubinskij: Trudy 2, nr. 71 og 72, Zaziarski nr. 12, Kolberg: Pokucie IV 108 nr. 20, Rozdoljskij nr. 10, Mater. Antropol. 13, 179 nr. 167 (Ukraine). Zbiór wiad. XVI nr. 23, Mater. Antropol. 13, nr. 9 og 10 nr. 33, Wiad. V 3. abt. s. 256 og XVI 2. abt. s. 79. Wista V 74, Kolberg: Lud. VIII nr. 2 og 5 (Polen), d. v. s. i 26 varianter, spredt over hele det slaviske område. I 3 čekkiske varianter (Bøhm. 3, 4, 5) sidder prinsessen henholdsvis på et diamantbjærg (B3), et sølvbjærg (B4) og et marmorbjærg (B5). En oprindeligere form har R. 10 bevaret, hvor det er et almindeligt, højt bjærg. Sbornik Kavkaza 42, 2, 1 har en klippe.

Andre dristige spring eller ridt kan kræves af den, der vil vinde prinsessen:

Springe over et vist tårn (R. 11), en fæstning (forteca, Kolberg: Lud 1 og 3), en bred grav og samtidig trække en vædder op af den (R. 12); ride omkring et slot i luften (Kolberg: Lud II s. 275), eller over en glasbro til prinsessen (Čubinskij: Trudy nr. 70). Ride

op og kysse hende gennem 12 glasplader (stekol, R. 2), og tage hendes billede, der sidder bag et vist antal bjælker (R. 1).

Endelig finder vi i nogle varianter det eventyrlige, usandsynlige ridt erstattet af et, der mere holder sig til jorden, nemlig en turnering (Bøhm. 6, 7), hvor det gælder om at erobre en ring (prinsessens, P. 1) der er ophængt i en snor (P. 2), mellem 2 søjler (P. 1), et tørklæde, der er bundet fast til en mast eller pille: Mater. antropol. 8, 159, A. Schiller: Schlesische vlksm. nr. 4 (Polen). Federowski 2, 91, nr. 66 (Hviderusl.) og Zapiski Krasnojarsk. 2, 79, nr. 23. (Storrusl.), (de 4 sidste i følge Bolte og Polivka), en ring og kranse (Bøhm. 1), eller prinsessens guldtske, guldæble og guldring, der hænger 2, 4 og 6 favne højt (Bøhm. 2).

Ivan (Vanya, Durah, Hans) forsøger 3 gange ridtet på de heste (den hest), han har fanget eller fået af sin far; men i reglen lykkes det ham først tredje gang at nå helt op. Lit. 1 rider han dog lige op. R. 11 og 12 er der 3 prinsesser. Den yngste bror henter een hver gang og får således 3 koner. I R. 2, hvor det gælder om at kysse prinsessen gennem 12 glasplader, føres han så voldsomt mod hende af sin troldhest, at han første gang knuser 6 plader og anden gang de øvrige 6, hvorefter han kysser hende.

Somme tider består opgaven blot i at ride op til prinsessen (Lit. 1, Estl. 2, Bøhm. 4 og 5, R. 7) og kysse hende (R. 2, 6, 7, 8, 13, P. 4). Ellers skal han tage hendes ring (Lit. 2, R. 3 og 9, P. 4), ring og et tørklæde (Østpr. 1, 2), kun et tørklæde (R. 4) eller et æble og et tørklæde (Čubinskij: Lud . . . VIII 1, 2, og 3). Letl. 1 og R. 5 kaster prinsessen selv sin ring til ham, så den sårer ham i panden. R. 7 er det ham, der giver hende en ring og et tørklæde; det er galt. Bøhm. 3, der er en dårlig variant og sammenblandet med dragedræberen, er det kongens sværd, septer og krone, der skal hentes ned fra toppen af diamantbjærget, og prinsessen er kun belønningen for denne bedrift. Tingene findes siden i hyrdens sovekammer, hvorfor han får prinsessen.

Efter sin bedrift rider ynglingen hurtigt bort, uden at nogen har kendt ham. Og da sejrherren ikke melder sig, sendes der bud ud i landet for at finde ham, eller også kaldes alle unge mænd i riget sammen på slottet. Den rigtige kendes da på ringen, han tog (P. 1, 4, Estl. 1, R. 3, Lit. 2), på tørklædet (R. 1), ring og tørklæde (Østpr. 2), tørklæde og æble (Lud VIII 1, 2, 3). I de fleste tilfælde kendes han dog på et stempel eller segl, prinsessen har

sat på hans pande (Bøhm. 4, R. 2, 4, 8, Trudy nr. 70—72) med sin ring (R. 5), der sårer ham, idet hun kaster den efter ham (Letl. 1); eller på et sår i foden (Østpr. 1, Bøhm. 7). Østpr. 1 har tørklædet og ringen, han fik af prinsessen, altså ingen betydning som genkendelsesmiddel, kun som kærlighedspant. I almindelighed forbinder helten sit hovede, så man ikke ser mærket i panden eller den strålende ring på fingeren. Således Lit. 2, der ligesom R. 1 har det træk, at prinsessen, da alle er samlet, går og skænker brændevin (øl) i for gæsterne. Hun ser da ringen på den dummes finger (Lit. 2) og tørklædet, som han tørrer sig om munden med efter øllet (R. 1).

Esl. 1 er en sammenblanding af bjærgriddet og Tornerose: prinsessen er faldet i en tryllesøvn og efter en troldmands råd lagt i en glaskiste og stillet op på et glasbjerg, man har smeltet sammen af alt glas i landet. Den, der efter 7 års og 7 timers forløb rider op ad glasbjærget, skal få hende til kone. Den yngste henter hende ned og får en ring af hende, da hun i det samme vågner. Efter at have afleveret hende til kongen, rider han bort, men kendes senere på ringen; hvorpå det viser sig, at han er en forbyttet prins! (sekundært motiv).

R. 6 ønsker Vanya, at prinsesse Helena skal holde lige så meget af ham i hans simple kofte som i den strålende dragt; og først da det sker, giver han sig til kende.

I de fleste varianter drager også de 2 ældste brødre af sted for at prøve deres lykke eller se på stadsen, mens den yngste får ordre til at blive hjemme og passe huset, f. eks. R. 6, P. 4, Østpr. 2, Čekk. 2 og 3 eller gå ud at samle svampe til middagsmaden. Han kommer da hjem med fluesvampe og andre giftige svampe i stedet for med spiselige: Lit. 2, R. 2 anm. og i Erbens eventyrsamling s. 178.

Kun 16 af de slaviske varianter, jeg har undersøgt, ender med, at sejrherren i riddet holder bryllup med prinsessen. Alle de andre har en fortsættelse, idet episoder fra andre eventyr er føjet til. I de fleste tilfælde bliver Ivan efter brylluppet eller før han får prinsessen, sendt i krig sammen med sine 2 svogre, der — ligesom før brødrene — ikke regner den yngste prinsesses mand for noget (fra Hans med guldhåret). Eller de 3 svogre får forskellige opgaver at udføre som at fange et svin med guldbørster og en guldhøne (P. 2); en hjort med guldtakker, and med guldnæb og guldtræ med sølvblade, (Bøhm. 1) smlgn. Finl. 8 og 6: et svin med guldbørster og et æsel med 12 føl. Den yngste på sin usle hest bliver dog den, der

slår fjenderne og skaffer de ting, der er forlangt. Han overlader dem imidlertid til svogrene mod at få lov at skære en rem af deres ryg og hugge en tå eller finger af. Da han siden fremviser disse trofæer eller det sår, han har fået i krigen, får han den ære, der tilkommer ham, og bliver kongens efterfølger: Bøhm. 1, R. 2, 5, 8, Estl. 2, P. 2 og 4. Desuden i Kollár: Zpěvanky I 13—14, Škultety a Dobšinský: slov. pov. (Slovakiet). Kolberg: Lud VIII 1 og III 6 (Polen). Čubinskij: Trudy 2, nr. 71 (Lillerusl.). R. 9 er det sine 2 brødre, han overlader prinsessens ring mod at få lov at skære en rem af deres ryg; men den rigtige kendes dog på seglet på panden. Også R. 7 og 12 har en fortsættelse om brødrenes forræderi. I R. 13, en kort og ret god variant, får ynglingen efter ridtet og brylluppet den opgave at skaffe mælk fra en vis då til sin syge svigermor og således helbrede hende. R. 11 — hvor faren på sit dødsleje bad sønnerne give deres søstre til de første, der bad om det — fortsætter efter ridtet som eventyret om dyresvogrene. Endelig ender Bøhm. 5, 6 med, at Hans hugger hovedet af den sorte (hest) mand, der så troligt har hjulpet ham; og (den) han bliver da til en due, der flyver op til himmelen. Eventyrene om hesten som hjælper (M. T. 531 og 532) ender på lignende måde med, at den viser sig at være en forgjort prins eller prinsesse. Også den vilde (her den sorte) mand viser sig undertiden at være forgjort, således Sv. 2 en bjærgtagen konge.

Syrien.

(1 variant, der er meget udførlig, ja udtværet, og lidet folkelig).

I.

En konge har på uretmæssig vis erhvervet meget gods. Da han derfor ligger på sit dødsleje, beder han sine 3 sønner holde vagt ved sin grav de 3 første nætter, at ingen af hævntrøst skal grave liget op og krænke det. De 2 ældste har imidlertid ikke lyst at forlade begravelsesgildet for at gå ud og holde vagt. Kun den yngste og hans tjener gør det og dræber hver nat den, der kommer for at forulempe den døde. Første nat er det en mand i rød dragt på en rød hest, anden nat en i sort dragt på en sort hest og tredje nat en i hvid dragt på en hvid hest. Dragterne og hestene gemmer kongesønnen i sit slot.

II.

Det forlyder, at en nabokonge vil gifte sine 3 døtre bort. Men da ingen endnu har syntes dem gode nok, indbydes alle af adel (bønder og håndværkere er udelukket!) til at deltage i et hestevæddeløb. Den, der vinder første dag, får den ældste datter til kone o. s. v. De to ældste prinser drager af sted for at være med, men den yngste vil de ikke have med: „Hvor skal vi skaffe dig en hest fra?“ (en mærkelig motivering, når han er prins og har arvet en trediedel af al sin fars gods! den viser, at her oprindeligt har været tale om 3 bondesønner) og: „Det er nok med en eller to fra hver familie!“ Han får dog en gammel, halt hest, som han naturligvis hver gang ombytter med en af de 3 erobrede heste. 3 gange sejrer han i væddeløbet og fører hver gang den vundne prinsesse hjem til sit slot, hvorefter han rider brødrene i møde på den halte hest. Til sidst tager han brødrene med hjem til sig og giver dem hver en hest og en prinsesse. Moralen er, at man skal være taknemmelig først og fremmest mod Gud, og så mod sin far, der giver sådanne gode råd!

Indien.

Fra Birma findes et eventyr, der ser ud som den indiske version af bjærgridtet, med syvtal i stedet for tretal. Den indledes tydeligt nok med korntyven: En konge i Benares har syv dronninger og med hver en søn. Hver nat bliver mangoer og andre frugter stjålet fra kongens have af nogle heste, der kommer flyvende. De 6 ældste brødre prøver forgæves at hindre det. Den yngste truer hestene med at ville skyde dem med sin bue og skåner dem kun på den betingelse, at de lover at komme, så snart han kalder på dem. Kongen fordriver de 6 brødre på grund af deres udygtighed; men den yngste forlanger at følges med de andre, og sammen drager de ud i verden. En klog og smuk prinsesse, der tillige er en udmærket rytterske, har ladet kundgøre, at kun den, der kan overvinde hende i ridning, vil hun have til mand. De 6 brødre tager hen for at være med i løbet; den yngste efterlader de som vagt ved deres telt. Han tilkalder nu en af de flyvende heste og sejrer let på den, hvorpå han hurtigt iler tilbage til teltet og oppebier brødrenes tilbagekomst. De fortæller ham, hvorledes alt gik til ved løbet. Således går det 7 gange; hver gang sejrer

den yngste og flygter ukendt bort. Men sidste gang fanges han og fejrer derpå sit bryllup med prinsessen (Trad. pop. 18, 388).

I andre indiske eventyr finder vi betingelser for at vinde en prinsesse, der står de slaviske eventyrs nærmere, end den indiske variant af bjærgriddet gør det: 1) springe over en bred flod omkring det glaspalæ, (slotte af glas er en ikke ualmindelig indisk forestilling, f. eks. i Catudvāra-Jātaka i 4. del s. 1—4 af V. Fausbølls jātaka-udgave, London 1877—97; derimod kender jeg ikke bjærge af glas derfra), hvori prinsessen sidder. På sin fars stridshingst springer bejleren midt ind i glasslottet, „and as if ashamed of so poor an exploit, this feat he accomplished three times“: her er åbenbart noget galt; motiveringen for, at riddet udføres 3 gange, er umulig. I et indisk eventyr venter vi heller ikke tretal, men firtal eller syvtal (Miss Frere: Old Deccan Days s. 74). 2) Til hest sætte over de mure med spyd foroven, der omgiver prinsessens marmorbade. (Samme sted s. 34 „Brave Seventee Bai“). 3) Til fods springe over 7 hegn af spyd og 7 grøfter, der omgiver hende. Bejlerne spiddes i 100,000vis — også helten i eventyret. (Sm. st. s. 148).

Nr. 2 „Brave Seventee Bai“ er en variant af M.T.514 om pigen i mandsklæder, der udfører bedrifter som en mand og til sidst virkelig bliver en mand. I en albanesiske variant af dette eventyr (A. Dozon: Contes albanais nr. 14, Paris 1881) kommer pigen, efter at have dræbt en drage og til løn fået en talende hest, til en bred grav, hvorom hesten udtaler sig således: „Ce fossé est de ceux que le roi fait creuser, lorsqu'il a une fille à marier“. Så samler han alle sine undersåtter og lader kundgøre, at den, der til hest kan springe over den og i springet gribe et æble, der kastes op i luften, skal få prinsessen til kone. Pigen gør det.

Den samme opgave: at springe over en bred grav for at få prinsessen, findes hos Dozon nr. 5, der er en variant af M.T.301 A Gr. „Dat erdmänneken“, Hahn: Griechische und albanische märchen nr. 45, Stefanović: Serbische volksmärchen, der begge er blandingsvarianter af bjærgriddet og Hans med guldhåret, og Šapkarev 8, 118 (Bulgarien). Hos Krasić II 16 nr. 11, variant af Hans med guldhåret, sætter helten ved turneringen ganske umotiveret over en bred grav; det er vel en mindelse fra riddet over den.

Riddet over graven til eller om prinsessen må være en variation af riddet op ad bjærget (muren) til eller om prinsessen. Det sidste

er mest udbredt i Europa; det første synes kun at findes i Asien og Sydøsteuropa. I Rusland traf vi det kun i een variant: R. 12 fra Kaukasus.

RESULTAT.

I.

3 indledninger har vi stadig truffet knyttet til bjærgriddet, nemlig indledningerne om korntyven, nattevagten hos den døde far og vogterdrengen.

Indl. om vogterdrengen mener jeg (under Danmark, s. 23) at have godtgjort, er overført til bjærgriddet fra dragedræberen, idet disse 2 eventyr mange steder har påvirket hinanden. Det er ikke så mærkeligt, da de ligner hinanden meget i opbygningen: først en indledning, hvor helten erhverver heste, hunde, sværd eller overnaturlig styrke, kort sagt hvad han har brug for til at udføre sin bedrift og vinde prinsessen. Forskellen er, at i dragedræberen er bedriften at befri prinsessen (til løn får han så som i alle eventyr prinsessen og det halve kongerige), men i bjærgriddet er det at vinde hende selve bedriften. Det er særlig dragedræberen, der, som det mere udbredte, ja, et af de mest udbredte eventyr, har påvirket bjærgriddet. Dels har det lånt det sin indledning (foruden i 22 danske varianter i Norge 2, 8, Tyskl. 5, 8, 10, 13, 15, Frankr. 1, 2, It. og Bøhm. 3, 7), dels er det en trold eller drage, der har sat prinsessen på glashjæret (i 8 danske var. og Norge 5, 8, Sv. 5, 6, Finl. 9, Lapl. 2, Tyskl. 5, 11). Blandt slaviske varianter kender jeg kun indl. c fra de 2 øekkiske.

Indl. om korntyven og om nattevagten synes hver at have sit område. Den første er mest udbredt. Den er den almindelige indledning til bjærgriddet i Danmark og Norge og formodentligt også oprindeligt i Sverige, hvor den imidlertid i de fleste, d. v. s. 3 af 6, varianter er afløst af fortællingen om vildmanden. I disse lande findes indl. om nattevagten overhovedet ikke. I de slaviske lande er den derimod næsten enerådende (i 42 af 50 varianter); dog findes indl. om korntyven i Litauen 2, Rusl. 7 og 10 fra Ukraine og Bøhmen 5. Finland følger Rusland og har indl. om nattevagten i 9 (af 14) varianter og kun om korntyven i Finl. 12, der er fra Ingermanland og ellers viser tydelige spor af slavisk oprindelse. Tyskland viser, i overensstemmelse med sin geografiske beliggenhed,

dels forbindelse med Norden og dels med sine naboer i øst og sydøst: Indl. om korntyven findes i Holsten, Ditmarsken, Oldenburg og helt henne i Pommern, mens indl. om nattevagten findes i Mecklenburg, Hinterpommern og Tyrol. Desuden optræder korntyven i en variant fra Württemberg (Tyskl. 11). Men indl. om korntyven indskrænker sig ikke til bjærgriddet. Den findes i forskellige andre eventyr, bl. a. i slaviske var. af Hans med guldhåret og „dat erdmänneken“ (eksempler hos Leskien und Brugmann: Litauische volkslieder u. märchen 1882, s. 359) blot ikke som indledning til bjærgriddet — undtagen i de 4 nævnte varianter. Som selvstændig fortælling har jeg fundet den i Danmark (E.T.Kr. 2075), Polen (Hessische blätter für volkskunde VI 85, 2) og Kujawien (Schulczewski: Fahren des volk in K. s. 39). Endelig var det den, vi traf i Indien.

Indl. om sønnernes nattevagt kender jeg derimod ikke fra andre eventyr end bjærgriddet og ikke fra andre lande end slaviske eller slavisk påvirkede: Finland, østlige Tyskland, Syrien. Den stemmer også overens med de slaviske ideer om, at de døde bliver i deres grave og kan hjælpe deres efterkommere. Ved begravelser synger de russiske bønder endnu sange, der henvender sig til deres døde far eller mor om hjælp. (Ralston: Songs of the Russian people s. 334ff.¹) Undertiden har sønnerne heller ikke alene fået ordre til at våge, men også til at læse bønner ved graven (Rusl. 6, 13, Finl. 10). I almindelighed skal de dog kun våge, og den, der efterkommer farens bud, får sin belønning. Kun undtagelsesvis og sekundært begrundes det, hvorfor der skal våges: for at ingen skal krænke farens lig (syrien), for at forsvare det mod djæveln (Letl. 1). Lapl. 2 har faren forlangt at blive begravet under en høstak, og sønnerne skal så våge og hindre de 3 heste, der kommer, i at æde af høet. På lignende måde fortæller Rusl. 11 og 12 (fra Kaukasus), at den yngste søn, da han våger ved graven, fanger 3 heste, der kommer (flyvende); men hvad hestene egentlig vilde ved graven, får man ikke at vide. De 3 sidste variationer kunde tyde på, at indl. om nattevagten og om korntyven — der jo også drejer sig om en nattevagt — oprindeligt er een og den samme. Den sidste, der er den videst udbredte både geografisk og i forskellige eventyr, og desuden naturligt skaffer de til bjærgriddet nødvendige heste, må

¹ Denne tro er dog fælles for de fleste primitive folk på et vist standpunkt.

da betragtes som den oprindeligste form, mens indl. b er en speciel slavisk udvikling deraf.

II.

En prinsesse har lovet at ægte den, der til hest kan udføre visse bedrifter. Hun sidder i reglen højt oppe på et bjærg eller i en bygning, og det gælder om at kunne nå op til hende.

a. Prinsessen sidder på et bjærg, oftest et glasbjærg. Dette er den mest udbredte type.

Almindeligt, stejlt bjærg eller klippe: Norge 2, 6, 9, 10, Færøerne 1, 2, Sv. 2, Finl. 1, 3, Lapl. 1, 2, Tyskl. 14, Rusl. 10 og Sbornik Kavkaza 42, 2, 1. De øvrige norske, svenske, tyske og alle danske varianter har — på få undtagelser nær, hvor der er turnering — prinsessen siddende på et glasbjærg. Glasbjærget findes desuden i 4 finske og 26 slaviske varianter. 3 čekkiske varianter har henholdsvis diaman-, sølv- og marmorbjærg (Bøhm. 3, 4, 5). I enkelte tilfælde er ikke prinsessen selv, men hendes eller kongens krone oppe på bjærget og skal hentes: Sv. 3 og Bøhm. 3. De er for spredt til at være andet end vilkårlige.

b. Prinsessen sidder højt i en bygning, oftest på 3. sal. Denne type forekommer kun i slaviske og finske varianter (25 slav. og 5 finske).

c. Det gælder om at springe over en bred grav, et tårn eller lignende: 8 slav. var., deraf 2 fra Kaukasus.

d. Turnering: alle romanske varianter, Bøhmen 6, 7, Tyskl. 10 og 13. I Tyskl. 10, der er en meget blandet var., foregår turneringen på toppen af glasbjærget. Til turnering kan man desuden regne 4 danske, 1 holstensk, 1 tysk (fra Tyrol), 4 polske, 2 russiske, 2 čekkiske og de magyarske varianter. I alle disse gælder det om at ramme eller gribe æbler, blomster eller ringe, som prinsessen kaster ud, eller som er hængt op i en snor.

e. Vædderidt: 2 holstenske. Den syriske og den indiske variant.

Af type a og b må a være den oprindeligste, både på grund af sin større udbredelse og på grund af sit indhold. Type b er åbenbart en slavisk udvikling af den type, hvor prinsessen sidder på et bjærg. Men kun de færreste af type a's varianter har bevaret det oprindelige bjærg; de allerfleste steder har fantasien

gjort det til et glasbjærg, enkelte steder til et diamant-, sølv- eller marmorbjærg. Forestillingen om et glasbjærg er meget almindelig i forskellige eventyr, f. eks. M.T. 300, 400 og 425. I de magyariske eventyr er „hinsides glasbjærgene“ et stadig tilbagevendende udtryk for „langt borte“. I religiøse forestillinger skal man undertiden klatre op ad et glasbjærg efter døden (Archiv f. Religionswissenschaft XVII 487). Eller glasborgen er de lyksaliges boliger („Glastonbury“ hos Geoffrey of Monmouth: Vita Merlini. Druiderne kaldte det glastonia eller glessoburg, ags. Glästingaburh. Den nordiske kong Gudmund af glaesisvellir ejede bl. a. Údáinsakr. Se Bugge i Arkiv V s. 26) o. s. v. En dansevisen fra Ditmarsken „Van idelen unmöglichen Dingen (Müllenhoff nr. 627, Uhland nr. 4b, Erk-Böhme nr. 1090b) synger:

Schal ik de Glasenberg (Uhland og E.-B. har: glasen Berch)
mit einem Perde upriden,
so schaltu mi de Sporen schlaen
wol van dem gladden Ise.

D. v. s. at ride op ad et glasbjærg betragtes som noget, det er umuligt at gøre.

Ingen af disse 5 typer kan være udgangspunkt for dem alle. Den oprindelige opgave har bestået i at skulle udføre et eller andet kunststykke til hest. Kun deraf kan alle typer udledes.

Det oprindelige eventyr kommer da til at se omtrent således ud:

En fattig bonde har 3 sønner, hvoraf den yngste ikke regnes for noget. Hver morgen finder bonden sin mark afnavet af en eller anden hest. Han sender da sine sønner hen at passe på den; men de 2 ældste falder i søvn, og græsset ædes som sædvanligt. Den foragtede søn lykkes det derimod at fange hesten. Men han fortæller det ikke til nogen og holder den skjult. Dagligt fodrer han den og rider på den, og da en prinsesse lover at ægte den, der kan udføre visse vidunderlige ting til hest, bliver det ham, der sejrer.

I almindelighed er opgaven blevet at ride op ad et stejlt bjærg, og i denne form findes eventyret videst udbredt. Det er således den herskende form i de germanske lande. Ved siden deraf har de slaviske lande udviklet en egen type: 3 sønner lover deres far at våge over ham, når han er død. Den, der gør det, får en vidunderlig hest og bliver således til løn for sin lydighed i stand

til at ride op og vinde prinsessen, der sidder ved vinduet i sin fars slot. De romanske folk har — vel i det 12.—13. årh., ridder-skabets tid — erstattet bjærgriddet med en turnering i overens-stemmelse med tidens og landets skik. Samtidig (?) har dragedræ-berens indledning, på grund af dette eventyrs almindelighed for-trængt den oprindeligere indledning. På lignende måde som den nærmere liggende turnering har erstattet bjærgriddet hos romanerne, har en tidligere almindelig folkeforlystelse i Ungarn: til hest at nå op og tage en blomst ned, der var sat op på en stang, erstattet det hos magyarerne, og almindelig ringridning i en holstensk og enkelte slaviske varianter.

At dette eventyr må være opstået hos et rytterfolk, kan der ikke være tvivl om. Det findes hos germaner, slaver og indere og hos romaner-kelter i en form, der forudsætter en længere udvikling. Udenfor indoeuropæisk område findes det kun hos finnerne, der tydeligvis har fået det dels fra Sverige og dels fra Rusland, lap-lænderne (fra Norge) og ungarene (fra deres naboer). Den jævne fordeling af hovedtypen, type a, over Nord-, Øst- og Mellemeuropa viser, at her ikke kan være tale om et vandreeventyr. Da det dog kan efterspores hos alle ariske folk, må det efter al sandsynlighed være en arv fra det ur-indoeuropæiske folk. En af de få ting, vi med sikkerhed ved om dette, er netop, at det var et folk, der kendte og vurderede hesten.

BRANDTRÆER OG ULYKKESTRÆER

AF

AUG. F. SCHMIDT

Rester af primitiv Naturdyrkelse træffes i rigeligt Mål hos den danske Almue lige til vore Dage. Meget fremtrædende er Ærefrygten for Kilder og Træer. Ærefrygten for det levende Træ træffes endog meget forskellig udformet. Der kan nævnes Majtræet, Midsommertræet, Bystevnetræet og Juletræet. Hultræerne nød Anseelse, fordi de paa Grund af deres Form egnede sig for primitive Kurmetoder. Særlig mærkelige er de Træer, der kan betegnes som *Tabutræer*, det vil sige, de betragtes med sådan Ærefrygt, at de ikke må fældes, da der ellers slipper Ulykke løs. Sådanne Tabutræer tildrager — eller har i tidligere Tid tildraget sig Opmærksomhed umiddelbart ved Træart, Alder, anselig Størrelse, Voksested o. lign. Under visse Forhold har disse ydre Omstændigheder alene vel været nok til at skaffe Træet Hellighed i det modtagelige Menneskesind. Men ofte skyldes Ærefrygten desuden en magisk Handling fra Menneskenes Side, idet der ligefrem blev hensat Ulykke i Træet. Træk om sådanne Hensættelser spores undertiden i Folketraditionen. Tabutræer træffes over hele Danmark. Folketroen varierer kun i den forskellige Måde, hvorpå den Ulykke forklares, der slipper løs, hvis Træet går til Grunde. En enkelt Variant „Brandtræet“ var i det 19. Arhundrede på Mode i Sønderjylland og Sydjylland.

I det følgende skal først gøres Rede for Brandtræstroen, hvis Indhold er det, at når et bestemt Træ fældes, vil den Ejendom, hvortil Træet hører, brænde, fordi der er hensat Ild i Træet. Man mente, at såsnart man så en Bygning stå i *Forbrand*¹, kunde Branden afværges ved at blive hensat i et Træ, hvor Branden så

¹ Se Feilberg Ordbog, Art. *forbrand* (suppl. i DFS.). Danske Sagn II, S. 547 ff. Danske Studier 1909, 162. Slesvigsk Søndagsblad 7/1 1924. Hejmdal 14/1 1908.

vilde blive siddende, indtil Træet blev fældet; thi så var Branden løst. Denne Tro er et Led i den forhen så udbredte magiske Tankegang, at Tandpine o. a. Sygdomme og anden Ulykke kunde fastbindes i et Træs Stamme¹. Vi har her et Udtryk for den meget primitive, men yderst almindelige *Magi* ved umiddelbar Kraftoverførelse. Træet beholder Kraften i sig, så længe det står. I Sønderjylland bruges hyppigst Udtrykket: dawsætte, naar Talen er om Ilds Fastsættelse i Træer. Dagsætte betyder opsætte, udsætte. I de mange Sagn, der findes optegnede om *Nedmaning*, er hyppigt gengivet de Ord Præsten siger, når Gengangeren blev nedmanet (jfr. dog Nr. 8). I Sagnene om Ildens „*Fastmaning*“ i et Træ er kun overleveret ganske få Oplysninger om, hvad Hensætteren har sagt i det afgørende Øjeblik. Det har vel været Ord om, hvor længe Ilden skulde være bundet, som f. Eks. da Pastor Buhl i Vejlbj (Elbo Herred) fastsatte Ilden en Nat, han så Kragholm i Gårslev brænde. Præsten brugte de „nødvendige“ Ord: „Brænd nu eller ikke för om hundrede år, og det skete heller ikke för.“² Fra Sønderjylland (Felsted Sogn?) meddeler *Müllenhoff*,³ at hvis en havde set et Hus i Forbrand, og havde sagt dette til Husets Ejer, skulde Ejeren skynde sig at svare: „Nej, det var ikke mit, men dit,“ eller han kunde nævne et andet Hus. Så var det uhyggelige Forvarsel afværget og overdraget til et andet Sted. Men mente man nu, at sådan vilde enhver svare, kunde man sige: „Nej, det gør det aldrig.“ Trods Oplysningernes Magerhed tør man dog forudsætte, at den, der fastsatte Ildebranden, har talt et Tryllesprog til Træet, eller har ved symbolske Handlinger søgt at tvinge det under sin Vilje for at få det til at yde de Fordele, der attråedes; thi i Magien har Tryllesprog og symbolske Handlinger tvingende Magt og virker som Besværgelse og Manen. Fra Magiens Blomstringsperiode i Middelalderen haves der mange Oplysninger om Besværgelser, der f. Eks. kunde holde Ildløs bortø fra et Hus. På en Seddel blev skrevet en Formel, hvorefter Sedlen blev bestænket med Vievand og slået fast over Hus- og Stalddøren.⁴ Noget lignende må have

¹ Feilbergs Ordbog, Art. *sygdom, tandpine, træ*, (suppl. i DFS. i Feilbergs Seddelsamling). ² Danske Sagn II, 549 Nr 274.

³ Karl Müllenhoff: Sagen, Märchen und Lieder der Schleswig, Holstein und Lauenburg 1845, 570 > Müllenhoff² 1921, 264. Jfr. Hejmdals Søndagsblad 12/6 1927 (Digt om et Brandtræ).

⁴ Alfred Lehmann: Overtro og Trolddom I (1920), 170 f.

været kendt og brugt af dansk Almue — eller i hvert Fald af dens „kloge Folk“ — når magiske Midler blev anvendte i Tilfælde af Sygdom og Ildebrand. Som det vil sees i Trælisten nedenfor, findes der ingen detaillerede Meddelelser om Brandens Fastsættelse, bortset fra Nr. 37, ved alle de Træer (9, 12, 15, 18, 19, 27, 38, 41, 51, 57, 58, 62, 80, 82, 85, 87, [95]), hvori det udtrykkelig fortælles, at Ild er hensat. Fattigdommen på „Hensættelsesoplysninger“ må søges i den Omstændighed, at alle Ildebrandssagnene er optegnede i de sidste to-tre Menneskealdrer, altså i en Tid, hvor Magien var ved at gå i Glemme hos Almuen. Det er de sidste Rester af en gammel Besværgelsesmagi, der i levende dansk Folketro til vore Dage er bevaret i Sagnene knyttet til Træer, som ikke må fældes, da en Brand så løses og volder Ulykke.

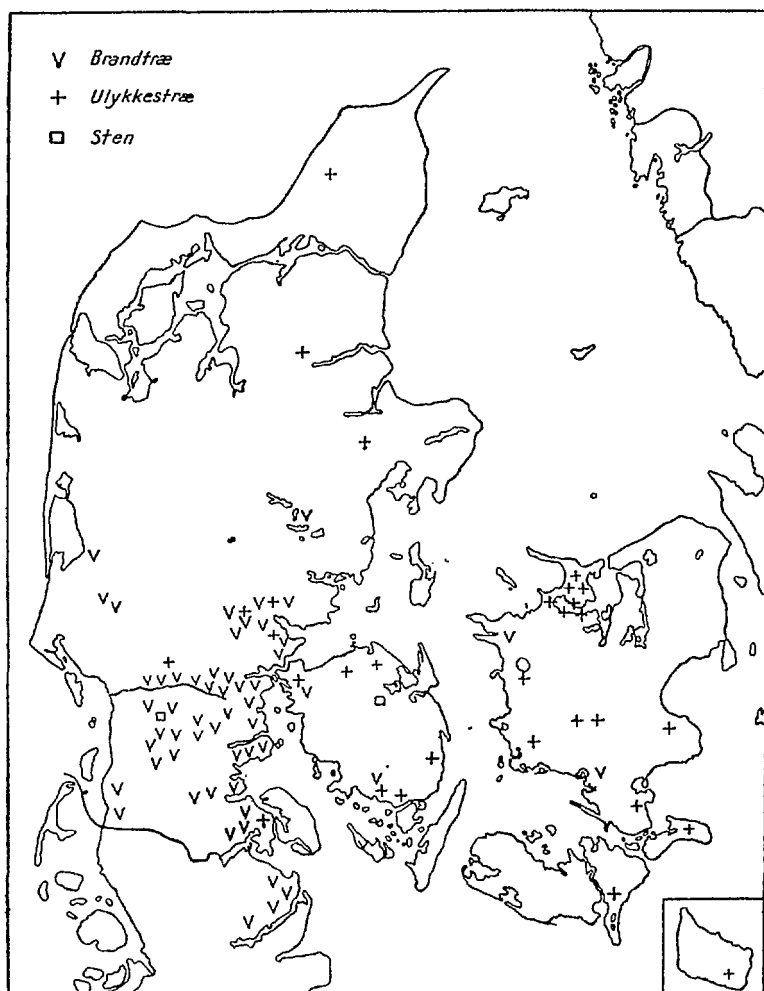
Er det nu en gammel Gård, der er hensat, er det naturligt, at det største, ældste og mest bemærkelsesværdige Træ ved Gården eller på dens Mark er Brandtræet. Måske kan den Iagttagelse, at store Træer er lyntiltrækkende, have haft Indflydelse på Udvælgelsen af Brandtræet, og et Citat i Feilbergs Ordbog (III, 728, v. Sp. L. 16 f. n.): „sæt æ Tåren hen i æn Træ“ (vestslesv.) synes at vise, at man også har sat Torden fast.¹

Selv om man kendte de enkelte Brandtræers Alder, kunde man deraf ikke have et Kriterium på Troens Ælde, da Troen naturligvis er overført til det pågældende Træ fra et ældre, nu forsvundet Træ (jfr. Nr. 17). Nærmere vilde vi komme Brandtræernes Alder, hvis de i det store og hele havde været Læbæltetræer, men dette er ikke Tilfældet, og vi kan derfor ikke slutte udfra deres geografiske Fordeling, hvilket jo ellers vilde være fristende, da Hovedparten af Brandtræerne hører hjemme i *Sydjylland*, især i Øst, hvor Læplantning ved Gårde og Huse og omkring Marker i de sidste Par Hundrede År har været måske mere udbredt end i andre østdanske Egne.

Af de hosfølgende *Kort* ser man, at i Sydjylland fra Linjen Horsens-Skern og Syd på findes 79 Brandtræer, deraf 4 i Angel; på Als alene de 29. I det øvrige Danmark findes Optegnelser om 7 (Træ Nr. 6 er ikke stedfæstet og ikke afsat på Kortet) Brandtræer. Deres ringe Udbredelse på Øerne Øst for Lillebelt og i Jylland Nord for Horsens-Skern kan snarest forklares på den Måde, at

¹ Jfr. Tr. pop. XXV, 380 (lynslået Træ værges mod Lyn, modvirker Tandpine; Træ, hvori et Menneske er hængt, værges mod Lyn; fransk) og Feilbergs Ordbog Art. *træ* (IV, 865, t. v.).

denne særlige Form for Ulykkestræer aldrig er bleven „rendyrket“ på Øerne og i det meste af Nørrejylland og er derfor kun husket

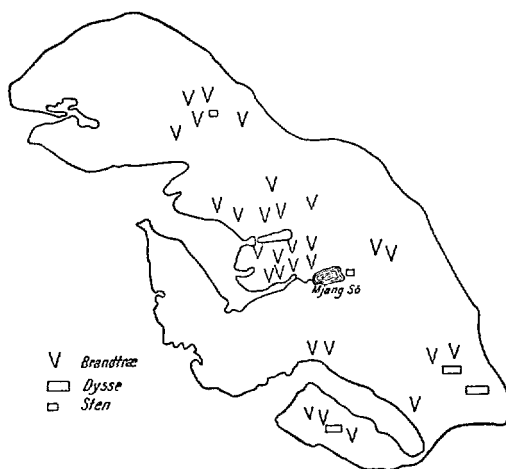

i enkelte Tilfælde i disse Landsdele. De yderst sjældne Eksempler på Brandtræer fra Holsten og Nordtyskland (*Heering* har to)¹ viser, at Troen heller ikke kendes i nævneværdig Grad længere mod Syd.

¹ W. Heering: Bäume und Wälder Schleswig-Holsteins (Kiel 1906), 18.

Resultatet af Undersøgelsen bliver da dette, at Troen på Brandtræerne har været på Mode i en sen Tid i Sydøstjylland især, men selve Tankegangen bygger derimod på ældgammel Magi, der heller ikke er fremmed i de øvrige danske Landsdele.

Herefter skal meddeles de ofte temmelig enslydende Brandtræsagn. Træerne vil blive nævnt i samme Rækkefølge som Sognene i Traps Danmark. Stoffet vil blive gengivet kortfattet, men med Bibeholdelse af alle positive Enkeltheder. Forkortelserne i Noterne er de samme som i min Bog: Danmarks Helligkilder (1926).

1. 5-6 gamle Ege (Tybjerg H., V. Egede S.) på Præstegårdens Mark ved V. Egede, må ikke fældes, da Byen så vil brænde.¹

2. Rødtjørn (Arts H., Rørby S.) ved Landevejsgrøften mellem Uggeløse og Rørby, måtte ikke fældes, da Rørby så vilde brænde.² Omkring År 1925 blev Tjørnen dog skamferet af Telefonvæsenets Mænd; kun en Træstub på 3 Alens Højde med lyse, runde Pletter minder om, hvor de knudrede Grene sad. Både Børn og Ældre var angste, når de skulde forbi

Tjørnen ved Aftenstide, grundet på den Tro, der knyttedes til Træet om Ulykker, som vilde indtræffe, når det blev fældet, i Thorkild Gravlunds Roman „Voksebro“ (1924) er der omtalt et Træ, der ikke må fældes; muligvis er det den gamle Rødtjørn i Rørby Sogn Digteren har tænkt på.³

3. Tre Bøge (Båg H., Sønderby S.) ved Skyledammen ved Frederiksgave (Hagenskov), må ikke hugges om, så skal Frederiksgave brænde.⁴

4. Lind (Salling H., Jordløse S.) i Herregården Søbos Have, må ikke fældes, så brænder Præstegården.⁵

5. Lindetræer (Ærø, Tranderup S.) udenfor „den gamle Kro“ i Tranderup, må ikke fjernes, så brænder Gården.⁶

¹ Præstø Årb. 1920, 96.

² Th. Gravlund: Dansk Folkekarakter 1920, 16 (med Fot.).

³ Vendss. Tid. 24/1 1924. H. P. Erntsen: Hist. Opt. fra Rørby Sogn 1918, 28 f.

⁴ DFS. 1906/23: 1012.

⁵ Thiele² II, 290. Jfr. D. S. II, 185 Nr. 39.

⁶ DFS. 1906/31d: 1163.

6. *Bøgetræ* (Jylland) „i en By“ imellem to Gårde. Når dette store Træ fældes, brænder en af Gårdene.¹

7. *Træ* (Tyrsting H., Ry S.) ved Vejen fra Ry Mølle til Ry By. Når dette Træ falder, skal Ry Mølle brænde. „Det andet år væltede en stor gren af det, så næsten det halve træ, for det var tveget.“²

8. *Eg* (Nørvang H., Sindbjerg S.) står et Sted ude på Marken. En gammel Munk skal der være manet ned. Fældes denne mægtige Eg, brænder nogle bestemte Gårde.³

9. *Elletræ* (Nørvang H., Hvejsel S.), Matr. Nr. 28, Ildved By. En Brand er sat hen i dette Træ.⁴

10. *Ask* (Nørvang H., Ringgive S.), et stort, gammelt Skeltræ ca. 200 Meter Vest for Uhe gamle Krogård, må ikke fældes, så brænder Gården.⁵

11. *Asketræ* (Nørvang H., Give S.) ved Dronninglund, må ikke fældes, da Dronninglund så vil brænde. Da man for nogle Ar siden huggede en Gren af Træet, brændte Laden.⁶

12. *Asketræ* (Tørrild H., Bredsten S.) i Balle Præstegårdshaves nordøstlige Hjørne Øst for Gården, må der ikke blive hugget ved; thi så vil Gården brænde. „Man fortæller, at der en gang skal være set varestav⁷ for ildebrand, og at en klog mand da skal have sat det hen, så længe de ikke rørte Asken. Så engang, at provst L, der hegnede godt om træet, ikke var hjemme, gav de dem til at hugge nogle grene af det, som var de andre træer i vejen. Samme dag gik der ild i en loftstrappe, som de dog snart fik slukket, men ingen vidste, hvordan ilden var kommen op. Provsten blev vred, da han kom hjem og hørte, at de havde hugget af træet. Men nu for nogle år siden gav de dem til at afhugge nogle udløbere (rodsrud) fra asken, og samme dag eller dagen efter brændte alle tre udhuse. En mand på *Jelling mark*, der før havde tjent i gården, sagde ved sig selv, da han hørte, at udhusene var brændte: „Mon de har nu rørt asken igjen?“ og dette viste sig virkelig at være så. Asken står endnu på sin gamle plads, og der er vist heller ingen, der vover at omhugge den.“⁸

I Januar 1928 har Tømrersvend *Niels Egeberg*, Småkær, meddelt mig, at Træet i Balle Præstegårdshave blev omhugget, „og nogle Dage efter var der Brand i Præstegården, der nedbrændte fuldstændig. Efter Nyopførelsen blev der i Brandtræets Stub sat en Flagstang. Træstubben tør ingen rydde væk. Og sådan er Træstubben at se den Dag i Dag med Flagstangen oveni.“

13. *Poppeltræ* (Bredsten S.) i Lildfrost, må ikke fældes, så vil Byen brænde. Træet „kløver Vinden for Vandmøllen“. O. 1918 tænkte By-mændene på at fælde Træet, men det måtte ikke ske.⁹

¹ DFS. 1906/31d: 1172.

² D. S. II, S. 551, Nr. 285.

³ DFS. 1906/31d: 2304.

⁴ DFS. 1906/31d: 2308.

⁵ DFS. 1906/31d: 2312.

⁶ DFS. 1906/31d: 2313.

⁷ Varstand. Ord for, hvad overnaturligt af Lyd eller Syn, der iagttages (Feilberg). ⁸ D. S. II, 551, Nr. 284; J. F. IV, 263.379. ⁹ DFS. 1906/31d: 2323.

14. *Egetræ* (Holmans H., Gauerslund S.) på Andkær Mark tæt ved Vejen til Gauerslund, måtte ikke fældes, da der så vilde blive Ildebrand i Omegnen. Træet blev fældet o. 1910. Hans Munck af Hvilsbjerg sad i Træets Top, da Ligoget vendte hjem fra hans Begravelse.¹

15. *Den store Bøg* (Holmans H., Pjedsted S.) i det nordøstlige Hjørne af Præstegårdshaven, må ikke omhugges, da Præstegården så vil brænde. Da Præstegården brændte i 1780, og der var Fare for, at Ilden skulde brede sig, „læste man Ilden fast“ i Bøgen. Engang havde nogle Folk begyndt at save i Træet, men under dette Arbejde så de Præstegården brænde. De holdt inde med Savningen og løb til for at redde. Træet fik Lov at stå, men Savmærket skal være synligt i Træet endnu.²

16. *Bøgetræ* (Nr. Tyrstrup H., Vonsild S.), et stort, gammelt Træ ved Landevejen ca. 1½ km fra Vonsildgaard hvortil det hører; må ikke omhugges, så brænder Gården.³

17. *Ask* (Nr. Tyrstrup H., Hejels S.) på Hjørnet af Vejen mellem Knud Andersens og Peter Juhls Gårde i Hejels, må ikke fældes, for så brænder Knud Andersens Gård. Træet er o. 50 Aar gammelt, saa det er vel en gammel Tradition, der er overført paa det.⁴

18. *Asketræ* (Nr. Horne H., Lønborg S.) i Præstegårdshaven. En Forbrand er sat hen i det; eller en Præst har manet en Brand ned dér. Præstegården er set i Forbrand. Da Træet blev fældet, brændte Præstegården (1859) og en Gård Sydvest derfor. En stor Gren var hugget af Træet nogle År før Branden.⁵

19. *Eg* (Ø. Horne H., Horne S.) i Hornelund omtrent midt i Byen, må ikke fældes, „for så brænder den vesterste gård i byen. Nu er den for resten helt gået ud. En mand har set gården stå i forbrand, og har så sat det væk i den eg. Men roden er endnu frisk, og det skyder op fra den. Den ligner næsten en galge, og der er kun en stor gren, der hælder lige mod øst.“⁶

20. *Træ* (Ø. Horne H., Tistrup S.) i Galthoved ved en Bæk, er meget gammelt. Når det falder eller hugges om, brænder Lindagergård.⁷

21. *Træ* (Anst H., Skanderup S.) i Skanderup Nørgårds Have. Når det fældes, brænder Gården. O. 1910 blev Træet fældet og kort efter brændte en af Gårdens Bygninger. Ilden opstod ved Gnister fra et Tærskværks Lokomobil.

22. *Lund* (Skanderup S.) på Skanderup Nørgårds Mark Nord for Gården, må ikke nedhugges, så brænder Gården.⁸

23. *Træ* (Skanderup S.) midt på Dortheasminde Vestermark, nu tilhørende Gelballe Vestergård, måtte ikke fældes, for så brændte Gården.

¹ DFS. 1906/31d: 2361. ² DFS. 1906/31d: 2365. ³ DFS. 1906/31d: 2395.

⁴ DFS. 1906/31d: 2394; opt. 1924.

⁵ D. S. II, 552, Nr. 289. DFS. 1906/31d: 2575.

⁶ D. S. II, S. 552 f., Nr. 286.

⁷ D. S. II, S. 551, Nr. 283.

⁸ August F. Schmidt: Skanderup Sögn I (1926), 46.

En ny Ejer kom, Træet blev fældet og Dortheasmindes Lade og Kostald brændte få Dage efter Træets Fældning, nemlig den 2. Juli 1913.¹

24. *Træ* (Skanderup S.) i Gården Elisabethslysts Have Vest for Gelballe, må ikke fældes, så brænder Gården. Ingen veed, hvilket Træ det er, fordi den tidligere Ejer, Jens Jepsen, tog Hemmeligheden med sig i Graven.²

25. *Træ* (Skanderup S.) ved Nagbølgård, stort, gammelt og hult, må ikke fældes, så brænder Gården. I Aret 1909 brændte Nagbølgård, skønt Træet ikke var fældet. Træet står endnu. „Gården er sat hen i det.“³

26. *Allé med Popler* (Malt H., Brørup S.) ved Brørupgård, må ikke fældes, så brænder Gården.⁴

27. *Træ* (Brørup S.) i Nærheden af Estrup. Engang havde man set Herregården Estrup i Forbrand; en Mand satte Ilden hen i et Træ nær Gården. Så gik lang Tid, Træet blev fældet, og Estrup brændte i 1909.⁵

28. *Bævreasp* (Malt H., Vejen S.) i Skodborghus Krohave, må ikke fældes, så brænder Gården.⁶

29. *Maren Losses Bøg* (Malt H., Læborg S.) ved Tirsbæk, må ikke fældes, da Gården så vil brænde.⁷

30. *Hvidtjørn* (Haderslev H., Starup S.) ved Haderslev-Årøsum-Landevejen, må ikke fældes, så brænder Starup Præstegård.⁸

31. *To store Elmetræer* (Haderslev H., Grarup S.) ved en Gård i Grarup. I det ene af disse Træer, man veed ikke hvilket, var Gården sat hen. Da Gården o. 1895 blev ombygget, var det nødvendigt at fælde disse Træer, men Gården er ikke brændt.⁹

32. *Gamle Knuds Træ* (Haderslev H., Øsby S.) ved Øsby Præstegård. Så længe det stod, kunde Præstegården ikke brænde. Træet blev dog fældet, „men der rejste sig en almindelig uvilje imod den mand, der navnlig var skyld i vandalismen.“ „Gamle Knud“, der spøjte i Præstegården, og som måske har plantet Træet, er Hr. Knud Bramsen, Præst i Øsby o. 1625.¹⁰

33. *Gammel Eg* (S. Tyrstrup H., Fjelstrup S.) stod i en Gårdsplads i Sillerup til o. 1915. I denne Eg var Gården hensat og vilde brænde, når Træet blev fældet.¹¹

34. *Trindholmbøgen* eller *Kongebøgen* (S. Tyrstrup H., Stepping S.) i Trindholm Skov, er ca. 25 Fod i Omkreds og kan sees mange Mil omkring. Dette Træ må aldrig fældes, „da så øjeblikkelig *Andrupgård* må brænde, men så længe bøgen bliver stående, brænder den ikke. En

¹ August F. Schmidt: Skanderup Sogn I (1926), 35 f.

² smsts., 31. ³ smsts., 42. ⁴ hørt i Egnen. ⁵ DFS. 1906/31d: 2682.

⁶ DFS. 1906/31d: 2687. ⁷ DFS. 1906/31d: 2688.

⁸ Slesvigske Søndagsblad 9/1 1924. ⁹ Slesv. Sdgsbl. 9/1 1924.

¹⁰ Skgr. III, Nr. 1134.

¹¹ W. Heering: Bäume und Wälder Schleswig-Holsteins (Kiel 1906), 18, 181. Slesv. Sdgsbl. 9/1 1924.

gang vilde ejeren prøve på at fælde den, men ved første øksehug fløj ilden op af skorstenen på gården, så et ridende ilbud måtte afværge at bøgen blev hugget.“¹ I en Optegnelse² fra 1925 meddeles, at Bøgen ikke kunde sees fra Andrupgård; den faldt i en Storm o. 1915 og ligger urørt i Skoven. Nogle siger, at Dørene på Andrupgård fløj op og der bredte sig en mærkelig Uhyggestemning på Gården, da Bøgen faldt; andre siger, at det begyndte at brænde. Ejeren påstår, at der skete intet mærkeligt.

35. *Ask* (Gram H., Sommersted S.) på Kirkegården, må ikke fældes; thi så brænder enten det halve af Sommersted eller også Herregården Refsø tæt derved. „En gang havde de begyndt at hugge, og så begyndte det også at brænde i Sommersted by. Så blev der skikket bud derom, at de ikke måtte hugge længere, og da de holdt op, hørte ilden også op.“³

36. *Træ* (Sommersted S.) i Refsø Skov, må ikke fældes, så brænder Refsø.⁴

37. *Tjørnebusk* (Gram H., Magstrup S.) ved Simmersted, må ikke fældes, så brænder en Gård i Simmersted. Da en Mand så Gården i Forbrand, tog han sin Tjørnestok og stak i Diget og sagde, at „så længe den blev stående, skulde gården ikke brænde. Men stokken groede og står nu som en vældig tornebusk.“⁵

38. *Eg* (Frøs og Kalslund H., Rødding S.) på Røddinggårds Vestermark tæt ved Gården, stod forhen enligt i den store Lykke. Når Træet blev fældet, vilde Gården brænde. En Mand, som så Gården i Forbrand, satte ilden hen, så længe Egen stod.⁶ Engang begyndte de at hugge i Træet, men straks begyndte det at ryge hjemme på Gården. Så holdt de op og Gården frelstes. Træet stod indtil det faldt o. 1880. Det fik Lov til at ligge og forsvinde.⁷

39. *Ask* (Frøs og Kalslund H., Lintrup S.) ved Præstegården, må ikke fældes, så brænder Præstegården.⁸

40. *Tjørnebusk* (Gram H., Gram S.) på Taterkroens Mark ved Syd-siden af „Lunden“. Den, som fjerner Busken, vil komme ilde afsted, og Taterkroen vil forgå af en Ildebrand. Busken er fjernet og Taterkroen brændt.⁹

41. *Bøgetræsstubben* (Gram S.) ved Vejen fra Gram efter Fole. Gramgård var set i Forbrand, men der var en, der havde sat Branden hen i to Træer. Så længe de var i Kraft, skulde Gården ikke brænde. For nu ikke at trodse Folketroen lod en Forpagter på Gramgård, der

¹ J. F. VIII, Nr. 644. ² DFS. 1906/31d: 3037. Jfr. Heering, 18, 182.

³ D. S. II, S. 552, Nr. 288; jfr. Sønderjydske Maanedsskrift 1926, 176.

⁴ D. S. II, S. 552, Nr. 288.

⁵ J. F. VIII, Nr. 643; jfr. D. S. II, S. 552, Nr. 290: Mangstrup rimeligvis Trykfejl for Magstrup. ⁶ D. S. II, S. 551, Nr. 282.

⁷ A. J. Marcussen: Rødding Sogn 1912, 58 f. Slesv. Sdgsbl. 9/1 1924.

⁸ H. Pilegaard og Aug. F. Schmidt: Fra Lintrup Sogn 1925, 54.

⁹ DFS. 1906/31d: 3061. Slesv. Sdgsbl. 9/1 1924.

lod det store gamle Hegn sløjfe, hvori Træerne stod, „det par gamle knokler af bøgetræer stå, og de står endnu.“¹

42. *Træ* (Nr. Rangstrup H., Toftlund S.) ved Løbækgård, er fældet, men Gården, der var hensat i Træet, er ikke brændt.²

43. *Træ* (Nr. Rangstrup H., Bevtoft S.) ved den vestre Gård ved Hjartbro, der var set i Forbrand. Branden blev sat hen i et Træ, „og det hed sig, at så længe træet stod, skulde gården ikke brænde. 1840 brød imidlertid den daværende ejer, Anders Jensen, gården ned, savede træet om og byggede sig en ny gård.“³

44. *Tjørnebusk* (Hvidding H., Arrild S.) på „Nørrevold“, det gamle Voldsted fra Borgen Ørnsholm ved Rugbjerg. Når Tjørnebusken blev fældet, vilde Rugbjerg brænde. En gammel Ejerinde, der døde 1912, advarede altid mod at grave ved Busken. I 1912 gik Busken ud om Foråret og i Juni brændte Rugbjerg.⁴

45. *Eg* (Hvidding H., Roager S.) foran en Gård i Ø. Åbølling. Gården vilde brænde, hvis Træet gik ud. Træet blev derfor længe søgt vedligeholdt, men er nu omhugget.⁵

46. *Træ* (Tønder og Højer H., Møgeltønder S.) ved Schackenborg, må ikke fældes, så brænder Gården.⁶

47. *Træ* (Tønder og Højer H., Mjolden S.) midt i en Gårdsplads. „Når det synedes fra Øst“ (o: når det blev betragtet fra Øst?), skulde Gården brænde, men den brændte før.⁷

48. *Ambil* [o: Gråpoppe] (S. Rangstrup H., Bedsted S.) ved Bedsted, måtte ikke fældes, så skulde Bedsted By brænde. Det usædvanlige store Træ blev dog fældet før 1890, men Byen er endnu ikke brændt.⁸

49. *Række Ambiler* (S. Rangstrup H., Hellevad S.) Syd for en Gård i Hinderup By, måtte ikke fældes, så vilde Gården brænde. Træerne blev dog fældede 1893, men Gården er vist ikke brændt endnu.⁹

50. *Asketræ* (Ris H., Løjt S.) ved Løjt, måtte ikke fældes, så vilde Løjt Nørregade brænde. Træet er fældet, men Nørregade er endnu ikke brændt.¹⁰

51. *Eg* (Lundtoft H., Felsted S.) i Felsted, må ikke fældes, da der er sat Ild i dette Træ, da man engang så en Forbrand. Falder en Gren af Træet, lader man den ligge og raadne; man tør ikke brænde den.¹¹

52. *Eg* (Lundtoft H., Rinkenæs S.) ved Buskmose, måtte ikke fældes, så brændte Gården.¹²

53. *Sølvpoppe* (Lundtoft H., Holbøl S.) ved et Hus i Holbøl, måtte ikke fældes, så vilde Huset brænde. Men Ejeren lod nogle få År før 1906 det store Træ fælde trods Naboernes Advarsel. Huset brændte tre Dage efter Fældningen.¹²

¹ D. S. II, S. 552. Nr. 287.

² DFS. 1906/31d: 3071.

³ Skgr. II, Nr. 468.

⁴ DFS. 1906/31d: 3081.

⁵ DFS. 1906/31d: 3084.

⁶ DFS. 1906/31d: 3102.

⁷ DFS. 1906/31d: 3114.

⁸ DFS. 1906/31d: 3201.

⁹ DFS. 1906/31d: 3202.

¹⁰ DFS. 1906/31d: 3211.

¹¹ Müllenhoff³ 1845, 570 > Müllenhoff¹⁹²¹, 264.

¹² Heering, 18, 179.

54. *Sølvpoppe* (Holbøl S.) ved en Gård i Hokkerup, måtte ikke fældes, så vilde Gården brænde.¹

55. *Træ* (Als Sdh., Kejnæs S.) på Kejnæs, måtte ikke fældes, da der var sat en Brand i det. Træet er fældet, men Gården er ikke brændt.²

56. *Træ* (Kejnæs S.) på Kejnæs. Da det blev fældet, brændte Huset, hvortil Træet hørte.³

57. *Enlige Træer* (Kejnæs S.) på Nygård Mark, hvori Ild er sat hen af en onskabsfuld Hånd. Hvis et af Træerne fældes, vil der gå Ild i Ejerens Gård.⁴

58. *Træ* (Als Sdh., Lysabild S.) i Markløkken Nøhrs Have udenfor Skovby, hvori en Ildebrand blev dawsæt for o. 120 År siden. Da var der nemlig en svar Ild i Skovby, det brændte endog i Ledpæle og Abilde, og de kunde ikke få Ilden slukket. Men så fik de skikket Bud efter en Mand, og han red rundt om Byen, hvorefter han red, alt hvad han kunde, ud efter Nøhrs Have, og så fulgte Ilden efter ham der ud og blev dagsat i et Træ. Når det falder, brænder Skovby igen.⁵

59. *Kristtjørn* (Als Sdh., Tandslet S.) Øst for Tandslet på en Langdysses østlige Ende på Nicolai Iversens Mark under Ærtebjerg. Når Tjørnen omhugges, eller når Dyssens Sten fjernes, vil Ejerens Gård brænde.⁶

60. *Hvidtjørn* (Tandslet S.) på en Høj i Nærheden af Ærtebjerg. Den store, ældgamle Hvidtjørn kan sees langt ude på Havet, og Skipperne benytter den som Sømærke. Der er „sat Brand“ i Træet, og Ejerens Gård skal brænde, hvis Træet engang skulde blive hugget. Omkring Stammen ligger der store Stenblokke. Efter gammel Fortælling skal der her være blevet begravet Pestlig i den store Pesttid.⁷

61. *Birketræ* (Als Sdh., Hørup S.) ved Gmd. Chr. Duus' Hus i Hørup, må ikke fældes, så brænder Huset. Huset skal også brænde, når Brødet slipper op.⁸

62. *Tjørn* (Hørup S.) stod på en lille Høj til i Begyndelsen af 1870'erne ved Degnegården i Hørup. For at støtte Rødderne på den store meget gamle Tjørn var der sat store Sten i en Kreds om Højen. Der var nemlig „sat Brand“ i Tjørnen. „Skolens Ild var hensat ved den.“ Men Træet kunde ikke holdes længere; det faldt i en Storm, og kort efter brændte Degnegården.⁹

63. *Kirsebærtræ* (Als Sdh., Augustenborg S.) ved Græsplænen foran Palæet i Augustenborg Park, stod „indtil for faa Aar siden“ meddeles hos Raben 1923. Det gamle Træs Stamme og Grene blev holdt sammen med Jernbånd. I Træet var hensat en Brand. Når Træet faldt, skulde Palæet brænde, hvilket endnu ikke er sket.¹⁰

¹ Heering 18. ² D. St. 1909, 161, Henrik Ussing: Det gamle Als 1926, 220.

³ J. Raben: Folkesagn fra Als og Sundeved 1923, 75.

⁴ D. St. 1909, 161. DFS. 1906/31d: 3251. Ussing, 218 f.

⁵ D. St. 1909, 162. Ussing, 220. ⁶ Heering, 18. Raben 62. Ussing, 220.

⁷ Raben, 64. Ussing, 217.

⁸ Raben, 59. Ussing, 217. Dybbøl-Posten 18/10 1921.

⁹ Raben, 60. Ussing, 217. ¹⁰ Raben, 18.

64. *Morbærtræ* (Augustenborg S.) lige ved Slottet på Skráningen ned mod Fjorden. Dette Træ blev også holdt sammen med Jernbånd; thi når det faldt, skulde Slottet brænde. Træet er nu faldet.¹

65. *Ask* (Augustenborg S.), Parkens Kæmpe, faldt under en Orkan ^{11/12} 1891. Træet stod i Augustenborg Park nær „Griffenfelds Ege“. Asken kaldtes „den største i de nordgermanske Lande.“ Den havde en Højde af 34,5 Meter. 40 Cm over Jorden havde Stammen et Omfang af 8 Meter; i 5 Meters Højde 4,85 Meter. Kronens Omfang var 32 Meter. Også i dette Træ var hensat en Brand. Når det faldt, skulde Augustenborg brænde. Denne Tro faldt med Træet.²

66. „*Brandtræ*“ (Augustenborg S.) ved Augustenborg Hovedgård.³

67. *Ask* (Augustenborg S.) ved en Gård i Bro, blev fældet i 1921 og kort efter, ^{2/11} 1921, brændte Gården, der ejedes af Jørgen Hansen. Endvidere brændte ved samme Lejlighed to Gårde til i Bro, og Konen i den ene indebrændte.⁴

68. *Ask* (Als Sdh., Ketting S.) i det såkaldte Kroghjørne i Sebbelev, måtte ikke fældes, for så skulde hele den Del af Byen brænde. O. 1890 fældedes Asken dog, og kort Tid efter brændte det første Hus. Senere er hele den øvrige Del af Byen, der hører til æ Kroghjørn, brændt, med Undtagelse af det Hus, „der forleden af Autsens Enke blev solgt til Landmand Deichgræber.“⁵

69. *Lind* (Ketting S.) på Gårdspladsen i Gammelgård. Hans Schmidt i Stevning har meddelt til Henrik Ussing, at hans Fader som Smedelærling havde været med til at lægge store Jernbånd om Træet, for at det ikke skulde falde; thi Gårdens Ild var dagsat deri. Lav så den ny Forpagter, Møller, kom der, sagde han: „Aa, va, gammel *Øuwertrø*.“ Han tog Træet væk, og så brændte Kostalden med flere Hundrede Køer. Det var d. 3. April 1853.⁶

70. *Pil* (Ketting S.) i Skellet mellem Ketting og Bro Mark ved Landevejen. Der var Ild dagsat i Træet; blev det fældet, skulde enten Mathias Jensens eller Jørgen Rasmussens Bol i Ketting og Bro brænde. Træet er nu borte, men der er intet brændt; opt. i 1850'erne.⁷

71. *Hyldebusk* (Als Sdh., Asserballe S.) ved en Stendysses Østside i Tekobbel Øst for Gården Vertemine. Både i Busk og Dyse er sat Brand, og når en af Delene fjernes, skal Vertemine brænde. Indtil 1888 lå der to Dysser på samme Høj. I 1888 blev den nordligste af de to Dysser taget bort, og få Dage efter, den 8. Septbr., slog Lynet ned i Vertemine, hvor den store Kostald brændte. I den tilbageblevne Dyse og i Hylden er Vertemines Ild stadig dagsat.⁸

72. *Tre Træer* (Asserballe S.) stod ved Vertemine. Nu er der kun

¹ Raben, 18. ² Raben, 18 f. Heering, 18. Slesv. Sdgsbl. ^{0/1} 1924.

³ Ussing, 216 (med Fot.). ⁴ Hejmdal ^{3/11} 1921. Ussing, 217.

⁵ Hejmdal ^{30/7} 1912. Flensborg Avis ^{30/7} 1912.

⁶ Ussing, 215. Ny kgl. Saml. 2683, s Nr. 27, S. 95 f. DFS. 1906/314: 3257. Raben, 22. ⁷ Ny kgl. Saml. 2683, s Nr. 27, S. 95 f.

⁸ Raben, 66. Ussing, 220 f (med Fot.).

to gamle, knudrede halvt udgåede Egetræer; der var før tre Træer, og i dem var der hensat Brand for Gårdens tre Længer. En Vinternat for en Del År siden blæste det op til Orkan, og det største af Træerne faldt for Stormen. Gamle Folk sagde da: „Nu er det østlige Træ falden, nu brænder snart Gårdens østre Længe“. De yngre Folk på Gården lo blot derad; men allerede den første Sommer derefter kom der en Søndag et heftigt Tordenvejr. Lynet slog ned i den østre Længe, og den nedbrændte til Grunden.¹

73. *Træ* (Als Sdh., Notmark S.) ved det første Bol i Hunslev, når man kommer fra Nyled. I dette Træ er Ild dawsæt.²

74. *Træ* (Als Nrh., Egen S.) ved Bygaden i Dyndved. Når det store Træ fældes, brænder Gadens Gårde og Huse.³

75. *Træ* (Egen S.) stod for en Del År siden ved Jes Jørgensens Gård i Stolbro (nu Chr. Jørgensens), måtte ikke hugges om, da der var sat Brand i det. Hvis det blev fældet, vilde Jørgensens Gård brænde. Træet faldt dog imidlertid, men Gården er endnu ikke brændt.⁴

76. *Træ* (Egen S.) ved Sydenden af Elstrup. Når det gamle Træ bliver fældet, vil Overenden af Elstrup By brænde.⁵

77. *Pæretæ* (Egen) ved en Bondegård i Egen, hvori er hensat allehånde Sygdomme: Tandpine, Kolden o. s. v., som ellers vilde have plaget Beboerne. I Træet er også hensat en Brand, så hvis det en Gang falder, skal Gården brænde. Underligt nok er tre Gårde i umiddelbar Nærhed brændt til tre forskellige Tider; men denne Gård er ikke blevet antændt, så mange endnu tror, at den er bevaret af det gamle Pæretæ.⁶

78. *Træ* (Egen S.) på Egen Kirkegård. Når Træet forsvinder, brænder efter gammel Sagn en Gård i Egen By; for nogle År siden tog Lynet den ene Gren, og en af Gårdens Sidebygninger brændte.⁷

79. *Træ* (Als Nrh., Svenstrup S.) i Nærhed af Bjerregården i Himmark, hvori Ild er dagsat. Blev Træet fældet, brændte Gården. Træet er nu borte, men Gården er ikke brændt.⁸

80. *Tjørn* (Als Nrh., Hagenbjerg S.) på Brandsbøl Mark. I Tjørnen er Ild væksæt.⁹

81. *Tjørn* (Hagenbjerg S.) i Kanten af Stien op til Hagenbjerg Kirke. De Kirkeældste i Lauensby vilde have Busken ryddet; men det blev ikke gjort, og så lod Kirkeværgen Kirketjeneren den hugge ned til Jorden. Det blev Præsten meget ked af, for når den gik ud, skulde Præstegården brænde (eller også skulde Møllen eller Kirken brænde¹⁰). Ifølge Ussing, 217 mente Hans Clausen i Hagenbjerg imidlertid, at det var noget Vrøvl, for han kunde selv huske, at den Tjørn begyndte at gro der, og for

¹ Ussing, 217 f. ² Ny kgl. Saml. osv.

³ Ussing, 215, 218 (med Fot.). DFS. 1906/31d: 3261. ⁴ Raben, 34.

⁵ DFS. 1906/31d: 3261. Ussing, 215. ⁶ Ussing, 218.

⁷ Ussing, 219 (med Fot.). ⁸ Ny kgl. Saml. o. s. v.

⁹ D. St. 1909, 161 f. Ussing, 217. ¹⁰ Heering, 18.

Resten gror Tjørnen godt nok igen, så Præsten kan trøste sig.¹ Den tyske Professor, som omtales i Feilbergs Udklip og i D. St. 1909, 162 at have været og skrevet op om denne Tjørn og om Tjørnen på Brandsbøl Mark, anført ovenfor, er sikkert *Dr. W. Heering*.²

82. *Hvidtjørn* (Hagenbjerg S.) på Jørgen Jakobsens Mark i Lunden, var ældgammel og den største Hvidtjørnsbusk på Als. Der var Ild sal hen i Busken, hvorfor den ikke blev fældet. I den heftige Storm den 12. Februar 1894 blæste den gamle Tjørn imidlertid omkuld. Kort efter var der en Spekulant, som købte den for 100 Mark.³ Det må sikkert være denne Tjørn, hvormed der hos Ussing⁴ fortælles, at en klog Mand en Gang satte Bolets Ild hen i den. Tjørnen skal vokse og blive stående, så længe den kan, og dette Bol vil da gå fra Mand til Mand. Bliver den fældet, vil Bolet brænde.

83. *Hvidtjørn* (Hagenbjerg S.) i en Kobbøl ved Lunden, havde fem store — nu nedhugne — Stammer. Hver Stamme gjaldt en Gård. Ifald Roden bliver fjernet, skal hele Byen (5 Gårde) nedbrænde. Ejeren pløjer derfor udenom Roden.⁵

MELLEMSLESVIG

84. *Tjørnebusk* (Ny H., Sørup S.) i Nærheden af Tingholt, må ikke fældes, så vil Løstrup brænde.⁶

85. *Eg* (Strukstrup H., Satrup S.) ved Landsbyen Esmark, må ikke fældes, så brænder Byen. En Mand så nemlig Esmark i Forbrand. Hurtig løb han hen til en Eg og manede Ilden deri.⁷

86. *Tjørnebusk* (Strukstrup H., Strukstrup S.) i Egebjerg, hvori var hensat en Brand for et gammelt Hus. „Manden vilde bygge et nyt hus, men nu vilde han ej gjerne have, at det nye hus skulde være udsat for at brænde, og derfor fandt han på et middel. Han lod sit gods rømme ud af det gamle hus, da han vilde til at brække det ned, og nu gik han hen og huggede løs på tjørnebusken, og alt som han huggede, så han efter huset, om det ikke skulde brænde, men det vilde ikke. Det nye hus byggedes da op, men et år efter brændte det.“⁸

87. *Slæntornbusk* (Strukstrup H., Farensted S.) i en Kobbøl ved Vedelspang. I Busken var S. Farensted hensat. Omkring 1860—70 ryddedes Busken.⁹

Foruden i Træer kunde Ildebrænde også hensættes i store *Sten* eller *Stendysser* fra Oldtiden, ligesom Forestillingen også er knyttet til et Par *Søer*, en *Bæk* og et Par *Vidjestokke*. Da Tankegangen

¹ Udklip i H. F. Feilbergs Seddelsamling i DFS. Nr. 24597 > D. St. 1909, 162 > Ussing, 217. ² Jfr. Heering, 18, 180. Fot i DFS. DFS. 1906/31d: 3263.

³ Hejmdal 22/6 1894; jfr. Heering, 18. ⁴ Det gamle Als, 218.

⁵ Heering, 18. ⁶ Heimat 17, S. V. Mühlenhoff 1921, 540.

⁷ Heimat 6, S. XV. Heering, 18. ⁸ D. S. II, 550 f. Nr. 281.

⁹ Heering, 18.

i disse Sagn er den samme som i Brandtræssagnene, er det naturligt at meddele disse Paralleler i Fortsættelse af Brandtræerne. (Om Dysse og Brandtræ nævnt sammen se Nr. 59, 71, i Tandslet og Asserballe Sogne). Derefter skal anføres tre Eksempler på, hvorledes en Brand kunde være hensat i et *Gangbrædt*, en *Bjælke* og et *Skab*.

88. *Sten* (Odense H., Verninge S.) i Kirkegårdshegnet. Da der tidligere var mange Ildebrande i Verninge Sogn, satte Præsten, for at få Ende på Brandene, en Sten ind i Kirkegårdsdiget og sagde, at så længe Stenen sad der, vilde der ingen Ildebrande finde Sted i Sognet. I 100 År var der heller ingen Brande, men så blev Hegnet, hvor Stenen sad, flyttet, og samme År opstod flere Ildebrande i Sognet.¹

89. *Sten* (Frøs og Kalslund H., Fole S.) ved Harrebygård i æ Fælet. Da Harrebygård brændte i 1908, var det en almindelig Tro i Egnen, at Stenen kunde være Skyld i Branden. „Rør ikke Stenen for Fremtiden, der kunde ske flere Ulykker“, hedder det.²

90. *Dysse* (Als Sdh., Kejnæs S.) ved Nygård, står på en Høj, den sidste af syv, Dyssen må ikke forstyrres, og Stenen ikke føres bort; thi hvis dette sker, skal Gårdens Folk dø, siger nogle; andre siger, at så skal Ejerens Gård brænde. Gravkammeret og Stensætningen på Højen er overgroet med et tæt Krat. Gravhøje uden Sten eller uden Brandtræer på var Folk ikke hange for at sløjfe.³

91. *Langdysse* (Als Sdh., Lysabild S.) ved Kryhlmands Gård i Lysabild, er bevokset med Krat. Stenene, som danner Grav sætningen, er Brandstene, og når Kammeret ødelægges, skal Ejerens Gård brænde.⁴

92. *Dysse* (Als Sdh., Tandslet S.) på en Mark ved Ærtebjerg. Overliggeren, som har hvilet på fire Bærestene, er skredet ned og fylder delvis Kammeret. I denne Dysse er der sat Brand, og ingen tør ødelægge den; sker dette, skal Ejerens Gård brænde.⁵

93. *Sten* (Als Sdh., Hørup S.) ved J. Rasmussens Aftægtshus i Mjang, må ikke slås itu, så brænder Huset.⁶

94. *Sten* (Als Nrh., Hagenbjerg S.) nær Lunden og Elsmark i Majkroen, der blev bygget 1851, men brændte 3 År efter, fordi der i Grunden var en Sten, hvori der måtte være hensat Brand. Stenen var hentet i Elsmark. Efter Kroens Brand var Stenen forvitret og fuld af Sprækker, mens de andre Sten var hele. Den blev kastet bort, og en anden Grundsten blev lagt under den nye Krobygning, der af Chr. Knudsen opførtes i 1857.⁷

95. *To Vidjestokke* (Slogs H., Bylderup S.) har i Mands Minde været at se i et nu jævnet Vandsted Nord for Søllingvrå. Efter Sigende var

¹ DFS. 1906/23: 875; opt. 1919.

² Hejmdal 14/1 1908.

³ D. St. 1909, 161. Ussing, 221 f.

⁴ Raben, 72 f.

⁵ Ussing, 220. Raben, 62 f.

⁶ Raben, 59.

⁷ Sdj. Mdskr. 1926, 16.

de nedrammede i en Tønde og måtte ikke rokkes eller endnu mindre fjernes; thi med dem var „æ Husbrand nedmanet.“¹

96. *Sø* (Anst H., Bække S.) nedenfor Bække, hvori der af en gamle' Mand er sat Ild, fordi man havde set en Gård i Bække brænde. Når Søen bliver tør, brænder Gården.²

97. *Bæk* (Gram H., Hammelev S.) i Dybdal, hvori en Mand hensatte en Brand, da han engang undervejs på Rejse til Ribe så Styding By stå i lys Lue. Sålænge der rinder en Dråbe Vand i Bækken, skal Byen ikke brænde. Da Vandet i Bækken kommer fra store Vældkilder, er Byen jo vel forvaret, „og der har heller ikke været ildebrand i Styding i den sidste menneskealder.“³

98. *Mjang Sø* (Als Sdh., Hørup S.) må ikke blive tør; thi så skal hele Mjang By brænde.⁴

Müllenhoff har to Oplysninger fra Sønderjylland om Bygningsemner af Træ, hvori en Brand var hensat. Tilrådet af en Tigger, der havde fået Nattely, tog en Bonde i Nørballe (Følsted Sogn) et Træstykke ud af sit Hus og brugte det som *Gangbrædt* over en Å. Kort Tid efter, da Folk en Dag kom hjem fra Kirke, var Gangbræddet brændt. Bonden indså da, det var klogt, han havde adlydt Tiggeren. — Engang vilde en Tømrer hugge en *Bjælke* til under Opbygningen af et Hus, men ved første Hug i Bjælken fløj Gnisterne fra denne, skønt der hverken var Søm eller Nagler i den. Tømreren rådede Bygherren fra at benytte Bjælken, men det vilde han ikke; Bjælken blev sat ind i Huset, men neppe var dette færdigbygget, før det brændte ned. Ilden begyndte i Bjælken.⁵

Et Sidestykke til de to fra Müllenhoff anførte Sagn er blevet mig meddelt vedrørende Gården Barsbøl i Skærbæk[?] Sogn i Sønderjylland. I denne Gårds Dagligstue fandtes et stort, ganske overordentlig smukt udskåret *Skab*, som sikkert var meget gammelt. De forskellige Felter på Skabet indeholdt, såvidt Meddeleren erindrer, bibelske Billeder begyndende med Adam og Eva. Om dette Skab gik der det Sagn, at Gården vilde brænde, hvis det fjernedes. Efter at Gårdens Ejer i Sindssyge havde druknet sig i Gårdens Dam, solgte Enken Gården, men forinden havde hun solgt Skabet — vistnok til Apoteker Augsburg i Roskilde. Og nu viste det sig også, at Gården, som var meget gammel og interessant, brændte straks efter Salget.⁶

Hidtil er behandlet de Tabutræer m. v., hvis Undergang udtrykkelig siges at ville medføre Brand. Imidlertid kendes fra hele Danmark endnu en Del Tabutræer, hvori der blot angives at være hensat Ulykke eller bestemte Ulykker af anden Art end Brand.

¹ Sdj. Mdskr. 1925, 175.

² Skgr. I, Nr. 56. XII, Nr. 258.

³ J. F. VIII, Nr. 642 a.

⁴ Raben, 59. Ussing, 222.

⁵ Müllenhoff¹ 1845, 570 > Müllenhoff² 1921, 264.

⁶ Velvilligst medd. mig af Stationsforstander C. Mørup, Horsens d. 18/12 1926 jfr. Jyllp. 18/12 1926.

Nøjere betragtet er der ikke stor Forskel på „Brand-“ og „Ulykkes-træer“. „Brand“ er jo blot en Variantform af en „Ulykke“. At „Brand“ bliver almindeligt, betyder blot, at Opfindsomheden bliver mindre. Bestemte Ulykker kan vel også komme på Moden?

99. *Tjørn* (Løve H., Finderup S.) o. 800 Meter Vest for Høng på en Høj, er plantet over en Begravelse fra den sorte Døds Tid. Må ikke fældes.¹

100. *Tjørn* (Ods H., Højby S.) ved Egelykke; man pløjede udenom den. En Hest lå begravet under Tjørnen.²

101. *Tjørne* (Ods H., Asnæs S.) på Langhøj måtte ikke blive fældede, så skete der Uheld.³

102. *Tjørnebusk* (Asnæs S.) på Hans Henrik Jensens Lod i Høve ovenfor Engen. Da man vilde til at rydde den, blev der sagt, at det kunde ikke gå an, for så vilde Kreaturene blive syge.³

103. *Tjørn* (Asnæs S.) på Klaus Jakobsens Lod i Åstofte. „De fik saa meget Uheld med Kreaturene der i Gaarden. Kristoffer, som gik og arbejdede der, sagde, at han var sikker paa, at det var kommen af, at de havde ryddet den Tjørn.“³

104. *Tjørn* (Ods H., Fårevejle S.) oppe ved Gærdet på Lars Hansens Lod i Fårevejle. Den store Tjørn måtte ikke ryddes, for så skete der noget.⁴

105. *Tjørn* (Ods H., Vallekilde S.) ved Vejen på Ole Pedersens Lod i Bjergesø. Sålænge O. P. levede, fik de ikke Lov at rydde den Tjørn; men siden er den taget væk.⁵

106. *Poppeltræ* (Vallekilde S.) ved Gården Egedal, er ualmindelig højt og må ikke fældes, da der så vil ske en stor Ulykke.⁶

107. *Træ* (Alsted H., Lyng S.) på Eskildstrup Mark, må ikke fældes, så fordærvs Gårdens Lykke. Forhen var der to sådanne Træer, men en Mand omhuggede det ene og kom i Ulykker.⁷

108. *Tjørnebusk* (Alsted H., Bromme S.) nær Slagelsevejen på Bromme Mark, hvor der er en stor Begravelsesplads. Busken må ikke fældes. Da Ejeren engang forsøgte derpå, gik han syg hjem og døde kort efter.⁸

109. *Poppel* (V. Flakkebjerg H., Egeslevmagle S.) ved en Gård, hvis Ejer plantede den, da Gården blev flyttet ud. Træet skulde fældes, men rejste sig pludselig op igen efter at have været bøjet ned mod Jorden med overhuggede Rødder, hvorpå Ejeren bestemte at lade det stå, sålænge han var ved Gården.⁹

¹ DFS. 1906/31d: 291.

² DFS. 1906/31d: 333.

³ Lars Andersen. Folkesagn og Folketro i Ods Herred 1918, 33.

⁴ Lars Andersen: Ods Herred, 14.

⁵ Lars Andersen: Skippinge-Tudse og Merløse Herreder 1926, 6.

⁶ DFS. 1906/31d: 341.

⁷ Thiele⁴ III, 82 > Thiele² II, 53.

⁸ DFS. 1906/31d: 379.

⁹ DFS. 1906/31d: 441; Fot. i DFS.

110. *Tjørn* (Bjeverskov H., Vollerslev S.) på en Mark ved Vollerslev, hvor den står i Vejen for Markarbejdet. Tjørnen vogter en Skat, som blev gravet ned under en Krig. Bliver Tjørnen fældet, vil alle Gårdens Kreaturer dø.¹

111. *Stodderstubben* (Bårse H., Jungshoved S.), en Hvidtjørn på en Husmandslod ved Bønsvig, bruges som Sømærke. En Tigger er død der. Tjørnen må ikke skades.²

112. *Tjørn* (Møn, Borre S.) på Stubberup Mark, måtte ikke beskadiges. Den er nu blæst om.³

113. *Ask* (Bornholms Sdh., Bodilsker S.) på en Gravhøj tæt Øst for de to Julsgårde, må ikke fældes, uden at der straks plantes en ny i Stedet. Dette er overtrådt en Gang, men der blev da Uheld med Ejeren's Kreaturer, indtil den Ask, der nu står, blev plantet.⁴

114. *Hvidtjørn* (Falster Sdh., S. Kirkeby S.) på Bellinge Mark ved Korselitse, der hvor Indkørslen til den forsvundne Borg har været. Tjørnen kan ikke fældes af Menneskehånd, og hvem der prøver derpå, får en Plage.⁵

115. *Hvidtjørnen* (Skam H., Skamby S.) på Kirkegården, er usædvanlig stor, med svær Stamme og bred Krone. Tjørnen er plantet i Pestens Tid på den Hule, hvori man kastede de døde ned.⁶ Det var farligt at gå hen under Tjørnen, men Faren kunde dog besværges ved at spytte, vistnok tre Gange.⁷

116. *Træ* (Skovby H., Veflinge S.) i Rugård Skov, havde ifølge Thiele ingen Blade, men så ellers ud som andre Træer. Ved Træet var Ellefolk. At volde dette Træ Skade vilde „sikkert ikke blive uhevet.“⁸

117. *Eg* (Vends H., Middelfart Landdistrikt) et Stykke fra Hindsgavl, er gammel og knudret. Når Egen visner, går Hindsgavl til Grunde.⁹

118. *Fire Ege* (Sunds H., Egeense S.) Nord for Hvidkilde, må ikke fældes, uvist af hvilken Grund.¹⁰

119. *Bøg* (Egeense S.) i Hestehaven ved Hvidkilde, må ikke fældes. Et Par løbske Heste er engang blevet standset ved dette Træ, hvorved en Ulykke afværgedes.¹⁰

120. *Taks* (Vinding H., Kullerup S.) ved Juelskov, må ikke fældes, da Gårdens Ejer med Fanden i sin Tid har gjort den Overenskomst, at så længe Taksen står, skal Gården også stå. I 1860'erne brændte en Fløj på Juelskov. Fløjen gjordes ved Genopbygningen kortere end Meningen oprindeligt var, for ikke at røre Taksen. En Mand, der havde hugget nogle Grene af Træet, fik en vissen Arm. Varianter: Da Fanden sprang ud af et Vindue og ned i Træet, blev det vissent på den ene Side. — Hvor Fanden sank i Jorden, groede et Træ op, som ingen tør fælde.¹¹

¹ DFS. 1906/31d: 504. ² Thiele² II, 54. Gl. d. M. I, 84.90.

³ DFS. 1906/31d: 624. ⁴ DFS. 1906/31d: 681.

⁵ J. Kamp: Folkeminder 1877, 305. ⁶ Thiele¹ III, 30.

⁷ DFS. 1906/31d: 936. ⁸ Thiele¹ III, 18 > Thiele² II, 53.

⁹ D. S. II, 550, Nr. 279. ¹⁰ DFS. 1906/31d: 1035.

¹¹ DFS. 1906/31d: 1118.

121. *Træ* (Børglum H., Vrejlev S.) ved en Gård i Vestermarken, er et gammelt kroget Træ, en Poppel eller en Pil samt Levning af et gammelt Gærde. Når Træet fældes, „skal der komme ulykke over huset.“¹

122. *Elletræ* (Hobro) nær ved Landsbyen Hegedal i en Dal. „En from overtro hos almuen afholder dem fra at afrive eller bortskjære noget af dette træ, idet det siges, at den, der borttager noget af dette, udsættes for store ulykker.“²

123. *Voldumtjørnen* (Galten H., Voldum S.) ved Hvalløs, har en Skat begravet under sig. Når der graves efter Skatten, brænder Hvalløs.³

124. *Lind* (Tørrild H., Gadbjerg S.) i Gadbjerg gamle Præstegårdshave, blev fældet og siden har der ikke været Lykke i Gården. „Folkene de er uddøde, og de har således og haft spektakel der hele tiden. Gården er solgt flere gange, og folk er ligefrem rædde for at købe den. A har været der omme at slikke et af deres føløg, og det var ikke af armod, det blev ringe. En anden gang kom manden grædende herom, og det var, for det en plag lå død i båsen om morgenen. Tæt efter døde konen, og fjorten uger efter døde manden“ meddeler Povl Madsen i Gadbjerg til E. Tang Kristensen.⁴

125. *To gamle Træer* (Tørrild H., Nørup S.) ved Engelsholm, må hverken fældes eller beskæres, da Slottet så vil forgå i Søen.⁵

126. *Gammel Bøg* (Holmans H., Skjærup S.) i Skoven ved Skjærup, er næsten udgået. Træet er blevet ramt af Lynet. Ejeren turde ikke fælde det.⁶

127. *Ask* (Malt H., Malt S.) i Askov ved Bygaden udenfor Husflidsskolen, må ikke fældes, så skal Askov forgå.⁷

128. *To store Træer* (Nybøl H., Ullerup S.) ved Avnbøl, må ikke fældes; thi så vil der komme stor Ulykke over Gården.⁸

Efter nu at have meddelt en Liste over de Brand- og Ulykkes-træer, som det hidtil er lykkedes mig at finde Oplysninger om, skal anføres nogle statistiske Bemærkninger.

I Danske Studier 1915, 110 f. har afdøde *Thomas B. Bang* i en lille Afhandling gjort Rede for den geografiske Fordeling af det Materiale, Dansk Folkemindesamling da besad om Træer, hvortil der knytter sig Sagn og Tro. Den af Th. B. Bang meddelte Statistik viser, at der fandtes Optegnelser om 16 Brandtræer og 17 Ulykkestræer.⁹ Bangs Tabel gør ikke Krav på Fuldstændighed, og

¹ D. S. II, 550 Nr. 278.

² Resen VI. 142 > D. S. II, 550 Nr. 280.

³ DFS. 1906/31d: 1931.

⁴ D. S. II, 552, Nr. 291.

⁵ DFS. 1906/31d: 2326.

⁶ DFS. 1906/31d: 2363.

⁷ DFS. 1906/31d: 2685.

⁸ DFS. 1906/31d: 3243.

⁹ Det er Th. B. Bang, der har fundet på Sorteringen i Brandtræer og Ulykkestræer.

som den nedenfor opførte Tabel viser, kan Tallene 16 og 17 nu forhøjes en Del, især for Brandtræernes Vedkommende. Denne Forhøjelse har bl. a. sin Årsag i, at der siden 1915 er blevet indsendt en Del nye Optegnelser om Træer i dansk Folketro til DFS, ligesom der i den siden 1915 udkomne topografiske Literatur også er fremkommet nye Enkeltheder om Emnet.¹ Efter talrige Eftersøgninger og nogle Opfordringer i Dagspressen² er det lykkedes mig at erholde nogle af de foran meddelte Oplysninger om Brandtræer, men der findes naturligvis endnu en Del Oplysninger om Spørgsmålet i den topografiske Literatur såvelsom i ældre Avisårgange, som jeg ikke kender.

Opstillet i Tabelform er det muligt at indordne de foran meddelte Sagn- og Ulykkestræer således³:

	Sjælland	Bornholm	Lolland-Falster	Fyn	Jylland	Ialt
Brandtræer	2	"	"	3	82	87
Ulykkestræer	14	1	1	6	8	30
Ialt...	16	1	1	9	90	117

I ni Tilfælde ved Brandtræer (1, 3, 5, 22, 26, 31, 49, 57, 72) og ved fire Ulykkestræer (101, 118, 125, 128) er det ikke til et enkelt Træ eller en enkelt Busk, Sagnet knyttes, men til en Gruppe Træer, en Allé (26, 49) eller en Lund (22). I ni Tilfælde (59, 71, 88—94) er en Brand hensat i en Sten; ved de fem af Tilfældene (59, 71, 90—92) er det en Stendysse fra Oldtiden — eller en Bæk (97) og et Par Søer (96, 98), der fastholder Branden. Ved Nr. 95 er Husbranden nedmanet ved to Vidjestokke i et Vandsted.

En Statistik over, hvad det var for *Bygninger* Brandtræerne beskyttede, får følgende Indhold. *Bondegård* beskyttet af Træ: 5,

¹ Henrik Ussings Bog: „Det gamle Als“ er et godt Eksempel på, hvor mange „Ildebrandssagn“ der ved grundige Indsamlinger i vor Tid kan fremdrages. Jfr. Fortid og Nutid VII, 83.

² Slesvigsk Søndagsblad 6/1 1924. Hejmdal 28/12 1924. Jyllandsposten 26/10 1926. Fælleskorrespondance i Juni 1927.

³ Sten og Sø [88—98] er ikke med i Tabellen.

6, 10, 11, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 31, 33, 34, 37, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 52, 54, 55, 57, 59, 60, 67, 69, 70, 71, 72, 75, 77, 78, 79, 82; Sten: 91, 92; Sø: 96 (Ialt 46). *Landsby*: 1, 2, 13, 48, 83, 84, 85; Sø: 98. (Ialt 8). *Del af Landsby*: 8, 35, 50, 58, 68, 74, 76; Bæk: 97. (Ialt 8). *Præstegård*: 4, 12, 15, 18, 30, 32, 39, 81. (Ialt 8). *Herregård*: 3, 27, 35, 36, 46. (Ialt 5). *Hus*: 53, 56, 61, 86; Sten: 93. (Ialt 5). *Slot*: 63, 64, 65. (Ialt 3). *Kro*: 28, 40, 94. (Ialt 3). *Mølle*: 7, 81. *Skole*: 62. *Kirke*: 81. „Ildebrand i Omegnen“: 14. „Brandtræ“: 66.

Ved nogle Træer (12, 15, 34, 38) meddeles, at *Hugningen opgives*, så Træet får Lov at stå med sit Hug- eller Savmærke. Sådanne Fældningsmærker kan have givet Anledning til Sagnene: „Hugning opgivet“ og er måske Årsag i, at Brandtroen er bleven knyttet til Træet.

Ved Træerne 40, 90 [Sten], 107, 114, 116, 120 gives der Oplysninger om *Ulykker*, der vil ramme Fældningsmanden („Træets Hævn“). Bliver Træ Nr. 108 fældet, bliver Ejeren syg og dør. Herregårde (Hindsgavl, Engelsholm) eller Landsby (Askov) går til Grunde, hvis Træer Nr. 117, 125, 127 fældes. Fire Steder fra (102, 103, 110, 113) meddeles, at Kreaturene bliver syge, hvis Ulykkest træerne omhugges. Ulykker, der ikke nærmere er betegnede, vil finde Sted, når Træerne Nr. 101, 104, 106, 121, 122, 124, 128 bliver fældede. Kun i et enkelt Tilfælde (115) nævnes det, at der var Fare ved at gå hen under Ulykkest træet, men Faren kunde afværges ved at *spytte*; en almindelig Måde at beskytte sig på mod alt ondt. Rødtjørnen ved Rørby (2) var både Voksne og Børn bange for at gå forbi ved Aftenstide, men der nævnes intet om Værgemål, der kunde anvendes, når man gik forbi dette Træ.

Da *Grave* er fredhellige, er det naturligt, at Træer på Pestgrave (60, 99, 115) eller på andre Grave (100, 108) ikke må fældes.

Tjørnene Nr. 110 og 123 vogtede *Skatte*, der var nedgravede under dem. Når der gravedes efter Skatten under Voldumtjørnen (123), vilde Hvalløs brænde; et Sagn, der vel kan ligne et Ulykkesagn, men som vist dog nok må høre til den kendte Type: „Koglerier ved Skattegravning“, hvoraf Eksempler findes i *Evald Tang Kristensens* „Danske Sagn“ I, 361 ff.

Med Ærefrygt betragtes den Hvidtjørn (111), hvorved en Tigger

har udåndet; og et Træ som Poppelen ved Egeslevmagle (109), der svinger sig i Vejret, efter at dens Rødder er overhuggede, forstår man godt, Ejeren ikke har Lyst til at fælde. Sandsynligvis må der have været endnu en af de store Rødder urørt, som har kunnet tvinge Træet til Vejrs.

Genfærd kunde blive nedmanet de forskellige Steder, i Markskel, Enge, Ladeporte, Kældere o. s. v., og Sagnet om Munken, der er blevet nedmanet ved et Egetræ, der også er Brandtræ, på Sindbjerg Mark (8), er blot et enkelt blandt mange om Nedmaning ved Træer.¹ Sagnet om Hans Munch af Hvilshøj, der sad i Egetræet (14) på Andkær Mark og så, da Ligtøget vendte hjem fra hans Begravelse, er også et blandt de mange Sagn om Genfærd, der allerede på Begravelsesdagen begyndte et spøge, f. Eks. ved at gå bag efter Ligvognen, se ind på Begravelsesdagen, stå i Stalddøren og le, når Følget kommer tilbage o. s. v.²

Brandtræer fordeler sig talmæssigt mellem følgende *Arter* af Træer. „Træer“ [Lund, Allé] (27), Tjørn (13), Ask (11), Eg (10), Bøg (7), Lind (3), Sølvpoppe (2), Poppe (2), Ambil (2), El (1), Pil (1), Bævreasp (1), Elm (1), Birk (1), Slåenbusk (1), Pæretre (1), Hyld (1), Kirsebærtre (1), Morbærtre (1).

Ulykkestræer fordeler sig på følgende *Arter*. Tjørn (14), „Træer“ (5), Poppe (2), Ask (2), Eg (2), Bøg (2), Taks (1), Elle-tre (1), Lind (1).

Særlige *Nævne* er givet til 3 Brandtræer (Maren Losses Bøg [29], Gamle Knuds Træ [32], Trindholmbøgen eller Kongebøgen [34]) og 2 Ulykkestræer (Stodderstubben [111], Voldumtjørnen [123]).

Af Opregningen af Træarterne, hvortil Brand og Ulykke er knyttet, lader sig intet læse med nogensomhelst Sikkerhed. Kun i et Par Tilfælde (Ambil, Sølvpoppe, Morbærtre, Taks) er der Tale om mere sjældne Træer.

Derimod er det af nærværende Afhandling klart påvist, at Varianten: „Brand-“ er en sydjysk (især sydøstjysk) Form for Ulykker, der af Folketroen knyttes til Træer og Buske. Nye Optegnelser om Emnet kan hæve Tallene, men vil sikkert ikke få Inflydelse på Hovedresultatet af Undersøgelsen.

¹ Jfr. D. S. V, S. 214 ff.

² Se Eks. i Feilbergs Ordbog, Art. *spøgelse*.

Når jeg har vovet at opholde mig så længe ved et så lille Emne som Brandtræer og Ulykkestræer, er det ikke alene Interessen for Emnet, der har tilskyndet mig, men også det Forhold, at Spørgsmålet afgiver et godt Eksempel på, hvor nødvendigt det er, at den, der udforsker Fortids Forestillinger, er fuldt fortrolig med Dansk Folkemindesamlings Optegnelser fra de sidste År og træder i Samarbejde med Folk fra alle Danmarks Egne.

For nogle Oplysninger til nærværende Afhandling skylder jeg Hr. Arkivar *H. Grüner Nielsen* megen Tak.

OM ADVERBIETS PLADS

AF

HOLGER JOHANSEN

I en Række Artikler i „Danske Studier“ (1907, S. 173 ff., 1912 S. 135 ff., 1914 S. 129 ff.) paaviser J. Byskov, hvorledes i Dansk Adverbiets Stilling ofte er af afgørende Betydning for, hvordan vi skal opfatte en Sætning. Hans Hovedeksempler er de to Sætninger:

- a. Paa utilgængelige Steder ruger en Ørn altid.
- b. Paa utilgængelige Steder ruger altid en Ørn.

Byskovs Angivelse af Forskellen mellem de to Sætninger kan gengives saaledes: I a er *en Ørn* „Primærled“ (Byskovs Betegnelse for det psykologiske Subjekt) d. v. s. Sætningen er en Meddelelse om denne Fugl og dens Forhold; i b er *utilgængelige Steder* Primærled; der udsiges om disse, at der der ruger Ørne.

Inden Byskovs sidste Artikel beskæftiger Otto Jespersen i „Sprogets Logik“ (1914) sig med de af Byskov opdagede herhenhørende Problemer. Han siger S. 69 f.: „Sagen er, at Ordene *en Ørn* betyder to helt forskellige Ting i de sande og usande Sætninger¹. I 1 og 2 [a] betyder de hele Klassen Ørn, alle Ørne ... I Sætningerne 3 og 4 [b] opfattes *en Ørn* derimod ikke som Betegnelse for hele Arten, men er = et eller andet Individ af Ørne-slægten. Og samtidig dermed skifter Forbindelsen *paa utilgængelige Steder* ogsaa Værdi; i de to første Sætninger betød den „paa et eller andet utilgængeligt Sted“; her er det derimod en Klassebetegnelse = „paa alle utilgængelige Steder“; ... Om vi nu skal opfatte Ord som *en Ørn* eller *utilgængelige Steder* ubestemt eller generisk — ja derom siger Formen i sig selv intet ... Men i de nævnte Sætninger er Meningen klar, og de sproglige Midler, som

¹ Der tænkes ogsaa paa en Sammenstilling af Sætninger med og uden *der*. Der-Sætningerne lader vi her foreløbig være udenfor Drøftelse.

anvendes til Klargørelsen, er dels Ordet *der*, dels Ordstillingen“. — S. 71 f. udtaler Jespersen flg.: „Moralen af det hele forekommer mig at være, at Regelen om Subjektets Plads kun gælder et nogenlunde bestemt ... Subjekt. Med andre Ord, det helt ubestemte anerkendes ikke rigtigt af Sproget som Subjekt.“

Til denne Jespersens Mening om Sagen bemærker Byskov DSt. 1914 S. 143; „Jeg indrømmer naturligvis, at en Ørn ikke har samme Betydning i de to Sætninger ... men det nytter ikke at holde sig til denne Forskel, naar man vil forklare sig Stillingen af Ordet *altid*. Maaske det ogsaa er at stille Maalet for højt, om vi vil finde en Forklaring af dette Fænomen, vi maa vel nok foreløbig nøjes med at beskrive det.“

Jeg vilde i denne Afhandlings Afsn. 1 søge at vise, hvilken almen Ordstillingslov der her har været bestemmende for Adverbets Stilling, og i Afsn. 2 paapege de Forhold, der bevirker, at *en Ørn* i den ene Sætning opfattes generisk, i den anden ubestemt.

I

S. 72 i „Sprogets Logik“ sammenligner Jespersen de to Sætninger:

Dær kommer Petersen aldrig
Der kommer aldrig fremmede

I Stedet for trykløst *der* i den sidste Sætning vil jeg for Parallelismens Skyld indsætte trykstærkt *dær* og i den første Sætning erstatte *Petersen* med *fremmede* (sml. Byskov DSt. 1914, S. 139). Alligevel gælder Jespersens Bemærkning: „*kommer fremmede* danner en Gruppe med Enhedstryk, hvilket netop kun finder Sted, hvor vi har noget ubestemt.“ Her har Jespersen antydningssvis fremdraget et Moment, der er af største Betydning for Forstaaelsen af vort Problem.

Ser vi paa Sætningen

Paa utilgængelige Steder ruger Ørne,

kan vi faa nøjagtig samme Forskel frem, som der er mellem Byskovs Sætninger, ved at læse den 1. med eens Betoning for *rug* og *Ørne*, hvorved vi faar en Betydning, der svarer til a-Sætningen S. 1 (*Ørne* Primærled), og 2. med trykløst *rug*, hvorved dette Ord kommer til at danne en Enhedsgruppe med *Ørne*; Sætningens Ind-

hold bliver da overensstemmende med b-Sætningen (*ruger Ørne* Prædikat). Man indser let, at det vilde være urimeligt her at standse med at fastslaa en ejendommelig, i og for sig uforklarlig Brug af Betoningen. Man føres umiddelbart til at ræsonnere som følger: Er det Sætningens Maal at karakterisere „utilgængelige Steder“, bliver Leddelingen i Sætningen: psykologisk Subjekt¹ *paa utilgængelige Steder*, psykologisk Prædikat *ruger Ørne*. Her som overalt, hvor vi har en Forbindelse af Verbum og artikelløst Substantiv, mister Verbet sit Tryk, vi faar en Gruppe med Enhedstryk; *-ruger 'Ørne* er at sammenstille med *-skyde 'Ørne*. Er Sætningens Maal at sige noget om *Ørne*, da kommer dette Ord som psykologisk Subjekt til at staa for sig selv over for det psykologiske Prædikat *paa utilgængelige Steder ruger*; der er da ikke Tale om nogen Gruppe *ruger Ørne* og altsaa ingen Grund til at lade *ruger* miste sit Tryk.

Paa samme Maade maa vi ikke tænke os Forholdet med *altid* i de to Ørnesætninger som noget, der specielt skulde være fremkommet for at give den omhandlede Forskel Udtryk. Der gælder nemlig den almindelige Ordstillingslov: Hvor Verballedet i Hovedsætninger bestaar af to Dele, der gaar sammen til eet Begreb, og der dertil føjes et Adverbium, som tjener til Bestemmelse af Verballedet, staa Adverbiet imellem dets to Dele: Han farer sikkert vild (det er sikkert, at han *farer vild*) — Hjulet løb hurtig rundt (dets Rundløben var hurtig — ikke dets Hurtigløben var rund) — det gaar aldrig godt — Bedstefader spiller daarligt Kort — hun kom godt hjem — han holdt hurtig op.

Efter denne Regel er det, at vi, naar vi i Tilf. 2 (*ruger Ørne*, udtalt med Enhedstryk) vil indsætte Adverbiet *altid*, til Bestemmelse af, i hvor stor Udstrækning der finder Ørnerugning Sted, maa sætte det mellem *ruger* og *Ørne*; *ruger altid Ørne* er at sammenholde med *skyder altid Ørne*, *farer altid vild*. Skal derimod i Tilf. 1 (*ruger Ørne* udtalt uden Enhedstryk) Adverbiet indsættes for at føje en Bestemmelse til Prædikatet *paa utilgængelige Steder ruger*, bliver dets Plads tilsidst, da der i dette Tilfælde ikke foreligger nogen Grund til at flytte Grundledet fra dets sædvanlige Plads i Sætninger med omvendt Ordstilling: umiddelbart efter Verbet.

Nu er ganske vist *ruger* — *en Ørn* ingen Enhedsgruppe i den

¹ Ved psykologisk Subjekt forstaar jeg altsaa det Led, det er Sætningens Formaal at udsige noget om. Det psykologiske Prædikat er det, der udsiges om det psykologiske Subjekt.

Forstand som *ruger Ørne*. En Forbindelse af Verbum og Substantiv med ubestemt Artikel faar ikke Enhedstryk; det hedder „slaa' Plader“, men „slaa en Plade“; „her -ruger Ørne“, men „her 'ruger en Ørn“; „der -kom Be'søg“, men „der 'kom et Be'søg“¹. Dog danner begrebsmæssigt de to Led en Enhed overfor *altid*; *en Ørn* angiver, hvad der *ruger*, og *altid*, i hvor stor Udstrækning der *ruger en Ørn*.

I hvor ringe Grad vi har Lov til kun at betragte dette Forhold med Ordstillingen som noget, der kun vedrører Spørgsmaalet egentlig — uegentlig Subjekt, ser vi deraf, at vi paa tilsvarende Maade kan ændre Betydningen af en Sætning ved at flytte et Adverbium om paa den anden Side af Objektet.

Peter læser ofte en Bog

er noget helt andet end

Peter læser en Bog ofte

Den første Sætning opfattes = det sker ofte, at Peter læser en Bog. Den anden Sætning er — det skal indrømmes — konstrueret af mig selv, og man vilde maaske have ondt ved at finde „Beleg“ til den, men der kan ingen Tvivl være om, hvordan vi opfatter den, hvis vi blev stillet over for den, nemlig = Peter underkaster de Bøger, han overhovedet læser, en hyppig Gennemlæsning (en Bog er altsaa her bestemt).

Ogsaa i Sætninger med Objekt kan Betydningen være afhængig af Enhedstryk eller ikke-Enhedstryk.

Moder steger smaa Gedder

betyder læst med Enhedstryk: Moder er beskæftiget med at stege smaa Gedder — læst uden Enhedstryk: den Maade, Moder tilbereder smaa Gedder paa, er Stegning.

Til Slut ser vi paa to Sætninger som

- a. I det Teater kommer mange aldrig
- b. I det Teater kommer aldrig mange

Ogsaa i disse Sætninger har vi en Skiften af Subjektets Stilling ledsaget af en Betydningsskiften. Og denne Gang er der i Modsætning til de hidtil behandlede Tilfælde, hvor et substantivisk

¹ Verbet „er“ kan dog ogsaa her miste sin Betoning: „Dær -er en 'Flyve-maskine“, ligesom o ogsaa foran bestemt Substantiv „Dær -er 'Flyvemaskinen!“

Ord har skiftet Plads, ikke Tale om nogen Forandring fra bestemt til ubestemt. Ganske vist dækker *mange* i a over konstante Personer, i b ikke, men ubestemt er det dog ogsaa i a. Og Byskovs Synspunkt: Primærled eller ikke-Primærled kan heller ikke anlægges her, thi i begge Tilfælde maa dog *i det Teater* være Primærled. I Overensstemmelse med det i det foregaaende udviklede bestemmer vi Forholdet mellem de to Sætninger saaledes: I a staar *mange* til Angivelse af Tallet paa dem, som *aldrig kommer* (det snævrere Verballed). I b hører det derimod selv med til den snævrere Verbalgruppe, som *aldrig* staar udenfor; dette Ord angiver, i hvor stort Omfang der *kommer mange*. Holder vi nu dette Sætningspar sammen med et andet, hvor der er Tale om en Skiften af to Adverbier:

I det Teater kommer mange aldrig	Pastor N. sover ofte aldrig
I det Teater kommer aldrig mange	Pastor N. sover aldrig ofte

er det saa ikke tydeligt, at denne Skiften af Subjekt og Adverbium foregaar efter samme Princip som Ombytningen af de to Adverbier?

Anm.: I Stedet for Regelen om Adverbiets Stilling mellem det snævrere Verballeds to Led kunde jeg være fristet til at opstille den mere almindelige Regel: Følger efter et Verbum to Led, staar det Led tilsidst, der hører nærmest sammen med Verbet, og det Led i Midten, der gælder de to andre tilsammen. Det skulde da være dette Ordstillingsprincip, der havde bestemt Ordstillingen i fig. Sætninger:

Paa utilgængelige Steder ruger altid Ørne

Paa utilgængelige Steder ruger Ørne altid (Adv. nærmere sammen med Verbet end Subj.)

Den ældste Dreng i Skolen er ikke min Broder¹

Den ældste Dreng i Skolen er min Broder ikke¹

Børnene drev Kvæget ud

Manden gav Svigermoderen Blomsterbuketter (Obj. nærmere Verbet end Hensynet)

Naar jeg kun opstiller denne „Regel“ i en Anmærkning, skyldes det særlig den Undtagelse, at vi ofte har Adverbium foran Objekt, ogsaa hvor Adverbiet maa siges at høre snævrere sammen med Verbet end Objektet gør.

¹ Sætninger behandlede af Byskov i DSt. 1914 S. 132.

II

Ser vi paa Sætninger som: Et Ur er et særligt sindrigt konstrueret Apparat — en Sportsmand er, naar han bliver syg, et ulykkeligt Menneske — en Præst har en vanskelig Stilling — en islandsk Hest gaar ca. $1\frac{1}{2}$ Mil i Timen — engelske Cykler udmærker sig ved deres store Lethed og smukke Udseende — vil det ubestemt formede Grundled overalt blive opfattet generisk, uden at dette kan være begrundet i Ordstillingen. Anderledes forholder det sig med flg. Sætninger: Et Skud lød — et Skib er ved at gaa under — et Krudtmagasin er sprunget i Luften. I de sidst anførte Sætninger, kan man sige, er Hensynet til Virkeligheden afgørende for vor Opfattelse af Subjekternes Bestemthed, men dette kan ikke gælde den første Gruppes Sætninger; thi intet forbyder os at tænke paa et enkelt Ur, en enkelt Sportsmand, Præst, o. s. v., som de paagældende Sætninger kunde referere sig til, ligesom ogsaa den første Ørnesætning paa Forhaand kunde tænkes at gælde en enkelt Ørn, som altid rugede paa utilgængelige Steder. Om dette Forhold kan opstilles følgende Lov: Vil jeg hos andre indføre Forestillingen om en ubekendt Genstand a med den konstante inhærende Egenskab b som eksisterende i Virkeligheden, gøres det som Regel ikke under Formen: a + et Verbaludtryk, der betegner Tilstedeværelsen af Egenskaben b, men man siger: „der er a, som . . .“, „der er et Ur, en Sportsmand, som . . .“, eller man indfører a ved „der er . . .“ og følger Egenskaben til som attributivt Adjektiv. Naar vi finder Tilstedeværelsen af en konstant inhærende Egenskab udtrykt i verbal Form, er det for at føje Egenskaben som noget nyt, til Subjektet som noget kendt: Petersen er dygtig. „Ruger altid paa utilgængelige Steder“ er en saadan konstant inhærende Egenskab, følgelig maa *en Ørn* være generisk bestemt i den paagældende Ørnesætning, lige saa vel som i Sætningen: „En Ørn ruger altid paa utilgængelige Steder“.

Vil jeg derimod som eksisterende i Virkeligheden fremkalde Forestillingen om en Genstand med en eller anden ikke konstant inhærende Egenskab, d. v. s. et Objekt under Udfoldelse af en eller anden momentan Aktivitet, eller som man lige saa godt kan udtrykke det: en Handling, Begivenhed med et ubekendt Objekt som Bærer — da kan jeg ganske vist ogsaa bruge „der er . . . som“-Formlen, men jeg kan ogsaa nævne Objektet og føje Handlingen til i verbal Form: En Granat eksploderede.

Præcist kan vi bringe ovenstaaende ind under følgende Formel: Forestillingen om konstante Egenskaber føjes kun verbalt til Subjektet, hvor de som noget nyt kommer til Subjektet som noget givet; Forestillinger om Forandring, Virksomhed kan tilføjes verbalt, hvad enten de er givet samtidig med Subjektet eller ikke.

Efter det foregaaende eksisterer der to forskellige Slags Sætninger, grammatisk ensartede, men i den Maade, hvorpaa de dækker den Tankeforbindelse, de er Udtryk for, vidt forskellige. Som Eksempel paa den ene nævner jeg

Petersen drak = (var fordrukken)

en Sætning, der er et fuldstændigt Udtryk for den Tankeforbindelse, den skal give Udtryk for: *Petersen* er psykologisk Subjekt, *drak* psykologisk Prædikat. Som Eksempel paa den anden Slags Sætning nævner jeg

En Granat eksploderede

Sætninger, hvis Ejendommelighed ikke har været tilstrækkelig erkendt, men som i Virkeligheden er at ligestille med de atter og atter drøftede etleddede Sætninger, som f. Eks. pluit — Brand! Ved Betragtningen af disse Sætninger har man spurgt: „Hvor er det andet Led af den Tankeforbindelse, de maa udtrykke? Samme Spørgsmaal maa imidlertid ogsaa stilles ved Betragtningen af Sætninger som „en Granat eksploderede“. Her er ganske vist to Led; men tænker vi os følgende: en lille Dreng kommer styrtende ind til sin Moder med Udraabet: „Mor, en vældig Flyvemaskine,“ har vi i *en vældig Flyvemaskine* for saa vidt ogsaa en Forbindelse af to Forestillinger, og dog regnes denne Sætning for etleddet. Nu føjes Forestillingen „eksploderede“ psykologisk set ikke paa anden Maade til „en Granat“ end „vældig“ føjes til „Flyvemaskine“. Begge Sætningers Endemaal er en Indføjelse af de Forestillinger, de udtrykker, i det Forestillingskomplex, som i Øjeblikket er til Stede hos den hørende. Dette Forestillingskomplex er det psykologiske Subjekt, Sætningen det psykologiske Prædikat.

Til yderligere Belysning af min Opfattelse af „en Granat eksploderede“ som en i forskellige Underled udtrykt psykologisk Enhed skal fremføres: Høffding taler i „Den menneskelige Tanke“ S. 85 om Prædikatsætninger. Som Eksempel nævnes Udraabet „En Stjerne“, naar der paa den mørke Himmel som Baggrund tegner sig et lysende Punkt. Men hvad saa med Sætninger som „En

Stjerne er tændt“, „En Komet har vist sig“? Det vilde være urimeligt at antage, at en Stjerne i det etleddede Udraab er Prædikatet i en ufuldstændig udtrykt Dom, men i den Sætning, der betyder nøjagtigt det samme, Subjekt i en fuldstændig udtrykt Dom. Vi har i begge Tilfælde med Prædikatsætninger at gøre, den ene bestaaende af eet Led, den anden af flere.

Efter at have afsluttet og udarbejdet ovenstaaende finder jeg, at Theodor Kalepky i en Artikel i „Die neueren Sprachen“ 1927 fremsætter Anskuelser, der til en vis Grad er beslægtede med de her fremsatte. Han siger S. 163 f.: „Ein Satz braucht ja bekanntlich nicht aus „Teilen“ zu bestehen, nicht in Teile zu zerfallen; er kann sehr wohl mit einem einzigen Worte ausgedrückt sein. Hält es der Sprechende aber für angezeigt eine Zerlegung seines Bewusstseinsinhaltes in einzelne Teile — es können zwei, drei, vier u. s. w. sein — vorzunehmen, so ist der Teil, den man bisher irrthümlich allein als „Subjekt“ „Satzgegenstand“ bezeichnete lediglich ein *Teil* des Subjekts, Satzgegenstandes neben anderen Teilen dieses Satzgegenstandes z. B. einem Zustand, bezw. Vorgang, einem Objekt, einem Mittel oder Werkzeug, einer Orts- oder Zeitbestimmung u. s. w. und die Wörter, mit denen man diese Teile des Bewusstseinsinhalts bei seiner Wiedergabe mittels eines Satzes bezeichnet, sind dementsprechend Teile „des Prädikats“ d. h. der Satzaussage des Satzes, das Verbum nicht minder als die anderen Wörter — aber auch diese nicht minder als das Verbum.“ Samlet udtrykker Kalepky sin Anskuelse i Sætningen: Jeder Satz ist das Prädikat zu einem sein Subjekt bildenden Bewusstseinsinhalt.

Der er mellem Kalepkys og mine Anskuelser det fælles, at vi begge kan se paa en Sætning med Verbum som en Enhed, at vi sammenstiller grammatisk etleddede Sætninger med Sætninger med Verbum — men medens Kalepky betragter alle Sætninger som „Prædikatsætninger“, kan jeg kun anvende denne Betegnelse paa en bestemt Slags. Hvad angaar en Sætning som „Petersen er dygtig“, kan jeg ikke se rettere, end at den har *Petersen* som „Satzgegenstand“. Endvidere er det, Prædikatsætningerne er Prædikatet til, efter min Mening ikke det til dem svarende Bevidsthedsindhold, men det Komplex af Forestillinger, hvortil de kommer som noget nyt: Kun i ganske særlige Tilfælde kan der være Mening i at sige, at en Sætning er Prædikat til et Bevidsthedsindhold, der svarer til den. Vi tænker os to Personer spadserende i en Have. De mod-

tager Indtrykket af et Par mørke Legemer, der bevæger sig, Skrigen, Raslen af Blade i Buskene. Den ene vender sig forskrækket spørgende om mod den anden, der svarer: „Et Par Solsorter fløj op — ikke andet.“ Sætningen „et Par Solsorter fløj op“ er en Forklaring, Udlægning af det modtagne Sanseindtryk, og for saa vidt Prædiketet til dette. Men tænker vi os Sætningen som Led i en Fortælling, bliver Forholdet et andet: „Han gik med en Ven i Haven. Pludselig fløj et Par Solsorter op.“ Hvordan kan her Sætningen blive Prædiket til noget dertil svarende Bevidsthedsindhold? Den er Prædiket til Forestillingen om Spadsereturen i Haven. Ganske vist maa det modtagne Sanseindtryk være blevet bestemt paa denne angivne Maade, men denne Bestemmelse er ikke Sætningens Formaals, selvom den er Betingelsen for, at Sætningen kan komme i Stand.

En Undtagelse fra Regelen: Konstant Egenskab føjes i verbal Form kun til bestemt Subjekt, er en Sætning som

Mange Mennesker er nærsynede.

Saadanne kvantitativt bestemte Sætninger erkendes i de fleste Logiker for unøjagtige Udtryk for den Dom, den udtrykker. Jeg citerer Sigwart Logik (2. Ausg.) I S. 208: „Viele Menschen sind kurz-sichtig“ will mir nicht mittheilen dass A und B und C u. s. f. kurz-sichtig sind, und meint auch gar nicht die bestimmten mit seiner Aussage; sondern was mitgeteilt werden soll, ist die leidige Tatsache, dass der Kurzsichtigen Viele sind — viele vergleichsweise im Verhältnis zur Gesamtzahl.“ Han opfatter her Talordet som det egentlige Prædiket. Vi maa da udtale *viele* betonet. Udtales det ubetonet, vil Sætningen være at omskrive: Menneskene er i stort Antal nærsynede — eller: Der er mange nærsynede Mennesker. Her er det ikke *mange* alene, der er det psykologiske Prædiket. Dette Ord er blot et Led af Prædiketet.

Vi saa, at i Sætningen „Peter læser en Bog (Bøger) ofte“ Objektet var at opfatte bestemt (generelt). Det bliver nu vor Op-gave at undersøge, under hvilke Betingelser Objektet maa opfattes bestemt. Vi sammenligner følgende to Sætningsgrupper:

a. Jeg afskyr en saadan Politiker — Grosserer Jensen hader Præster — Agnete misunder Studiner — Hans ynder blonde Piger.

b. Grosserer Petersen belønner danske Præster (Avisoverskrift

f. Eks.) — Agnete pudser Støvler — Han leder en Fabrik — Frits fældede et Træ.

I Gruppe a opfattes naturligst Objektet overalt bestemt (generelt), skønt i og for sig Verbets Udsagn godt kunde tænkes at gælde en enkelt Politiker, nogle enkelte Præster o. s. v., medens i b Objektet er ubestemt.

Grunden til denne Forskel er, at *hade*, *ynde*, *misunde* o. s. v. forudsætter et bestaaende Forhold mellem Subjekt og Objekt. „Han hader sin Hustru“ kan opfattes som Svar paa Spørgsmaalet „Hvordan er Forholdet til Hustruen?“ Naar man helst ikke siger „Petersen hader en Kvinde“, er det, fordi man ikke vil tillægge Petersen et Forhold til noget, hvis Eksistens er ubekendt; man bliver først præsenteret for Objektet og faar saa Meddelelse om Subjektets Forhold til det. I Overensstemmelse hermed er det ogsaa, at intet af de i a nævnte Verber kan bruges absolut uden Objekt.

Siger vi derimod „Frits fældede et Træ“, er der ikke Tale om noget bestaaende Forhold mellem Frits og Træet, et Forhold, der ved denne Sætning karakteriseres paa en bestemt Maade. Et saadant kræves ikke for at udføre Handlingen „fælde“. Sætningen kan opfattes som Svar paa Spørgsmaalet „Hvad gjorde Jens?“ Der er Tale om en Akt angivet ved Ordene „fældede“ og „et Træ“. Iøvrigt er det ikke blot Verber, der betegner en Handling, der har ubestemt Objekt, ogs. *have*, *finde*, *træffe*, *faa*, *opleve* o. lign. kan have det. Sætningen „Han har et smukt Sommerhus“ vil ikke sige „der er et smukt Sommerhus, han staar i Ejendomsforhold til“, det er blot en Oplysning om, hvad han ejer. Det er kun de Verber, der angiver Sindelag overfor . . ., som karakteriserer Behandlingsmaaden af . . ., der ikke kan have ubestemt Objekt. Vi vender tilbage til Sætningen „Peter læser Bøger ofte“, „læser — ofte“, der er Verbet i Sætningen, angiver ingen Handling, det er en Karakteristik af en Handling. Man tillægger ikke Peter en bestemt nærmere karakteriseret Handlemaade overfor Bøger, man ikke er præsenteret for.

Ogsaa her er kvantitativt bestemte Sætninger en Undtagelse. Man kan sige „Grosserer Jensen hader nogle Præster“, hvis man lægger Tryk paa *nogle*, ellers ikke. Sætningen bliver da en Udtalelse om hans Forhold til Præstestanden i Almindelighed, at han i nogle Tilfælde er hadefuldt stemt overfor den, i andre ikke. Er

nogle ubetonet, er det derimod blot en Slags ubestemt Artikel i Flertal, ingen egentlig Kvantitetsbestemmelse.

Det staar nu tilbage at forklare, hvorfor vi ikke opfatter en Ørn generelt, men ubestemt i Sætningen:

Paa utilgængelige Steder ruger altid en Ørn

Jespersen mener S. 71 (Sprogets Logik) at kunne opstille den Regel, at Subjektet senest kommer efter Verbet, hvis det er bestemt. Byskov, der ikke vil tillægge Synspunktet bestemt—ubestemt afgørende Vægt, bestrider denne Regel og anfører derimod Sætninger som „Omme bag Landsbyen stod jo Blücher“, „Der ligger sku Petersen“. Hans Eksempler, der ikke indeholder andre Adverbier end de nævnte Bekræftelsespartikler, kunde sikkert forøges, men det er dog ubestrideligt, at man sjældent hører Sætninger som

Paa den Stol sidder altid Bedstemoder

omend Efterstilling af et langt flerleddet Subjekt ofte forekommer:

Paa den Stol sidder altid den gamle af Ælde rystende Bedstemoder

Spørgsmaalet om Utilbøjeligheden mod en saadan Efterstilling af et almindeligt bestemt Subjekt¹ er det naturligt at søge løst i Forbindelse med Spørgsmaalet om Umuligheden, eller i hvert Fald Sjældenheden af bestemt Subjekt i der-Sætninger: Saavel for Subjektets Efterstilling som for der-Konstruktionen er der jo det ejendommelige, at Subjektet hører til den prædikative Del af den Tanke, der skal udtrykkes.

Om der-Sætningerne siger Byskov (DSt. 1914, S. 138): „Det foreløbige Grundled *der* har i Sætningen altid været Primærledet . . . medens det Led, som er egentligt Grundled i Sætningen, har været Udsagn eller har hørt dertil“. — S. 141: „Imidlertid kan der (desværre) forekomme Sætninger, hvor et bestemt eller alment Ord er Grundled, men hvor et andet Led er Primærled, og dog kan der heller ikke der være foreløbigt *der*.“ Byskov søger Begrundelsen til dette i flg. Betragtninger S. 141: „Naar Grundledet i en Sætning er bestemt, vil dette naturligvis i de fleste Tilfælde betyde, at det har været Genstand for Omtale i det foregaaende, at

¹ Sammen med denne virker naturligvis ogsaa den naturlige Opfattelse af et Substantiv i ubestemt Form som ubestemt, saalænge der ikke er Grund til andet.

det er det, man har som Udgangspunkt for Fremstillingen, m. a. O., at det er Primærled, og da behøver det ingen Forklaring, at der ikke kan være foreløbigt Grundled i Sætningen . . . Nu kunde det jo vel tænkes, at det, at Bestemtheden i de 95% Tilfælde ifl. det foreløbige Grundleds oprindelige Natur, maa udelukke Anvendelsen af dette Led, medførte, at man overhovedet ogsaa i de 5% Tilfælde, hvor Formen er den samme, men hvor der fra Betydningens Side ikke er nogen Hindring, opgav Brugen af det.“ Med denne Forklaring er Byskov ikke selv tilfreds. Han fortsætter: „Men jeg maa indrømme, at denne Forklaring ikke forekommer mig tiltalende endsige fyldestgørende. Det at slaa sig til Ro med, at det nu engang er saaledes, at bestemt eller almen Betydning udelukker foreløbigt *der*, synes mig dog ogsaa vanskeligt, da det, naar man ikke forfølger Sagen videre (f. Eks. i den af mig her angivne Retning) er aldeles gaadefuldt, hvorfor man snarere skulde komme til at bruge dette *der*, naar Grundledet er ubestemt end i de andre Tilfælde.“ For at formulere Byskovs Problem konkret: Hvorfor kan man sige: „I Laboratoriet i Wien har der navnlig arbejdet unge Videnskabsmænd“, medens man ikke i Sætningen „I Laboratoriet i Wien har navnlig Petterson og Kirsch arbejdet“ kan indskyde et *der*, skønt Subjekterne dog afgjort hører med til Prædikatet?

Et Udgangspunkt til en Løsning kan man imidlertid finde i Jespersens „Fonetik“ S. 565, hvor der tales om Betingelsen for Indtræden af Enhedstryk: „Derimod faar vi en for alle Tilfælde passende Bestemmelse ved at lægge Mærke til den psykologiske Sammenfatten til eet Begreb, noget, der bl. a. ogsaa viser sig ved at man kan danne Ord som Nedgang [-gaa 'ned], Fremstaaen [-staa 'frem], Romanlæsning [læse Ro'maner] o. s. v. og Verbalsubstantiver paa — en som -Gaaen 'ned, -Given 'efter, -Læsen Ro'maner (medens man ikke kan danne: 'Læsen Ro'manen) . . . (Mærk ogsaa, at Verbum + Subjekt kan sammenfattes under eet Tryk, nemlig naar en Sætning indledes med det trykløse *der* (ogsaa *her*): der -gaar 'Skib hver Dag; der -falder 'Sne; her -kommer 'fremmede til Middag; der -spilles 'Skak.“

Det er mærkeligt, at hverken Jespersen selv eller andre har udnyttet denne Sammenstilling af „Læsen Romaner“ og „der læses Romaner“ paa den ene Side og det umulige „Læsen Romanen“ og „der læses Romanen“ paa den anden Side til en tydelig udtalt Begrundelse af, at man ikke kan have bestemt Subjekt i der-Sætning-

ger. Naar man taler om „denne Læsen Romaner“ og ikke om „denne Læsen Romanen“ er det tydeligt, fordi vi paa Dansk kun ordner *det* ind i en saadan sproglig Enhed, der kan tænkes at optræde sammen ved mange Lejligheder, og ikke det, der kun kan tænkes føjet sammen ved et begrænset Antal Lejligheder, saaledes som det maa være Tilfældet, naar det ene Led er et bestemt Substantiv. Ligesom nu „Læsen Romaner“ er gaaet sammen i en substantivisk Enhed i nævnte Eksempel, saaledes er „læses Romaner“ gaaet sammen til en verbal Enhed i „der læses Romaner“, en Enhed i hvilken bestemt Substantiv ikke kan indtræde. Det er af samme Grund, vi vægrer os mod Sætningen „der opdrages Hans“, som vi forkaster Orddannelsen „Hanseopdragelse“. Sproglig Enhedsdannelse kræver paa Dansk, at det udtrykte skal være et Almenbegreb, det er den Grundsætning, vi maa gaa ud fra, naar vi vil forklare Umuligheden af bestemt Subjekt i der-Sætninger og Utilbøjeligheden til bestemt Subjekts Stilling efter Adverbium. — Et Brud paa Sprogets Konsekvens er det ganske vist, naar bestemt *Objekt* uden Vanskelighed sættes bag efter: „Han slog ofte Konen“, medens man sjældnere hører „Paa Slottet kom ofte Kongen“.

FRA SPROG OG LITTERATUR

SYGDOMSNAVNET „KOPPER“.

Dette ord forklares almindeligt som opstået ved omdannelse af *Pokker*, der tidligere (og endnu i visse dialekter) bruges om denne sygdom samt om syfilis, idet disse to sygdomme endnu i 16—17. årh. ikke holdtes ude fra hinanden af lægfolk. Forklaringen er ganske sikkert at anse for en levning af ældre tiders usystematiske etymologisering, som har fået lov at stå urørt i over 200 år. Forklaringen går nemlig tilbage til Nysteds *Rhetorica laica* (1708), hvor (s. 13) „Børnkopper—Børnpokker“ nævnes som eksempel på metatesis. Nu er imidlertid en omdannelse af denne art (metatesis vil vi nu næppe kalde det), hvor både forlyds- og indlydskonsonanterne ændres, med et mildt udtryk højest besynderlig, når der da ikke ved omdannelsen skabes et ord, der tilfredsstiller den til grund for folkeetymologien liggende trang til at skabe et ord med mening i, et ord, hvis betydning bliver klar; men dette er jo ikke sket ved den formodede omdannelse. Det er vist derfor opportunt at se sig om efter en anden forklaring. Der er vel en del, der har tænkt sig muligheden af ordets identitet med flertal af *kop* = skaal og lign. til at drikke af, uden dog at gøre sig betydningsudviklingen klar. Söderwall definerer således ordet i sin ordbog på følgende måde: „bägar- eller kupformig varblåsa“, et eksempel på det ikke usædvanlige tilfælde, at en ordbogsforfatter, ofte ganske ubevidst, lempet sin definition efter ordets etymologi og dets (formodede) betydningsudvikling; thi definitionen kan ikke være rigtig; der er på de angivne steder (Läke- och Ört-Böcker. 7. 318. 319) absolut intet, der berettiger de i definitionen anvendte adjektiver, og en lighed mellem en drikkekop og koppeudslættet er det ikke let at få øje på. Også jeg mener, at de to ord er etymologisk identiske, men denne vej er ikke farbar, når det gælder om at etablere en betydningsudvikling.

Kopper som sygdomsnavn er ejendommeligt for svensk og dansk. I svensk kendes *käppar* fra 1695 og *swijnekopper* fra 1685. Ordet hedder nu *kopper*. I dansk har vi det fra noget tidligere tid, nemlig i sammensætningen *smaakopper* fra 1633 og 1622 (med *smaakopper* betegnede man koppesygdommen (variøla), ligesom engelsk: smallpox, fransk: petite vérole, i modsætning til syfilis, fransk: grosse vérole, engelsk: great pox, french pox). Det latinske synonym er i ældre tid „vari“, nu „variøla“. Endnu længere tilbage kommer vi med det ovennævnte svenske findested, der er fra begyndelsen af 16. årh., men her er ordet ikke sygdomsnavn, men betegnelse for en slags byld eller udslæt. Går vi ud fra,

at sygdomsnavnet *kopper* egentlig ikke betegner selve sygdommen, men det udslet, hvori denne ytrer sig — og det er jo meget almindeligt, at det er sygdomsudslaget, symptomet, der giver sygdommen navn — så ligger forklaringen af ordet lige for hånden.

Det almindelige ord *kop* brugtes, og bruges undertiden endnu, om en lille krukke eller kop af glas eller metal (tidligere også et lille horn), hvori luften ved opvarmning kan fortyndes; når denne påsættes huden, vil den suge blodet til og danne store, let ophøjede pletter; laver man ridser i disse pletter og igen påsætter kopperne, vil disse suge blodet ud — en slags åreladning. Da der næsten altid bruges flere sådanne kopper eller blodkopper, som de også kaldes, ad gangen, findes ordet i denne anvendelse i almindelighed i flertal. I denne betydning findes ordet allerede hos Harpestreng, og det er sikkert lånt fra mellemnedertysk. Ganske naturligt gik nu „*kopper*“ over til at betyde de på denne måde dannede pletter eller ar. Denne betydning angives af Schiller und Lübben (for mellemnedertysk), Grimms Wörterbuch, Söderwall, Kalkar o. fl. Ingen af stederne er dog de angivne kildesteder helt tydelige, hvad der imidlertid ikke rækker ved definitionens rigtighed. Sagen er nemlig den, at ordet næsten kun bruges i det idiomatiske udtryk for denne lægebehandling: *sætte kopper* eller *kopsætte*, mellemnedertysk *koppe setten* osv., men dette udtryk udsattes jo let for at blive fejlagtig tydet som „på-sætte blodansamlinger, pletter, ar“. I folkeligt sprog bruges endnu *blodkopper* fortrinsvis om sårene, arrene efter denne „operation“, og ikke om apparatet. Det uddøde ord *blindkopper* brugtes ifølge Moths og Viden-skabernes Selskabs ordbøger om kopsætningsapparatet, når det anvendtes blot til at suge blodet hen til et vist sted, uden at der var slået hul. Denne definition synes at modsiges af ordet selv, der (i hvert fald oprindeligt) må betyde pletterne, ansamlingerne, idet *blind* her har betydningen: „som ikke bløder“, ligesom i *blinde hæmorrhoider*. Hvor let de to betydninger går over i hinanden, kan f. eks. ses af følgende citat fra Salmonsens Konversationsleksikon², hvor det i artiklen Blodkopper hedder: „Nøjes man med at suge Blod ud til Huden . . . kaldes det *tørre Blodkopper*“. Her maa der vel nærmest tænkes på ansamlingerne.

Vi har nu fået etableret en forbindelse mellem de to flertalsord *kopper*, idet *kopper* i betydningen „kopsætningsapparat“ og sygdomsnavnet *kopper* i folkeligt sprog mødes i betydningen: „rød, blod- eller materiefyldt plet i huden“ eller lignende. En betydningsovergang fra det ene til det andet er ligetil, og den må af kronologiske grunde være sket fra det første ord til det sidste. Altså der er sket det, at *kopper* fra at betegne de ved kopsætning fremkomne blodansamlinger eller småsår er gået over til at blive brugt om det derom mindende udslet, hvori sygdommen variolæ og en vis form af syfilis ytrede sig.

Da man så begyndte som middel mod sygdommen variolæ at indpode (inokulere) kokoppelymfe, blev de folkelige begreber yderligere forvirrede. De to foreteelser; kopsætning ved hjælp af den i det foregående nævnte indretning med blodsugende kopper, krukker osv. og inokulationen, ved hvilke der fremkom røde pletter og småsår af nogen-

lunde samme art, måtte flyde sammen i den folkelige bevidsthed, og vi finder da også, at udtrykkene *sætte kopper* og *kopsætte* i folkeligt sprog gik over til også at blive brugt i betydningen „inokulere, vaccinere“. Endelig kunde det fremhæves, at kopsætning (∴ blodsugning) var almindelig anvendt ved koppesygdomme som ved mange andre sygdomme for at nedsætte patientens feber (se f. eks. Rosenstein: Underretning om Børne-Sygdomme, oversat af Abildgaard. 1769), så der var altså ikke så helt få omstændigheder, der virkede sammen til at forvirre begreberne og få folk til at blande disse ting sammen og derved muliggøre en betydningsudvikling som den, der i det foregående er beskrevet.

Aage Hansen.

KULTUR OG FOLKEMINDER

NORSKE BYGDER.

Norske Bygder. Utg. av Hans Aall, A. W. Brøgger, Edv. Bull, Knut Liestøl, Gisle Middtun. Bind 2: Vest-Agder. Bergen 1928.

Af det stort anlagte, paa én Gang folkelige og videnskabelige Værk om norske Bygder, der væsentlig paa Norsk Folkemuseums Initiativ udgives med betydelig offentlig Understøttelse, er andet Bind, omfattende Vest-Agder, udkommet; det første Bind, omhandlende Setesdalen, udkom for et Par Aar siden. Værket er et smukt Vidnesbyrd om det omfattende nationale Samlingsarbejde hos vore nordlige Frænder; det søger ved en alsidig Bearbejdelse af de forskellige særprægede Bygdekulturers saavel materielle som aandelige Efterladenskaber at give et Helhedsbillede af disse, der paa én Gang kan staa som et anseligt Monument over den gamle Hjemstavnskultur og bidrage til at give dennes levedygtige Elementer Mulighed for at gøre en ny Indsats i Folkelivet.

Vi danske har al Grund til at beundre det maalbevidste systematiske Samarbejde mellem Kulturvidenskabernes forskellige Grene, der præger et Værk som dette. Hovedvægten ligger, som rimeligt er, paa de materielle Hjemstavns minder (gamle Veje, Gaarde, Huse og deres Indretning, Klæde- dragt, Liv og Levemaade, Kunst og Haandværk), og af alle disse Ting giver Konservator Gisle Middtun ved Norsk Folkemuseum en saavel paa omfattende Undersøgelser i Marken som paa Arkivmateriale bygget, grundlæggende Fremstilling, særdeles rigt illustreret med Fotografier, Opmaalinger og Farveplancher. Interessant for os Danske er ikke mindst den Tilbøjelighed til at forene Stuehus med Udhuse i en lang Længde, som flere af Gaardplanerne i de sydlige Dele af Norge udviser, og som vi jo ogsaa godt kender fra visse danske Egne. — Mindre Afhandlinger om andre Sider af den gamle Bygdekultur skyldes bl. a. Professor Hannaas (Bygdemaalet), Konservator Helge Gjessing (Egnens Arkæologi), Docent Indrebø (økonomisk og administrativ Historie), Professor Knut Liestøl (Folkedigtning) m. fl. — Det statelige Værk være hermed anbefalet paa det varmeste til alle Venner af nordisk Hjemstavnskultur.

Jørgen Olrik.

FESTER OG HØJTIDER.

J. S. Møller: *Fester og Højtider i gamle Dage*; Skildringer fra Nordvest-sjælland, med Forsøg paa Tydninger. (1ste Levering: Indledning, Fødsel og Barselgilde, Bryllup). I Kommission hos P. Haase og Søn, 1928.

Medens saa mange andre Folkelivsskildringer kun bringer Beskrivelser af Sæd og Skik, af Fremgangsmaader og Foreteelser, og derfor holder

sig strængt til det fortalte, byder Dr. Møllers Bog det nye, at den søger at forklare, saavidt muligt alt. Og denne Metode vil blive fulgt i de to kommende Bind om Døden og Aarets Fester, saa at man vil faa store Afsnit af vort Lands Kulturhistorie kommenterede og udviklingshistorisk belyste. Alene i denne Henseende bliver det en Bog, der bliver værd at lægge Mærke til, selvom naturligvis Materialet delvis allerede foreligger trykt. Men om dette er der ogsaa et Par Ord at sige. Bogen slaar nemlig fast, at Folkemindeindsamlingerne — i det mindste for Nordvestsjællands Vedkommende — i ingen Henseende staar tilbage for de jyske. I Beundring for H. F. Feilberg og Evald Tang Kristensen var det jo blevet et almindeligt anerkendt Dogme, at Indsamlingerne paa Øerne aldrig var blevet gennemført til Bunds. Det enorme Materiale, Dr. Møller bringer i Marken, viser det modsatte, men der er ogsaa vist ham meget stor Imødekommenhed, utrykt Stof stammer fra Dansk Folkemindesamling, en Del fra det fortræffelige Museum i Stenstrup og meget skyldes Forfatterens egne Optegnelser. Omkring det af Dr. Møller skabte udmærkede Kalundborg Museum bor der øjensynlig en Befolkning, der er kulturhistorisk indstillet og som giver Svar, naar der spørges. Og Forfatteren har selv Evnen til at spørge paa den rigtige Maade. Det er mærkeligt at se, hvorledes Adskillelsen mellem Folkets aandelige Minder og dets materielle Efterladenskaber svinder bort. At hævde „Folkeminderne“ som værende Almuens mundtlige Tradition alene, gaar fremtidig slet ikke an, dertil er den overleverede Skik vedrørende alt det materielle, det være sin Dragt, Maaltid, Anvendelse af Husgeraad og lignende altfor intens. Og det forekommer mig; at der i Bogen rejses en ny Opgave for Folkemindeindsamlerne, nemlig den, at fremskaffe de fyldigst mulige Oplysninger om alle Dagliglivets Smaating og deres Tradition. Her er der sikkert et Punkt, hvor meget er forsømt, hvor det haster og hvor der er Plads for systematiske Undersøgelser.

Det bliver dog hverken Materialets Godhed eller dets Størrelse, der vil sikre Bogens Held; det vil derimod Forfatterens eget Arbejde, det som han beskedent kalder sine Forsøg paa Tydninger. Forsøg er der nu slet ikke Tale om, snarere om Oversigter eller smaa Afhandlinger og for første Gang staar man da overfor en kulturhistorisk Hjemstavns-skildring, som giver Oplysning om, at mange af de Ting, der nu er blevet Snurrigheder, knytttes sammen med en Traad, en Tanke, eller blot et „noget“, der peger hen mod meget fjærne Tider. Særdeles praktisk giver Forfatteren først Skikkene, som de omtales i Folkemunde, for derefter at give Forklaringen, der ofte hviler paa en overvældende Læsning. Højest naar Dr. Møller i Indledningen, der giver en ypperlig Skildring af Grundlaget for al Folkemindeforskning og en Udsigt over primitiv Religion, Magi, Tabu, Animisme og Dødkultur, men flere andre Afsnit bringer ogsaa særdeles læseværdige Oversigter, ikke mindst det, der handler om Bryllupets Udvikling.

Selvfølgelig kunde der indvendes et og andet mod Forklaringerne, og alt har vel heller ikke kunnet finde sin Plads i dette Bind. Nogen

Kritik af Enkeltheder skal dog ikke fremsættes her, ikke mindst fordi den, der ikke selv kan arbejde i „Marken“, maa være varsom, og desuden kan man let komme til at foregribe Tingene, der kommer jo to Leveringer endnu. Desuden vil specielle Indvendinger ikke have meget paa sig, naar der gives saa meget udmærket som her og hvor Detailstudiet af Skikke, Dragter og alt andet er ført ud i den yderste Konsekvens.

Dr. Møllers Bog har sandelig ikke min anbefaling behov. Den vil nok blive læst, For fremtidige Skildringer af lignende Art vil den være et Forbillede og holder de øvrige Leveringer hvad denne lover, er vor Litteratur en kulturhistorisk Haandbog rigere, hvis Rækkevidde naar ikke blot over Nordvestsjælland, men over hele vort Land.

J. W. S. Johnsson.

HYRDELITTERATUR.

Aug. F. Schmidt: *Byhyrder*. Kbh. 1928, I. H. Schultz' Forlag. S. Forf., *Hyrdedrenge og Hyrdeliv*, Kbh. 1926, I. H. Schultz' Forlag.

Højskolelærer Aug. F. Schmidt vilde have fulgt en historisk og kronologisk set bedre Plan for disse to interessante „Stykker Bondehistorie“, hvis Bogen om Byhyrder var blevet udarbejdet og udsendt før den om Hyrdedrengene. Byhyrden hører den ældste Tid til. Han var en anelig Embedsmand under Landsbyens Fællesdrift — som en Mejeribestyrer er det under Nutidens Andelsdrift — med en Stilling, som endog Sognepræster til Tider skal have ladet sig forlede til at misunde. Til Belysning af Byhyrdeinstitutionen har Schmidt samlet et stort Stof fra mange Kilder, først og fremmest „Vider og Vedtægter“, dernæst Tang Kristensen og „Dansk Folkemindesamling“, inddeler dette Stof paa en meget overskuelig Maade, men har ikke rigtig faaet det formet til noget Helhedsbillede. Der er lidt mere heraf i Bogen om Hyrdedrengene, som maa siges at være en særdeles underholdende Bog. Den mindreaarige Hyrde avancerede efter Udskiftningen fra at være den voksne Hyrdes Medhjælper til Stillingen som selvstændig Vogter for den enkelte Gaards Besætning, en Stilling, der jo rigtigt nok ikke blev meget misundelsesværdig. Den sociale Agitation indenfor Landbruget har i Hyrdedrengen haft et meget taknemmeligt Stof, men det kan indvendes mod Schmidts Fremstilling, at den i saa høj Grad gengiver de rent litterære og agitatoriske Skildringer, endog de mest utrolige (jfr. S. 74), uden Forbehold og nærmere Undersøgelse. Det skulde jo dog være Formaålet med et historisk Skrift som dette at gaa bag om saadanne Skildringer og saa vidt muligt naa ind til Virkeligheden. Schmidt synes engang imellem selv at stille sig paa det agitatorisk Standpunkt, men kommer dog i Slutningen ind paa mere objektive Betragtninger, der viser Forstaaelse af, at Hyrdedrengetjenesten ikke var systematisk Børneplageri, men et i sig selv naturligt Led i Landbrugets Arbejdsordning og Børneopdragelse. Schmidt har overhovedet ikke forgæves læst H. F. Feilberg.

Som almindelig Dom over disse to Bidrag til vor folkelige Kulturhistorie kan vistnok siges: Forf. viser en særdeles anerkendelsesværdig Sans for at drage et Stof frem, der vil have Interesse for mange Forskere, samtidig med at det er i fortrinlig Grad egnet til Folkelæsning; men endnu mangler han noget med Hensyn til den kritiske Sigtelse og egentlige Bearbejdelse af det Materiale, han arbejder med. Han producerer muligvis for hurtigt, men har sikkert for gode Evner til i Længden at føle sig tilfredsstillet ved et blot Samlearbejde.

Hans Jensen.

LØVEN VED CHAIRONEIA (se s. 110 og 113).

STATUEN MED GULDHOVEDET

AF

CHR. BLINKENBERG

I det følgende har jeg søgt at sammenstille en række eksempler fra forskellig tid og forskelligt sted på et sagn- eller æventyrmotiv, der efter al sandsynlighed også i Danmark engang må have haft en vis udbredelse, skønt jeg nu kun kender det fra et enkelt sted, Oddum i Vest-Jylland. For kortheds skyld har jeg valgt at lade disse bemærkninger fremkomme under en titel, der strængt taget kun dækker visse af de former motivet har antaget i tidernes løb.

Både i historiske skildringer og i frit opfundne fortællinger gengives det fortalte næsten altid i tidsfølge. Det er kun sjældent, at en forfatter har fundet sin regning ved at gå frem i omvendt orden, som f. ex. Blicher har gjort i sin berømte novelle Baglæns. Jeg er imidlertid her i samme tilfælde, foretrækker at følge undtagelsen frem for regelen. Grunden er den, at meget folkloristisk stof er af en sådan art, at den der ikke er vant til at have at gøre med det let vil kunne tage fejl deraf og anse hvad der kun er et æventyr for en fortælling af noget, der virkelig har fundet sted. Hvis her begyndtes med det som i tid er det første — en gammel græsk kilde fra 4. årh. f. Chr. —, er jeg ikke sikker på, at den som ikke er indstillet i den retning vil kunne se, at det er et rent og skært æventyrmotiv vi her har for os, så meget mere som denne kilde fremtræder i den højtidelige form af en indskrift. Derimod vil næppe nogen kunne nære tvivl herom, når vi begynder med det sidste og derfra bevæger os tilbage.

I efteråret 1927 stod der i nogle af de større danske blade fortalt en historie, der af læserne naturlig måtte opfattes som virkelig foregået for ikke lang tid siden. Jeg gengiver den her i den form, hvori den fremtrådte i Jyllandsposten for 18. novbr. 1927:

For nogen tid siden døde en vis Hanibale Tosci på sit landsted St. Marcello i nærheden af Mantua. Han efterlod sig en betydelig formue, som han havde erhvervet på en meget romantisk måde. Ved landevejen til Neapel i nærheden af klosteret St. Vito rejstes i begyndelsen af sidste århundrede en stensøjle, på hvis vestre side følgende ord på fransk var indhugne: „Den 1. maj hvert år kl. 6 har jeg en gylden spids“. Den 1. maj det følgende år samlede der sig store menneskemasser på det bestemte klokkeslet omkring søjlen, men der hændte intet mærkværdigt. Hverken med selve søjlen eller dens spids foregik der nogen forandring. I de følgende år fandt der lignende folkevandringer sted; men da søjlen stod lige så uforandret som før, forstod man endelig, at indskriftens mening ikke skulde forstås bogstaveligt, og man fortabte sig i gisninger og spekulationer. Man gravede oven i købet søjlen op i håb om at finde en skat under den; men da også dette forsøg blev uden resultat, stillede søjlen på ny på sin plads. Til slut tog man det for givet, at der forelå en mystifikation, eller at en spøgéfugl vilde drive gæk med efterverdenen. Og så gled hele sagen i glemmebogen.

I 1841 vandrede en italiensk vagabond hen ad landevejen, fik øje på søjlen, læste indskriften og fik en idé. Det var som ordenes mening pludselig stod klart for ham. Den 1. maj det følgende år stod han igen ved søjlen — ingen mennesker interesserede sig længer for indskriften —, og just på det punkt på jorden, hvor søjlens spids kastede sin skygge, begyndte han at grave og fandt snart en lædersæk med 80.000 francs.

Manden med det kloge hoved, som havde løst den gyldne spidses gåde, anbragte sine penge i landstedet St. Marcello, hvor han boede til sin død. Han blev 94 år gammel.

Der er det tillidvækkende ved den mærkelige fortælling, at den indeholder en del præcise angivelser: navnet Hanibale Tosci, landstedet St. Marcello, dets beliggenhed ved Mantua (som ligger ret langt fra begivenhedens egentlige skueplads), klosteret S. Vito, indskriftens sprog (fransk), der just ikke er det mest nærliggende, og nøjagtige plads (på vestsiden af søjlen), året 1841, summens størrelse (80.000 francs) og finderens høje alder: 94 år, der jo kan motivere, at han først er død „for nogen tid siden“, skønt han fandt skatten allerede 1842.

Men omvendt er hele fortællingen et væv af urimeligheder, som

minder om den ugenerthed, hvormed folkesagn og æventyr tager på den virkelige verdens grå kedsommelighed. Det behøver ikke nærmere påvisning: hvem graver i det 19. årh. store guldskatte ned og anbringerstensøjler med en indhugget præmiegåde på stedet? — Jeg forsøgte at få kilden til historien at vide og fik ved redaktionens venlighed oplyst, at den stammede fra en svensk avis; men et forsøg på gennem en bekendt i Sverige at komme kilden nærmere på livet lykkedes ikke i første omgang, og da det ingen større værdi havde at få det svenske blad opsporet, gik jeg ikke videre ad den vej.

Den samme historie findes nemlig, i en noget forkortet form, i „Tyske Studenterexamensopgaver, II, Oversættelser 1910—1924“, udg. af lektor Dietrich Petersen, Kbh. 1924, s. 29, nr. 32. Denne opgave er, hvad undervisningsinspektør, dr. Højberg-Christensen venlig har meddelt mig, en noget sammentrængt gengivelse af en fortælling i „Bibliothek der Unterhaltung und des Wissens. Mit Original-Beiträgen der hervorragenden Schriftsteller und Gelehrten“, Jahrg. 1884, 4ter Band, Stuttgart (Verlag von Hermann Schönlein), s. 247 f. Historien, der er undertegnet med de mig ubekendte initialer M. L., lyder her således:

An der Heerstrasse von Neapel nach Nola liegt die Abtei Sankt Vito. Zweihundert Schritt davon entfernt, landeinwärts, erblickte man im Jahre 1798 unvermuthet eine steinerne Säule von vier Ellen Höhe, die früher nicht dagestanden hatte. An der einen Seite der Säule, nach Abend, standen in französischer Sprache die Worte: „Am 1. Mai jeden Jahres, Morgens 6 Uhr, habe ich einen goldenen Kopf“.

Der 1. Mai des folgenden Jahres erschien und mit ihm eine Menge Menschen von nah und fern an der Säule, welche nebst ihrem Kopf blieb wie sie war und so unverändert auch die nächsten Jahre, obgleich sich an dem bezeichneten Tage immer wieder Neugierige einfanden, um das in Aussicht gestellte Wunder zu sehen. Man begriff also, dass der Reim dieser Worte ein anderer sein müsse und erschöpfte sich in Muthmassungen und Forschungen, aber ohne allen Erfolg. Da kamen im Jahre 1816 andere Mönche mit einem neuen Abt in das Kloster, welches durch einen Vertrag an einen anderen Orden übergegangen war. Ehe der abgehende Prior die Abtei verliess, gab er noch Befehl, die Säule auszugraben, in der Hoffnung, einen Schatz darunter

zu finden, aber auch diese Erwartung erwies sich als trügerisch, und der räthselhafte Obelisk wurde wieder aufgestellt. Nicht besser erging es dem Nachfolger des Abtes und seinen Mönchen; vergebens forschten sie nach der Deutung der dunklen Worte und endlich nahmen sie an, dass hier nur eine Mystifikation, eine Täuschung, vorliegen müsse.

Endlich wanderte im Jahre 1841 ein neapolitanischer Lazzarone die Strasse und fand die seltsame Säule. Sinnend stand er vor der Inschrift und plötzlich was es ihm, als müsse er errathen haben, was sie besagte. Er schaute hinauf zur Sonne, die vom wolkenlosen Himmel herniederstrahlte, und blickte dann wiederum auf die Säule, die einen kurzen Schatten warf. „So könnte es sein — versuchen wir es!“ murmelte er für sich, indem er weiter zog. Die frühe Morgensonne des nächsten 1. Mai fand den Bettler wieder vor der Säule, um welche sich an diesem Tage längst kein Mensch mehr kümmerte. Er trug Hacken und Spaten bei sich und erwartete die sechste Stunde. Als die Uhr der Abtei diese verkündete, schritt er westlich von der Säule bis zu dem Ort, wo die Spitze derselben ihren Schatten hinwarf. Dort schlug er mit der Hacke ein und bald fand er in geringer Tiefe einen französischen Tornister mit 80.000 Zechinen. Die Inschrift hatte Recht: an dem bezeichneten Tage besass die Säule Morgens 6 Uhr einen goldenen Kopf, wenn auch nur der Schatten derselben; Niemand aber hatte an diese eigenthümliche Erklärung gedacht. Der glückliche Finder, Avaroli Cavota war sein Name, kaufte sich einen Landsitz bei Mantua, Sankt Marco della Gratia, wo er erst vor wenigen Jahren das Zeitliche segnete.

Denne fortælling er tydelig nok kilden — eller meget nær ved kilden — til den først anførte. Der er mange træk, der fortælles med de samme ord. Men der findes ting heri, som mangler i den yngre gengivelse: årstallet 1798, munkeskiftet i 1816, og andre, som afviger: summens angivelse (80.000 zechiner¹), finderens navn (Avaroli Cavota). Landstedet, der købes for skatten, ligger atter her ved Mantua, har kun et let ændret navn, og skønt den ene gengivelse af historien er fra 1884, den anden fra 1927, er de begge enige om, at finderen først er død for nogen tid siden.

¹ Zechino: opr. en venetiansk guldmønt, præget fra det 13. til noget ind i det 19. årh. Navnet også overført til andre, italienske og orientalske guldmønter.

Historien fra 1884 har ikke behøvet at give ham den meget høje alder af 94 år.

Endnu kunde man vel tænke sig, at der ligger i al fald noget virkeligt til grund for det her fortalte, at skatten, søjlen, indskriften osv. ikke er grebne helt ud af luften, skønt vi i den nys anførte form af historien endnu tydeligere end i den første genfinder et stående træk, som er karakteristisk for folkeæventyret: at den ringe og ubetydelige (i æventyret gjerne den uduelige yngste søn) overvinder de vanskeligheder, som de kloge og dygtige ikke kan komme nogen vegne med, og vinder skatten. Ved et tilfælde kom jeg i foråret 1928 til at besøge Mantua og benyttede lejligheden til at forhøre mig om de navne, der anføres i de to fortællinger, men kunde intet faa opspurgt derom (ud over lokaliteten „delle Grazie“), og andre efterforskninger førte til et lige så negativt resultat. Den hele mærkelige historie har åbenbart ringe eller ingen tilknytning til virkeligheden. At anlage den for rodægte i egnen ved Mantua bliver strax vanskeligt, når man stifter bekendtskab med den følgende polske fortælling, der her gengives efter O. Knoop, *Sagen und Erzählungen aus der Provinz Posen* (Posen 1893), s. 301, nr. 33¹:

In dem Walde bei Studziniec vergruben die Franzosen einen Schatz. Um sich die Stelle zu merken, schlugen sie einen Pfahl ein mit der Inschrift: A la tête. Diejenigen, welche den Pfahl sahen, wussten nicht, was die Worte bedeuten sollten, und gruben daher Löcher um denselben, in der Hoffnung, den Schatz da zu finden; aber vergebens. Nach einiger Zeit fuhren Knechte an jener Stelle vorüber, und da es gerade viel geregnet hatte und der Boden vom Regen aufgeweicht war, blieben sie dort stecken. Als sie nun den Wagen herausheben wollten, da entdeckten sie eine Kiste, die mit Gold angefüllt war. Nun erst wusste man, was die Inschrift bedeuten sollte; die Franzosen hatten nämlich den Pfahl so eingeschlagen, dass der Schatten desselben gerade zur Mittagszeit die Stelle berührte, wo der Schatz vergraben war.

Også her er den gådefulde Indskrift på fransk, skønt scenen er i Polen. Motivet er ganske det samme, nemlig at en stor skat er gravet ned der, hvor skyggen af pælens (søj lens) top falder på et bestemt tidspunkt. Fortællingen er iøvrigt langt fattigere på

¹ Denne fortælling er jeg bleven kendt med gennem citaterne i Feilbergs Ordbog over jyske almuesmål, art. Skat.

enkeltheder end de foregående og bærer tydeligt præg af at være nedskreven efter en stærkt afstumpet overlevering.

En lignende fattigdom kendetegner den eneste danske form af motivet jeg veed af. Den er knyttet til landsbyen Oddum i Vest-Jylland, SØ for Tarm station. Jeg anfører her E. T. Kristensens optegnelser herom i Danske sagn, III:

1405. Her boede engang en herremand, som hed Bindesbøl, og efter ham siges da byen (Bindesbøl, lidt nord for Oddum) at have navn. Han var meget rig, men gravede sin rigdom ned oppe nordøst for kirken et sted, hvor skyggen af kirketårnet kan falde hen over en gang daglig hele året rundt. Der ligger skatten endnu; men sagnet føjer til, at den vil blive funden af een, som kun har tre fingre på den ene hånd, ligesom herremanden havde. — Bindesbøls grav har været på Oddum kirkegård med et stendække¹ over, hvorpå der fandtes en del indskrifter. Man har også fortalt, at der ligger en sten med indskrifter i det østlige kirkegårdsdige, som ingen kunde læse, skønt der havde været folk til stede fra Kjøbenhavn. Denne ulæselige indskrift har man ment indeholdt oplysninger om skatten.

2401. Der har stået en runesten i det østlige kirkegårdsdige ved Oddum kirke. Hvor skyggen af kirketårnet ved jævndøgn faldt over runestenen, i den linie skulde findes en skat; men nu er stenen flyttet, og ingen veed, hvor skatten kan findes.

2430. I Oddum skal der være en skat begravet. Skyggen af kirketårnet går over den hver dag. Man mener, at det er østen for kirken den skal findes; men hvor langt henne vides ikke, for der er for mange år siden taget syv alen af tårnet.

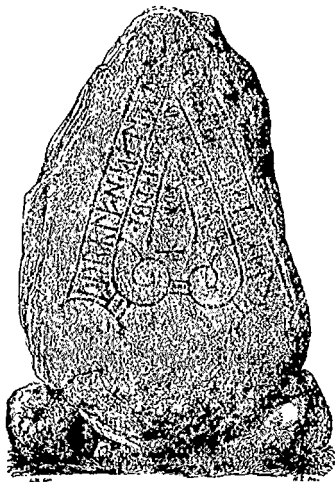
Optegnelserne tyder afgjort på, at overleveringen engang må have været meget fyldigere. Oddum kirketårn fungerer her som skyggekast, og den uskyldige runesten, der længe stod i det øst-

¹ Denne gravsten blev 1879 sønderslået ved uforsigtig nedbrydning af kirkens østre gavlmur, er siden sammensat og ligger endnu tæt øst for kirken. Den er af en mørkegrå stenart, 1,77 l., 0,85 br. Dens indskrift lyder: *Her ligger begravit erlig mand S. Las Nielsøn Binnesbøl som døde den 6 marti anno 1625. Gud gifve hannem en glædelig opstandelse. — Fryct Gud. Memento mori.* Desuden bærer den billeder (med indskrift) af de fire evangelister, af Adam og Eva og af den genopstandne Christus (indskrift: *resurrexit*). Efter en meddelelse, jeg fik ved mit besøg i 1928, knyttede der sig til stenen den udbredte folketro, at vorter gik bort, når man torsdag aften smurte dem med det vand, som samlede sig på gravstenen.

lige kirkegårdsdige, mellem indgangen og kirkegårdens nordøstlige hjørne, har utvivlsomt overtaget den gådefulde indskrifts rolle, skønt den kun indeholder en ganske almindelig (og meget tydelig) gravskrift fra 11. årh. (Wimmer, Runemindesmærker, II, nr. 62; Wimmer-Lis Jacobsen, nr. 64: Þurulfs sati stain uftir tuka tuka sun hin usta. Kup hialbi hans). Stenen er 1879 bleven opstillet ved Oddum præstegård, der nu er solgt til privat eje; utvivlsomt burde den føres tilbage til kirkegården.

Den yngre slægt i egnen kender ikke længere noget til sagnet. Ved et besøg på stedet i august 1928 meddelte amtsrådsmedlem, gårdejer Jens Nederby mig, at han i sine drengeår i halvfjerdsene i forrige århundrede havde hørt det fortælle således:

Der er nedgravet en stor skat på det sted, hvor skyggen af Oddum kirkes spir faldt på årets længste dag, hen ad aften, når skyggen er længst (altså øst for kirken). Skatten er aldrig funden, og stedet lader sig ikke mere bestemme, fordi der engang for mange år siden er taget en del af tårnet¹.

Runestenen i Oddum.

Det er vel et rent tilfælde, at det specielle motiv, her forfølges, ikke synes bevaret andre steder i Danmark. Der er fuldt op af danske sagn om nedgravede skatte, sagn der som oftest fremtræder i typiske og velkendte former. Også ellers forekommer det træk, at skyggen viser, hvor skatten er skjult, f. ex. E. T. Kristensen, Jyske folkeminder, IX, s. 220, nr. 58: Hvor skyggen af Klovvenhøj nåede hen skærtorsdag morgen, skulde ligge en skat (en kongeløsning); men højen blev taget under plov og skatten aldrig funden (fra Vole, Gjærn herred). Ligeledes forekommer her hjemme i anden form det træk, at en skriftlig optegnelse giver oplysning om, hvor en

¹ I sin afhandling om Oddum sogns historie skriver P. Storgård Pedersen, at der i begyndelsen af 19. årh. (formodentlig før 1816) er nedtaget 8 alen af tårnet (Hardsyssels Aarbog XIX, 1925, s. 23).

skat er at finde (f. ex. E. T. Kristensen, Danske sagn, III, nr. 2420—2422).

De danske overleveringer er som sagt ret fattige og afblegede, savner tilmed enhver tidsangivelse. Imidlertid er allerede det, at motivet træffes så vidt adskilte steder som i Italien, Posen og Danmark, nok til at sige os, at det hører til vandresagnetes store skare. Det forekommer i endnu fjærnere egne. Der er næppe tvivl om, at den korte gengivelse i W. R. S. Ralston's *Tibetan tales*, London 1882, s. 31 (if the question is which is the treasure of the tree-top, that is the treasure which is at the spot on which the tree planted by the king casts its shadow at midday) må gå tilbage til en fortælling eller et æventyr af lignende art som de europæiske. Det plejer at være et sikkert tegn på høj ælde, når et motiv har vandret så viden om som det her omtalte. Vi kan vente at træffe det i gamle kilder og finder det da også uden vanskelighed.

Den middelalderlige samling af allehånde fortællinger *Gesta Romanorum*, i sin nu foreliggende form afsluttet i det 14. årh., indeholder følgende historie, som her kort gengives efter Dick's udgave¹:

På kejser Henriks tid var der en marmorstatue med en guldring omkring hovedet, hvorpå der stod skrevet: Den 1. maj ved solopgang får jeg et hoved af guld. En fangen Saracener, der forstod, hvad meningen måtte være, gravede den første maj ved solopgang et hul i jorden på det sted, hvor enden af statuens skygge faldt, og fandt her en overmåde stor skat. På denne måde fik statuen et hoved af guld, fordi guldsporten kom for dagen der, hvor skyggen af hovedet faldt. Skatten brugte Saraceneren til at løskøbe sig med.

¹ Die *Gesta Romanorum*, nach der Innsbrucker Handschrift vom Jahre 1342 herausg. von Wilhelm Dick (= Erlanger Beiträge zur englischen Philologie, VII. Heft), Erlangen und Leipzig 1890, s. 53, cap. 88: De statua et thesa[u]ro. Legitur in gestis, quod tempore Hainrici imperatoris erat quedam statua marmorea circa caput suum habens circulum aureum, in quo erat scriptum: Kalendas maii sole oriente caput aureum habebō. Quod quidam Sarracenus videns captus, quid pretenderet, intelligens, kalendas magii sole oriente in termino ombre illius statue repperit infinitum thesaurum et sic habuit caput aureum. Quia, ubi umbra capitis sui stetit, fecit fieri foveam, ibi thesaurus auri inventus est, quem accipiens Sarracenus dedit pro redemcione sua. — I Hermann Oesterleys udgave af *Gesta Romanorum* (1872) findes det tilsvarende stykke i let ændret form s. 667, cap. 265.

Begivenheden er i *Gesta Romanorum* ikke nøjere stedfæstet. Et par enkeltheder (den latinske indskrift, gådens løsning ved en fangen Saracener) viser, at der må være sigtet til den samme tildragelse, der i en række kilder henføres til Syd-Italien (Apulien) og til Robert Guiscards tid, eller nøjere til ca. 1060 e. Chr. Jeg gengiver her i oversættelse Pandolfo Collenuccio's beretning¹:

En mærkelig begivenhed finder jeg omtalt hos pålidelige forfattere som stedfunden på denne tid; den forekommer mig så mindeværdig, at jeg umulig kan forbigå den. I Apulien fandtes der på Robert Guiscards tid en marmorstatue, hvis hoved var omkranset af en bronzering, hvorpå følgende latinske ord var indgraverede

CALENDIS MAIIS , ORIENTE SOLE,
AVREVM CAPVT HABEBO.

Robert forsøgte længe at udfinde betydningen af disse ord. Da han ikke kunde opdage deres virkelige mening, var der tilsidst en troldkyndig Saracener, der befandt sig som fange hos Robert, som tydede dem på følgende måde, efter først at have forlangt sin frigivelse som løn for sin forklaring. Den første maj ved solopgang undersøgte han stedet med stor omhu, satte et mærke ved det punkt på jorden, hvor skyggen af statuens hoved endte og befalede at grave der, så vilde man forstå ordenes betydning. Robert lod så grave på det angivne sted og fandt i ringe dybde en meget stor skat, som kom ham udmærket til nytte til hans mange foretagender. Den saracenske troldmand fik sin frihed foruden andre belønninger.

Collenuccios beretning er oversat på latin af Philippus Camerarius², der atter er benyttet i et meget udbredt tysk værk: *Philo, Magiologia*³, Augustae Rauracorum 1675, s. 848 (2. Theil, 9. Cap., 2. §. Vom Schatz-finden). Herfra har et udtog fundet vej til E. L.

¹ Efter *Compendio dell' historia del regno di Napoli* di M. Pandolfo Collenuccio di Pesaro, Napoli 1563, libro terzo, p. 57—58.

² *Operae horarum subcisivarum*, Frankfurt 1615, I, cap. 63: De thesauris, p. 287.

³ Dr. F. Ohrt har venligst meddelt mig, at Philo er et pseudonym for Barth. Anhorn. Under dette pseudonym udkom hans „*Magiologia oder Warnung für den Aberglauben und Zaubern*“ i Basel 1674—1675, under forfatterens virkelige navn i Frankfurt 1676. Bogen synes ikke at findes i de københavnske biblioteker. Professor Dr. Johannes Bolte har vist mig den venlighed at sende mig en afskrift af det pågældende stykke.

Rochholz's bekendte bog *Deutscher Glaube und Brauch*, I (1867), s. 80. — Hvem Collenucios „fidei autori“ er, formår jeg ikke at oplyse. Arturo Graf har uden resultat undersøgt dette spørgsmål¹. Collenucios ord står imidlertid fuldt ud til troende. Historien om „statuen med guldhovedet“, Saraceneren og Robert Guiscard har været fortalt i ældre italienske kilder, der i al fald rækker så langt tilbage som til det 13. årh. I en anonym *Cronica degli imperatori romani*² findes beretningen nemlig gengivet i en form, der bærer tydeligt præg af at være excerpt efter en udførligere fremstilling, og denne krønike er ifølge en angivelse ved skriftets ende afsluttet i januar 1301; den anonyme forfatter må efter sproget at dømme være fra Venezia. Den literære behandling af historien kan altså følges tilbage til en tid, der kun er et par århundreder yngre end den, da begivenheden skal have fundet sted, og mulig er den ført i pennen endnu tidligere. I det 14. årh. findes den gengivet efter ældre kilder („quidam memorant“) i Petrarcas skrift *Rerum memorabilium libri*, III, cap. 2³: statuens indskrift er den sædvanlige; men begivenheden er henlagt til Sicilien; enhver angivelse om finderen mangler; om tiden siges kun, at den ligger „ikke mange århundreder tilbage“ (non multis retro saeculis). Iøvrigt indeholder Petrarcas fortælling intet af interesse, ud over det træk, at „nogle drev deres tåbelighed så vidt, at de den 1. maj gav sig til at bore i statuens hoved, hvorved der blot blev til spot og latter, da de ikke fandt andet end det rene marmor, hvorefter statuen var gjort“ (jfr. nedenfor, s. 113). Omtrent samtidig med Petrarca har den franske Benediktinermunk Pierre Bercheur († 1362) nedskrevet historien i en flov og flygtig form i sin moralbog. Han henlægger begivenheden til Rom (rimeligvis ved forveksling med en anden lignende fortælling, der f. ex. findes i Oesterleys udgave af *Gesta*

¹ Roma nella memoria del medio evo, I, 1882, s. 169.

² Udgivet af A. Ceruti i *Scelta di curiosità letterarie*, dispensa 158, Bologna 1878, s. 154—155: In questo tempo una statoa de marmore era in pulgia, abitando circha el cavo so un circolo de bronso, in lo qual era serito: „Kalendis maji oriente sole habebō capud aureum“; la qual chossa un sarraxino preso da roberto de Guichardo intendando quello chel fosse a dire, e quello chel significasse in le kalende de marzo (sic!), levando el sole nassudo el termene dela ombra de quello, el trovo soto lombra del cavo infinito thezoro, el qual ella per rescharse . . . (manca qualche parola: udg.'s anm.).

³ Francisci Petrarcae operum tomus alter, 1610, s. 188 f.

Romanorum, cap. 107), og indskriftens 1. maj er hos ham bleven til 1. marts¹.

Ved den begrænsede eftersøgning, jeg har kunnet foretage, er det rimeligvis kun lykkedes mig at få tag i en lille del af de behandlinger af themaet, som findes spredt omkring i litteratur og sagn fra forskellige tider og steder. Men hvad her er fremført er tilstrækkeligt til at vise, at vi har med et ægte vandremotiv at gøre, et motiv hvis alder rimeligvis rækker så langt tilbage som menneskene har kendt skjulte skatte og fablet om rigdomme som er vundne ved at drage dem for lyset.

Der er derfor ret beset intet forunderligt i at genfinde vort motiv i en oldgræsk kilde, så meget mere som de sidst omhandlede fortællinger var stedfæstede i det sydlige Italien, det gamle Stor-Grækenland, hvis befolkning på den tid hvortil skattefundet henlægges, det 11. århundrede, for en væsentlig del endnu var græsk. Der er intet i vejen for at antage (men ud over en blot og bar antagelse kommer man næppe), at det er et gammelt græsk sagnmotiv, der har slået rod i det sydlige Italien, hvorfra det så dels ved mundtlig fortælling, dels ad litterær vej kan have forplantet sig videre ud over Europa.

Hvordan det nu end forholder sig hermed, så meget er vist, at motivet træffes på gammel græsk grund, i Asklepios-helligdommen ved Epidauros på Peloponnes. Her så endnu den græske rejssende Pausanias i 2. årh. e. Chr. sex store indskrifttavler af sten („steler“ plejer man at kalde dem med et græsk navn), der indeholdt fortællinger om mænd og kvinder, som var blevne helbredte af Asklepios. Af disse steler er der ved udgravningerne genfundet fire, til dels dog i stærkt molesteret tilstand. De handler ikke udelukkende om mirakuløse helbredelser, men enkelte gange også om andre undere som skal have fundet sted i helligdommen. Indskriftterne stammer alle fra samme tid, sidste halvdel af 4. årh. f. Chr. I 1917 udgav jeg en oversættelse af dem, ledsaget af en udførlig behandling af flere af de spørgsmål af forskellig art som knytter

¹ Petrus Berchorius, *Reductorium morale*, lib. 12, c. 72, § 5 (Berchorii Opera omnia, Coloniae Agrippinae 1692, tom. I, p. 981): Romae fuit antiquitus statua cuprea, cuius scriptura talis erat: Calendis Martii oriente sole habebat caput aureum. Cum igitur nullus sciret interpretari quid hoc esset, post multa tempora quidam astute notavit, quo(d) umbra statuæ protendebatur in ortum solis Calendis Martii, et fodiens ibi thesaurum auri permagnum invenit.

sig til dem. Af den stele jeg havde givet nr. 4 var den gang kun meget lidt kendt. Stenen havde ligget i gulvet i en middelalderlig bygning, desværre med bogstavsiden opad, og det meste af indskriften er derfor forsvundet for stedse.

Året efter (1918) udgav Epidauros's lykkelige udgraver, Kavvadias, i det græske archæologiske tidsskrift det han i det hele kunde læse af texten. Af den del deraf, som her særlig interesserer os, tydede han det allermeste. Dog lykkedes det ham ikke at bringe fuld sammenhæng til veje, og netop på de springende punkter — de ord der så at sige rummer kernen af meningen — glippede hans læsning, mens de mere almindelige sætninger, som ikke fjærner sig ret meget fra indskriftens gængse udtryk (men til gengæld heller ikke lærer os noget videre nyt), gennemgående blev tydede ret fuldstændig. Under et besøg i Epidauros i foråret 1924 sammen med frk. cand. mag. Astrid Wentzel anvendte vi begge megen tid på at føre læsningen videre end det hidtil var lykkedes. Fra tidligere arbejde med græske indskrift-steler — navnlig med læsningen af den lindiske tempelkrønike, der ligeledes har ligget som gulvsten i middelalderen — var jeg kendt med de vilkår en sådan udsidt indskrift byder: selv hvor bogstaverne synes helt forsvundne, kan stundom det svage skær af dem der er blevet igen pludselig afsløre en hel linies sammenhængende text. I det kapitel af indskriften, det her drejer sig om, lykkedes det mig at føre læsningen så vidt, at hele meningen er klar, selv om det et enkelt sted ikke er lykkedes at sikre ordlyden fuldstændig.

Indskrift-texten lader sig oversætte således:

Kallikrateia: en guldskat. Da hun efter sin mands død trods al sin søgen ikke kunde finde en del guld¹, som hun havde mærket at hendes mand havde nedgravet, rejste hun til helligdommen for at søge oplysning om denne skat, og under søvnen i liggehallen havde hun et syn². Det forekom hende, at guden trådte

¹ Man skal næppe tænke på guldpenge alene, der på den tid, hvorfra indskriften stammer, først var begyndt at komme i almindelig brug. Snarere må man forestille sig en skat der, ligesom de mange nedgravede skatte vi kender fra Danmarks oldtid, har bestået dels af penge, dels af barrer og forarbejdet metal.

² De som søgte råd og hjælp hos Asklepios sov i en dertil indrettet liggehal i helligdommen; rådet blev givet eller hjælpen ydet under en åbenbaring i søvne.

hen til hende og sagde, at guldet ved middagstid i måneden thargelion lå inde i løven. Da det blev dag, gik hun ud af liggehallen, og da hun var kommen hjem, undersøgte hun først marmorløvens¹ hoved; i nærheden af hendes hus lå der nemlig en gravhøj² kronet med en løve af marmor. Da hun her intet kunde finde, fik hun af en sandsiger at vide, at guden ikke mente, at skatten lå inde i marmorhovedet, men i skyggen, som faldt fra løven i måneden thargelion ved middagstid. Derefter foretog hun en ny eftersøgning, fandt herved skatten på den angivne måde og bragte guden det sædvanlige offer³.

Der kan ingen tvivl være om, at vi her har ganske det samme motiv for os som i de fortællinger jeg tidligere har anført. Der er skjult en skat ved en søjle eller en høj figur, som kan kaste en lang skygge. I den tibetanske fortælling (s. 104), som ikke har de gamle europæiske kulturforudsætninger at bygge på, træder i stedet herfor en trætop, i sagnet fra Vest-Jylland (s. 102), hvor

¹ Textens *λέων λίθινος* har jeg oversat ved marmorløve, fordi marmor (der på græsk sædvanlig blot betegnes med ordet *λίθος* „sten“) efter den archaiske tid var det almindelige materiale til gravminder.

² Gravhøj er her betegnet med det ord (*sēma*, dorisk: *sāma*), som almindelig bruges både hos Homer og i attiske gravskrifter (IG I², nr. 903—905, 972 ff., 1025).

³ Min afskrift (maj 1924) af den pågældende del af indskriften lyder således:

Καλλι[ρ]άτεια θησαυ-
ρόν. Αὐτα τελευταί[αν]το[ς] οἱ τοῦ ἀ[ν]δρο[ς], [ἀ]σθημένα δὲ οὗ κε[κ]εῖν[ται] τῷ
10 *ἀνδρὶ χρυσίον [κατορῶν]μένον ἐπ[ε]ὶ ο[ὐ]κ ἐδύνατο μαστεῖον[σα] εὐ-*
[ρ]εῖν, ἀφίκετο εἰς τὸ ἱερόν ὑπὲρ τοῦ [θ]η[σαυροῦ] καὶ [ἐ]γκαθ[ύ]ε[υ]δουσα θ-
ψιν εἶδε· ἐδόκε[ι] αὐτ[ῇ] ὁ θεὸς [ἐ]πιστά[ς] εἰπεῖν θα[ρ]ρηλιῶν[ος] μὴν[ος]
ἐμ μεσαμβρίαι ἐ[ν] τῷ[ς] λέοντος κε[κ]εῖν[ται] τὸ χρυσί[ον]. ἀμέρας [δὲ] γε[ν]ο-
[μ]ένας ἐξῆλθε καὶ οἰκάδε ἀ[φ]ικ[ο]μ[έν]α τὸ μὲν προῦ[ον] τὰ κεφαλ[ᾶ]ν[ι]
15 *το[ῦ] λέοντος [τ]οῦ λι[θ]ι[νοῦ] ἐμάστε[ν]· ἡ[ς] δὲ πλατί[ον] τὰς οἰκίας σ[τ]ᾶμα*
ἐπίθεμα ἔχον λίθινον λέοντα. ἐπε[ὶ] δ' οὐχ ἠῤῥισκε, [φ]αμέν[ος] δὲ αὐ-
τῇ μάντιος θ[ι]οῦ οὐ λέ[γ]οι ὁ θεὸς ἐν [τ]ῇ λιθί[ν]αι [κεφαλᾶ]ν[ι] τὸν θ[η]-
[σ]αυρόν ε[ἶ]μεν, [ἀ]λλ' ἐν [τ]ῇ σκιᾷ τῇ γινομένη ἀπὸ [τοῦ] λέ[οντος] ἐν τῷ[ς]
θαρηλιῶν μὴν περὶ μέσσοι ἀμέρας, μετὰ δὲ τοῦτο [πο]ιούμενα [ἔ]ρε-
20 *[ν]αν [ἔ]λλαν τοῦ χρυσίου τῷ τ[ρ]όπῳ τοῦτον ἀνῆρε τὸν θησαυρόν [κ]α[τὰ]*
[ἔ]θυσσε τῷ θεῷ τὰ νομ[ι]ζόμενα.

Lukunerne i teksten har jeg for største delen selv suppleret. I linie 9 er *ἀσθημένα* foreslået af professor Drachmann, hvem tillige følgende suppleringer skyldes: l. 10 *κατορῶν* (jeg havde selv først tænkt på *ἀποκεκρυμμένον*), l. 19—20 *ἔρεναν ἄλλαν*. Ordlyden i l. 9—10 står ikke helt fast, men meningen er sikker; *κεκεῖν* har jeg optaget efter et forslag af professor Hiller von Gaertringen, skønt der efter min afskrift i lukunen kun er plads til tre bogstaver.

frit stående søjler eller statuer er lige så sjældne som i Tibet, kirketårnet. I det gamle Grækenland faldt det naturligt at lade skyggekastere være en løvefigur. Løven var almindeligt gravmonument allerede i archaisk tid, ofte anbragt på et højt fodstykke eller en høj firsidet pille, så dens skygge kunde falde ret langt¹. Det mest berømte gravminde af denne form er den nu genoprejte mægtige løve², som blev sat over de Thebanere³ der faldt i slaget ved Chaironeia. Den er gengivet i foranstående afbildning.

I den epidauriske text er der fremdeles, ligesom i fortællingen om søjlen eller statuen med guldhovedet, givet en anvisning til at hæve skatten, men så dunkelt affattet at sagen naturlig må forstås således at skatten findes i selve søjlen eller statuen. Endelig er der det fællestræk, at anvisningen til at bringe skatten for lyset lyder på et bestemt tidspunkt, knyttet til solens gang over himmelen (dens opgang, højden af dens bane). Just det giver den kloge nøglen til gådens løsning: skatten er skjult i søjlens (statuens, trætoppens) skygge, der hvor den falder på det opgivne tidspunkt.

Hvad der skiller den epidauriske historie fra de andre er i virkeligheden kun lidt og let at forklare. Den gådefulde indskrift er afløst af et gådefuldt gudeord, udtalt af Asklepios under en åbenbaring i drømme: således måtte det være, da gudeåbenbaringen er og må være kærnen i enhver af de fortællinger som læses i mirakelindskrifterne. For nutids religiøs følelse kan det synes stødende, at gud udtaler et ord, der er så dunkelt, at det må blive misforstået af den som modtager det. Men en sådan følelse

¹ Collignon, Statues funéraires, index s. 395 (s. 103, fig. 53: hvid gravvase med billede af en løve anbragt på en pille = Strena Helbigiana, s. 41; Brückner, Friedhof am Eridanos, s. 109, fig. 70; Riezler, Lekythen, pl. 57); Brunn-Bruckmann, Denkmäler, text til pl. 641—645; Ath. Mitt. 1907, pl. 24, 2—3; 1926, s. 146 og 148 (afhandling af Buschor).

² Journ. Hell. stud. 1918, s. 41, fig. 3. — Om løvens genoprejsning efter at den længe havde ligget sønderslået (jfr. nedenfor, s. 113) se Praktika for 1902, s. 27—32; 1903, s. 24—25; 1904, s. 15—16; jfr. Ath. Mitt. 1903, s. 477. — Om valpladsen ved Chaironeia se Sotiriadis i Ath. Mitt. 1903, s. 301—330 (med plan); 1905, s. 113—120.

³ Pausanias 9, 40, 5: Thebanernes fællesgrav har ingen indskrift, men bærer som gravminde (*ἐπίθημα*, samme ord som bruges i indskriften fra Epidauros) en løve. — Jfr. Blümmers udgave III, 1, s. 522.

havde Grækerne ikke. For dem var det egentlig kun en ynde mere ved et orakelord, at det var uforståeligt. Desuden havde man folk, hvis bestilling det var at tyde guddommelige tegn og åbenbaringer for den læge hob, sandsigere (*manteis*). Kvinden der modtager Asklepios's hjælp til at finde den skat hendes mand har skjult er da heller ikke i tvivl om, hvor hun skal henvende sig, for at gudeordet kan komme til at virke efter sin rette mening, som har vist sig ikke at være den der lå lige for. Hun går til en *mantis*; han udlægger Asklepios's ord for hende, og skatten hæves. Sandsigeren kommer således til at spille den rolle, der i den sædvanlige folkelige fortælling udføres af det kloge hoved, i den syditalienske af den fangne Saracener.

Disse afvigelser fra det sædvanlige er altså en simpel følge af den almindelige fremgangsmåde i den græske helligdom, og just det lægger den tanke nær, at fortællingen, sådan som den læses i den epidauriske indskrifttext, er en omdannelse af en endnu ældre, der hører hjemme andensteds, og hvori en indskrift eller andet lignende kan have indeholdt den dunkle anvisning, så den altså oprindeligt har stemt endnu mere overens med de middelalderlige og senere former af æventyret. Teksten indeholder oven i købet et bestemt træk, som synes at tyde i den retning. I sin oplysning om, hvordan skatten kan hæves, bruger Asklepios månedsnavnet thargelion. Det forekom ikke i den epidauriske kalender, hvis månedsrække vi kender fuldstændig fra indskrifterne IG IV 1485 og 1492. Derimod hørte måneden thargelion hjemme i den attiske og flere af de ioniske byers kalendere¹; i den epidauriske hed den tilsvarende måned kyklios. Når vi nu i indskriften fra det doriske Epidauros finder navnet thargelion brugt, der stikker så stærkt af mod stedets skik, kan man naturligvis tænke sig mange forklaringer: de attiske månedsnavne kunde mulig være komne i brug blandt folk i almindelighed, samtidig med at man officielt fastholdt de gamle doriske, eller man kunde tænke sig fortællingen redigeret med et fremmed publikum for øje. Men det er dog forlegenheds-udveje, og der er i virkeligheden intet som taler herfor. Har man et nøjere kendskab til mirakelindskrifterne, vil man ikke være i tvivl om, at den naturligste forklaring i dette tilfælde er den rigtige: historien er simpelt hen taget fra en fremmed kilde,

¹ Jfr. Lübkers Reallexikon, s. 1135; Ath. Mitt. 1924, s. 140; M. P. Nilsson i Vidensk. Selskabs Oversigter 1909, s. 123 f.

mundtlig eller skriftlig, og man har ikke engang gjort sig den ulejlighed at ændre månedsnavnet efter stedets egen almanak.

Måske skal man i et sådant jaskeri ved omredaktion af en oprindelig fremmed fortælling søge forklaringen på et par andre enkeltheder, der synes underlige. Hvorfor søger kvinden, der af sin egen mand er bleven bedraget for den hende tilkommende skat, strax da hun får Asklepios's anvisning, i *løvens hoved* og kun der — skønt guden blot har sagt, at guldet ligger i *løven*? Analogien med de andre fortællinger taler for, at anvisningen i sin oprindelige form må have gået ud på, at skatten ligger skjult i *løvens hoved*. Forudsat at der ikke er en fejl i min læsning af dette sted, taler sandsynligheden for, at det kun skyldes en uheldig redaktion, at Asklepios ikke udtrykkelig nævner løvens hoved. Den tid der anvises til at søge skatten synes også kluntet valgt. Det er ellers altid ved solopgang, da skyggen falder langt, her derimod ved middagstid, tilmed i måneden thargelion (maj-juni), da solen i syden står omtrent i zenith og der næsten ingen skygge falder.

Den her behandlede fortælling er langt fra det eneste folkløremotiv, som har fundet vej til de gamle epidauriske indskrifter. I min bog „Miraklerne i Epidauros“ (Kbh. 1917) er der fremdraget flere af under-historierne, som bærer umiskendelige tegn på at stamme fra folkelige æventyr og fortællinger, vidt udbredte og for største delen ældgamle, der blot har undergået en fornøden tilpasning for at tjene deres formål: at forherlige Asklepios og hans helligdom ved Epidauros, en tilpasning der endda tit er udført med ringe behændighed. At historien om den skjulte skat hører til det samme folkløristiske stof, viser de foran anførte fortællinger. Det må ikke narre nogen, at indskriften kan anføre navnet på den kvinde, historien er passeret: Kallikrateia, et navn der har god epidaurisk klang. Det har ikke større værdi end navnene på de italienske godsejere, hvormed vi begyndte. Karakteristisk for sådanne vandremotivers fremtræden er netop den lethed, hvormed de overalt hvor de slår rod hæfter sig til bestemte steder, ting, personer. Hvor mange jydsk herremænd har ikke måttet lægge navn til „den vilde jæger“, der om natten farer frem med sine sorte, ildspyende heste?

I de gamle kulturlande har folkefantasien overalt og til enhver tid haft travlt med fund af skjulte skatte og måden hvorpå de kommer for dagen. Fortællinger herom findes i stort tal og i

vexlende former. Her har jeg kun forfulgt et enkelt af disse motiver: skatten er gravet ned i en figurs eller en søjles skygge; der er givet en anvisning (sædvanlig i form af en indskrift) til at hæve den, men ingen forstår den: genstanden selv forvexles med den skygge den kaster; først da den rette kommer, bringes skatten for dagen.

Til slut skal kun mindes om, at også det træk, at skatten ligger skjult inden i figuren selv, ofte forekommer i lignende æventyrlige fortællinger. Allerede i oldtiden findes det overleveret, i historien om gudebilledet der ikke hjalp sin fattige ejermænd og til straf blev slået itu, hvorved en mængde guldpenge trillede ud af det: „Så længe jeg bad og ofrede til dig, vilde du ikke hjælpe mig; først da jeg gjorde dig fortræd, gjorde du mig godt“¹ — en historie, hvortil der også kendes sidestykker fra middelalderen. Den tyske digter Enikel (13. årh.) fortæller i sin *Weltchronik* om en drukkenbolt der slår en bronzestatue itu som Virgilius havde forfærdiget og herved finder en stor skat². Den byzantinske forfatter Georgios Kodinos har en lignende beretning om en statue der på Leo den Stores tid (457—474) fandtes i Thrakien og på grund af sin hæslighed blev slået i stykker, hvorved en mængde guld kom for dagen³. Endnu i nyere tid er lignende fortællinger vidt udbredte og har desværre ofte givet anledning til, at fundne oldtidsminder er blevne slåede itu, fordi man troede, at de indeholdt guld — således den berømte Mesa-indskrift, der indtil de allersidste år var det ældste mindesmærke om vort alfabets historie. På samme måde gik det løven ved Chaironeia, der fandtes 1818. Den blev sønderslået af den græske friskarefører Odysseus, der håbede at finde guld i den⁴; da man genoprejste den i 1902—1904, måtte den sammensættes af mange små stykker, og en del stykker måtte suppleres, hvad der viser sig i afvexlingen af de mørke og lyse partier i den foranstående afbildning.

¹ Babrios, Fab. 119; Fab. Aesop., rec. C. Halm, 1852, s. 33, nr. 66.

² Monum. German. histor., *Scriptores Germanici*, tom. III (1900), s. 471 ff.

³ Codinus, *De signis* ed. Bekker (*Corp. histor. Byz.*), Bonn 1843, s. 67.

⁴ Fougières, Grèce, s. 230.

BLICHER SOM PRAKTISK OG POLITISK SKRIBENT

AF

J. NØRVIG

BLICHERS „journalistiske“ virksomhed er behandlet af Aakjær i den store bog om Blicher, hvori en masse stof er optrykt, andre artikler findes i en bog, Skizzer og Bladartikler af Blicher, der er udgivet af Tang-Kristensen. En fremstilling af den findes i V. Andersens Litteraturhistorie, s. 291—99, festerne paa Himmelhjerget er især behandlet af Borchsenius i „Fra Fyrrerne“, og Vasegaard har i Ord och Bild (1923) skrevet om Bl. som skandinav.

Der er en periode indenfor denne virksomhed, der kun er lidt belyst, nemlig tiden o. 1838—40, da Bl. især skrev i Jyllandsposten, idet det ikke er godtgjort, hvor meget Bl. har skrevet i dette blad og i Dannevirke, men det sidste betyder ikke saa meget, da Bl. ikke fik lov at skrive ret meget deri.

Naar man begynder læsningen af disse gamle aviser, ved man omtrent i forvejen, hvad Bl. har paa hjerte i denne hans folkeligheds kulminationsperiode. Men det viser sig, at han heller ikke har formaaet at skrive om døgnet's smaa kontroverser. Man ved ogsaa fra større arbejder af samme art, som Min Tidsalder, i hvilken stil Bl. skriver, og hvordan hans tankegang er. Han gaar til bedømmelsen af fænomenerne med „en vis ærlig Eenfoldighed“, som hans fader siger om sig selv, en jysk, sindig uimponerthed, der gaar ud fra det hjemlig-kendte og søger at forstaa alle fremmede problemer ud fra det. Herved kommer der, naar han er heldigst, en levende anskuelse af tingen; men undertiden kan disse billeder fuldstændig tage magten over tanken, saa at han overser væsentlige ting og kun giver en række daarlige ordspil i stedet for aandrigheder. Denne metode ses i fuldt flor i Min Tidsalder, hvor alt sammenlignes med noget sanseligt og bliver alt for haandgribeligt. Livet sammenlignes f. eks. med en skolegang, og dette billede føres ud i detaljer hele

bogen igennem med mange haartrukne eksempler. Det virker meget søgt og trættende. Ligesom man kan kende Grundtvig paa stilen, vil man ogsaa ved karakteristiske tilfælde af denne stil kunne kende Blicher.

Til hans metode hører ogsaa i smag med det 18. aarh.'s forfattere at forveksle personen med sagen; herved kommer han i avisfejder ofte til at gøre en noget ynkelig figur¹.

Endvidere er hans arbejde præget af en stor fædrelandskærlighed, den der faar ham til at slutte afhandlingen om faarefoldingen med de kendte ord om sammenhold, saa „vi en Gang, iført dansk Nationaldragt af dansk Uld, kan undvære fremmede Landes Produkter eller betale disse.“ Denne patriotisme grunder sig paa kærlighed til konge, folk og fædreland i forening. En personlig følelse af afhængighed overfor kongehuset er ikke mindre end den begejstrede beundring af sprog, historiske minder og den solide danske almuetype. Den lod sig udvide til skandinavisme, fordi det passede saa godt med det historiske synspunkt, Bl. ser alt ud fra, og den begejstrede ham for undertrykte folkeslags frihedskamp, ligesom han konsekvent, om end modstræbende, gik med til de politiske frihedsidealers overførelse til Danmark, men paa betingelse af, at kongen fik lov at være uantastet. Det holdt haardt for Bl. at skulle gøre skridtet fuldt ud; men han gjorde det, som naar han, latineren med de mange præ'er, fraraader for megen latin i den lærde skole. Det gjorde ondt, og hvor personlige baand holdt stærkt igen, som naar talen var om kongehuset, gav han ikke slip paa sine gamle idealer. Klassisk indstillet blev han da ogsaa ved med at være, Himmelhjergfesterne er de olympiske lege om igen.

Jyllandsposten var en efterligning af Fædrelandet, en avis, der vilde vække almenaanden, altsaa lige noget for Blicher. Han begyndte da ogsaa næsten straks ved bladets start, 1838, at skrive artikler deri og efter sin sædvane med forskellige mærker. *P. Sp.* forekommer; men da det er altfor let gennemskueligt (allerede i dette aar skrev H. C. Andersen om ham, hedeærken,

„Den skildrer Jyden og Jydens Land,
man kalder den der Peer Spillemand“),

¹ Ganske modsat hans egen fremstilling af forholdet paa første side af Kjerlighed paa Dagvognen, i hvilken der dog er det sande, at hans artikler gerne var pseudonyme.

griber han til andre mærker, saaledes i 1838 under mange artikler et Ø. Ogsaa Chr. Spillemand er maaske Blicher. Derimod er „den gamle Landsbypræst“, som Aakjær har været tilbøjelig til at regne for Blicher, absolut ikke ham, men en pastor Bruun i Saksild. (Se om disse mærker Litt. Selskabets Blicher-udgave, XXI, 274 o. o.)

Men det gik snart saadan, at man blev træt af Blicher. Vel stod han paa dette tidspunkt i sin fulde glans som digter, og han omtales altid meget rosende, saaledes i Jyllp., da Trækfuglene udkom, men man blev træt af hans Brage-stil. Og det slog aldrig fejl, at hans henvendelse nummer to til nye venner, naar det da ikke var nummer et, var en anmodning om et laan, hvilket selvfølgelig ikke gjorde tingene bedre. I de to første aargange af Jyllp. havde han artikler i saa at sige hvert eneste nummer (ogsaa af den grund var anonymitet nødvendig, da læserne jo ikke gerne skulde have det indtryk, at det var den samme mand, der skrev hele bladet), men i slutningen af 1839 fik en artikel følgende redaktionelle anm. „Dette Red. tidligere tilsendte Stykke har først i dette Nummer kunnet erholde Optagelse som Følge af ældre til Indrykkelse fremsendte Afhandlinger.“ Paa denne tid skiftede bladet ogsaa redaktion, idet Clausen¹, der hidtil havde redigeret det, forlod egnen og overlod bladet til en cand. juris Alstrup i Randers, der formodentlig ikke har været Blichers ven i samme grad som Clausen utvivlsomt var det. Der var imidlertid kommet en slags erstatning i Kochs ny nationale blad Dannevirke, og her sendte Blicher en tid sine artikler til, men det gik ganske paa samme maade: en tid var han og Koch gode venner, men saa rationeredes han ogsaa i dette blads spalter og havde kun Randers Amtsavis tilbage.

De emner, Blicher behandlede i sin publicistiske virksomhed, falder i to hovedgrupper, de rent praktiske (landøkonomiske o. l.) og de mere politiske. Som egentlig videnskabsmand har Bl. ikke ret tidt forsøgt sig, og i hvert fald sjældent med held. I Diana har han udtalt sig om sin lyst til at spekulere over „dunkle Æmner — saadanne, om hvilke Man frit kan opkaste saamange Gjætnings-satser Man behager, uden Frygt for, med Skamme at slaaes af Marken,“ og saa giver han *sin* forklaring paa hundeslægtens oprindelse (Sml. Skr. XVI, 143). I Viborg Amt findes mange lignende eksempler. Blichers videnskab bestaar ligesom for øvrigt faderens (Top. o. Vium v. Vasegaard s. 4) kun i at lade fantasien spille.

¹ en broder til professoren.

Under den første gruppe hører Blichers ungdomsarbejder om faarefoldning, vekseldrift og hedemosers opdyrkning. Han følger her i faderens spor og er en ægte søn af det 18. aarh. Hvi skriver nu en sand poet? I korthed, for at gøre nytte. Det er arbejde i fædrelandets tjeneste, derfor de poetisk svulmende ord. Hans ideer har ikke ret rod i virkeligheden, hans faarefold vil vist virke lidt tungt i praksis, og udfyldningen af moserne var mere, end han kunde tage sig paa, skønt det harmede ham at se store bakker ligge side om side med golde moser. Det gik med det som med merglingen; E. Tang Kristensen fortæller i sin bog om Bl., at han i Torning fik gravet en hel del op og kørt hjem til gaarden, men det kom aldrig paa jorden i hans tid. Senere kunde han ogsaa godt anlægge et mere digterisk syn paa moserne, naar det passede ham; i Vestlig Profil siger han om Vildmosen saadan noget som „lad endelig være med at opdyrke den, for hvad skal der saa blive af jagten?“

Paa nogle punkter holdt hans praktiske interesse sig til det sidste, men ellers er det som om de mange andre opgaver, der lægger beslag paa ham fra 1838 til hans død, tager luven fra dem. Hjemmeindustrien hører saaledes til det, han blev ved med at kæmpe for, i Torning-perioden for binderiet, senere især for høravl og -tilberedning. Om uldbinderi sendte han i 1824 en afhandling til Jonas Collin, og i 1829 havde han en drabelig diskussion om samme emne med Molbech. Høravlen skrev han flere smaa artikler om i Tidsskr. for Landøkonomi, i Randers Avis og i Jyllandsposten. Desuden omtaler han sin virksomhed som indkøber af jysk lærred (sammen med stiftamtmand Schönheider og — senere — amtsforvalter Wilde) i sin Selvbiografi, og det meget udførligt, og i Min Ørejse i 1843 sætter han Rasmussen, opfinderen af en hørberedningsmaskine, ved siden af Guttenberg og Fulton. Praktisk udslag — ved siden af, at han skaffede statens understøttelse til høravlere i form af dens opkøb af produkterne til overpris — gav hans interesse sig ved anlægget af en bryde- og skæltemølle i hans pastorat, men ikke længe efter ligger han i strid med den mand, der stod for indkøbet *en detail*.

Af mere periferisk interesse er nogle indlæg om vejforholdene, der jo maa have været af betydning for en mand som Bl. Han har da ogsaa brugt et billede fra dette omraade i en af sine Himmelbjerg-taler, hvor han ender med at udbringe et leve for det

store vejarbejde, de har for paa Bjerget (Aakjær 2, 383). I Jyllp. har han kritiseret vejvæsenet i to store artikler, Verdens ottende Underværk (1838, nr. 37) og Et Bidrag til Kundskaben om vort Veivæsen (1840, nr. 18). De er ikke uvittige; om en af vejene siger han: „Den skulde føre til Nabosognet Hald, men kan, hele Aaret igjennem, føre til Halsbrækning.“ Han procederer dog ikke til istandsættelse ud fra sin egen person, men, siger han, det er jo ogsaa jordemoderveje, og af den grund kan man forundre sig over, at de ikke bliver gjort istand. Videre tør han ikke drive sin kritik. Ogsaa paa den større trafiks omraader har han med sin sædvanlige lyst til at give gode raad vovet sig ud. I Jyllp. 5. 5. 1840 findes en tilslutning til tanken om at faa oprettet fast dampskibsrute mellem Aalborg og Sverrig; til andre tider kunde han dog af lokalpatriotiske grunde ligesaagodt tænke sig at faa ruten lagt til Randers eller Udbyhøj ved Randers fjord; herom taler han i breve til Ekbohrn og en artikel i Berl. Tid. 25. 9. 1845. Baade for handelen, fiskeriet og kystforsvaret vilde denne havneby være af stor betydning.

Og i Jyllp. 4. 5. 1841 er det vist ogsaa Bl., der — uden underskrift — skriver om Tønningen ved Ejderens udløb og foreslaar, at den bliver gjort til et lille Hamborg ved at føre jernbanen fra Flensborg hertil i stedet for over Kiel til Hamborg. Forfatteren er i hvert fald, ligesom Bl. altid er det, parat med en masse historiske oplysninger om byen, og han sætter saa stor lid til sin sag, at den næsten bliver til en livsforpligtelse for landet; han skriver ganske som om alt vilde blive godt i Danmark, dersom denne sag gaar frem. Det minder om Bl.'s stil.

Af underordnet betydning er ogsaa de artikler, Bl. har skrevet om skolevæsenet. Det er dels om lettelser i degnens arbejde, som naar han under navnet Philodiasconus i Jyllp. nr. 12, 1838, beder om, at de maa blive fri for at være løbedrenge for provsterne, dels om besættelse af embederne, som han rigtigt siger, at provsterne har for stor indflydelse paa (1838, nr. 18). Her er Bl. som saa ofte i kølvandet paa andre; han forfægtede mange ideer ivrigere end deres ophavsmænd; der var fra mange sider indgivet petitioner til Stænderforsamlingerne herom, hvilket allerede i 1839 begyndte at sætte spor i lovgivningen, om end kun svagt. — Af pædagogiske spørgsmaal har han vist kun behandlet de døde sprog i undervisningen i en artikel i Jyllp. 1838, nr. 40. Her ser man,

at Grundtvig har givet ham mod til at fordømme latinen paa grund af den ufolkelighed, den avler, idet han siger: „Skændt har jeg — som Grundtvig — mange Gange paa den gamle Klerk i Roeskilde.“ Det har her været nødvendigt for Bl. at gribe i sin egen barm, thi hvor mange latinske og græske laaneord plejede han ikke at pynte sine artikler med! Han kunde jo ikke undgaa at bemærke, at de vilde være ilde anbragt her, og han gør da ogsaa undskyldning for en saa almindelig glose som *absolut*, der forekommer i artiklen, og saa passer han omhyggeligt paa ikke at komme til at bruge flere fremmedord for denne gang, men selvfølgelig har han snart efter glemt denne episode igen og fremturer med sine fremmedord. — Da Bl. i 1842 udgav sin bog om Min Tidsalder, udtalte han sig om skolen og paaskønnede, at der dog af og til gaves en mundsmag i nyere sprog, om end latin og græsk sad i højsædet, saaledes som han allerede i Jyllandsrejse i sex Døgn havde sagt:

„Det evige Græsk og Latin var Tonen;
Man var endnu langt fra Reformationen.“

Han dadler heri ogsaa den indbyrdes undervisning som det sidste modeskrig, „Nu er dette Maskinværk gaaet istaa, Vi maa se os ud i Syden efter noget andet Snurrepiberie.“

Men det har stadig været ligesom udenværkerne til Bl.'s offentlige virksomhed, der har været behandlet her. Det egentlige er hans syn paa politiken, d. v. s. det samme som hans syn paa folkets voksende krav paa selvstyre. Det varede længe, inden Bl. begyndte at regne noget videre med folket som autoritet, ja, mon han overhovedet nogensinde lærte det? Hans artikler slutter regelmæssigt med en henstilling til den gode landsfader, som jo har alle traadene i sin haand og ser, hvad der er det bedste, „ogsaa i denne sag“. Saaledes slutter allerede den første pjece fra Bl.'s Haand, „Bør Jøderne taaes i Staten?“ med, at vi bør „glæde os ved Regentere, der ære og elske Mennesket, hvad enten han hedder Lutheran eller Jøde,“ og paa ganske samme maade det næste skrift, „Bedømmelse over Skrivtet Moses og Jesus,“ medens han dog i Forslag til Redningshuse (1815) med en lang retorisk afslutning vender sig til hele det danske folk, idet han apostroferer hver enkelt, sluttende af med „den himmelske Læres Tjenere“. I artiklerne fra hans mest frugtbare skribentid, tiden ved aar 1838—40, bliver denne formel oftest afløst af en henvendelse til

Stænderforsamlingen, men saa kommer kongen til gengæld ofte ind først i artiklen, som i Jyllp. 18. 6. 1838, „Vor nuværende Konge, der saa utrættelig har virket for at fremme og bestyrke den eneste sande — den lovbegrundede Borgerfrihed, har og til et Værn for samme opløftet det stærkeste . . . Palladium — Trykkefriheden.“ Og til sidst vender han sig atter til kongen; den sidste sikre artikel af Bl. om samfundsforhold, Udbyhøj som Kjøbstad (Berl. Tid. 25. 9. 1845), slutter: „Skulde vor allernaadigste Konge skjænke denne Ide Opmærksomhed, da turde istedetfor det nu ubetydelige Udbyhøi inden faa Aar opstaa et blomstrende Christianshøi, et stedsevarende Kongeværk!“ Og næste aar skriver han som dedikation til kongen et digt foran i Gamle og nye Noveller, I, hvori han roser kongen og slaar fast, at han selv er tro mod sin gamle ide, kongen som landets frie borgeres fader,

„Tidt Sandhed kaldes broget — ikke saa
Mit Billede skal for min Konge staae!“

Han er ægte dansk og kongetro. Men bortset herfra kunde han nok tænke sig adskillige reformer sat i værk i den offentlige administration o. l. Herom handler nogle artikler i Jyllp. (29. 10. 1839, Et Vink om Bestyrelsen af offentlige Midler; 10. 6. 1839, Toast for den tilkommende Kassebesværg; 4. 2. 1840, Sammenligning mellem Collegial- og Ministerial-Bestyrelse; 26. 3. 1838, Om Overformynderiet; 7. 5. 1838, Om Herredsfogders Bopæle, og i Dannevirke 13. 6. 1840, Om Privilegier og Ligtorne. (Den sidste er usigneret, men man tager ikke fejl ved at sætte Bl. som forfatter til den.) Disse artikler viser, hvorledes Bl. vil have reformer sat i værk; det er ad lovformelig vej; et ord som revolution vilde være helligbrøde i hans mund. Skulde kongen end ikke altid faa gjort det mest retfærdige i enhver sag, saa er det ikke hans Skyld, men kollegiernes (jfr. brev til Lehman: Bl. venter ham til møde paa Himmelbjerget, „hvis ikke Privateieren [d. v. s. kongen] skulde under Skjorteregimentets — jeg mener Collegiernes — Indflydelse blive tilsinds at gjøre som den forrige Eier.“) Han forlanger i al beskedenhed reformer, f. eks., at overformynderne skal stille en vis kaution i stedet for som hidtil gang paa gang saa godt som ustraffet at kunne bortsvindle de umyndiges penge. Det er ud fra et ret snævert synspunkt, at han ofte nærmer sig dette spørgsmaal, finansadministrationen. Han regner i al almindelighed med, at der til

alt, hvad staten foretager sig, gaar tønder af guld, som for en stor del kunde have været sparet, og nærer meget lyse forhaabninger om, hvor billigt hans egne forslag kan gennemføres. Ved en fest i Randers holdt han en spøgende tale om de mange kasse-mangler, der forekom (den i Jyllp. trykte Toast), saa selv paa dette punkt er han dog ikke utilbøjelig til ogsaa at se tingene ud fra Per Spillemands synspunkt.

Ligeledes forlanger han offentligt regnskab aflagt for hospitaler og andre stiftelser, tilskyndet af den ivrige diskussion om offentliggørelse af statens regnskab og især det Petersenske jomfruklosters afslag paa en ansøgning om optagelse af hans datter Christiane. Herom skrev han allerede i Kjbhsp. 3. 9. 1839 en opfordring til jurister om at staa ham bi i den retfærdige sag, og saa kom d. 29. 10. artiklen i Jyllp., hvor han ikke hentyder til denne personlige sag, men antyder (efter Riegels og maaske Ingemann), at Sorø akademi ogsaa har haft sine snylttere (Tauber).

Men den mest oprørske af Bl.'s artikler, jeg overhovedet har kunnet finde, er Sammenligning mellem Collegial- og Ministerial-Bestyrelse. Heri præciserer han sit syn paa statens styrelse. Historien er altid blevet staaende ved monarki, dette er altsaa det bedste. Men ligesom enmandsstyre er at foretrække ved toppen, bør det gennemføres hele vejen ned, saa man i stedet for et kollegium, der er en urørlig enhed, faar et ministerstyre, hvor den enkelte vil handle klogere, fordi han kun har sig selv at stole paa, og kan drages til ansvar for hvad han foretager sig. Som eksempler opstiller Bl. yderpolerne Tyrkiet og England; i det sidste land kan kongen ikke gøre andet end godt. Men at kollegialstyret begaar misgreb og ulovligheder, idet den ene dækker sig bag den anden, det ved vi, ganske simpelt *fordi vi ser det*. Her kunde der for en gangs skyld have været grund til at dække sig bag et pseudonym, hvad Bl. dog ikke har gjort, vel fordi Clausen ikke vilde have skyld for den, da han havde nok med sit eget. Men for øvrigt var Jyllp. paa dette tidspunkt for længst under censur, saa censor kunde have standset artiklen; men det var maaske netop Bl.'s navn, der fik den til at glide; poeter har friskprog. Efter denne klare redegørelse bliver senere artikler egentlig kun gentagelser af den samme tanke, saaledes den omtalte anonyme Privilegier og Ligtorne, hvori det hedder: „Det er umulig, at Europa kan gaa samme Kæbsegang, som Asien har gjort, om end en Rotteck nærer en saadan Frygt. De Mænd som staa tilrørs ved de europæiske Stats-

skibe ere i vore Dage for oplyste til at vente Fordel af at indsnøre Statslegemets Fødder og Hænder, de arbejdende, producerende Klasser, tværtimod: de fleste Riger kappes om at løsne de gamle Baand.“

Der har dog maaske været en kort periode, i hvilken Bl. har hældet lidt mere til den rent liberale anskuelse for at være i vogn med tidens ledende aander, men det er ikke gaaet ham rigtig i blodet. I Min Tidsalder fra 1842 er tonen saaledes lidt mere ironisk overfor kongemagten, men paa ingen maade oprørsk. „Saa fik da langt om længe en velsindet, ja temmelig frisindet Statskusk Tøjlen mellem sine Fingre. Og Een dygtig Kjøresvend efter den Anden sad hos, og tog fat af og til.“ Alle fremskridtene opregnes, omtrent som i Danmarks nærværende Tilstand, Negernes og bøndernes frigørelse, indfødsretten, soldaternes tapperhed i krigene, alt roses. Kun kan det jo ikke skjules, at finanserne ikke har været i den bedste orden, og Lauenborg var et temmelig uheldigt bytte for Norge, men „vi maatte endda være glade — om just ikke saameget ved denne Almissee — saa dog ved at vi beholdt os selv — (saalænge det nu varer, sover man over sig som sædvanlig, kan man let vaagne til en kold Forskrækkelse). —“ Her er traaden over til det, som Bl. lagde mest vægt paa nu, den folkelige vækkelse. Som et udslag af denne virksomhed skal man tage hans ironi, der gaar ligelig ud over de forskellige institutioner og ikke er et angreb paa kongemagten. Saaledes om Stænderforsamlingerne: „Rigtignok have Folkerepræsentanterne — der forresten ere kloge-ligen fordelte baade hvad Sted og Tid angaar — ikkun Lov til at give Raad, men de raade ikke for Noget, undtagen for den halve Tønde Guld, som deres Vælgere aarligen spæde til. Men hvad har de ellers udrettet? Det veed jeg ikke.“ — Det er som man ser ofte et rent ordspil, der faar lov at bestemme, hvad der skal staa. Dog synes Bl. faktisk at have mistet troen paa deres betydning. De har forhandlet om forskellige ting, men alt er blevet ved det gamle. Derfor er han holdt op med at adressere sine raad til dem, (tidl. hed mange af artiklerne i Jyllp. „Forslag til Stænderf.“), og vender sig atter til kongen — og tillige til folket. Straks efter denne gennemgang af tilstanden i Danmark følger da ogsaa i Min Tidsalder digtet Soven og Drømmen, hvori man maner til daad og samling. Han ser folket gnide søvnen af øjnene og forenes med det øvrige Norden:

„Jeg drømmer, at de Tre som stode
Med Sværd i Haand, og hug hverandre ned forfode
I mange hundred Aar, nu vare kede
Af dette Slagterier og lede
Ved Brodermord.“

Der foreligger ikke fra aaret 1842, der efter Min Tidsalder at dømme skulde være Bl.'s mest radikale aar, mere end een avisartikel til, nemlig i Dan. d. 14.5. Conservativ. Det er en samling af de sædvanlige ordspil, der gaar ud paa, at vi til at konservere bør bruge hverken tysk eller spansk salt, til nød norsk,¹ men allerhelst godt gammelt dansk salt. Da der saaledes mangler stof til at bestemme Bl.'s stilling ud fra artikler, maa man gribe til de vers, han hvert aar skrev i Randers Avis, og til talerne paa Himmelbjerget. Versene repræsenterer ofte et mere afklaret standpunkt end artiklerne, idet de er som hele trosbekendelser, der hvert nyt-aar toner frem paa første side i amtsavisen. Digtet fra 1838 er almindeligt moraliserende:

„Det Gamle kjeder os, vi hige mod det Ny,
Og lade atter det, som gammelt, fra os flye.“

Men allerede i 1839 begynder den ny agitation for folkevæk-kelse at give sig til kende:

„Det gamle Aar gik i sin Grav.
Thi ryster Alle Søvnens af!“ og
„Ved Kjærlighed til Fædreland
Du vinde Navn af Dannemand!“

Og i 1841 hedder det næsten som et helt program:

„Men jeg ønsker endnu Mere,
Folkelivet maae florere,“
og „Kjærlighed til Fædreland
Første Dyd hos hver en Mand!
Agtelse for Lov og Pligt
Ikke Hykleri og Digt!
Da vil sees paa Dannevang
Hvad en Skjald i Haabet sang.“

Det er som man ser ikke oprørstoner, der lyder i det. I de nærmest følgende aar var digtene stadig uskyldige; da Bl. igen giver sig til at agitere fra dette sted i avisen, er det i 1845 med et digt,

¹ Med hentydning til den norske konstitution.

hvori han priser avisen som det demokratiske bindeled mellem alle landets indvaanere, det sted, hvor

„Paa eengang læres Livsphilosophi,
Med Politik og Statsøconomi,“

og resten af bladets forside fyldes af et Andrag til Samtlige Danne-mænd. Det er en oversigt over den maade, paa hvilken Bl. havde tænkt sig folkevæbningen ordnet, og den er helt i stil med Grundtvig. Bl. a. vil Bl. have soldaterne indøvet i at danne svinefylking som vore gamle forfædre; men vigtigere er, at han i forbindelse med den legemlige uddannelse og uadskillelig derfra tænker sig en højskoleuddannelse, en „Hjærtelære i Underviisning, i Opdragelse.“ En paavirkning fra Grundtvigs ideer er i det hele taget ganske uomtvisteligt til stede. Ganske vist synes det ikke, at Bl. har læst ret meget af G., men hans ideer har han ikke kunnet undgaa at stifte bekendtskab med, f. eks. i Dannevirke efter at han er kommet i forbindelse med dette blad. Der er ingen tvivl om, at det har haft den allerstørste betydning for ham, der ikke havde lejlighed til at læse ret mange blade. Det var i 1839, at P. C. Koch begyndte at sende ham bladet, og straks gav Bl. sig til at levere bidrag dertil, nemlig stykker af Vestlig Profil, der skulde udkomme netop i de dage, da Koch skrev til ham.¹ Bl. skriver nu til Koch om sin tanke at begive sig til det møde, som studenterne har bestemt at holde paa Himmelbjerget, og opfordrer ham til ogsaa at give møde. Nu er Kochs breve til Bl. ikke opbevarede; men der kan ikke være megen tvivl om, at Grundtvigs tanker gennem K. kom til at spille en rolle for Bl. Dels var det grundtvigsk orienterede studenter, der først fik ideen om at samles der (se om det første møde Aakjær 2, 294 ff), dels var Koch stærkt paavirket af G. (Han ser i G. „ikke et menneske, men en frelser, sendt for at redde Nordens underkuede aand.“) Dette nye broderskab giver Bl. haab om en ny blomstring for Danmark (og for ham selv); han skriver for første gang til Grundtvig, vel sagtens efter Kochs anvisning, og faar selv brev fra Ingemann, der længe har tiet, men nu er blevet tiltalt af tanken om folkemøderne, og disse to mænds lykønskninger forekommer ham som lysglimt fra Østen. Kochs frihedsideer har et udtalt fællesskandinavisk præg, saa der er vist

¹ Dan. blev udvidet fra juli 1839; derfor har K. sikkert set videre ud efter bidrag og henvendt sig til Blicher.

ingen tvivl om, at det er at smykke Bl. med laante fjer, naar Vasegaard (i Ord och Bild, 1923) vil gøre ham til den første talsmand for skandinavismen. Som sædvanlig har Bl. faaet ideen udefra; men det er sandt, at han kaster sig over tanken med usædvanlig stor iver. Han var nemlig ikke vant til en tilslutning og anerkendelse som den, han her mødte; han fik pludselig gode venner paa denne sag, han der var vant til at føle sig som den ensomme, og det har sikkert betydet meget for ham.

Det blev da især ved folkemøderne paa Himmelbjerget, han kom til at udtale sine tanker om Danmarks redning, saaledes som det stod for ham, at man burde arbejde for den, og saa i Dannevirke — saa længe man undte ham plads i dets spalter. Men det var en besværlig ven, der ikke fornægtede sig selv, Koch der havde faaet; straks i første brev er Bl. der med en anmodning om et pengelaan — det var paa den tid, det trak op til en auktion paa hans inventar, og saa anmoder han K. om et laan til at sætte sin søn i vej for som boghandler. Foreløbig gav de nyfundne venner (foruden de nævnte ogsaa de stænderdeputerede Wulff, Ole Kirk o. a.) ham forestillingen om, at Danmark var ved at vaagne af sin lange søvn, og ud fra denne glade følelse talte han ved mødet. Der er endnu ikke megen tale om skandinavisme, den kom først efter at Bl. var blevet mere kendt med tankerne fra Dan., dog hedder det til de formodede tilstedeværende Svenske og Nordmænd: „Ret saa! Det er Naboer og Sødskende — vi ere alle *Nordmænd*“.

Blicher havde allerede for længe siden tænkt sig den almindelige værnepligt som et af de vigtigste midler til nationalaandens vækkelse, nu førte han planen fuldt ud, idet det vel har syntes ham, at det med saadanne medkæmpere kunde være muligt at faa noget praktisk gennemført i den retning. Herom handler tre artikler i Jyllp. fra efteraaret 1839. Samtidig slaar han et slag for bladet Dan. i Jyllp. og Kjbhvns. Og han tager nye ideer med ind under ledemotivet, saaledes den om en fælles folkedragt, der først var udkastet af skribenten S. Mørch fra Fredericia som et forslag til Stænderforsamlingens overvejelse. Det blev afvist til fordel for mere presserende sager; men nu optog Bl. altsaa ideen fra ham og agiterede stærkt for den. Han ønskede i det hele taget ogsaa ydre udtryk for den nationale samling, og i den retning tog han fra den franske revolution tanken om at kaste „det fjøllede tyske pluralis-pronomen De“ bort. Han tiltaler straks sine nye venner med

Du, dog sker det, f. eks. overfor Grundtvig, at han i brev nummer 2 maa vende tilbage til det gængse; hans dusbroderskab har ikke vundet samklang.

Den tanke om samhörighed med det øvrige Skandinavien og om en fælles fremtid, bygget paa et nøje kulturelt samarbejde, som i det mindste laa i luften dengang, for ikke at sige, at Bl. har taget den direkte fra Grundtvig, bliver en livssag for Bl. i hans sidste aar. Besøget i Sverrig i 1836 gav ham allerede impulser i den retning; det var folk, der var fortrolige med tanken om at gøre det skandinaviske bogmarked til fælleseje, han der traf, nemlig saadanne som redaktør Ekbohrn, der blev hans gode ven, og med hvem han i længere tid stod i brevveksling. I sine breve til denne svenske redaktør udtrykker Blicher maaske allertydeligst sine ideer, og det var ogsaa tanken om skandinavismen, der fik ham til at genoptage den i nogen tid afbrudte korrespondance med et brev i november 1839. (Orig. nu paa det kgl. Bibl.¹). „Texten til denne min Præken er „Himmelbjærget“. Hvorledes mine Landsmænd har opfanget denne Idee, samt hvorledes jeg har undfanget den vil du see — dette i „Kornmodn“ — samt i medfølgende Folkeblad ... [formodentlig Jyllp.] Fra Kjbhvn., de andre danske Provinser, selv fra det halvtjdske Synderjylland vedbliver man at yde mig varmeste Bifald til Udførelsen af Planen ... NB, Him.-for-samlingen skal ikke være nogen Opposition (som nogle conservative Syvsøvere begynde at frygte for) men en *Composition*, en tættere og fastere Copulation af Konge og Folk, en aandelig Amalgamation af de tvende nordiske saa nær beslægtede Stammer.“ Og i det sidste brev til Ekbohrn fra september 1840 ser man, at modet efter den korte opstemtheds periode atter er ved at synke. „Autoriteterne ville intet gjøre for mig, man vil ikke bruge mig, — naa saa bruger jeg mig selv.“ Og atter hedder det: „De tre nordiske Riger maa udgjøre en Foederativstat.“ I samme brev taler han om de norske frisindede, „Wergeland er ej alene en ultranorsk Nordmand, men han hader jo de danske til det yderste. Bedre at tiltale Welhaven, Schwach og Hansen. Fra Stockholm har jeg hverken hørt eller set siden jeg var der.“

Da den svenske tilslutning altsaa forekom ham mere lunken, end han oprindeligt havde haabet, vendte han øjnene mod Norge. Herom haves et par breve til Moe og Asbjørnson (nu trykt i En

¹ Ny k. S. 1937 fol., udg. i Tilsk. febr.—marts 1929.

bristet Drøm af Aakjær). De er fra 1842 og indeholder en varm appel til de norske brødre om at møde paa Himmelhjæret og gøre fælles sag med de danske.

Tanken om en litterær Unionskalender, der skulde udgives af dem i fællesskab, spøgede længe i hans hjerne, men blev aldrig til praktisk virkelighed for ham. Derimod fik den grundtvigske student Barfod, der havde haft samme tanke, hans velsignelse til værket,¹ og saaledes opstod Brage og Idun, som Bl. leverede bidrag til, og anmeldte i Jyllp. (18. Marts 1839). I digtsamligen Svithiod, 1837, kom Bl. naturligt ind paa emnet de nordiske riger, og han prædiker fred og fordragelighed, men der er selvfølgelig ikke som i de private breve til Ekbohrn tale om politisk skandinavisme. Det hedder blot i al Almindelighed, at

„Fred og Venskab har sig lejtret
Over Daun² og Klippegrund,
Graneskov og Bøgelund
Indtil Nordens sidste Stund.“

Og han udkaster tanken om en trubadurstrid paa Kinnekullen for hele Norden, en tanke, der bringer hans hjerte til at banke heftigt, saa ny forekommer den ham. Men med Brage og Idun nærmede denne tanke sig jo allerede sin fuldbgyrdelse, saa han i sit indledningsdigt til tidsskriftet kunde tale tydeligere om maalef,

„Hvad mørke Tider have skilt
Du sammenføje!
Saa Granen maa sit Hoved mildt
Mod Bøgen bøje!
Den skumle Mur, som mellem laa,
Til Bunds Du bryde!“ o. s. v.

Og at følelsen af at have venner i ryggen har givet Bl. blod paa tanden, er ganske klart af en skelsættende artikel i Jyllp. (4. Febr. 1839), Politik. Heri udkaster han ligefrem tanken om et nyt nordisk forbund, grundet paa Nordens fællesskab i „Herkomst, Tungemaal, Sæder og Skikke, Folkesind, Religion, Beliggenhed, fælleds Fordeel.“ Han faar herved forslaget kædet sammen med sin kæreste ide, folkevæbningen, der sammen med et nordisk forsvarsforbund vilde være en stor betryggelse for Skandinavien. Og

¹ efter at de havde brevvekslet om det og Barfod vist nok aflagt en lille visit i Spentrup (ved Malvinas bryllup i juli 1838). ² Danmark.

til Himmelbjerg-mødet i 1840 digter han sange for Norge og Sverrig til at synge sammen med Danmark, Fostermoder kjære! og derefter blev hans sang om Nordens enighed afsunget,

„Mod fælles Fjende nu kun blottes Værget.
De *Tre* som *En* skal staae til sidste Mand!“

Hvorledes gik det til, at Bl. i 1839 ustraffet fik Lov at sige, hvad Ploug i 1843 blev tiltalt for at have sagt i Kalmar under studenturfærden til Upsala? Selv følte han sig som en farlig mand, der nu overvaagedes af myndighederne; men i virkeligheden har forholdet nok været det, at han, der ganske vist efterhaanden havde faaet et digternavn, ikke talte stort med, naar praktiske emner var under drøftelse; thi, som Fædrelandet skrev i 1841, digtere er ikke gode praktici, og særlig ikke Blicher. Digteren Blicher lader man tale, for hvad kan det skade? Saaledes havde Grundtvig ogsaa uhindret faaet Lov at profetere om et enigt Norden allerede under Frederik VI, og Blichers tale blev kun taget for digterdrømme; men Ploug var handlingens mand, der mente noget praktisk med hvad han sagde, ligesom trak ideerne ned paa jorden og bragte dem truende nær. Altsaa fik Blichers tale ikke nogen væsentlig betydning; men derfor kan man alligevel nok mindes, at han har været med til at berede vejen og vænne folk til tanken om en deltagelse i politiske drøftelser. Digtere har jo altid haft et vist frispog; hvem vilde vel finde paa at bebrejde Øhlenschläger, at han lader Tordenskjold og Karl XII favnes og forudsige, at man engang ved Kølen og Øresund skal føle samme brodervarme! Plougs egen sang fra 1842, Længe var Nordens herlige Stamme, var ogsaa skandinavisk, men det tog ingen anstød af. Havde man ikke digternavn, var det en farlig spøg at tale frihedens sag, i hvert fald farlig for ens pengepung, men haardere gik det heller ikke til, der skulde meget til for ligefrem at føre en i fængsel. Den yngste, og derfor ivrigste, var Goldschmidt, der i 1839 i sit blad Sjællandsposten skrev om en fuldstændig frigørelse for bønderne og Jøderne, ikke blot en nominel. Han fik gang paa gang bøder for injurier, og bedre blev det ikke, da han i 1840 begyndte at udgive Corsaren.

Værnepligten, d. v. s. en folkevæbning uden uniform eller med den danske nationaldragt som uniform, og bestaaende af alle folk i landet undtagen embedsmænd og krøblinge, er en ide, Blicher har taget fra Schweiz, om hvilket han med stor glæde havde læst Johs. Müllers *Geschichten der Schweizer*, snarere end fra Tscher-

ning, hvis smaaskrifter om samme emne saa paa tingene fra et mere ortodokst militært standpunkt, om de end var meget kritiske overfor regeringen. Ditmarskens folkelige form for væbning og styre i det hele taget har vel ogsaa spillet med ind i Blichers tankegang, da han saa ofte havde beskæftiget sig med dette folks historie. Forsvarsspørgsmaalet var ogsaa dengang hyppigt paa bane, saaledes stod der allerede i 1836 en lang diskussion herom i Aarhus Avis i anledning af, at en uforsigtig mand i Stænderfors. havde ytret, at et forsvar af Danmark ikke længere kunde nytte noget. Det blev en af de første ting, Bl. begyndte at kæmpe for efter sit folkelige gennembrud, som man kan kalde hans opvaagnen til kraftig daad efter Sverrigsrejsen og den lange sygdom. I 1838 kom den første artikel i Jyllp., Almindelig Værnepligt, skrevet i anledning af, at et forslag om denne sags drøftelse i Stænderfors. i Viborg, forelagt af hans ven, den ansete bonde Ole Kirk, ikke blev sat paa forsamlingens dagsorden, men stemt ned med 30 stemmer mod 19. Heri skitseres allerede den ordning, Bl. tænkte sig, egen dragt, en tredjedel af den sædvanlige læretid og vaaben, der gik i arv fra far til søn! Kort tid efter skriver han saa sammesteds om Nationaldragt, der jo hører nøje sammen med dette emne, og endnu en artikel om Alm. Værnepligt og Vaabendygtighed. Heri nævner han et ægte dansk træk af ren og udelt fædrelandskærlighed, nemlig den unge Hammers tapperhed, og samtidig udgiver han som skillevise i Randers En ganske ny Vise om en Kroermænd og hans Søn, saa nær følges hans offentlige og digteriske virksomhed nu ad. Og i samme nummer af Jyllp. som nysnævnte artikel staar en anden, der ogsaa ganske sikkert er af Blicher, Mine Herrer! Heri taler han indtrængende til folket, at det da ikke skal forsove sig, men holde lampen tændt. „Mine Herrer! slaaer dog ikke reent hen i Vind og Vejr hvad en gammel Mand siger!“ — Og i alle artikler fra denne tid indflettes nu paaminder om denne sag, det ene fornødne. Ved nyttaar 1839 kommer endelig en detaljeret plan for væbningen, som stod i tre numre af Jyllp. Og saa følger digtene om Tym Sællandsfar og Søslaget ved Femern og andre digte og opsatser om samme emne. Blicher blev ikke træt af det, i 1845 indleddes Randers Avis med et helt manifest, Andrag til samtlige Dannemænd, med en kort oversigt over indholdet af hans tanker i den retning. Det er klassisk paavirket, idet Bl. vil have, at drengene lige fra den unge alder skal opdrages med forsvaret for øje, og han

udkaster planen til en fædrelandskatekismus, der skal indskærpe de unge fædrelandskærlighed som den første af alle dyder. Hermed er tanken blevet kædet sammen med Grundtvigs højskoletanke, som naturligvis havde Blichers begejstrede tilslutning. Selv om det ikke netop kan paavises, at Bl. har læst Det danske Firkløver og Skolen for Livet, har han dog utvivlsomt hørt tankerne derfra refereret og taget det *ad notam*. I Randers Avis blev Grundtvigs Skrifter som regel refereret ganske kort, men dog saaledes, at man nok kan se tankegangen i dem. De to mødes i meget, naar Blicher i Min Tidsalder glider fra brander til brander, skulde det være mærkeligt, om det ikke er Grundtvigs eksempel, der har givet ham mod til det. De havde begge øjet aabent mod vest, om end med noget forskellig synsvinkel, Grundtvigs realitetessans og Blichers *common sense* har dog samme oprindelse.

Og den er syntesen af hele Blichers virke i folkelig retning. Det man gik rundt og søgte et ord for blandt de studerte (folket selv havde ikke opdaget, at det skulde til at være folkeligt), *common sense*, *Volkstümlichkeit*, „Almeensands, Almeenaand“ kalder Blicher det med en glose, der stammer fra det 18. aarh. Det er maaske laan fra en oversættelse af et værk af den kendte tyske liberale forfatter Rotteck, der stod refereret i Jyllp. i 1838. Det er hans liberalisme, at vi skal staa fast om fædrelandet og ofre alt for det. Og det er en indrømmelse til tidsaanden, naar det i det nævnte Andrag fra 1845 hedder, at man skal „elske, agte, gavne, værne om det Folk og det Land, til hvilket jeg hører, saa at ikke nogetsomhelst Menneske har Fortrinnet.“ I virkeligheden har han ikke slaaet haanden af kongen, saaledes som det ser ud til her, jfr. blot hans dedikationsdigt foran i Gamle og nye Noveller 1846. Men fædrelandet gik dog forud for alt andet. At bevare det og vogte det mod tyskheden blev det store „at være eller ikke være“ for Bl. til det sidste, den tekst han talte over ved festen i Egebæksvang 28. maj 1845 og ved mødet paa Skamlingsbanken samme aar. Han fik lov at tale ved disse møder, og talerne refereres (kort) i aviserne, men man tager sig ikke af hans ord. Bl. talte, „gjen-tagende sit profetiske Raab om Landets Bevæbning for de kommende Farer,“ hedder det i referatet. Og allerede i 1844 holdt Koch op med at tage hans artikler i Dan. De var for digteriske i tonen, Tyskland bliver til en pjaltekræmmer, der vil føje endnu

en lap til sin flikkede kjortel, intet sagligt findes der i artiklen, som Koch har ladet ligge utrykt (Aakjær 2, 414).

Hvad Blicher har skrevet i aviserne, hænger meget nøje sammen med hans liv. Han holder ikke sine personlige tilskikkelser udenfor, naar han skriver om offentlige ting, tværtimod danner de ofte udgangspunktet. Det giver dem en svaghed, der gav hans kontraparter lejlighed til at gøre ham til et let bytte. Saaledes bevirkede denne svaghed hos ham, at han i sagen med Jøderne svingede om fra sin ungdoms anskuelser paa grund af Davids angreb og blev udtrykt Jødehader. Paa samme maade for han ud mod seminarieforstander Sidenius, da hans søn, der var ganske ukvalificeret til optagelse paa seminariet, blev afvist. Ganske blind for realiteterne bebrejder han Sidenius denne „partiskhed“; men han fik et svar med næb og klør, der udelukkede ethvert svar fra Bl.'s side, da han ikke havde ret paa et eneste af de mange punkter, han havde opstillet. — Og den brændende interesse for en sag faar Bl. til at gaa temmelig jesuitisk til værks, en side Aakjær, der kun har betragtet Bl. i eet lys, er gaaet noget let henover. Han skriver f. eks. til Barfod (Aakjær 2, 272). „Gerne kunne vel vore Foretagender gaae frem ved Siden af hverandre. Og er det ikke godt, . . at disse tvende Stemmer lode sig høre særskilte, uden at den ene vidste af den anden?“ Et endnu grellere eksempel paa duplicitet findes i et brev til Ekbohrn af 17. 2. 37, „For at vorde Steen [boghandleren] qvit, kunde du jo i et forstilt brev til mig som jeg kunde forevise ham gjøre saadanne Fordringer, som han ikke vil opfylde.“ E. har undladt at brænde dette brev, hvad Bl. ellers beder om. Dette viser det samme som artiklerne og Bl.'s omgang med pseudonymerne, ingen skal foreskrive ham, hvad han skal have lov at publicere; men han vil heller ikke altid staa ved det, derfor gør han sig megen umage med at skjule sig. Men de smaa skrøbeligheder glemmes let for den store kærlighed, hvormed han blev ved med — paa trods af tidernes ugunst — at udsende sit profetiske raab, Danmark sover, men det skal vækkes. Det er samme tanke, der vækker ham til daad, som Øhlenschläger og Grundtvig, Danmark er sunket, men . . . Og ud fra samme synspunkt ser han paa sin digtervirksomhed med større forstaaelse end andre, naar han siger (i Afskedsord til Nordlysets Læsere): „Hvor længe vil Du holde fast ved denne fixe Idee om Fremtiden og Efterslægten?“ og „En Forfatter bør virke paa sin Tidsalder.“ Og mængden vil sige

om hans bøger: „Sligt opleve vi jo hver Dag.“ De vil hellere have en styrtende historie, der kan forvirre hovedet paa dem. Det er rigtigt. Ingen var ham taknemmelig for hans arbejde med at vække folket, da han vilde have sine ideer ført ud i praksis; saa længe det blev ved møderne, var man meget rosende i vide kredse. Men kun faa værdsatte novellerne saa bevidst som han selv paa dette tidspunkt.

Blicher er et eksempel paa ærligt dannesind, der ikke viger tilbage for at slide sig op i sin sags tjeneste; men evnerne svigtede, han gik jo ogsaa den „gale“ vej (i modsætning til Ploug) fra konservativ til liberal, saa ingen har sunget om ham, at

han voved kækt sin tankes sæd
i døgnets strid at lægge ned,

hvad han dog netop gjorde; men det er et smukt træk, at Ploug — om end noget sent — har anerkendt *hans* indsats, der

„kvad med stemme høj og ren
drapa over bautasten,
vakte folkeaanden.“

KAREN BRAHES FOLIO

NOGLE TILLEGSBEMÆRKNINGER

AF

MARIUS KRISTENSEN

I

DET berømte folkevisehåndskrift, som går under navn af Karen Brahes Folio (KBF), har været genstand for så omhyggelige undersøgelser af dr. Sofus Larsen (Tilskueren 1916, I s. 148) og arkivar H. Grüner Nielsen (DSt. 1923 s. 151), at man måske vil synes, det er overflødigt at beskæftige sig mere dermed. Imidlertid er der en ting, som slet ikke har været inddraget i diskussionen, og som dog måske kan have betydning for forståelsen, nemlig håndskriftets sprogform. Det har fristet mig at tage den opgave op til løsning, hvor håndskriftets skriver har hørt hjemme, og om en bestemmelse af hans hjemsted muligvis kunde give også andre vink.

Inden jeg går over til at behandle dette spørgsmål, må jeg dog rette en misforståelse, som begge de to foregående grundige behandlinger har gjort sig skyldige i. De forudsætter bægge, at den tyske vise nr. 106 er skrevet af fru Margrete Lange, og at hun og Knud Brahe har skrevet det derunder indførte „forlovelseskort“. Dette er imidlertid urigtigt. Visen er ikke skrevet med fru Margretes hånd, så lidt som devisen „Non semper oleum“ (sål. dr. S. Larsen rigtigt, Grüner Nielsen har — ved trykfejl? — „oteum“). Dette fremgår med fuldstændig sikkerhed af en sammenligning med fru Margrete Langes egenhændige underskrift under et par skøder i Rigsarkivet fra 1582 og 1583 (særlig kan nævnes et angående Solvig fra 18. Juni 1583, som tillige er underskrevet af Knud Brahe). Men det viser sig tillige, at „forlovelseskortet“ helt er skrevet med Knud Brahes hånd. Det kan tilføjes, at der ikke står *Mett* Lange,

som Grüner Nielsen læser, men *M* med nogle ubestemmelige streger efter — vi ved heller ikke noget om, at hun nogensinde kaldes *Mette*. Hendes egenhændige underskrift er på et dokument *Margrete Lange s. Jens Koeszes*, på et andet *Margrete s. Jens Koszes (med egen handt)*. Dette forandrer også i nogen måde de betragtninger, man har gjort angående visen og „forlovelseskortet“.

Efter dette må vi sige, at der egentlig ikke er ført noget bevis for, at håndskriftet overhovedet har været i fru Margrete Langes eje. Det eneste vi ved, er at Knud Brahe har haft det i sin hånd i 1583, og det kan for så vidt godt høre hjemme i den folkeviser-interesserede Brahe-slægt. At Knud Brahe i 1583 har været sammen med Margrete Lange og hendes broder Erik Lange i Jylland fremgår imidlertid af det ovennævnte dokument, udstedt af de to søskende, hvor han optræder som vitterlighedsvidne. Hans indførsler i KBF kan være ganske samtidige med brevet, og i så fald har han vel også gjort dem på de to søskendes gård Engelsholm, og så har måske også KBF hørt hjemme dær, skønt — som dr. S. Larsen har påvist — den slags bøger ofte kom ud på rejser.

Her er det nu, det bliver af interesse at vide, i hvilken landsdel KBF hører hjemme; det er ikke i Skåne, hvad man allerede længe har været på det rene med. At sproget er stærkt jysk præget, kan man se ved første øjekast. Men fra hvilken kant af Jylland stammer det da? Jeg har (DSt. 1926 s. 72), væsentlig paavirket af dr. Sofus Larsen, kaldt det nordjysk, nærmest fra Himmerland, hvor Jens Kaas (Margrete Langes første mand) havde sit gods. Men en nærmere undersøgelse af sprogformen viser med fuld sikkerhed, at skriveren i hvært fald ikke har været fra Nordjylland, selv om han har været fra Nørrejylland.

KBF frembyder adskillige vanskeligheder, når det gælder dialektbestemmelse. Det er nemlig ikke skrevet på dialekt men på, hvad man må kalde dialektfarvet rigssprog. Dialekten viser sig kun i et forholdsvis stort antal skrivefejl, men desværre er disse kun en del af de skrivefejl — eller afvigelser fra alm. rigssprogsstavning — som håndskriftet rummer, ja endda kun en forholdsvis ringe del af disse. Der findes grove fejl i ikke ringe tal; de er i reglen rettede af udg. af DgF, men man kan dog også i udg. finde ting som staffuen for *stang*, siun for *somme*, luaa for *lau* (DgF 482 H v. 21, 17, 13). Sådanne grove fejl kan jo dog temmelig let udskilles, det er ikke dem, der volder vanskeligheden.

Værre er det, at skriveren tager det temmelig let med antallet af streger, så *nn* kan blive til *m*, *m* til *n*, *u* til *i* og omvendt (eksempler findes ofte i noterne til udg. i DgF); en form som *huen* for *hvem* (200,19)¹, der ellers vilde vise hen til Sønderjylland eller den aller sydligste del af Nørrejylland, er derfor ganske ubrugelig. En slem ting er det også, at både vokal- og konsonanttegn til tider ophobes paa en helt fantastisk måde, dobbeltskrivning er næsten det normale, og tre *n*-, *e*-, eller *a*-tegn efter hinanden i samme stavelse er ret almindeligt, selv om det ikke fremgår af udgaven, da Svend Grundtvig aldrig beholdt mere end to tegn af samme art i samme stavelse. Også dette kan hindre brugen af visse former. Man kan således, og det er det værste, aldrig gå ud fra, at *a* betyder *a* og *aa* betyder *å*, det kan næsten lige så godt være omvendt; dog også kun næsten: *aa* kan betyde *å* eller *a*, men *a* vil i reglen ikke betyde *å* — undtagelser findes dog i rigeligt tal. Værst er det næsten, at vokaltegneses rækkefølge synes at være ganske vilkårlig, så *wiee* fuldt så godt kan betyde *veje* som *vie* eller *ve*, og *hyø* ligeså godt *høj* som *hø*. Etymologiske forbedringer findes også, som indsættelse af *d* eller *g* for *i*. I verset (DgF 32 A, 34)

Vi vil tage frøken Juttelil
og døbe hender ude for stav, n,
vi kalder hende frøken Julland,
det er et halv feeder navn.

havde Grundtvig først rettet feeder til beeder, men gik siden med rette over til Bugges forslag at læse fejfer (fagrere). Skriveren har vidst, at *bejer* skal skrives bedre, og så har han forbedret *fejfer* i overensstemmelse dermed.

Der er altså nok af skriftformer, der afviger fra rigssproget uden derfor at kunne tilskrives dialekt. En helt anden ting er, at hvis skriveren ikke havde talt et sprog, der var vidt forskelligt fra rigssproget, havde han vel nok haft lettere ved at skrive noget mere normalt. Men man skal altså være overordentlig forsigtig med at fastslå afvigende former som dialektformer.

Ikke desmindre er det sådan, at når man lever sig ind i skriverens vaner, udskiller der sig visse former, som må skyldes netop

¹ Af flere grunde citerer jeg i det følg., når der ikke udtrykkelig står DgF, nummer og vers i KBl; det tilsvarende nummer i DgF kan let findes ved hjælp af Grüner Nielsens tabel DSt 1923 s. 165 flg.

hans dialekt. Så at sige altid findes af de samme ord andre former, der må betragtes som rigssprogformer, altså f. eks. *leffue*, *breff* v. s. af *løffue*, *brøff*, ja disse rigssprogformer vil endda i reglen være i flertal, selv om de ikke nævnes i det følgende. Hvor dialektformen er enerådende, nævnes det derimod udtrykkelig. Netop fordi dialektformerne kun findes spredt, har det betydning at man kan se, om de forekommer nogenlunde jævnt fordelt over hele håndskriftet, og dette er hovedgrunden til at jeg citerer efter håndskriftets numre.

At håndskriftets skriver hører hjemme i Nørrejylland fremgår af adskillige ting. Vi finder aldrig nogen omlydt nutidsform af *går* og *står*, og det vilde være utænkeligt efter vort kendskab til skriveren, at han kunde have undgået sådanne former, hvis han havde været Sønderjyde. Ikke mindre viser de hyppige former *iarn*, *tarne*, *tarning*, *giarnne*; *faardtt* (færd), *laardtt* (lærd), *suardt* (sværd), *warden* (Kort ov. d. Folkem., kort 39—40) bort fra Sønderjylland, og det samme gælder behandlingen af *oldda*. *gh* efter *ø* og *y* og af *ft* i *løffte* (69,37. 70,14.15. 71,16. 78,32.33. 185,5) og *wøffte* (31,41). Også former som *broff* (bro 78,10 ofl.), *rouff* (ro 78,13.14), *gloffuəd* (gloede 31,59) viser nordpå, den sidste vist endda noget længere nordpå. Endnu lidt længere nordpå viser *skyffuel* (skjul 76,16), *iyffuel* (jul 79,27. 80,27. 168,19), *hyuell* (168,19), som nu ikke findes meget sydligere end en linie Vejle—Skærnå, og som sikkert aldrig har gået sydligere. Derved udelukkes ikke blot Sønderjylland men også en ret bred stribe af det sydligste Nørrejylland. Kun et eneste ord i hele KBF kan synes at pege sønden for denne grænse, *iesynd* (en gang 92,12), men en sådan enkelt form kan let være kommen ind fra forlaget, som skriveren har benyttet; for øvrigt kan den godt have været mere udbredt, ja kan have været alm. jysk, da den også kendes fra Vendsyssel. Vi kan derfor godt gå ud fra, at skriveren hører hjemme i en egn, der ikke ligger ret meget syd for en linie Vejle—Skærnå.

Mod øst får vi en sikker grænse gennem ordet *enten* som altid skrives *anten* (eks. 10,19. 20,13. 24,34. 61,6. 69,14. 72,20. 77,5. 93,2. 103,20. 111,7. 112,6. 128,2. 129,19. 139,23. 153,27. 163,27. 169,7. 196,16). Denne forms område er på Kort ov. d. Folkem. nr. 41 afsat for snævert; formen findes helt østpå til Vejle fjord (Engum) og en linie imod nord (nordøstligst S. Vissing, men ikke Tem), fra Bording følger grænsen vist Ringkøbing amts østgrænse et stykke,

og formen når ud til Limfjorden i Hjærm. Men udenfor det vestjyske område findes den ikke, og heller ikke i de nordøstlige dele af dette område. Formen er nu i tydelig tilbagegang, men har vist i sin tid omfattet hele Sønderjylland, Ribe og Ringkøbing amter, den vestligste og sydligste del af Vejle amt og Nim, Vrads og Tyrsting herreder af Århus amt.

Dette område kan vi imidlertid indsnævre ganske væsentligt ved hjælp af et andet ords former. Vi finder spredt gennem hele KBF nogle afvigende former af verbet *løbe*: præt. *lieb* (3,14), imperat. *lieb* (12,73), præs. ind. *leeber* (19,4), præt. *lieb* (24,48), parte. *lebenn* (29,10), præt. *lieb* (42,30), *leb* (75,51. 111,18), *lieb* (116,25), *leb* (136,10.13. 156,49), *lieb* (158,21), *leeb* (194,3), præs. *leeber* (196,2. 200,12). Formerne er altså jævnt fordelt gennem hele håndskriftet, og de kan ikke være almindelige stavfejl, da vi ellers aldrig finder *e* for *ø* — for at tage det nærmest liggende eksempel: *suøbe* er undtagelsesløst skrevet med *ø*, hvad der stemmer med, at kun Mellem- og Sydslesvig kender former med *e*. Formen [*lev*, *læv'ør*, *l'ev*, *læv'an*] er vestjysk, mod nord til Storå, men den går ikke så langt mod øst som *anten*. Den støder sammen med den østlige form med *ø* mellem det gamle S. Omme (Blåhøj—Filskov) og Ringive, og har også imod nord mindre udbredelse, idet Bording har [*løv*].

Hermed er givet en ret skarp østgrænse, og samtidig er Storå givet som nordgrænse. Denne nordgrænse er desuden givet ved behandlingen af *rn*. Vi finder i KBF ret jævnlig *n* for *rn*: *ban*, *baan* (62,1. 98,34. 134,27), *bøn*, *bønn*, *bøøn* (27,23.24. 33,42.43. 62,48. 63,9.30. 73,32. 84,6. 112,8. 136,19. 151,5. 156,57. 159,21. 163,8. 188,3.45.46. 201,7), *Biønn* (42,1.4 ofl., 195,6), mærk også den omvendte skrivemåde *børnn* for *bøn* (104,42.43). Disse former kan ikke høre hjemme nordenfor Storå, hvor vi har *rn* > *r*. Med dem stemmer også *gu manne* (god morgen 62,14), *i maan* (100,17), *paske maann* (162,17.18), som viser, at ordet morgen har været udtalt [*mân*] eller [*mân*].

At KBF er fra vestjysk egn viser også en række fejl m. hens. til substantivernes køn. Vi finder *en jærn* (3,23.24), *tårn* (27,12), *ord* (28,23), *barn* (62,1), *hår* (72,48.49), *skib* (81,16), *gulv* (82,40), *barn* (100,15.16), *bord* (104,26), *gulv* (110,28. 111,4), *sværd* (145,15), *hav* (156,44), *sværd* (157,31. 177,24.25), *vejr* (190,4), *bjærg* (199,11.12.13), *sværd* (199,31) og med omvendt fejl *et sal* (75,35), *bro* (98,21),

stund (119,9). Selv om eksemplerne ikke er særlig mange, taler de dog ved deres jævne fordeling og viser, ligesom det alt anførte, bort fra den østligste del af Vejle og Ribe amter.

På den anden side kan KBF ikke være skrevet i den vestligste del af Vestjylland. Det er påfaldende, at der i hele håndskriftet ikke findes en eneste sikker vestjysk præteritumsform af de stærkt bøjede verber med *a* i præteritum. I Vestjylland fra Storå og sydpå, altså netop i vort område, har i de stærke fortidsformer af 3—4. aflydsklasse flertallets (og optativens) vokal sejret, så vi får *skår*, *gå(v)*, *såd*, *bund*, *sprung*, *slup*, *druk*, *hjålp* for *skar*, *ga(v)* osv. (Kort ov. d. Folkem. nr. 89), men i KBF finder vi ikke en eneste sikker antydning af sådanne former; at vi undertiden finder *aa* (som i saam 'svømmede' 170,10. 177,28), tør vi nemlig intet bygge på, da vi så ofte finder *aa*, hvor ingen jysk dialekt nogensinde har haft *å*-lyd (som *thu skaaltt* 134,11. 140,35. 145,17 ofl.). Dersom skriveren havde haft disse former, er det utænkeligt, at ikke en af dem skulde være flydt ham i pennen.

Da grænsen mellem disse to rækker af former og grænsen mellem [*lev*] og [*løv*] falder sammen fra S. Omme: Ringive sydpå, er det næsten givet, at vi må søge skriveren tæt nord for dette sammenstød, sandsynligvis i Brande eller Arnborg sogne.

For denne antagelse taler for øvrigt flere andre omstændigheder. Søndenfor en grænse, som går norden om Hammer og Nykirke i øst og Grinsted og Hoven i vest har vi et bælte, hvor fortid af *falde* hedder [*fø'j*], mens den nordenfor grænsen hedder [*falt*] eller (mere gammeldags) [*fe'j*]; i KBF finder vi normalt fald el. faldt, en enkelt gang feld (175,26), men aldrig føld — også dette rykker sydgrænsen lidt nordpå fra den ved *jul* osv. givne.¹

For den samme antagelse taler også, at ordet *langt* i KBF ofte skrives lunt (1,9. 11,35. 24,8. 29,26. 63,1. 199,12). Denne form er afgjort østlig. Feilberg har den fra Søvind, men den er temmelig udbredt i egnen mellem Vejle og Skanderborg—Silkeborg. De vestligste sogne, jeg har formen fra, er Hvejsel—Vindelev—Kollerup i syd og Klovborg og Tem i nord, men fra sognene mellem Klovborg og Tem i øst og Vorgod, S. Felding og Grinsted i vest har jeg ingen oplysninger, og netop i dette mellemrum ligger Brande,

¹ Dronning Sofies visebog, hvis sprog ellers snarest synes at pege hen mod Tyrstrup herred, har dog *field* (DgF 7Bc,46), *fyld* (DgF 234 C, 10); nu findes sådanne former næppe syd for *fø'j*-området.

Arnborg og Ejstrup sogne, omtrent de eneste som kan have [*lev*] og de østlige præteritumsformer.

Af disse sogne vil vi vist endda blive nødt til at slette Ejstrup og måske Brande, fordi KBF næsten undtagelsesløst har formerne øffne (ævne 162,3. 181,32), høffne osv. (9,46. 43,23. 82,43. 135,74. 146,16. 153,8.13. 163,15.26. 168,22. 175,16. 181,32 ofl.), nøffne (nævne 1,24. 135,43. 181,32), røffne (rævne 199,27), støffne (stævne 1,24.25. 135,43. 162,11.12 ofl. 175,44.45). Men nordøst for en linie omtrent fra Vejle til Agger ligger et område (Kort ov. d. Folkem. nr. 94), hvor gammelt *ævn* ikke er blevet *øvn* men har bevaret æ-lyden, og dette områdes sydvestlige grænsesogne er Jælling, Kollerup, Hvejsel og Nykirke, og også i Brande og Ejstrup er æ i forb. *æv* væsentlig urundet.

Altså peger så at sige alt hen på Brande eller måske endnu snarere på Arnborg sogn som skriverens hjemsted. Enkelte former ser lidt mere østlige ud, som blaass, blass (blus 18,18. 82,16.36), slutt (slukket 60,71), dyffuer (et dyr 170,10.11), men hvor langt disse former når eller har nået mod vest, kan jeg ikke afgøre. Andre former ser mere vestlige ud, sål. feellenn (filen 27,13), [*fælskru*] kendes i Ansager, men nu altid [*fîl*]; æ-lyden i *gjalde*, *hjald*, *snild* (9,14.19. 157,1. 189,1), hølfuede (99,36), iammel (år 69,41), thøffuel (tøjle 8,26. 82,42. 102,31), *til fred* (71,17), guld hynd regnne (104,26), men egnens mål er så lidt kendt, at det er meget muligt, disse former findes ved Brande. Et par tilfældige overensstemmelser med Samsisk, fløffuel (fløj 14,15. 44,16. 51,14. 92,24) og føffue (föje 135,6. 139,25) tør jeg ikke tillægge nogen betydning, så lidt som et par tilsyneladende overensstemmelser med sønderjysk, iessynd (se foran) og daag, dag (dugg 52,1. 177,4.5. 182,17.18).

Alt synes at pege på Brande—Arnborg sogne, og dersom denne bestemmelse er rigtig, ligger det afgjort nærmest at antage, at håndskriftets tilblivelsessted ikke ligger alt for langt fra skriverens hjemsted. Et passende sted er da Engelsholm i Nørup sogn, som siden 1572 ejedes af alkymisten Erik Eriksen Lange (senere gift med Sofie Brahe) og hans søster fru Margrete Lange, som 1578 blev enke efter Jens Kaas til Gudumlund og 1584 påny gift med Knud Brahe, Sofie og Tyge Brahес noget letfærdige broder. At Knud Brahe i juni 1583 har været sammen med de to søskende Lange og vel da også besøgt dem på Engelholm, ved vi fra skødet på Solvig af 18.

juni, og det ligger da unægtelig lige for at tænke sig, at det er på Engelholm og ikke på Gudumlund han har haft KBF i hænde.

Det er nok også rimeligt, at Margrete Lange ret snart efter Jens Kaases død er flyttet til Engelholm. Gudumlund beholdt hun ganske vist til sin død, men ensomheden har nok kunnet få hende til at flytte til fædrenegården. I 1583 var hun ialfald sammen med broderen, og det blev også på hjemegnen hendes bryllup kom til at stå, nemlig på Stjærnholm ved Horsens den 23. august 1584. I Sydjylland levede også hendes moder, fru Anne Madsdatter, gift anden gang med Albert Galskiøt til Sønderskov.

Hendes bryllup stod som nævnt på Stjærnholm, den gård som en anden ung enke, fru Karen Gyldenstjerne, Holger Rosenkrantzes til Boller, havde opført og givet navn efter sit slægtsnavn. Hun var ligesom Margrete Lange blevet enke i omtr. 30-års alderen (1575) og var ikke blot optaget af bygningsarbejder på Stjærnholm og Rosenvold, men også en af hovedskikkelserne i adelens selskabelige liv. Og, hvad der i denne sammenhæng ikke er uden interesse, hun ejede en af de ældste endnu bevarede visebøger, Johan Venstermands („Langebeks Kwart“)¹ og skrev eller lod skrive mange ny og nogle gamle viser ind i denne. Hun var også ven med Anders Vedel, hvem hun tog på råd med hensyn til hendes sønners opdragelse.

At Margrete Lange hørte til fru Karen Holgers' omgang, fremgår jo med sikkerhed af, at denne holdt hendes bryllup, og aldersforskellen mellem de to enker var ikke større (måske godt 10 år), end at de har kunnet omgås som jævnaldrende veninder. De havde begge to litterære interesser — Margrete Lange optræder senere som oversætter af franske opbyggelsesbøger. Det ligger da ret nær at tænke sig, at Margrete Lange i sin enkestand har fulgt fru Karens eksempel og lagt sig en visebog til, som hun dog har lagt efter en ganske anden plan, idet hun udelukkende har holdt sig til folkeviserne og ikke som fru Karen samlet moderne danske og tyske digte.

Der er intet, som taler imod at KBF først er begyndt efter 1578 eller altså i Margrete Langes enkestand. Bogen gør indtryk af at være skrevet så at sige i et træk — kun afbrydelsen i midten gør nogen vanskelighed. At den unge enke har trængt til syssel-

¹ Denne oplysning skylder jeg cand. mag. Erik Kroman, hvis undersøgelse og beskrivelse af håndskriftet findes i Dansk Folkemindesamling.

sættelse, er rimeligt nok. Måske var hun netop nået til afbrydelsen i sommeren 1583, da Knud Brahe vel med hoffet (han var mundskænk) opholdt sig i Sydjylland. Netop hans besøg kan godt have voldt afbrydelsen. Efter hans bejlen og afrejse, eller måske først efter brylluppet, har hun så fortsat sin indsamling og bearbejdelse af de gamle viser og fået tallet 200 fuldt. At hendes anden mand har delt hendes kærlighed til de gamle viser, er der grund til at tro, han var jo søn af fru Beate Bille og søstersøn til Jens Bille. Grüner Nielsens tanke, at fru Margrete Lange selv er bogens skaber, har i virkeligheden den største sandsynlighed for sig.

Det kan endnu bemærkes, at KBF nr. 12 v. 19 l. 1: *P. S. her tor styrer sinn snecke tiill land* ikke er skrevet af Margrete Lange.¹

II

Man må spørge sig selv, hvorledes det er muligt, at et sådant værk som KBF, en uudgiven udgave af 200 gamle viser, kunde foreligge omkring 1585 uden at blive benyttet af Anders Vedel. 1586, den 28. juni, fik dronning Sofie ham til at love, at han vilde skaffe hende en visebog, og fru Beate Bille mindede ham gentagne gange om dette løfte på dronningens vegne. Fru Beate kunde vel ikke være uvidende om det værk, hendes svigerdatter ejede. Og dog findes der intet spor af KBF i hundredvisebogen. Men der findes ganske vist heller intet spor af „Langebeks Kvart“, og dette håndskrifts ejerinde var jo nær kendt med Anders Vedel, ligesom formodentlig Tyge Brahes svigerinde var det. Bægge boede nær ved Vedels fødeby og ikke alt for langt fra Ribe.

Men det ser virkelig ud til, at Anders Vedel ikke har kendt disse visebøger, eller måske har han tænkt, at dem kunde han altid skaffe sig afskrift af, og så er det, som så meget andet, blevet udsat. Derimod er der ingen tvivl om, at KBF er blevet benyttet ved udgaven af Tragica 1657. Axel Olrik antog, at Vedel efter 1591 var bleven kendt med KBF, hvad jo i og for sig er sandsynligt nok; men mere end sandsynligt bliver det ikke. Mette Gjøe, som udgav Tragica, var jo søster til håndskriftets daværende ejer og havde altså let adgang til det, og hun kan godt selv have „ud-

¹ For oplysninger om jyske dialektformer skylder jeg tak til en række folkeskolelærere og enkelte andre læsere af „Folkeskolen“, hvis redaktion har vist mig den venlighed at optage en forespørgsel.

fyldt huller“ efter sin søsters udmærkede visebog, ligesom det kan være hende, som har udskrevet de seks viser uden Anders Vedels mærke, som fra KBF er optaget hen imod slutningen af *Tragica*. Men hvad enten det nu er Anders Vedel eller snarere Mette Gjõe, som har benyttet KBF, så er det lidet rimeligt, at de skulde nøjes med en så ubetydelig brug af dette færdig redigerede håndskrift med dets rigdom af prægtige viser, som netop forelå i en form, der svarede til tidens smag om end ikke helt til vor.

Der er jo vished for, at der skulde være kommet mindst endnu en part *Tragica*, men jeg kan ikke af opgivelserne se, om det er Anders Vedel eller Mette Gjõe, som er ophavet til denne anden part. Her kan KBF måske vise os vej.

Grüner Nielsen har (DSt 1923 s. 161) omtalt de tal og mærker, der er sat ved en del af viserne i KBF; han mener, at disse mærker kan være anbragt i gammel tid „som vejledning til nu ukendte afskrivninger af viserne, ti på anden måde kan tallenes og tegnenes formål næppe forklares.“

Mon ikke disse tal og tegn netop gælder den anden part *Tragica*? Og mon de ikke er sat af Mette Gjõe som vejledning ved afskrivning af trykmanuskript? Dersom de mærkede viser opfylder to betingelser, dels ikke allerede at være udgivne i *Hundredvisen* bogen eller *Tragica I*, dels at være af den art, tiden yndede, vil denne formodning i høj grad vinde i sandsynlighed.

Det første spørgsmål kan let afgøres ved at sammenligne KBF og udgaverne. Det viser sig da, at KBF 62, som er mærket med et 2, allerede er trykt som *Tragica I* nr. 22. Men hertil er at bemærke, at også den foregående er mærket med et 2, så det ser ud, som om her er begået en fejl (den at mærke en udgivet vise) og at denne fejl er rettet på en nem, men næppe helt fyldestgørende måde. KBF 153 er mærket 14; den findes i *Tragica I* som nr. 18, om end i ret afvigende form. Også her synes der at være foretaget en rettelse, da dette blev opdaget, idet der efter 14 er sat et $\neq$ og foran KBF 154 et +, som vel skal antyde, at denne skal gå i stedet. Alle de øvrige var efter udgivelsen af *Tragica I* utrykte, og dermed må det første spørgsmål vel siges at være tilfredsstillende besvaret.

Det andet spørgsmål er vanskeligere at besvare. Men vi kan jo se, om de mærkede viser forekommer hyppigt i andre samlinger, som er uafhængige af KBF; gör de det, kan vi vist sige, at de

må have tiltalt den tids mennesker og altså have været passende til udgivelse. Vi skal gennemgå dem enkeltvis.

1. (KBF 56, DgF 87 A) *Karl og Margrete*, i 5 adelsvisebøger (+ afskrifter af KBF)
2. (KBF 61, DgF 244 a) *Den saarede jomfru*, kun i KBF og afskrifter, men er vist, som ovenfor omtalt, kommet ind som erstatning.
2. (KBF 62, DgF 312 A) *Gøde og Hildelille*, i 7 adelsvisebøger, men var som ovenfor omtalt allerede trykt i *Tragica I*, endda med delvis benyttelse af KBF, og derfor vist igen udskudt.
3. KBF 66, DgF 430 A a) *Kong Gørels datter*, stærkt redigeret, i 10 adelsvisebøger (+ afskr. af KBF) og senere optaget i Syvs visebog.
4. (KBF 69, DgF 86 A) *Flores og Margrete*, i 12 adelsvisebøger (+ afskr. af KBF) og senere optaget i Syvs visebog.
5. (KBF 73, DgF 471 Da) *Tristan og Isolde*, i 8 adelsvisebøger (+ afskr. af KBF).
6. (KBF 80, DgF 121 B) *Valdemar og Tove*, historisk, i 4 adelsvisebøger og senere optaget i Syvs visebog.
7. (KBF 105, DgF 433 C) *Grev Henrik og kongens søster*, „historisk“, i 13 adelsvisebøger (+ afskr. af KBF).
- [8?] (KBF 124, DgF 320 B) *Ebbe Tygesens dødsridt*, i 4 adelsvisebøger; Grüner Nielsen har vist ret i, at 8 må have stået foran denne vise, som nu mangler begyndelsen på grund af, at der er tabt et blad.
9. (KBF 126, DgF 366 Aa) *Nidvisen*, „historisk“, i 3 adelsvisebøger.
10. (KBF 130, DgF 393 Ab) *Broderlig troskab*, stærkt redigeret, i en snes adelsvisebøger (+ afskr. af KBF).
- [10. (KBF 58, DgF 68 A) *Ridderen i fagleham*. Der er noget uforklarligt ved dette nummer, som står helt udenfor rækken, ligesom visen er af en anden art end de ellers foretrukne. Måske har den, som satte tallene, syntes, at den passede sammen med den følgende, hvad den slet ikke gør. Den findes, foruden i afskr. efter KBF, i 5 adelsvisebøger].
11. (KBF 136, DgF 67 Ba) *Ridderen i hjorte-ham*, i 4 adelsvisebøger og senere optaget i Syvs visebog.
12. (KBF 144, DgF 199 c) *Den afhugne hånd*, stærkt redigeret, i 9 adelsvisebøger (+ dobbelt sæt afskr. i Thott-gruppen).

13. (KBF 148, DgF 189 Ac) *Mø værger æren*, nu defekt i KBF, i 6 adelsvisebøger og funden i nyere overlevering både i Jylland og Sjælland.
14. ± (KBF 153, DgF 298 Ba) *Svend af Voldersløv*, stærkt redigeret, i en snes adelsvisebøger (+ dobbelt sæt afskr. i Thott-gruppen), udg. i Tragica I, se ovenfor.
+ (KBF 154, DgF 248 a) *Gjord Borggreve*, kun i et Vedelsk hdskr. KBF og afskr.
15. (KBF 159, DgF 198 a) *Verkel Vejmandssøn*, kun i KBF og afskr. Dr. Ernst von der Recke mistænker redaktøren af KBF for selv at have digtet den,¹ hvad der forklarer, at den ikke kendes andensteds, skönt den utvivlsomt er efter tidens smag.
16. (KBF 192, DgF 74 Aa) *Tidemand og Blidelil*, i 5 adelsvisebøger (+ afskr. af KBF)
17. (KBF 196, DgF 180 Fa) *Folke Algotsson*, „historisk“, i 10 adelsvisebøger (+ afskr. af KBF) og senere optaget i Syvs visebog.
18. (?) (KBF 198, DgF 467 Aa) *Paris og dronning Ellen*, trykt som flyveblad 1572 og oftere.

Det forekommer mig, at de mærkede viser virkelig vilde være et passende udvalg til en anden part Tragica, selv om der kan være tvivl om forståelsen af enkelte ting. Derimod må jeg tilstå, at jeg ikke har nogen forklaring på de +, som står foran 5 andre viser i KBF, men jeg tror egentlig ikke det betyder noget for rimeligheden af den tanke, at tallene har skullet udpege indholdet i en ny samling. Denne har rimeligvis været udskrevet, så det passer, at der har været manuskript til en part Tragica til — men om Anders Vedel har haft noget med denne anden part at gøre, bliver højst tvivlsomt.

¹ Danmarks Fornviser I. s. XVII

GEORG BRANDES OG UNIVERSITETSFILOSOFIEN

AF

PAUL V. RUBOW

I en lille Bog, *Georg Brandes og hans Lærere* (Kbh. 1927), har jeg for nylig søgt at give et Rids af hans Udviklingsgang, eller jeg maa snarere sige af hans „Variationer“, ved at lade den store Kritiker passere forbi en Række mer eller mindre betydelige litterære Personer, som til forskellige Tider har paavirket ham. Efter en Metode som sund Fornuft og Sainte-Beuves altid lærerige Exempel indskærper, har jeg dér skelnet mellem Ungdomslærernes Indflydelse og de senere Tilskyndelser. Det er af overordentlig Vigtighed, naar man behandler en Forfatter, at holde ham fast i den Periode hans Personlighed bliver til, og intet Øjeblik at slippe ham af Syne, mens man for de senere Stadiers Vedkommende, efter at hans Aand er bleven mere stationær, kan tillade sig at fæste Opmærksomheden navnlig ved visse Hvile- og Vendepunkter.

Mens jeg i det omtalte Skrift, hvor Alt kom an paa den klare Oversigt, for nogle Afsnits Vedkommende var saa heldig at kunne henvise til Præmisser og Dokumentation i et tidligere Arbejde (se nu mine *Litterære Studier*, Kbh. 1928, S. 38 ff.), er der andre Stykker, hvor jeg i højere Grad har maattet forlade mig paa Læserens gode Tro og Dømmekraft. Det gælder ganske særlig de første Blade, om Georg Brandes' Forhold til den hjemlige Universitetsfilosofi, hvor det vel egentlig er forvovent at vente Kendskab til det store litterære Efterladenskab efter de to mest indflydelsesrige Universitetsprofessorer, Rasmus Nielsen og Hans Brøchner. I det Følgende skal jeg forsøge at give en kort Karakteristik af disse Tænkere og Forfattere — rigtig nok ikke nogen ganske uinteresseret Skildring, thi den er bestandig gjort med Georg Brandes' Skrifter in mente, og med størst Opmærksomhed for den Side de vender ud imod ham.

I.

Rasmus Nielsen var, den Gang Brandes kom til Universitetet, i sin fuldeste Kraft. Han havde netop da befriet sig for sin tidligere næsten slaviske Hængen ved Søren Kierkegaards Tanker, og samtidig med at hans Religionsfilosofi begyndte at antage en ejendommelig Form, søgte han at reformere Metafysikken ved at drage Nytte af de exakte Videnskaber.

Den Art af Tænkning han især dyrkede, var Konkordatet. Han vilde forene de mest uensartede Foreteelser; og Formlen for Foreningen var, at netop fordi f. Ex. (og først og fremmest) Tro og Viden er absolut uensartede, kan de trives i samme Bevidsthed. Var hans Dialektik ikke dybsindig, saa har den været problemskærpende i høj Grad. I Steden for at udjevne og mediere søgte han altid nye Uoverensstemmelser og overdrev Modsætningerne indtil det absurde. Han traadte herved i sin ældste Mesters Fodspor, da jo Hegels Metode er anlagt efter Modsætningsprincippet; men han har just sin Force, hvor Hegel har sin Svaghed, idet denne lægger mere Vægt paa at vise, hvorledes den ene Kategori antydes i den anden, end paa at den ene er selvmodsigende uden den anden kommer til.

Men han løste kun Problemerne ved at hugge Knuden over. Tro og Viden er absolut uensartede, til en Begyndelse. Dernæst er Vilje og Erkendelsesevne, deres Organer, absolut uensartede. Saa skelnes til Sidst mellem teoretisk og praktisk Erkendelse, og selv her konstateres samme Uensartethed! Rasmus Nielsen var under Indflydelse fra de forskelligste Sider: fra Martensen gik han over til Søren Kierkegaard, og Søren Kierkegaards og Grundtvigs Tanker søgte han senere at bringe under samme Hat. Men ved Siden af denne kristne Spekulation trivedes hos ham en radikal naturvidenskabelig Interesse.

Sansen for Fagvidenskaberne var noget overraskende i dansk Filosofi, saa nylig efter at Martensens og Kierkegaards naturløse Tænkning ganske havde optaget Gemytterne. Rasmus Nielsen ansaa den hegelske Spekulation for mislykket, fordi dens Begreber ikke var tilstrækkelig kontrollerede af de enkelte videnskabelige Dicipliner. Han ønskede en ny Videnskabernes Encyklopædi til at afløse den hegelske, som endnu syntes ham belastet med Teologi og Skolastik. Fra Slutningen af Halvtredserne arbejdede han, der hidtil kun havde tænkt over religiøse Spørgsmaal,

efter Evne med Matematik, Fysik, Kemi og Biologi. Efter nogle mindre heldige Tilløb¹ kom han omsider godt i Gang, og hans Serie *Forelæsninger over philosophisk Propædeutik* (tre Bind fra Begyndelsen af Treserne), *Naturphilosophie* (1873) og *Almindelig Videnskabslære* (1880) viser en bestandig intimere Indarbejdelse af Fagvidenskabernes Principper og Resultater i Filosofien.

Georg Brandes har ikke i sine unge Dage interesseret sig stort for Naturforskning og exakte Videnskaber, og han kunde neppe blive fængslet af Rasmus Nielsen paa Grund af hans Förtrin i denne Retning. Men det har uden Tvivl virket vækkende paa ham at se alle Videnskaberne bidrage til Uddannelsen af et filosofisk System, modsat den tvetydige „immanente“ Logik hos Hegel og Brøchner. Og senere, da han mødte den positivistiske Filosofi paa sin Vej, var han i visse Maader forberedt.

Ved sin Alsidighed og Evne til at opstille Modsætninger fik Rasmus Nielsen stor Betydning for mange som Indfører i Filosofiens Problemer. Georg Brandes omtaler ham selv som Vækker med Anerkendelse og Ros. Han havde desuden et aandfuldt skriftligt og navnlig mundtligt Foredrag: man vilde vide, at han var Danmarks mest veltalende Mand.

Han indtog Brandes ved sin Personlighed. Han var i Besiddelse af en Aandslivlighed, som synes at have mindet om Brandes' egen. Han var i bestandig Udvikling; og var han ikke meget original, saa optog han efter Haanden en Række betydelige Aanders Tanker paa selvstændig Vis. Der var i ham en evig Appetit paa alle aandelige Foreteelser, fra religiøse til matematiske Problemer; det nye Testamentes Mirakler, Darwinismen og Forsvars-sagen satte ham i lige stærke Svingninger. For den som havde Sans for det Karakteristiske, synes han ogsaa i sin ydre Apparition at have frembudt noget Interessant, som det kan læses i Brandes' Nekrolog.

I en anden Henseende maa Georg Brandes have følt sig tiltrukket til ham som til en beslægtet Natur. Rasmus Nielsen var en betydelig literær Begavelse, endda med et vist journalistisk Anlæg. Han havde fra sin første Fremtræden viist et ubedrageligt Blik for, hvad der var aktuelt og kunde gøre sig. Hans Filosofi er

¹ *Philosophisk Propædeutik i Grundtræk* (1857), *Philosophie og Mathematik* (s. A.), *Mathematik og Dialektik* (1859), *Om Begrebet Nøiagtighed* (1860), *Hr. Professor Steens „Afregning“* (s. A.).

bleven til ved Optagelse i rette Tid af Andres Tanker. Teorien om Forholdet mellem Tro og Viden er „frit efter“ Søren Kierkegaard. Har denne Bearbejdelse ikke megen filosofisk, saa har den til Gengæld nogen litterær Værdi. Slagordet om den absolute Uensartethed af Tro og Viden var et udmærket Program for en aandelig Bevægelse i 1860'erne, en glimrende Popularisation af Kierkegaards Ideer, som i deres ægte Skikkelse ikke netop var skikkede til at slaa an hos Borgerskabet. Og det var en dygtig politisk Bedrift at nærme Kierkegaards og Grundtvigs Tilhængere til hinanden.¹ Det var ogsaa nyttigt at arbejde paa at fjerne den religiøse Mistanke fra den naturvidenskabelige Forskning. Ved sin mangeaarige Kamp for at rive Teologien ned og paa den anden Side bevare den protestantiske Kristendom og Kirke er han mærkværdig, snarere som Folkefører end som kritisk Tænkner.

Vil man se, i hvor høj Grad han var Advokat i sin Tænkning, skal man læse nogle af hans temmelig talrige Stridsskrifter. Her skifter hans religionsfilosofiske Standpunkt bestandig efter hans Udvikling og efter de forskellige Modstandere han har over for sig. Ingen Steds viser den seje Bondenatur sig bedre end i hans haardnakkede og ikke ganske ufrugtbare filosofiske Polemik. Hvilken Tone der skal anslaaes, hvor vidtløftig der skal gaas til Værks, det afhænger alt af den Modspiller han har at gøre med. Biskop Martensen er han altid parat til at maale Skæppen fuld med indtil halvandet hundrede Sider; Provst Zeuthen faar strax mindre; Brøchner, hans Kollega i allersnevreste Forstand, hvis meget bitre Angreb ikke kan lades ubesvaret, expederes paa godt tre Ark; Georg Brandes og A. C. Larsen, der kun er unge Kandidater, opnaar slet intet Svar.

Han er ingen kritisk Begavelse; den indgaaende logiske Detaildiskussion af Bevisførelsen gaar han uden om, og holder sig til visse Punkter hos Modstanderen, som kan give ham selv Opinionen paa sin Side: hos Martensen gøres det teologiske Universalmonarki til Latter, hos Brøchner den uforstaaelige Terminologi; paa Martensen kastes den Mistanke, at han vil den frie Forskning til Livs, Brøchner beskyldes for personligt Fjendskab og Had til Kristendommen. Der er intet i Vejen for, at han kan gaa uden

¹ Smilgn. Frederik Jungersen: *Dansk Protestantisme ved S. Kierkegaard, N. F. S. Grundtvig og R. Nielsen*, Kbh. 1873.

om Hovedsagen, f. Ex. forbigaas „den absolute Uensartethed“ i Skriftet mod Brøchner.

Rasmus Nielsen var endelig et Stykke af en Stilist. Hans Skrivemaade er lige saa lidt oprindelig som hans Tænkning. Den stammer direkte ned fra den i Kierkegaards filosofiske Skrifter: den samme Overlæsselse af Klimaxer, Gentagelser, Paralleler, Antiteser, Ordspil, den hele barbariske Pynt. Men han naaede efterhaanden til at omdanne Mesterens lidenskabelige og individuelle Foredrag til en bred, anskuelig Overtalelseskunst. Tidt misbruger han Modsætnings-Figuren indtil Ækelhed; og han driver et Spil med den anaforiske Sætning, som der maa stærke Nerver til ikke at irriteres over. I *Om den gode Villie* lader han paa to Sider hvert af de fem Afsnit begynde med Spørgsmaalet: „Men hvordan skal Dualismen hæves?“¹. Det kan ikke nægtes, at hans Udtryksform vinder i Pædagogik, hvad den taber i Smag. Hvad han rører ved, faar Liv. Han forstaar at fremstille de mest abstruse Metaphysica paa inciterende Maade og med en Slags Fattelighed, for saa vidt som det dunkelt tænkte nogen Sinde kan blive det klart sagte. Han er heri ganske forskellig fra Brøchner, der kvæler alt Liv i sit logiske terminologiske Panser, og hvis indviklede Sætningsbygning ikke synes at have andet Princip end at adskille det for Opfattelsen naturligt sammenhørende.

Rasmus Nielsen skyer intet Middel til at holde Opmærksomheden fangen: folkelige Talemaader, djærve Allusioner, kendte Citater, drøje Billeder i Mængde. Selv Kunstordene indlader han sig paa at forny; og naar han bruger de afskrækkende fremmede Glosser, personificerer han dem ofte en lille Smule, hvilket unegteligt er gavnligere for den anskuende Opfattelse end for den logiske Proces. Han holder i det Hele taget af at gøre Begreber til Personer eller haandgribelige Ting: „Den i sit Paradis saa ungdomsfriske, tillidsfulde, bibelstolte Skrifttheologie, hvor er den efter Syndefaldet ved det Logisk-Physiske efterhaanden bleven svækket, bøiet, afbleget, ydmyget!“². Han ynder Udraab, Dialogismer og rene Dialoger, ikke blot af A og B og Cajus, men ogsaa f. Ex. mellem Theologien og Menigheden:

„Hvad har Du“, spørger Menigheden den ved sit Syndefald syndige Theologie, „gjort af mit Juleevangelium?“ Ak, kjære Menighed, bliv ikke

¹ til Dels let varieret, se anf. Skr. S. 73 ff. ² Anf. Skr. S. 48 f.

vred, Kritiken har desværre revet Juleevangeliet reent istykker. Men tab ikke Modet! husk paa, at det er Viden, der skal hjælpe paa Troen; husk paa, hvad Biskop Martensen siger med Anselmus: „Ikke vover jeg, o Herre, at udgrunde dine Dybheder;“ men jeg troer, at Viden skal hjælpe paa Troen. Græd ikke; Det Evangelium, Kritiken har revet istykker, kan Apologetiken jo sætte sammen igjen

Du seer saa mørk paa mig. Hvad kan jeg gjøre for, at Videnskaben er objectiv? Hvem skulde nu ogsaa have tænkt, at de historiske Kjendsgjerninger i Juleevangeliet var saa forunderligt skjøre, de naturlige Bestanddele ligesaa skjøre som de overnaturlige¹

Naar ikke Gejsten alt for meget løber af med ham, forstaar han ogsaa at bygge en Bog simpelt og almenfatteligt op; det er især Tilfældet med hans populære Skrifter efter 1870, men ogsaa med tidligere Arbejder. Det gælder f. Ex. allerede *En undersøgende Anmeldelse* (1849) og hans kraftigste Stridsskrift, det før citerede *Om den gode Villie* (1867), som simpelt og klart godtgør Umuligheden af Teologiens Supremati over de andre Videnskaber ved at paavise først Historiens, saa Naturfagernes og til sidst Filosofiens uholdbare Stilling i en saadan Union. Ogsaa Dobbeltværket *Religionsphilosophie* (1869) — *Naturphilosophie* (1873) er kløgtig anlagt, *Grundideernes Logik* (1864—66) derimod forvirret.

Overensstemmende hermed ses Georg Brandes da ogsaa i sine smaa Anmeldelser fra Slutningen af Treserne at fornøje sig over Rasmus Nielsen som Forfatter. I Anmeldelsen af *Om den gode Villie* tillader han sig smaa Bemærkninger til Skriftets litterære Karakteristik: „en bred og drøj, en haanende og bidende lille Bog, skreven med overstrømmende Frembringelseslyst og fuld af gode Indfald. Dens Lystighed har dog paa sine Steder en mere hollandsk end dansk Karakter“², „det udmærket vittige lille Stykke, der ender med de Ord . . .“³. Hele Brandes' Fremstilling af Rasmus Nielsens Forhold til Martensen og Teologien hører samme Steds hen.

Da Brandes' tidligere Modstander, Rasmus Nielsens frafaldne Discipel, P. S. V. Heegaard skrev en Afhandling imod den fordums forgudede Mesters Lære, havde Brandes den Triumf at kunne sætte Heegaard i Rette for Mangel paa Anerkendelse af „hans saa højt begavede Lærer“ og indflette nogle rosende Karakteristika: „han har den yppigt frugtbare Aand, det geniale Blik, den sjældne Oprindeligheid, der er ligesaa væsentlige Evner hos en

¹ Ib. S. 49. ² Georg Brandes, *Samlede Skrifter* XIII S. 85. ³ Ib. 87.

Tænker, som Tankens strengt videnskabelige Dannelse og den skarpe paalidelige Forstand“¹.

Det er næppe uforsvarligt at finde nogen Afhængighed at Rasmus Nielsens Stil i disse Anmeldelser og i Pjecen *Dualismen i vor nyeste Filosofi*. Man naar ikke ved det blotte Studium af Taine og ved Gabriel Sibberns Assistance² til at skrive en moderne og almenfattelig Prosa. I det mindste smager Georg Brandes' Tilbøjelighed til dialogisk Fremstilling i disse Arbejder lige saa meget af Rasmus Nielsen som af Taine: „[det var] god Politik at den filosofiske Kæmper at gaa angrebsvis til Værks og besvare Biskop Martensens høflige „Goddag“ med et frygteligt „Økseskaft“³. „Se til *Grundideernes Logik*, siger Forfatteren [o: Heegaard], det Bedste var, om Professor Nielsen, der dog er ude af Stand til at bygge den færdig, straks lod den staa hen som en „interessant Ruin“, altsaa som en Slags Marmorkirke. „Selv Marmorkirke“, svarer Professor Nielsen, rolig pegende paa første Del af den vidtberømte *Indledning til den rationelle Etik*“⁴ (i dette Skrift var Heegaard som bekendt endnu paa Nielsen'ske Stadier, og det blev vitterlig aldrig fortsat). Her findes Vittigheder i utvivlsom Nielsen'sk Manér: „Professor Nielsen har vel én Mand i Vagten, men han græder — med det ene Øje og ler med det andet; hans højre Haand véd ikke, hvad den venstre gør. Han bevæger sig frem paa to uensartede Ben, et Kødben og et Træben, paa to absolut spaltede Ben, flækket som den ene af Uffes Saksere. Hans Hoved er et Janushoved: med den ene Mund forkynder han Naturlovens højere Opfyldelse igennem Miraklet; med sin anden Strube giver han Kulturbevidstheden Æren og synger en velment Lovsang for David Strauss“⁵.

Hvor dybt Indtrykket af Rasmus Nielsen stikker, ses til sidst tydelig af den Nekrolog Brandes skrev over ham⁶ (1884). Her giver han ham ganske sikkert som Personlighed alt hvad han fortjente, som Tænker lidt til, og fremhæver fint og sikkert hans oversete Fortrin som Skribent.

Som vi har set, stod han altsaa i nogen Taknemlighedsgæld til sin gamle Filosofikumsprofessor. Han regnedes af Samtidige fra

¹ ib. S. 108. ² Se mine *Litterære Studier* (Kbh. 1928) S. 45 f. ³ G. B. Saml. Skr. XIII S. 91. ⁴ ib. S. 107. ⁵ ib. S. 91 — i selve Sagens Realitet er der ikke noget overdrevet: de som i vore Dage mener, at Jesus aldrig har eksisteret som historisk og faktisk Person, kan uden Risiko sætte Rasmus Nielsen paa Listen over deres Meningsfæller. ⁶ Saml. Skr. II S. 419 ff.

alle Lejre med megen Grund for at høre til Rasmus Nielsens farligste Fjender. Det skaffede ham Artigheder af Nielsens ældre Modstandere og paadrog ham Forbandelser af Tilhængerne. Saaledes nævnes han med Honnør i Martensens *Om Tro og Viden* (1867) — hvis Diktion ligesom næsten alle Indlæg i denne berømmelige Fejde er en Smule smittet af Rasmus Nielsens — som den „begavede Forfatter“, hvem man „kun maa ønske, at han ikke alt for tidligt maa komme ud over det Platoniske *ὑπομνήτων* (Forundringen) som Philosophiens Begyndelse“¹. Omvendt faar Brandes baade læst og paaskrevet i den førnævnte Bog af Fr. Jungersen, *Dansk Protestantisme*, hvor Pjecen om *Dualismen* kaldes „en overordentlig letfærdig Kritik“². De mange Gange Brandes selv i Skrifter eller i Interviews omtalte Rasmus Nielsen, var det altid med Højagtelse, til Tider næsten med Æmhed. Studerer man Forholdet paa nært Hold, ser man at der fører mere end een Traad fra den store voltairianske Kritiker tilbage til den kierkegaardianske Sofist.

II.

Forholdet til Hans Brøchner er langt simplere og gennemsigtigere. Den Mand Georg Brandes tilegnede sit Hovedværk, var hans egentlige strenge Opdrager; har spiller en lignende Rolle i hans Liv som Vacherot i Taines og var som Vacherot ikke nogen ukritisk Tilskuer til Elevens hastige Udvikling.³ Brandes har i sit *Levned* med Fromhed noteret Dagen for sit første Besøg hos den elskede Lærer: „det var den 2. September 1861“ og i alle Enkeltheder gjort Rede for deres intellektuelle Samliv. Her skal kun tilføjes hvad en Kommentator yderligere kunde have at erindre.

Brøchner var en stilfærdig, indadvendt Tæinker og Lærd, som

¹ Anf. Skr. S. 8. ² Anf. Skr. S. 210 f. ³ I *Tilskueren* for Februar 1912 har Dr. Poul Levin S. 213 meddelt Brøchners Censur over Brandes' indsendte Afhandling for Doktorgraden, som jeg her tillader mig at aftrykke: „Det forekommer mig, at Cand. Brandes's Afhandling, naar den bedømmes fra et rent filosofisk Synspunkt, har to ikke uvæsentlige Mangler. Behandlingen af de Problemer, der drages frem, er noget aphoristisk, og i Paavisningen af Taine's Forhold til sine historiske Forudsætninger paa Philosophiens Gebet er der en Ufuldstændighed, der gjør, at det ikke bliver tilstrækkeligt iøjnefaldende, i hvor paafaldende en Grad han som Philosoph mangler Originalitet, Dybde og Consequents. Men disse Mangler ved Afhandlingen opveies vistnok tilfulde ved dens store Fortrin: ved dens rige Indhold, der vidner om en omfattende og en vel tilegnet Kundskabsfyldte hos Forfatteren, ved den skarpe, fine og aandfuldt individualiserede Opfattelse af Gjenstanden, og ved Fremstillingens Liv og Friskhed. Jeg nærer derfor ikke nogen Tvivl om, at Afhandlingen bør antages.“

den Gang endnu ikke havde udgivet sine vigtigste Værker. Men han havde dem færdige i Hovedet og kunde senere publicere dem i endegyldig Form i Løbet af forbavsende kort Tid. Gennem Forelæsninger og privat Samtale var deres Indhold Brandes bekendt længe før de kom i Trykken.

I et Privatbrev til Chr. K. F. Molbech har Brøchner fremsat det som sit Ønske at efterlade to Arbejder: et der kunde vise, han havde vidst noget, et der kunde vidne om at han havde forstaaet at tænke.

Det første har han lagt for Dagen i sine Arbejder til Filosofiens Historie, hvor han dels — med en gammel Generalstabs-officers Sikkerhed — skeletterer de mest repræsentative metafysiske Bygningsværker fra den græske Filosofi i dens tragiske Tidsalder indtil Hegel, dels spekulativt læser Verdensaandens Arbejde i de Love han mener bestemmer Tænkningens Udvikling, og som Tænkerne ubevidst retter sig efter. En Litteraturhistoriker har begribeligvis meget at udsætte paa disse Lærdomsværker paa Grund af deres stivnakkede deduktive Fremgangsmaade — Brøchner havde en Forkærlighed for Skrifter i Form af Haandbøger og altomfattende Systemer, og en mageløs Foragt for Sammenhængen mellem Filosofien og de øvrige Videnskaber, som gør Partier af hans Skrifter, f. Ex. Behandlingen af den franske Materialisme i det 18. Aarhundrede, aldeles misvisende; og hans Tilbøjelighed til at etablere spekulative Sammenhænge svækker Betydningen af de Afsnit hvor han var bedst, ogsaa specielt filologisk, funderet, som i Fremstillingen af Grækernes Filosofi.¹ Men hans historiske Arbejder, navnlig Haandbogen i to Bind (1873—74) aftvinger endnu Respekt ved deres Præcision og Grundighed.

Sin Evne til selvstændig Tænkning har han godtgjort i de to Bøger, som giver hans egen Filosofi: *Problemet om Tro og Viden* (1868) og *Om det Religiøse i dets Enhed med det Humane* (1869).

Han begynder — ikke uden Sans for det Aktuelle — med en Kritik af den samtidige danske Filosofi og Teologis Forsøg paa at løse Spørgsmaalet Tro contra Viden. Han afviser den teologiske Trosfilosofi, repræsenteret af Martensen, som vil opbygge en overlogisk Videnskab om Ting, han selv indrømmer ikke kan vides. Han afviser fremdeles med Ærbødighed og Beundring Søren Kierkegaard, der bryder Sammenhængen af mellem Personligheden og

¹ Hans Indsigt i Middelalderens Tænkning er kun kommet Andre til Gode gennem Kommentaren til Chr. K. F. Molbechs Danteoversættelse (1851—62), hvortil han har leveret det filosofiske Materiale.

den almengyldige Erkendelse ved at bestemme Troen som „den objektive Uvished, fastholdt i den mest lidenskabelige Inderligheds Tilegnelse“, og som ved at fornægte Menneskets Naturside sætter uopløselig Disharmoni i Personligheden og Tilværelsen. Han afviser endelig Rasmus Nielsens Lære om den absolute Uensartethed som en Skinløsning, et Anarki af uforenelige Modsigelser.

Vil man forklare Forholdet mellem Tro og Viden, maa man ifølge Brøchner tage sit Udgangspunkt i en af disse Sfærer. Og han vælger — som Hegel — Viden, fordi kun den kan give en selvstændig Opfattelse af Tilværelsen. Troen kunde ikke staa alene, men maatte støtte sig til Viden over for en saadan Opgave.

Han bygger nu en hel monistisk og idealistisk Metafysik op. Han forkaster een Gang for alle den atomistiske Synsmaade og vil kun operere med Totaliteter. Hele Tilværelsen er en absolut Totalitet, og inden for den er atter Individet en relativ Totalitet, som har sin Opgave at løse inden for den absolute.

Tilværelsens Princip er ideelt. Det Reale er et Gennemgangsstadium i Ideens Udvikling; Ideen er baade Totalitetens Grund og dens Endemaal. Brøchner opløser alle Dualismer: Erkendelse og Vilje er ikke uensartede, Viljen har en Erkendelse til Indhold, og den udvikler sig „fra den første umiddelbare, enkelte Driftbestemthed“ gennem Reflexion „til en Bestemmethed ved bevidst dannede Grundsætninger, Maximer, af hvilke saa en Livsanskuelses Enhed kan fremgaae“¹. Heller ikke er der nogen Kvalitetsforskel mellem teoretisk og praktisk Erkendelse. Man sætter Forskellen i, at den praktiske Erkendelse er personlig, den teoretiske upersonlig — men „Erkjendelsesacten, der er underkastet Sandhedsideens Norm, har i denne et 'Bør', i Forhold til hvilket der er Bevidsthed om Ansvar“².

Brøchners Religionsfilosofi er bestemt ved disse Grundbegreber. Det religiøse Forhold ses som Menneskeandens „absolute Forhold til det Absolute“ : dens udelte og ubetingede Hengivelse til og Subordination under den evige og uforanderlige Grundkraft i Tilværelsen. Baade Erkendelse og Vilje maa være med. Erkendelsen fortsættes i et Postulat: Troen. Der findes i al lavere og højere Erkendelse et Trosmoment, nemlig Tillid til Enheden og Lovmæssigheden i Tilværelsen, og et Hengivelsesmoment: „I al sand Erkjendelse er der en Tankens Luttring, en Opgiven af individuel Hildethed, Menen og Fordom, med eet Ord: af Tankens Selvisk-

¹ *Om det Religiøse* S. 18 f. ² *ib.* S. 15.

hed; der er i den en Selvhengivelse til Sandhedens absolute Magt¹. Den Tro som er til Stede i Erkendelsen, er rationel, og maa derfor forkaste alt hvad der strider mod Begrundelsens og Nødvendighedens Princip, f. Ex. Miraklet. Viljen fortsættes i Selvhengivelse, idet Individet bliver sig bevidst „som organisk Led i Tilværelsens Totalitet“ og „vælger at handle derefter“. Trosmomentet viser sig i det Etiske, som er „Udtrykket for den sande, væsentlige Villen og Handlen“; det kommer frem „i enhver ethisk Beslutning, i hvilken Individet bestemmer sig til Handling, trods Erkjendelsens Ufuldstændighed og Virkeliggjørelsens, Udfaldets Usikkerhed“². Hengivelsesmomentet ses i, at det Etiskes Princip er Kærlighed.

Den Strid der bestandig raser mellem Repræsentanter for Viden og for Troen i dens positive Form, skyldes da ikke principiel Modsætning: Aarsagen maa ligge i Menneskeaaandens Endelighedsvilkaar. Ser vi bort fra alt det Endelige i de positive Religioner, finder vi, at det vigtigste eller ene Fornødne i dem er Kravet om Subordination, Selvhengivelse, som altsaa ogsaa findes i Viden. Tro og Viden strider da ikke mod hinanden: der bliver „vel ligesom et Mellemrum mellem Tro og Viden, men et Mellemrum, der maa kunne gjenneumløbes af Viden“³. Brøchner mente i Religionernes Historie at kunne iagttage et bestandigt Fremskridt i Retning af mere lutret Religiøsitet. Det højeste Standpunkt er Humanitetens Religion, som ikke behøver at skabes, men blot at paavises, thi det Religiøse findes allerede, „om end ofte uklart og halvbevidst“ i vor Tids humane Bevidsthed.

I Forbindelse med sin religiøse Opfattelse behandler Brøchner de etiske Problemer i meget spekulativ Aand. Den frie Vilje ses i Menneskets Evne til at hævde sig efter sin uendelige Væsensbestemthed over for det Ydre og Tilfældige. Det Onde er en Forstyrrelse i „det normale Forhold mellem Menneskets Væren som relativ Totalitet og som Led i den universelle Totalitet, og mellem Natur- og Aandssiden i det.“ Viljen er ond, naar den er Egenvilje og sætter sig op imod det Absolutes Fordring. Paafaldende er denne etiske Opfattelses Optimisme: der lades vidtstrakte Muligheder aabne for Anger og Forsoning og udtales Mistillid til den onde Viljes Bæreevne. Det Onde er nærmest en Tilfældighed, som tilmed har størst Sandsynlighed for at korrigere sig selv. Viljen til det Onde har en naturlig Tilbøjelighed til at slaa om til det Gode;

¹ ib. S. 50 f.² ib. S. 55.³ ib. S. 51.

den laaner sin Kraft fra det Absolute¹, og maa saaledes kæmpe mod sit eget Væsens Grund og til Slut ødelægge sig selv.

Til Syvende og Sidst er hans Anskuelse et religiøst Lyssyn. Værdierne bevares; intet Væsentligt gaar tabt. Han nægter f. Ex. personlig Udødelighed, men mener at den individuelle Aand ved Organismens Tilintetgørelse optages „som Moment i det Eviges Liv“; den forvandles til „et Moment i Guds Viden af sig i sit evige Aandsrige“². Tilværelsen er Kosmos.

Brøchner bebrejdede den hegelske Filosofi, at den ikke lod Virkeligheden komme tilstrækkelig til sin Ret. Det samme kan imidlertid siges om hans eget System. Det er spiritualistisk og transscenderende som Hegels. Det er uden Forhold til Fagvidenskaberne, for saa vidt langt mindre moderne end Rasmus Nielsens. Det er med al sin Konsekvens og Fasthed yderst eksklusivt, aldeles afsluttet til alle Sider. Det er ikke godt at vide hvad Fordel Filosofien skulde kunne drage i Fremtiden af Naturforskning og exakt Videnskab, skønt Brøchner selv anviste Fremtidens Filosofer denne Arbejdsmark i sine filosofihistoriske Skrifter. Ogsaa Metoden er den gamle „immanente“ Begrebsudvikling, saa meget Brøchner end selv har ivret imod den³.

Ovenstaaende tarvelige Redegørelse for Brøchners religiøse Fritænkning — et sidste Skud paa den romantiske Filosofis Stamme, en principfast Epigons spekulative Testamente — kan tjene til Baggrund for og til Fuldstændiggørelse af den interessante Skildring i Brandes' *Levnede* af hvorledes han blev Fritænkner, og kan sammenstilles med den summariske Fremstilling i min førnævnte Afhandling om *Georg Brandes og hans Lærere* S. 6 ff. Det siger sig selv, at den intime Paavirkning fra Mester til Lærling i Tiden før Brøchner begyndte sit egentlige Kerne-Forfatterskab, og før Brandes overhovedet gav noget i Trykken, er en Ting som ikke kan gøres til Genstand for objektiv Undersøgelse og saglig Drøftelse.

Men man ser i det mindste af Brandes' egne Ord og af Brøchners trykte Skrifter, hvad det var for en Slags Opdragelse Naturalismens tilkommende Kritiker modtog. Hans ungdommelige Tænkning er bleven skolet i en abstrakt og idealistisk Begrebsfilosofi. Og de Tænkere som Brøchner indførte ham i, var af samme

¹ Sammenlign Georg Brandes' *Æsthetiske Studier* S. 116: „det Slettes Magt er den Kraft, det har suget af det Gode.“ ² *Om det Religiøse* S. 189. ³ Se hans *Bidrag til Opfattelsen af Filosofiens historiske Udvikling* (1869) S. 265 f

Art. Men uanset alt hvad Brandes senere lod falde som i Grunden uforeneligt med sit Væsen, er der Træk i Brøchners Filosofi, som maatte vinde hans fulde Tilslutning. Den er, som viist, strengt monistisk og modvirkede alle Fristelser som Tidsalderen havde nok af, til en dualistisk Livsanskuelse, ved sin ubetingede Fastholden af eet Princip. Dernæst er den udpræget intellektualistisk. Den hæver Erkendelsens Principat i Menneskeaanden, og vælger Viden til at give Nøglen til Tilværelsens Gaader. Endelig er den erklæret fritænkerisk. Brøchner var en haardnakket Forkæmper for „den frie Tankes“ ubegrænsede Rettigheder og blev lagt for Had som Fjende af Kristendommen, en Beskyldning han med megen Kraft og Værdighed afviser i sit *Svar til Professor R. Nielsen* (1868). Hans Mening om Kristendommen indses af hans Syn paa positive Religioner i det Hele taget; desuden indeholder hans Bog *Om det Religiøse* rundt om skarp Kritik af de kristelige Hovedforestillinger: Miraklet, Skabelsen, Udødeligheden, og af den kristnes Læres Tendens til Fornægtelse af det Naturlige — han holdt paa Rigtigheden af Kierkegaards Kristendomsbillede imod Martenssens. Han havde som ung maattet døde en Afvisning fra teologisk Embedsexamen for sin aabent vedkendte Opfattelse af Miraklerne som mytiske. Han var en af dem der havde indført Strauss¹ og gransket Feuerbach, en Tænker som har betydet meget for Udviklingen af det religiøse Standpunkt han urokkelig holdt fast ved.

De Skrifter af Georg Brandes, hvori man nærmest vil søge specielle og haandgribelige Paavirkninger fra Brøchner, er *Den franske Æstetik i vore Dage*, hans mest akademiske Arbejde, og *Emigrantlitteraturen*, hans Fritænker-Manifest. Men det er mikroskopisk hvad her er at finde.

Disputatsen, hvori han saa at sige fremlægger sin yngre Lærers Doktriner for sin ældre Lærer, er visselig et renligt Elevarbejde, som følger Mesterens Metode til at præparere et filosofisk System, give dets Forudsætninger og fælde Dommen (hvorom de to Parter, som det vil ses af Noten ovf. S. 152, dog altsaa ikke var enige). Men i det Enkelte finder man kun Lapperier. Det vigtigste Sted er S. 241, hvor jeg finder Paavirkning fra Brøchners *Om det Religiøse*: „Taine er gaaet ud fra Spinozas Synspunkt, at Mennesket er en Del af det Hele og ikke ‘en Stat i Staten’; men

¹ *Den christelige Troelære . . . Oversat af H. Brøchner, Cand. phil 2 Bd. 1842—43.*

han er gaaet saa vidt, at han har sluttet, at Mennesket heller ikke kan være Borger i denne Stat, kun er et Produkt uden Personlighed, uden Frihed og uden virkelig Ret. Han kommer saaledes til at ignorere Selvbevidstheden af den gode Grund, at han ikke kan forklare den, idet han mangler ethvert Begreb om *Mennesket som relativ Totalitet* og forstaar Naturen ud fra Mechanismens istedenfor fra Organismens Idee.“

Ogsaa i de tre første Bind af Hovedstrømningerne har Brandes ønsket at fortsætte Brøchners Gerning; man var klar over det i Samtiden, og Modstanderne haabede at ramme Mesteren, naar de skød efter Discipelen. *Emigrantlitteraturen*¹ er tilegnet Brøchner „med Taknemmelighed og Venskab“. *Den romantiske Skole i Tyskland* har følgende, ikke senere optrykte, Efterskrift:

Kjære Hr. Professor!

Det er en Selvfølge, at dette Bind lige saa fuldt som det foregaaende er tilegnet Dem. Det indeholder med mine Universitetsforelæsninger som Grundlag Adskilligt, som ikke kunde finde Plads eller ikke vilde være paa sin Plads i det mundtlige Foredrag. Det har været mit Haab under Udarbeidelsen, at Mænd, som De, vilde finde Behag i denne Bog. En Bog er for mig en Handling. De vil bedømme den som saadan.

De kjender Heines Ord, Hr. Professor: „Sonderbar! und immer ist es die Religion, und immer die Moral, und immer der Patriotismus, womit alle schlechten Subjecte ihre Angriffe beschönigen! sie greifen uns an, nicht aus schäbigen Privatinteressen, nicht aus Schriftstellerneid, nicht aus angeborenem Knechtsinn, sondern um den lieben Gott, um die guten Sitten und das Vaterland zu retten.“ — Lykkeligvis opveies for mig en hel Pakke af anonyme Artikler og Brochurer af et Ord fra Dem.

Kjøbenhavn, April 1873.

Deres
G. B.

Men skønt *Hovedstrømningerne* efter sit oprindelige Anlæg er en Fortsættelse af Brøchners Polemik med Teologer og Dualister — selve Titelen og det ofte tilbagevendende Slagord „den frie Tanke“ stammer fra ham — saa tror jeg ikke det vil være muligt i det Enkelte at paavise brøchnerske Paavirkninger deri. Det er først i sjette Bind, Bogen om *det unge Tyskland*, at den allerede aldrende Brandes knytter Traaden til sin hegelianske Ungdom og skildrer den unhegelianske Kamp for Tankens Frihed og imod Klerikal-

¹ Om hvis akademiske Karakter og hele Stilling jeg kan henvise til mine *Litterære Studier* S. 80 ff.

ismen. Han indsætter her sin Lærers venstrehegelianske Fortolkning af Hegels Metafysik¹.

Der er kun en ganske lille Gruppe af Brandes' Skrifter, hvor man kan sige Paavirkningen fra Brøchner gaar mere i det Specielle: det er de polemiske Arbejder fra Tiden paa begge Sider af 1870. For Resten er det muligt, at Paavirkningen er gensidig; i al Fald staar Brøchners ældste Lejlighedsskrift, et Indlæg i Daabs-Fejden i Begyndelsen af Fyrrerne meget tilbage for dem, hvormed han bidrog til Striden om Tro og Viden. Det var Georg Brandes selv, der tvang ham Pennen i Haand² og fik ham til først at kritisere de Samtidiges Opfattelser, dernæst udvikle sin egen; saa gik Resten af sig selv.

I *Dualismen i vor nyeste Philosophi* (1866), som er ældre end Brøchners Indlæg i Fejden, skal man selvfølgelig ikke vente formel Paavirkning, men Tankegangen er ganske sikkert helt igennem inspireret af Brøchners, den stemmer ogsaa fortræffeligt med Brøchners egne Deduktioner to Aar senere i *Problemet om Tro og Viden*. Først gives der en Fremstilling af alt det Fristende i Rasmus Nielsens Filosofi: der kastes endog Mistanke paa den eventuelle Modstander: „den Enkelte, der optræder ikke for Sagens Skyld, men for at bringe sit eget lille Jeg i Forgrunden ved Hjælp af den store Sag“³. Men saa „vendes Medaljen“, og de explosive Stoffer nedkastes med saa meget større Kraft. Og efter at Tilliden til Systemet er rystet, bevises med streng Logik, baade at Præmisserne til den opstillede Thesis ikke stemmer med Konklusionen, og at denne i og for sig er en Selvmods sigelse. Dernæst paavises det, at Hjælpebegrebet „det Antirationelle“ er en haabløst obskurantistisk Forestilling. Endelig demonstreres den paastaaede Dualismes ødelæggende Følger i hele Ophavsmandens System, og de mislykkede Sammenligningsforsøg blottes, indtil Systemet til sidst fordømmes i sin Ynkelihood som et Stykke mislykket Eklekticisme.

Grundtankerne er følgende: 1° — Trossætninger og Videnssætninger, som Rasmus Nielsen opstiller dem, er ikke absolut uensartede. Sætninger som „Verden er skabt i sex Dage“ — „Verden er ikke skabt i sex Dage“ er blot stridige, uforenelige. Men selv om Tro og Viden virkelig var uensartede, hjalp det dog Intet, da Uensartethed kun er et andet Udtryk for Uforenelighed. Og det

¹ Sammenlign atter *Georg Brandes og hans Lærere* S. 13 ff.

² Se Brandes' *Levned* I S. 177. ³ Anf. Skr. S. 11.

vilde forudsætte en Spaltning baade i Bevidstheden og Tilværelsen. 2° — Trospostulater kan kritiseres af Viden: „den som — det være sig nu som troende eller vidende — antager Nogetsomhelst om Jordens Tilblivelse, han har en Antagelse, som Geologien kan corrigere“¹. 3° — Det „Antirationelle“, Rasmus Nielsens mageløse Opdagelse, falder fuldstændig uden for videnskabelig Diskussion, da det ikke kan udtrykkes i rationelle Begreber eller blot i Sproget.

Religionen kritiseres ikke i det lille Skrift. En Ytring lader Muligheden af mirakelfri Religion staa aaben: „Hvis 'Religionen forudsætter en Aabenbaring og Aabenbaringen et Under, men Videnskaben fornægter Underet og forkaster Aabenbaringen' . . . saa kan den Form af det Religiøse, der lader sig forene med Videnskaben, kun være en saadan, der er uden Undere og uden Aabenbaring“².

Forklaring og Forsvar, En Antikritik (1872) er omvendt i Form, men neppe i Indhold, paavirket af de mellemliggende polemiske Skrifter af Brøchner, navnlig af *Et Svar til Professor R. Nielsen*. Brandes beundrede i højeste Grad Brøchners Duelighed som Polemiker. I sin Afhandling om den elskede Lærer fra 1886 skriver han herom:

Hans Angrebskrig mod Teologerne eller mod Nielsens maskeret-teologiske Filosofi var et Mønster paa overlegen Taktik. Han udviklede gerne først med største Nøjagtighed den Anskuelse, han vilde bestride, fremsatte dernæst Punkt for Punkt Beviserne for dens Uholdbarhed, anførte saa Alt, hvad der fra Modstanderens Side kunde tænkes gjort gældende mod disse Beviser, og forklarede, hvorfor dette formodede Forsvar Intet vilde betyde; saa beviste han, at andet Forsvar end det anførte overhovedet ikke kunde føres.

Naar dette var gjort, opløste han Modstanderens Begrebssammenhæng, gjorde ham Indrømmelser, satte *per impossibile* at et af de kuldcastede Hovedpunkter var et fast Kastel, og viste, at saa ligefuldt de mest afgørende Begrebsbestemmelser indeholdt Modsigelse paa Modsigelse. Skridt for Skridt gik han rundt om sin Modstanders Lærebygning, og vel bekendt med dennes Kampmaade stoppede han ethvert Hul, hvorigennem han kunde ville undslippe, indtil han havde ham sikkert fangen. Saa endte han gerne med at opregne Hovedpunkterne i alle de paaviste Modsigelser, og sluttede tilsidst den i den alvorligste Tone holdte Kritik med en Ironi, som man i al Sandhed og uden Misbrug af Ordet kunde kalde frygtelig.³

¹ ib. S. 31. ² ib. S. 60. Jfr. Stedet om Parker ib. S. 73 f.

³ *Saml. Skr.* II S. 429 f.

Brandes' egen Taktik i de fem smaa Kapitler af hans *Forklaring* af 1872 er ikke meget forskellig fra den han her har beskrevet. Især er det tydeligt, at han efterligner Brøchner hver Gang han fra Defensiven gaar over til Offensiven. Han imødegaar først de talrige Presseangreb. Ved behændigt valgte Citater kommer Modstanderne til at slaa sig selv for Munden, saa ofte de fremsætter en Paastand; og han er ikke bange for at benytte sin Sejr saadan, at han giver Modstanderen Ret i, hvad der nylig er bevist at være Uret, for saa at godtgøre, at det alligevel ikke hjælper ham noget:

Jeg har sagt: Det, at en Litteratur i vore Dage lever, viser sig i, at den sætter Problemer under Debat. Jeg har, hvad *Dagbladet* uden videre forbigaar, sagt: i vore Dage, jeg har ikke paastaet, at paa Homers eller Hesiods Tid laa Beviset for Litteraturens Liv i dens Discussion af Problemer. Jeg har lige saa lidt talt om Shakespeares Tidsalder. Men naar min Anmelder i *Dagbladet* endelig spørger, hvilke Problemer *Lear* eller *Macbeth* sætter under Debat, da tillader jeg mig uden videre at henvise ham, som en Begynder i det æsthetiske Studium, til den første den bedste Haandbog om Shakespeare, f. Ex. Ulricis's eller Gervinus's. Der vil han finde Svar. . . .¹

Krigen føres over i Fjendens eget Land. Rudolph Schmidt har bebrejdet Georg Brandes hans Efterligninger i Indhold og Sprog af fransk Litteratur:

Hvad Ondt er der saa deri? Naar man gaar i Solen, bliver man solbrændt. Men sæt nu hine Anklager kom fra en Litterat, der har fulgt sin Lærer gjennem Tykt og Tyndt som en Lakai følger sin Herre, hvis Mening er den Mening Hr. N. har idag, hvis Mening var den, som Hr. N. havde igaar, og hvis Mening vil være den, som Hr. N. vil have imorgen! Han glemmer da at sige, at medens jeg idetmindste har indaandet Europas frie Luft, har han kun indaandet sin Lærers Aande.²

Men i Slutningen af hvert Kapitel hæver han sig fra det letvundne Mundhuggeri til almindelige Principper. Særlig gælder dette Polemikken mod „44“, et Navneskjul for Biskop Monrad. Endelig slutter han, ligesom Brøchner i sit Svar til Rasmus Nielsen, med en værdig Fremhævelse af at hans Overbevisning er fast og dyrebøbt og derfor ikke let at vælte over Ende ved Angreb.

¹ Anf. Skr. S. 20. ² ib. S. 39 f. — R. Schmidt skrev under Mærket „k“; Brandes bryder, som man ser, Pseudonymiteten, og alluderer til hans trofaste Væbnertjeneste hos „N.“, s: Rasmus Nielsen.

De ovenstaaende iagttagelser og Overvejelser er ganske vist kun Smaating. Men naar de gælder et Forfatterskab, hvis Plads i dansk Litteraturhistorie ganske sikkert altid vil blive meget fremstaaende, er de dog ikke overflødige. Det er altid Umagen værd at mindes Navnene paa de ejendommelige Personligheder, som har indført den unge Georg Brandes i Aandslivets Problemer, og at holde dem fast under Læsningen af hans tidligste Skrifter.

FOLKEVISEN OM »JESU LIV«

(DgF 534).

AF

F. OHRT

EFTER Tekstudgaven meddeles her den eneste (nogenlunde) fuldstændige Tekst (a), Flyveblad fra 18de Hundredaar. De øvrige Tekster er formentlig afledede af den.

1. Jule Jule Nat, Jule Jule Nat den HERren lod sig føde,
de Jøder de piinte hannem saa haardelig til døde.
2. De piinte hannem paa det hellige Kors,
den haarde bittre Død taalde JESus for os.
3. De piinte hannem paa de hvasse Pigge,
saa vel for den fattige som for den rige.
4. Skiertorsdag skikte JESus sit Engle-Brød,
Langfredag taalde JESus den haarde Død.
5. Langfredag blev den HERre lagt udi Jord,
Paaske-Morgen den HERre fra Døde opstod.
6. Maria Magdalene med sit faverguule haar,
hun toede JESu Fødder i saa modigen taar.
7. „Hav tak, hav tak, Moder Magdalene, for al eders møie,
I siger til min Moder, jeg er standen op af Døde.
8. Da raabte Johannes med høier røst:
Nu hørde jeg den HERre, som jeg haver døbt.
9. Jeg døbte hannem i den Jordanske Floed,
saa alle Christne Siæle de fik en god roe.

10. JEsus han tager sit Kors udi Haand,
til helvedes porte saa monne han gange.
11. Til Porten at gange saa,
alle Christne Siæle de glæde sig nu.
12. [JEsus han op] til Himlen for,
saa deilig en Skare han med sig tog.
13. JEsus han op til Himmelen gik,
saa deilig en Skare han med sig fik.
14. Nu haver JEsu Lidelse faaet en god Ende,
GUd unde os sin Naade foruden al Ende.

Hvad her virker noget paafaldende, er Versfølgen indenfor sidste Halvdel. Vi deler nedenfor Visen i Afsnit og tilføjer tillige de nødvendigeste Oplysninger om Enkeltheder. Overskriften „Jesu Liv“ er maaske ikke helt heldig, da Døden allerede begynder at indtræde i næstførste Linie.

I (Vv. 1—4) *Pinen*. Ved Piggene V. 3 kan vel være tænkt paa Naglerne; Ordet passer bedre om Tornekronen; menes denne, maa paa rettes til *med* (som i *b e*). — Engle(nes)-Brød V. 4 (Salme 78,25), er et yndet kirkeligt Udtryk for Kristus selv, især hvor Talen er om Nadveren som her.

II (Vv. 5—7) *Opstandelsen*. Vv. 6—7 forener Oprinet Joh. 12,1 ff., hvor en Maria salver Jesu Fødder „til hans Begravelse“ og tørrer dem med sit Haar, med Scenen Joh. 20,11 ff., hvor den nys opstandne gennem den grædende Magdalena sender Bud om sin Ophøjelse — blot ikke til sin Moder, som vor Vise vil, men til sine „Brødre“.

III (Vv. 10 (11?) 8,9) *Helvedfærden*. At Jesus havde Korset med paa sin Færd til Dødsriget, V. 10, er en ældgammel Forestilling, som ofte har faaet Udtryk paa kirkelige Billeder. Sv. Grundtvig har i „Danmarks Folkeviser i Udvalg“ (s. 362 f.) med Rette sat Versene om Døberen 8—9 efter V. 10 (medens Grüner Nielsen i Indl. til Tekstudgaven udtrykker en Tvivl paa dette Punkt). Der er ingen Plads for disse Vers tidligere i Visen, hverken i Henhold til Evangelierne (Døberen halshugges længe før Jesu Død) eller til Visens Økonomi. Johannes, der skønt størst blandt de kvindefødte selv stod udenfor Gudsriget, maatte ved sin Død komme til „Helved“ (Hades); men — som en dansk Manetekst udtrykker det — „Kri-

stus foer til Helveds og udtog Adam og Evam og S. Joannem Baptistam og flere Menneskens Sjæle“ (AM 819 4to Bl. 32 v, Aar 1514). Døberen raaber da i Helved det gode Budskab ud, at Forløseren nærmer sig (hvad det nuværende V. 10 har fortalt), og han minder om sit Livs Stordaad, Jesu Daab, der lagde Grunden til hele Frelsesværket; thi efter gammel folkelig Tankegang tvættede Jesus, selv ren, ved at lade sig døbe alle vore Synder af (Z. f. deutsches Altertum XV 464, 13de Hdr. „so wahr er dabei unsere sünden abwusch“). Daaben kommer da ogsaa de fromme Sjæle i Hades, „alle kristne Sjæle“ V. 9, til gode: alle de afdøde som har været troende før Kristus kom til Verden. Og Døberen er saaledes klar over, at Forløsningen nu er sikker.

V. 11's manglende Rim kan nødtørftigt genoprettes ved at tilføje: „(Til Porten at gange) staar hans Hu“. Sv. Grundtvig har i sin Afskrift (i Klammer) indsat Forslag til en helt ny Linie 1: „Alle Djæвле de segne og hyle i Gru“; det er udmærket oldengelsk og N. F. S. Grundtvigsk Stil, men næppe den jævne Legendevises. Vil man regne V. 11 for andet end en ganske sen Udtværing af V. 9—10, ligesom V. 13 i Forhold til V. 12, saa kunde man snarere tænke sig Grundformen have indeholdt det Udsagn, at Jesus efter at være naaet Porten (V. 10) lader sin Stemme høre ved denne; hertil svarer da „hørde“ i Johannes' Tale¹; V. 11 maa i saa Fald staa imellem V. 10 og V. 8.

Men maa man ikke nødvendigvis foretage en endnu voldsommere Omflytning end at lade V. 10 (—11) og Vv. 8—9 bytte Plads? Jesu Hadesfærd maa dog gaa forud for hans Opstandelse, saa at hele Afsnit III bør komme før Afsnit II!? Dette hævder Tekstudgavens Indledning: „der er vel ingen Tvivl om, at Versene om Helvede oprindeligt har hørt hjemme efter Omtalen af Langfredag i V. 4.“ Men en saadan Omflytning forbydes af Visens Bygning og kræves slet ikke af „saglige“ Hensyn. V. 4 og V. 5 hører ved deres Udtryksform nær sammen, her bør intet kiles ind imellem. (Heller ikke lige efter V. 5 er der Plads for Afsnit III, da Vv. 6—7 slutter sig nøje til Omtalen af Opstandelsen.) Sagligt gælder, at vor Vise

¹ Mulig: „Ved Porten oplader den Herre sin Røst“? Jfr. i e V. 8 Linien „for alle Christen Siæle de fik en god Trøst“, der vilde rime herpaa, samt en nederlandsk Parallel og Nikodemus-Evangeliet (se ndf.). Men „Røst“ kommer rigtignok igen V. 8. — c's Placering af Døberraabet efter Himmelfærden, saa at Jesus maa fare ned „igen“, er umulig, allerede fordi Døberens „hørte“ saa bliver helt genstandsløst.

ikke er et Katekismusrim, men en folkelig-bredkirkelig Digtning. Danske Siderstykker, hvor Nedfærden nævnes bagefter, tildels endog tænkes foregaaet efter Opstandelsen, er disse (alle her omsat i Rigsmaalsform): Signelse Aar 1514 (AM 819 4to Bl. 5): „Den Tid Gud Fader(!) han stod op af Døde, da gik han til Helvede og udtog vor Fader Adam og vor Moder Evam og kristne Sjæle“. Folkebøn i Flensborg Rødebog for Aar 1608 (Statsarkivet i Slesvig): „Paaskemorgen [da?] Vorherre opstod, Kors det han gjorde, ud det han lod, hvad hans signede Vilje var“; d. v. s. han udfriede med sit Kors(tegn) hvem han vilde, fra Helved. Tyvsmaning 19de Hdr. (f. Eks. Thiele, Danm. Folkesagn III, Nr. 629): „Jesus stod op af sin Grav en Paaskemorgen og bandt Djævelen i Helvede“. Her er Nedfærden overalt set som en Handling af Kristus i hans Ophøjelse, en i sin Grund kirkelig Tanke. I en nederlandsk Folkebøn (Tijdschr. voor Nederl. Folk-Lore I 14) skildres først Lidelsen, saa Opstandelsen, og derpaa fortælles, at Maria møder Jesus med en Skare Sjæle og undres over, hvad han vil „saa tæt ved Helvedes Ild“; han vil „trøste de Sjæle“, der (i Livet) har bedt deres Fredags-Paternoster.

IV (Vv. 12 (13) 14) *Himmelfærd og Slutning*. Hvis Afsnit III skulde flyttes hen efter V. 4 — hvad vi ovenfor har forkastet —, maatte V. 12 slutte sig til V. 7, og dette vilde i og for sig have passet fortrinligt, hvis bare Visen havde været skriftmæssig: I Joh. 20,17 skal Magdalena netop forkynde, at Jesus „farer op“; men i Visen staar der i Stedet, at hun skal forkynde hans Opstandelse. V. 12 fortsætter derimod V. 9 (eller 11); de forløste Sjæle blev til en dejlig Skare.

Legenderne om Hadesfærden har deres ældste Kilde i anden Del af Nikodemus-Evangeliet (4de Hdr.?), der læstes og efterdigtedes langt ned i Tiden. Til Jævnførelse med vor Vise skal gives nogle Citater derfra (Tischendorf, Evangelia apocrypha, s. 401 ff.); det er een af de forløste Sjæle der fortæller:

„Med ett flammede et stort Lys op for os, og Hades og Dødens Porte rystede, og den højeste Faders Søns Røst hørtes som en stærk Tordens Røst (Djævlene tog til) at fremstøde Hyl med gruelig og hæslig Lyd“ (jfr. S. Grundtvigs Forslag). De fromme Sjæle, Adam, Enok o. a. samtaler; een der ser ud som en Eneboer, optræder: „Jeg er Johannes Døberen, den Højestes Røst og Profet (vox et propheta altissimi) (Stod der mon i V. 8 oprindelig „den

Højestes Røst“?) jeg døbte ham i Jordanfloden“ Siden falder Slaaerne ned, Porten springer op, „saa gik vi alle ud med Herren“; Jesus efterlader sit Kors dernede. — Tanken er saa, at de derefter opstaar med Kristus, Tidsfølgen altsaa som i Apostel-symbolet; mærkes kan dog, at Skildringen af Opstandelsen er gaaet forud (den staar i første Del), saa at Skriftet nok kan have medvirket til den (ogsaa i Østen kendte) Forestilling om Opstandelse forud for Hadesfærd.

FRA SPROG OG LITTERATUR

FRA DOMKIRKESPIRET I ODENSE

I et Par Maaneder — August og September 1926 — rettede Odense Bys Befolkning ofte Øjet mod Spiret paa St. Knuds Kirkes Taarn. Spiret ender i en Kugle, en Lindorm — der er Vejrsøj — over den Christian VII's og Christian IX's Navnetræk og allerøverst et Kors. Disse Prydelser trængte til at gøres i Stand, Forgylningen var borte, og Vejrsøjen kunde ikke dreje for Vinden, og man var da bange for, at Stangen skulde knække, og disse Genstande blev da ved nævnte Sommertid nedtaget.

De blev saa eftersat og opforgylt og atter sat paa Plads. Den nye Forgylning lyste over Byen og blinkede i Solen.

Det var en farefuld Post at nedtage og opsætte disse Ting. Arbejdet udførtes af en Mekaniker og hans Svend. Alene Lindormen vejede ca. 100 Pund, og Manden, der nedtog den, maatte holde den i stiv Arm.

Det saa ængsteligt ud at se de to Mænd arbejde saa højt til Vejrs. Mange erklærede, at de turde ikke se paa det. Dog samlede det altid mange Tilskuere paa Torvet og i Gaderne, naar Arbejdet stod paa. Den unge Mand, der var øverst oppe, var ca. 200 Fod over Torvet. Han hang i Tov op og ned og gik ud og ind af et lille Vindue i Spirets Top, Naar de stod deroppe paa det lille Stillads, der var bygget, saa de ud som sorte Prikker.

Da Genstandene paany blev opsat, var de omviklet med Papir og Sækkelærred, da den stærke Forgylning ellers vilde blænde Øjet paa Opsætteren. Da denne tog Papiret af, flagrede det i Stumper ud over de nærmeste Omgivelser.

Før de nedtagne Ting atter blev sat op, var de udstillet for Publikum. Oppe i Højden kan man ikke ret danne sig nogen Mening om deres Størrelse.

Kuglen indeholder forskellige Blyruller, hvori Meddelelse om, hvor naar den har været nedtaget og atter opsat. 1785 fik Taarnet sit nuværende Spir, skænket af den velhavende Købmand Eilschou. Ved disse Lejligheder er der indlagt Fortegnelse over Byens Embedsstand, de Folk, der har udført Arbejdet, Aviser samt Digte.

1694 har Kingo skrevet følgende Digt: Dend store Knap paa Set Knuds Kirches Spiir opsat Anno 1694 indføres saaledes Talende:

Dend tiid Kong Christian dend Femte lovlig førte
 Monarche-Kronen og fra Land ald Ufred kiørte,
 Chalott' Amalie aff Hessens Fyrste-Blod
 Var Dronning, hvis Natur var from og Eyegod,
 Da Friderich hand var Monarche Printz og Herre
 Til Arvekronen fød, hvis Hierte Gud regiere,
 Printz Christian, Prins Carl, Printz Vilhelm, Brødre Tre
 I Live vare da, som Glæde var at see!
 Sophia Hedevig Princesse Dyders Krone
 Vel værd at sidde paa en kongelige Throne,
 Hun ogsaa da var qveg, Gud gøre hende stoor
 Og det Monarche-Huus ald fuldt aff ævig floor!
 Det Aar blevff denne Spiir paa sin Blyrunde Kappe
 Forbedret her og der; Jeg blandt de andre Knappe
 Som Helt og Hofved-Mand af nye blef pyntet ud,
 Og støbt til Herrens-Huus, som kaldes af Sct Knud.
 I stolte Vinde, som vil true mig og støde,
 I fæle Tordenskrald, som mig med Ild tør høde,
 Guds eget Øye skal nok vise Eder aff,
 Saa Jeg opkneysende skal holde mig saa braff,
 At medens Herrens Røst i Kirchen op skal stemme,
 Jeg Kongens Nafn udi min Kobberbug skal giemme!
 Men falder jeg engang, da Reyser mig igien;
 For Kongens skyld, som var Guds Huuses Store Ven.

aff

Th. Kingo.

Da Kuglen næste Gang var nede og aabnet, skrev Biskop Jacob Ramus 17. September 1785 følgende Digt:

Af tvende Kongers Gunst især jeg søger Ære,
 En Konges store Navn blev givet mig at bære:
 Blandt Sogenkirkers Tal en Konge satte mig,
 Du Fierde Christian! jeg sigter hen til Dig.

Jeg maatte agtes som uskionsom, naar jeg glemte
 Den mildeste Regient, Kong Friderich den Femte,
 Han viiste sig, at Han for mig bekymret var,
 Ham takker jeg for den indvortes Pynt, jeg har.

Da jeg var frygtsom for, det Vanhelds Stød at friste,
 Det Spiir, jeg længe bar til Prydelse, at miste,
 Gud vakte op en Mand, af Gud og mig en Ven,
 Som lod mig tage ned og reise op igjen.

Opreist jeg staar i Gud, lad mig staae til sildig Alder!
 For hver jeg viser mig, og dem til Vidne kalder,
 At de kan see paa mig, som Mandens Godhed nød,
 At Kierlighed er ei endnu hos os uddød.

Lad Kongens ganske Huus, o Gud, med Land og Riger
 af Dig velsignes! Lad hver Bøn, som her opstiger,
 Med saadan Andagt skee, at den til Himlen naaer
 og aldrig ubønhørt fra Himmelthronen gaaer!

Lad mig ei savne dem, som ved Din Lærdom blive,
 Og Dit det sande Ord til Sieleføde give!
 Lad og den Dyrkelse, som her skal gives Dig,
 i Troe og Aandens Kraft usminket vise sig.

Hvad Kingo ønskede Dig, da han til Æresminde
 Om Din Forbedring skrev, det see vi nu at finde
 Sin Fylde. Herved jeg, hans femte Eftermand,
 Gjør lige Ønske og Formanings Ord, som han.

1865 var Kuglen sidst nede for at istandsættes. Da skrev Biskop Christian Thorning Engelstoft følgende Vers, dateret den 12. August:

I fire Snese Aar det Spiir i Skyen kneiste,
 Som fromme Givers Haand paa Kirketaarnet reiste,
 Da Tidens stærke Tand selv Jernets Styrke brød
 Og bøied ranke Spids med Korsets gyldne Glød.

Da blev i heldig Stund — sin Varetægt Gud yded —
 Den atter reises op, fornyet og beprydet;
 Som tredie Christians Spiir i Kingos Dage, saa
 Fornyet dette blev og styrket til at staae.

Saa staae da, ranke Spiir! Gud skjærme Dig i det Høie!
 Kald Aanden op til Ham fra Jordens Id og Møie,
 Og lad i Qvæld og Gry Dit Korses Straaleglans
 Forkynde Land og By: Al Æren ene Hans!

Som over Jordens Bold Din Lindorm sees at svæve
 Ustadig for hver Vind, for Velrets Strømning bæve,
 Saa dreier Lykkens Hjul med alt, hvad Verdens er,
 Sig over Land og Folk og over Hver især.

Men gjennem Tidehverv staaer Korset paa Din Tinde
 Urokket, fast i Sky: o, lad det stadig minde
 Enhver, som skuer det, om hvad der evigt er,
 og bringe evigt Liv og Fred til Mennesker.

Biskop A. J. Rud har i 1926 paa Opfordring fulgt den gamle Tradition og skrevet paa Pergament følgende Digt, dateret Odense Bispegaard 10. August 1926:

LINDORMEN OG KORSET PAA ST. KNUDS KIRKES SPIR

Hvor Taarnets gyldne Lindorms Fløj
 sig bugter over Spirets Tinde
 og løftet over Stadens Støj
 sig svinger for de fire Vinde,
 her lufter friskt fra Mark og Strand
 en Hilsen fra det hele Land
 i Vinterkulde, Sommerbrand,
 fra Sang og Suk i Sjel og Sinde.

Men nedenfor, hvor Livet gik
ad korte, stundom trange Veje,
vort gamle Danmarks Saga fik
af mange Minder Arv i Eje;
hvor fordem Odinsviet stod,
hvor der engang flød Kongeblood,
der mødes nu ved Taarnets Fod
fra Øst og Vest de lige Veje.

Ved Døbefont og Alterbord
bag Kirkehvælvets slanke Bue
har Slægter lyttet til Guds Ord,
og Rede bygget Himlens Due.
Fra Præd'kestol lød Kingos Røst,
i bange Sjæle sang han Trøst,
de hented' Bod for Savn og Brøst
ved dybt i Herrens Raad at skue.

Vor Gud, velsign de tusind Hjem,
som søger Ly bag fynske Pile!
Din Almagts Haand hold over dem,
at de i Landefred maa hvile!
Foren vort Folk fra Øst til Vest
med dem, hvor nys den hvide Hest
vor Konge bar til Dybbøls Fest,
— at vi til Fremtid trygt tør smile!

Vi i vor Slægt vil bygge op
Gud Herrens Hus, ej blot vort eget.
Vi løfter Kors paa Spirets Top,
fornyr, hvad Sol og Regn har bleget.
I Jesu Navn vi sender Bud:
O byg med os, vor Frelses Gud,
at ej vort Værk skal slettes ud;
thi Værket er jo dog Dit eget!

Inden Mekanikeren Herman Taaning og hans Svend Axel Petersen skred til Arbejdet med at opsætte Kirkespirets Prydelser, lagde de i Kuglen — 18. September — deres Portrætter samt følgende Vers:

I milde Sommervinde,
da Byen laa i Fred,
vi tog fra Taarnets Tinde
de tre Symboler ned.

Et naadigt Forsyn skærmed'
os i vor hele Færd,
mens Skridt for Skridt vi nærmed'
os imod Maalet her.

— Skal vel vor Gerning endes
da vil i Klæder ny
de tre Symboler kendes
ud over Land og By.

— — — Det Spir bør man kun gæste
med Alvor i sit Sind.
— Vor Hilsen til de næste,
som gaar mod Taarnets Tind.

De første Dage i Oktober blev det lille Stillads, der var bygget om Spirets Tinde med det hængende Sæde til den arbejdende Mand, fjernet. Ogsaa dette Arbejde blev lykkeligt udført i Vejr- og Vindforhold, som tillod det.

De foregaaende Gange har der været henholdsvis 91, 80 og 61 Aar imellem, at de omtalte historiske, ærværdige Smykker, der pryder Domkirkespirets øverste Top, har været nede fra deres høje Stade. Hvornaar dette næste Gang vil ske, skal Tiden vise.

Christine Reimer.

DET DANSKE R

I hefte 3—4, 1927, af Danske Studier staar der en meget interessant artikel af hr. Peter Grove om det danske udlyds-r. Hr. Grove fremsætter en del nye synspunkter og har i det hele gjort et fortjenstfuldt arbejde for fonetikken, men der er nogle steder i artiklen, hvor jeg ikke er helt enig med ham, og hvor hans forklaring af fænomenerne efter min mening ikke er udtømmende nok.

Først forkaster hr. Grove fuldstændigt det af Otto Jespersen omtalte ustemte r og mener, at man i ord som *var*, *kar* etc. kun har en r-paa-virket vokal, men ikke nogen konsonant. Det er utvivlsomt rigtigt for den svage, d. v. s. trykløse forms vedkommende, men ikke naar der er tale om den stærke form. Siger man f. ex. *det var dejligt* eller *et kar vand* med tryk paa *dejligt* og *vand*, saa er der ingen tvivl om, at r'et er helt forsvundet, saa at kun a'ets velarisering vidner om, at det engang har været der. Men naar der er tryk paa ordene, som f. ex. i *ikke er men var*, kan man i de fleste menneskers udtale ganske tydeligt høre en ustemt lyd efter a'et. Nu er jo ganske vist forholdet det, at man paa dansk næsten altid har en slags h-lyd efter en stemt slutnings-lyd (vokal eller konsonant), naar stavelsen er trykstærk, specielt naar det er sidste stavelse af et isoleret ord, og derfor kunde man i tilfældet *var* sige, at den ustemte slutlyd er et ustemt velariseret a og ikke noget r, og det er for saa vidt en holdbar paastand, som de to lyd ikke er til at skelne fra hinanden, og det saaledes er vanskeligt at træffe en afgørelse. Men vi har den samme slutlyd i f. ex. *er*, hvor den ustemte lyd absolut artikuleres meget længere tilbage end det velariserede æ. Her er der altsaa i hvert fald tale om et ustemt r, og saa synes jeg, det ligger nær ogsaa at regne med det som et r det andet sted og faa en ensartet betegnelse for ensartede fænomener. Hr. Grove mener heller ikke, at ordet *værten* har ustemt r, han siger, at Jespersens transkriptionsmaade er forkert, og at forskellen mellem *verden* og *værten* kun ligger i den forskellige længde af „diftongen“ i de to ord. Jeg kender godt den udtale af *værten* med stemt r, men mon dog ikke den af Jespersen omtalte er hyppigere? Et lignende ordpar har vi i *myrde* og *myrte*, hvilket sidste ord i min udtale ogsaa har ustemt r. I det hele taget har jeg (og jeg tror, de fleste danske)

ustemt r overalt foran p, t, k, f. ex. i *harpe*, *hjerter*, *kirke*. De nævnte konsonanter skrives ganske vist i lydskrift med b, d, g, fordi de ikke er aspireret, men det forandrer ikke sagen i dette tilfælde, da de ikke er stemt.

Saa siger hr. Grove, at enhver forbindelse mellem en vokal og r giver vedkommende vokal + vokalisk r, undtagen i tilfældene *ar* og *år*, hvor vi faar velariseret a og å men intet r. Men han omtaler slet ikke, at ogsaa de andre, eller dog nogle af de andre vokaler kan blive paavirket af r, saaledes at vi maa have et extra sæt tegn til at skrive dem med i lydskriften, da de, som jeg skal forsøge at vise, maa opfattes som selvstændige fonemer. Et fonem defineres som „en lydgruppe bestaaende af en betydningsfuld lyd i sproget (d. v. s. det hyppigst forekommende medlem af vedk. gruppe) sammen med andre, der tager dens plads i visse lydforbindelser“¹. Fonemer er i stand til at adskille ord. Tager vi f. ex. to ord som *købe* og *løbe*, ser vi, at de kun adskilles ved k i det ene, og l i det andet. K og l hører altsaa til forskellige fonemer.

Nu mener jeg altsaa, at de velariserede vokaler er selvstændige fonemer i dansk. Vi har nemlig en hel række ordpar, der kun adskilles ved, at vokalen i det ene ord er velariseret, i det andet ikke².

F. ex. kære — kærre; hære — herre; sure — surre; kure — kurre; fyre — fyrre; vire — virre o. s. v. Dertil kommer ordpar som Søren — Jørgen, der foruden ved vokalerne tillige adskiller sig fra hinanden ved begyndelseskonsananten, men som ellers slutter sig til de ovennævnte.

Resultatet er, at vi i dansk lydskrift maa have ikke alene 4 a'er og 4 å'er som hr. Grove (vi kan forresten godt nøjes med 3 af hver), men ogsaa to i'er, to æ'er, to ø'er o. s. fr. for alle vokalerne undtagen e og ø, hvis velariserede former falder sammen med æ's og ø's. Det bliver med tre a'er og tre å'er og den neutrale vokal, et samlet resultat paa 21.

Jeg hidsætter de 21 vokaltegn i Association Phonétique's lydskrift med et nøgleord til hvert tegn:

i — file	ı — virre
e — Venus	
ɛ — pæne	æ — værre
a — hade	ɑ — var
ʌ — lampe	
ʌ — oppe	ʋ — for
ɔ — maane	
o — Ole	ɔ — morsom
u — ure	ʊ — purre
y — hyle	ʏ — tyrk
œ — høne	ø — mørk
ø — føle	
ə — gade	

¹ Daniel Jones i „Pronunciation of Russian“, Cambridge 1923.

² Der er tillige en forskel i vokalens længde, som jeg skal komme tilbage til.

Mod indførelsen af alle disse tegn kunde man indvende, at da de velariserede vokaler altid er kortere end de tilsvarende ikke-velariserede, er de maaske alligevel ikke selvstændige fonemer, og man kunde da undgaa de mange nye tegn og bruge længdemærket til at adskille dem, saaledes at vokaltegn + længdemærke betød ikke-velariseret, og vokaltegn uden længdemærke velariseret vokal. Hertil er at sige, at erfaringen har vist det uheldige i at bruge længdemærket til at angive baade kvalitet og kvantitet. Man har tidligere gjort det ved fonetisk transskription af engelsk, men er gaaet bort fra det, fordi det viste sig, at de saakaldte lange vokaler ofte mistede deres længde, og at de saakaldte korte vokaler ikke altid var korte. Og det samme vilde blive tilfældet paa dansk. En „lang“ vokal i trykløs stavelse er temmelig kort, mens paa den anden side en „kort“ vokal udtalt med særligt eftertryk er temmelig lang. Disse nuancer vilde man ikke være i stand til at nedskrive, naar man havde længdetegnet i brug til at udtrykke en kvalitetsforskel.

Desuden overvurderer man vanskeligheden ved at lære de extra tegn. Naar man kan høre disse vokaluancer er det blot en lettelse at have et tegn for hver, og for en lægmand er en side fonetisk transskription lige-meget en slibesten, enten der er 7 tegn mere eller mindre.

Denne velarisering af vokalerne er i rivende udvikling. Vi moderne mennesker er et godt stykke længere end vore forældre og bedsteforældre, og der er næppe nogen tvivl om, at der i næste generations sprog vil være endnu mange flere ord med velariserede vokaler end i vort.

Hr. Grove nævner, at Jespersen siger *fali*, hvor han selv siger *fali*, og tilskriver det den omstændighed, at professoren er født i Randers. Jeg tror snarere, det ligger i, at Otto Jespersen tilhører det ældre slægtled. Man træffer ofte folk, som siger *fä* og *fäli*, skønt de ikke alle er fra Randers. De er derimod næsten alle lidt ældre mennesker. Den samme udvikling har vi i udtalen af ord som *børn* og *bjørn*. Mange ældre mennesker siger endnu *bœ'm* og *bjœ'm*, mens vi siger *bœ'n* og *bjœ'n*. Her har skiftet fra det lange *œ* til det korte *ø* bevirket, at stødet har flyttet sig fra vokalen over paa den lange stemte konsonant. Et ord som *hvor* (interrogativt) udtales af de fleste endnu *vo'ɹ*, men man hører mere og mere udtalen *vø'ɹ*, ja endogsaa *vø'*, og det samme er ved at ske med *faar* og *naar* (af at naa).

Til slut et par bemærkninger om r'et selv. Jeg er enig med hr. Grove i, at det stemte danske udlyds-r er vokalisk, men jeg vil alligevel nødtigt gaa med til at regne det for en vokal. For det første optræder det oftest meget kort, lidt for kort for en vokal, selv om det i lighed med andre stemte konsonanter (sml. n, ð) ogsaa kan være langt. Og for det andet er det i de fleste tilfælde ikke stavelsedannende. Jeg vil derfor foreslaa at man kalder det for en halv-vokal og skriver det *ɹ*.

Hr. Grove frakender i sin artikel ganske r'et evnen til at „optage et efterfølgende e i sig“, idet han forkaster Jespersens eksempel, *Karen*, med den forklaring, at n'et har opsuget e'et, ikke r'et, som han forøvrigt slet ikke anerkender som eksisterende paa dette sted. N'et skulde saa ogsaa

være syllabisk og udgøre anden stavelse af ordet. Det er efter min mening ikke rigtigt. Hvis man udtaler *Karen* uden r og med syllabisk n, faar man noget i retning af *Karnen*; syllabisk n paa dansk er næsten altid opstaaet af et sammensmeltet *nen*, naar det kommer efter r. Og saa er det syllabiske n meget lyst, det har en i- eller e-resonnans, som n'et i *Karen* ikke har. Endelig har vi talrige eksempler paa, at r har opslugt et efterfølgende e i ord, hvor der ikke findes noget n, der kan have gjort det, f. ex. *bare, høre, kære, mere*.

Hvad angaar *r*'ets rundingsgrad, saa synes jeg ikke, det har nogen større betydning at fastslaa den, og navnlig finder jeg ikke, det er nødvendigt at have særlige tegn til at angive den med. Det samme menneske siger maaske paa samme dag *da:* og *db:* for *der er* uden at mene noget forskelligt med det, og naar man skriver dem begge *da:*, saa synes jeg, det kan være nok. De adskiller ikke ord (jeg har i hvert fald ikke kunnet finde noget saadant ordpar), og maa saaledes regnes som hørende til samme fonem. Det danske sprog er saa rigt paa assimilationer, og fonemernes medlemmer er saa talrige, at det vilde være komplet umuligt (og ganske unødvendigt) at faa alle nuancer udtrykt i en almindelig transkription, der skal være praktisk anvendelig. Desuden regulerer *r*'ets rundingsgrad sig selv; man udtaler uvilkaarligt rundet r efter en rundet lyd og urundet r efter en urundet lyd, og i tilfælde, hvor det er syllabisk som i *da:*, spiller det ingen rolle, om man siger det ene eller det andet.

Men der er en anden konsonant, hvor det vilde spille en rolle at kunne udtrykke runding eller ikke runding, det er *g*, det bløde *g*. Hvis en udlænding op af en dansk fonetisk tekst læser *va:g'n* med urundet *g*, saa virker det, om ikke udansk, saa dog tilstrækkelig paafaldende at det „lyder sjovt“, og vi har ingen midler til at retlede ham. Noget rent w er lyden ikke, i hvert fald ikke i min udtale. Selvfølgelig hører rundet og urundet *g* til samme fonem, men dette er et af de tilfælde, hvor man maa indføre et særligt hjælpetegn for et af medlemmerne af fonemet. Og tegnet faar vi jo ogsaa nok en dag.

Indtil da maa vi nøjes med den gamle utilstrækkelige betegnelse, som man maa slaa sig til taals med saa mange unøjagtigheder i fonetisk transkription. Den ideelle lydskrift er jo ikke fundet endnu.

H. J. Uldall.

AT MORAKKE

Først for nogle faa aar siden blev jeg opmærksom paa dette ords existens, og jeg har siden da gentagne gange gjort den erfaring, at ordet er akademikere ubekendt. Skønt hensigten med disse linjer egentlig blot var at søge at kaste lys over dets hidtil dunkle oprindelse, vil det derfor aabenbart være formaalstjenligt først at præsentere det danske ord og fortælle lidt om dets udbredelse.

Ordfamilien bestaar for det første af stamordet, et verbum: at *morakke*

(udtales med tryk paa første stavelse og stød paa vokalen o); jeg vil foreløbig oversætte det med „at slide“. Endvidere er det et meget udbredt nomen agentis: en *morakker*: „en slider“, samt to nomina actionis: *morakkeri*: „slid og slæb“, og: et *morak*: „et besværligt, groft arbejde“ (dette sidste er dog vist ikke særlig almindeligt).

Med hensyn til ordets udbredelse maa bemærkes, at det er specielt københavnsk, og at det først og fremmest er et haandværkerudtryk; i de senere aar er det dog trængt ind ogsaa i fabrikkers og kontorers argot. Uden for København bruges det vist ikke; jeg har talt med murere og tømrere i provinsen: de kendte ordet udmærket fra deres svendetid i hovedstaden, men mente, at det ikke anvendtes i provinsen.

Forskellige meddelere til den Danske Ordbog giver oplysninger om deres kendskab til ordet, mange af dem tillige gode definitioner. Vi kan paa denne maade føre ordet tilbage til lidt over midten af forrige aarhundrede i det omtalte haandværkermilieu. Definitionerne, som er nogenlunde enslydende, gaar alle ud paa at „at *morakke*“ betyder: „arbejde særlig stærkt, om den, der efter kammeraternes mening er for ivrig i arbejdet, løber forud for de i almindeligt tempo arbejdende og derved maaske ødelægger akkordsatser for de andre“. Enkelte bemærker, at det bruges om den, der „ved at optræde som øjentjener over for arbejdslederne generer sine kammerater“. — Det lader for øvrigt til, at der tidligere ikke var noget nedsættende i ordet og dets afledninger: en *morakker* var simpelt hen en „slider“; nu derimod har ordet en yderst odios klang.

Kun een indsender anfører verbet i formen „at *morakke*“. Skulde læserne kende denne eller andre afvigende former, modtager jeg oplysninger derom med stor taknemmelighed.

At ordet ikke ofte har været set paa tryk, ligger i sagens natur; her skal nu anføres de faa (og sene) citater, den Danske Ordbog har i sine samlinger:

„Hold Kæft!“ „Det kan du selv, Strejkebryder, *Morakker!*“
(Tom Kristensen, Livets Arabesk, p. 131; fra aar 1921).

Han hænger stadig saadan i,
at det er nærmest, hvad man kalder
for illoyalt *Morakkeri*.

(B. T. 18/2 1924).

Næst efter en Skruibrækker er en *Morakker* noget af det foragteligste, Arbejderen kender. (Politiken 30/6 1927, p. 9, sp. 1 — i en ledende artikel med overskriften: *Morakkeri*).

Vi støder her paa Arbejdernes Uvilje mod Forcering af Arbejdsydelsen — mod *Morakkeriet*. (Politiken, smst.).

Hidtil har man om ordets etymologi kun anstillet mer eller mindre usandsynlige gisninger. Man synes imidlertid ikke at have været opmærksom paa, at et nøjagtigt tilsvarende ord findes paa tysk, omend det er et specielt nedertysk ord, der kun sjældent forekommer i litteraturen. Dette tyske verbum hedder *marachen* (med tryk paa anden stavelse); det

er dog ikke sjældnere, end det findes i *Mohr og Nissens* tyske ordbog, nemlig i formen: *sich abmarachen*: „ase sig fordærvet, slide og slæbe“. I *Sachs-Villattes* tysk-franske ordbog læser man:

Marachen . . . (niederdeutsch) . . . s'excéder de travail, s'éreinter (v. abmarachen), (veraltet) suer d'ahan og
sich abmarachen: se donner bien du mal, (familier) se trémousser.

For yderligere at gøre læserne bekendt med det tyske ord og dets udbredelse, vil jeg nu anføre, hvor jeg har fundet „Belegstellen“ i den mig bekendte tyske lexicografi; da det drejer sig om værker, som er svært tilgængelige for flertallet af danske, citerer jeg artiklerne nogenlunde fuldstændigt, idet jeg tilføjer værkets udgivelsesaar.

Det første sted jeg kan paavise ordet er i Hamburg i 1755:

marachen: ermüden: fatiguer. Ich hebbe my so deger afmarachet: Ich habe mich dermassen abgearbeitet.

(Richey, *Idioticon Hamburgense* p. 161; aar 1755).

Marakken, ermüden, abmatten. Ist in Hamburg und im Hannöverischen gebräuchlich. R. Ohne Zweifel von dem alten *Mar*, *Marach*, *Mark* ein Pferd, Reuterpferd im Kriege, Beschäler. *Marakken* wäre also eigentlich, durch schwere Arbeit, oder Pferdearbeit, ermüden. (Versuch eines Bremisch-niedersächsischen Wbs. III, p. 129; aar 1768).

Marakken. v. *Sikk marachen*. Sich durch starke, schwere Arbeit abmatten. (Dähnert, *Plattdisches Wb.* nach der alten und neuen Pommer-schen und Rügischen Mundart, p. 298; aar 1781).

Afmarachen (akken), sik, auch sich afneien: sich abmüden, durch Geist- oder Körperanstrengung abstrapazieren. (Johann Friedrich Schütze, *Holsteinisches Idiotikon* I, p. 24; Hamburg 1800).

Marachen, sik afmarachen: sich abmüden, abarbeiten, sik so deger afmarachen: sich so sehr abmüden. (Samme værk III, p. 80, Hamburg 1802).

Maráchen, intr. (haben): schwere abmattende Arbeit verrichten . . . auch in Zsstzg., nam.: áb-, refl.: sich durch Marachen abmatten &c.: Das treuste Pferd, das nie sich abmaracht. Voss, Shakespeare I. 147. (Daniel Sanders, *Wb. d. deutsch. Spr.* II, p. 239, sp. 1).

Voss's saa stærkt kritiserede Shakespeare-oversættelse skriver sig fra aarene 1818 til 1829.

maraz, *marast*: Morast . . .

marazen, schwaches Verbum, im Morast oder im Kothe arbeiten; von Erdarbeiten auf marastigem Boden.

(Schambach, *Wb. d. niederdeutsch. Mundart der Fürstenthümer Göttingen und Grubenhagen*, p. 130; aar 1858).

Dette verbs forms svarer jo ikke nøjagtigt til de øvrige former af det ord, som her beskæftiger os; men der er dog en mulighed for, at

det paa en eller anden maade staar i forbindelse dermed. Det kunde maaske være en folkeetymologisk omdannelse deraf.

marach'n, angestrengte Körperarbeit verrichten. *Ik heff den ütgeslag'n Dag maracht*, ich habe den ganzen Tag unausgesetzt sehr fleissig und schwer gearbeitet. Daher *sick affmarach'n*, durch fleissige und schwere Arbeit ganz erschöpft sein, wofür man auch: *sick ütmarach'n* sagt.

(Danneil, Wb. der Altmärk.-Plattd. Mundart, p. 132; aar 1859).

marachen, schwere Arbeit thun (Mi, Wb. d. Mecklenburg.-Vorpommerschen Mundart, p. 53; aar 1876).

afmarachen, *-marakken*, sik. v. Sich durch Geistes- oder Körperanstrengung abmühen, abquälen, meistens mit dem Nebenbegriffe der vergeblichen Arbeit. *Sik so deger afmarachen*. Sich so sehr abmüden, abquälen. (H. Berghans, Wb. d. plattd. Spr. I, 18; aar 1880).

marachen, *-rakken*. v. Ermüden, ermatten, nach schwer getaner Arbeit. *it*. Im Hauswesen tüchtig aufräumen, reinigen, wirtschaften. *Ik hef den uutsлагnen Dag maracht*, rühmt, bzw. beklagt sich ein fleissiges Hausmädchen. Ohne Zweifel von dem Keltischen Mar, Marach, Mark, ein Pferd, Reiterpferd im Kriege, Beschäler. Das v. drückt also eigentlich so viel aus, als: Durch schwere Arbeit, wie die eines Pferdes, müde werden. Kenner des Hebräischen wollen das v. durch das Volk Israels aus seiner Sprache eingeschmuggelt sein lassen! cfr. Sik afmarachen I, 18 (Hamburg, Holstein, Kurbraunschweig, Mark. Richey, Idiot. Hamburg. Brem. W. B. III, 129. Schütze III, 80. Danneil S. 132), cfr. Marteln. (H. Berghans, Wb. d. plattd. Spr. II, 495; aar 1883.)

afmarachen, *-morachen*, *-maraken*, *-marachten*, *maracheln* (Itzehoe, Lauenburg) *-marazern* (Notorf), refl. sich abarbeiten. He seet door ganz afmaracht, „abgearbeitet“ (Otto Mensing, Schleswig-Holsteinisches Wb. I, sp. 75—76; Neumünster 1927).

Som det fremgaar af disse vidnesbyrd, har ordet altsaa allerede længe været udbredt over saa godt som hele det plattyske sprogomraade.

Hvordan og hvornaar er det da kommet til Danmark?

Det første af spørgsmaalene lader sig vel nok besvare i tilknytning til, hvad der ovenfor er sagt om den sociale afgrænsning af det danske ords udbredelse. I de sidste aarhundreder er der gaaet en stadig strøm af haandværkere baade fra Tyskland til Danmark og omvendt; ja endnu til op mod vore dage har der jo været ikke saa faa tyske haandværkere her i landet.

Det kronologiske spørgsmaal lader sig derimod næppe løse med ret stor nøjagtighed. Som *terminus ante quem* har vi midten af forrige aarhundrede, da ordet første gang, os bekendt, dukker op i dansk. Vi har ingen *terminus post quem*, da laanet jo godt kan være foregaaet, før det tyske ord foreligger optegnet.

At der er et par *lydlige* vanskeligheder ved denne overtagelse, er jeg ikke blind for. De to forandringer er: 1) det protoniske *a* er blevet til *o*, og 2) trykket er flyttet fra anden til første stavelse.

Trykforskydningen er ikke uden sidestykke. Populært hedder det jo en *”kammerat* med tryk paa første stavelse, ligeledes siger man *”pölak* med tryk og stød paa *o*; *”vakkerbunt* for *vaga* *bond* er heller ikke ualmindeligt. Man skal endog kunne høre udtalen *”kösakker*.

Ændringen fra *a* til *o* er rimeligvis foregaaet samtidig med eller efter optagelsen i dansk. I den tyske overlevering findes *o*-formen jo kun ganske isoleret som variant; denne form viser imidlertid, hvor udsat de protoniske vokaler er for ændringer, da de artikuleres ret svagt i de germanske sprog. Af eksempler herpaa kan anføres det mnty. *maras*, der i højtysk er blevet til *Morass* (nu *Morast*); ved denne ændring har maaske nok ogsaa, som Kluge anfører, tilknytningen til *Moor* spillet en rolle. Endvidere er det oldfr. *connin* over ndl. *konijn* blevet til nty. *kanine*. I ndl. er det skandinaviske sømandsord *lovere* blevet til *laweeren* og er vandret tilbage til dansk (norsk derimod stadig *lovēre* og svensk *lovēra*). Cfr. ogsaa det flamske ord *lotman* „lods“, der paa oldfransk er blevet til *laman* (senere *lamaneur*). Som man ser, bliver snart *a* til *o*, snart omvendt. Det samme har jeg iagttaget i børnesprog, hvor jeg f. ex. har hørt *rodisser* for *radisser*; *masik* for *musik*, og *ablater* for *oblater* (i betydningen „knaldhætter“). Det er aabenbart et almindeligt fænomen.

Vigtigere end de eksempler, jeg her har anført fra forskellige kanter af Germania, er imidlertid to ord, der ligesom *morakke* er kommet til os over Tyskland, og som viser samme ændring. Disse ord er *tobak* og *flanel*; i *tobak* har formerne med *a* og med *o* i begyndelsen kæmpet om herredømmet, som ses kan i Kalkars ordbog.¹

Om vokalændringen skulde kunne afgive noget holdepunkt for en nærmere datering af laanet, formaar jeg ikke at sige. Kun et tilfælde har ført mig paa strejftog ind i germansk lydhistorie, og det skulde glæde mig, om mere sagkyndige end jeg kunde supplere hvad jeg her har sagt.

Poul Høybye.

BIBLIOGRAFI OVER PROFESSOR JULIUS PALUDANS ARBEJDER

Nedenstaaende bibliografiske Fortegnelse støtter sig til en af Forfatteren selv gennem Aarene ført Liste, som kun har krævet et Gennemsyn og enkelte Rettelser. Universitetets Festskrift 1927 bragte en Biografi, men ingen Bibliografi. Det er dog utvivlsomt, at uden en saadan Oversigt vil i et saa udstrakt Forfatterskab — og spredt for en Del i nu ret afsidesliggende Publicationer — adskilligt let undgaa Opmærksomheden, saa at det sker, at senere Forskere antager for nye Resultater, hvad der forlængst er paavist (sml. saaledes Nr. 62 nedenfor med B. E. Bendixens

¹ Det franske *flanelle* er gaaet over i de øvrige europæiske sprog i flg. former: eng. *flannel*, it. *flanella*, sp. *franella*, ty. *Flanell*, sv. *flanell*.

Afhandling i Holbergklubbens Smaaskrifter, Bergen 1910). — Forfatteren var født i Allinge 1843 og døde paa Frederiksberg 1926.

1. Egekrandsen, i „Fra de Unge. En Foraarsgave af nogle yngre Studenter“. København 1866 (mærket J. P.).
2. Oversættelse og Bearbejdelse af polske Folkesange, Nr. 13, 16, 17, 23, 25, 26, 28, 29, 34, 36, 39, 40 i A. P. Berggreen: Folke-Sange og Melodier, Bd. 8, 2. Udgave, København 1868; samt af bøhmiske, mähriske og vendiske Folkesange i samme Samling Nr. 2, 41, 45, 47, 48, 49, 66, 67, 71, 72, 73, 76, 77, 82, 83, 85.
3. Synsforretninger over Hammershuus Slot, i Danske Samlinger IV, 1869.
4. Det gamle og det nye Paris I—II, i Fra alle Lande 1870.
5. Paris under Jorden, i Rundt paa Jorden 1871.
6. Bertran de Born og de fransk-engelske Krige i Slutningen af det 12te Aarhundrede, i Historisk Archiv. 1872.
7. En Forlovelseshistorie (Fortælling af C. R.), i Illustreret Tidende November—December 1873.
8. Rambaut de Vaqueiras og det fjerde Korstog, i Historisk Archiv 1874.
9. Udsigt over den franske Nationallitteraturs Historie. København (Wilh. Prior) 1874. (219 + XI S.).
10. Den revolutionære Historieskrivning I—III, i Nær og Fjern 1877, Nr. 258—262.
11. G. Brandes: Emigrantlitteraturen I—IV, Kritik i Nær og Fjern 1877, Nr. 276—279.
12. Om Holbergs Niels Klim, med særligt Hensyn til tidligere Satirer i Form af opdigtede og vidunderlige Rejser. Et Bidrag til Kundskab om fremmed Indvirkning paa det attende Aarhundredes danske Litteratur. Kbhvn. (Prior) 1878. (Disputats. V + 337 S.).
13. Hvad har Søren Terkelsen egentlig skrevet? i Danske Samlinger 1878, 2. Række, 6. Bd.
14. 2det Tillæg til Fortegnelse over Studenterforeningens Bogsamling 1871—1878 (med Ludvig Jacobsen).
15. Om Undervisningen i Fransk i de lærde Skoler (mærket: Lærer i Fransk), i Fædrelandet ²³/₉ 1878.
16. Vita i Festskrift ved Universitetets Reformationsfest 1878.
17. To Samfundsreformatorer (Bjørnson: Kongen, 1877, Hugo: Le pape, 1878), i Nær og Fjern ¹⁷/₁₁ 1878.
18. Den moderne Realisme. Et Kontraindlæg I—II [mod Otto Borchsenius: Den nyere Virkelighedsdigtning og et Digt af Adolf Hansen i foregaaende Nr.], i Nær og Fjern ¹⁴/₈ ⁹/₁₂ 1878.
19. En moderne tysk Dramatiker [Heinrich Kruse], i Nær og Fjern ²⁹/₁₂ 1878.
20. En litterairhistorisk Curiositet. Niels Klims Hule ved Bergen, Nær og Fjern ²⁶/₁₀ 1879.

21. Lærernes Vilkaar ved de lærde Skoler (mærket J. P.), i Fædrelandet ¹⁴/₁₁ 1879.
22. Lærefriheden og Demokratiet I—III [Svar til P. Sveistrup i Morgenbladet ⁷⁻⁸/₁], i Dagbladet ²⁰⁻²²/₁ 1880; s. A. som Piece, med Undertitel: Til Orientering i Spørgsmaalet om Dr. G. Brandes' Ansættelse ved Universitetet (Prior, 32 S.).
23. Mere om og i Anledning af Lærefriheden I—III, i Dagbladet ¹⁶⁻¹⁸/₂ 1880. [Gensvar til F. Levison i Morgenbladet ⁴⁻⁶/₂].
24. Dansk Litteratur bedømt i Udlandet, i Fædrelandet ²¹/₁ 1880.
25. G. Brandes: Reaktionen i Frankrig I—II, Kritik i Nær og Fjern ^{8 & 15}/₂ 1880.
26. Svar til Hr. cand. mag. Ad. Hansen, i Nær og Fjern ²⁸/₂ 1880. [Svar paa Adolf Hansens „Indsigelse“ sammesteds ²¹/₁].
27. Et Par Rettelser, i Nær og Fjern ²⁰/₃ 1880 [til Adolf Hansens Artikel sammesteds ¹⁴/₃].
28. Emile Zola og hans sidste Roman [„Nana“] I—IV, i Fædrelandet ⁷⁻¹⁰/₄ 1880.
29. Om Dramets Udvikling i Danmark mellem Skolekomedien og Holberg, i Historisk Tidsskrift, 5. R., 2. Bd., 1880.
30. Victor Hugo: Religion og Religioner, Kritik i Nær og Fjern ^{6 & 13}/₆ 1880.
31. Peder Syvs Hus i Næstved, i Dagbladet ²⁵/₁₁ 1880 (mærket P.).
32. Træk af det lærde Skolevæsens Tilstand i Danmark omkring Midten af forrige Aarhundrede, i Vor Ungdom 1881.
33. Bonden i Litteraturen I—IV, i Fædrelandet ¹⁹⁻²²/₄ 1881.¹
34. Spilfægteri, i Slagelseposten ²³/₇ 1881 (politisk Indlæg uden Mærke).
35. Skandinaverne i Rom, i Fædrelandet ⁵/₁ 1882.
36. Breve fra Rom, i Fædrelandet ^{1, 2, 15, 26, 27}/₂, ⁹⁻¹¹/₃ 1882 (uden Mærke).
37. Oplysningsperiodens Indflydelse paa det lærde Skolevæsen i Danmark og Norge I—III, i Vor Ungdom 1882.
38. Klassikerforestillinger i Tyskland, i Illustreret Tidende ²⁵/₆, ^{2 & 9}/₇ 1882. [Bl. a. om Meiningerne].
39. „Germanernes Lærling“ af Karl Gjellerup I—II, Kritik i Dagbladet ²⁴⁻²⁵/₁₂ 1882 (mærket —n).
40. Dr. jur. Sigurd Ibsen om Overhuset, i Dagbladet ²⁰/₁ 1883 (uden Mærke).
41. En Tur til Ostia, i Fra alle Lande 1883.
42. Dr. Pingels Apostolat I—II, i Dagbladet ^{14 & 17}/₃ 1883 (mærket anti —).
43. Nok et lille Stykke Anti-Pingelianisme, i Dagbladet ¹²/₄ 1883. (Samme Mærke).

¹ En anonym Anmeldelse af J. P. Jacobsens Niels Lyhne i Fædrelandet ³/₂ 1881 er fejlagtig bleven tillagt J. Paludan, se L. C. Nielsen: Frederik V. Hegel, Bd. 2 (Kbh. 1909), S. 578, og Politiken ²¹/₁ 1918.

44. Det private Skolevæsen i Danmark og Norge ved Slutningen af forrige Aarhundrede, i Vor Ungdom 1883.

45. Klosteret Einsiedeln, i Fra alle Lande 1883.

46. Hofbräuhaus i München, sammesteds.

47. Kristoffer Nyrop: Den oldfranske Heltedigtning, Kritik i Dagbladet ²⁴/₁₀ 1883.

48. Enten — eller. Svar til Theodorus fra Dr. Enghave I—III, i Dagbladet ⁴⁻⁶/₁₂ 1883. [I Anledning af A. C. Larsens Foredrag i den akademiske Højreforening (Tilskueren, 1. Hefte, 1884): „Baade—og. En Nutidsbetragtning“].

49. Andet og sidste Brev til Theodorus fra Dr. J. Paludan, i Dagbladet ¹⁴/₁₂ 1883. [Svar paa A. C. Larsens Indlæg sammesteds ¹¹/₁₂].

50. Kongemagten og „de Uafhængige“ I—II, i Dagbladet ¹⁷⁻¹⁸/₁ 1884. [I Anl. af Elberlings liberale Blad Den Uafhængige].

51. En Æresoprejsning for Holberg, i Dagbladet ²³/₁₂ 1884 (mærket: Jeronimus).

52. Nogle af den sidste Tids Bevægelser paa det lærde Skolevæsens Omraade i Danmark, Norge og Sverig I—II, i Vor Ungdom 1884.

53. Det høiere Skolevæsen i Danmark, Norge og Sverig. En sammenlignende historisk Fremstilling. Kbh. (Prior) 1885. (XVIII + 809 S.).

54. Brev fra en Mand paa Landet, i Dagbladet ²⁸/₆ 1885 [uden Mærke; om Matzen og Edv. Brandes].

55. Nærødalen. En antirealistisk Naturbetragtning, i Dagbladet ²⁹/₁₁ 1885.

56. Litteraturbrief från Danmark, i Ny svensk tidskrift Februar—April 1887.

57. Litteraturhistoriske Biogratier i Dansk biografisk Leksikon Bd. 1—19 (1887—1905): Anders Arrebo, Claus Bang, Jens Bergendal, Anders Bording, Anne Margr. Bredal, Dorthe Engelbretsdatter, Peter Fabricius, Chr. Falster, Jørgen Friis, Martin Hammerich, Vilh. Helt, Holberg, Fr. Horn, Wille Høyberg, Kingo, Peder Kraft, Laurids Jensen, Mikkell Jernskjæg, Frands Kyhn, Søren Jonssen, Søren Judichær, Anne Margr. Lassen, Lauremberg, Israel Levin, Niels Lucoppidan, Jens Chr. Lønborg, Hr. Mikkell, Johannes Olavius, Jens Pedersen, Hieronymus Justesen Ranch, Thøger Reenberg, Peder Reff, Chr. Rose, Carl Rosenberg, Jac. Schandrup, Jens Steen Sehested, Chr. Sivendsen, Jørgen Sorterup, Hans Th. Stege, Ambrosius Stub, Peder Syv, Søren Terkelsen, Chr. Thaarup, Carl Ad. Thorsen, Birgitte Thott, Claus And. Thronhjelm, Anders Thybo, Peder Thøgersen, Søren Tvilling, Chr. Wadskiær, Herman Veiger, Wessel, Chr. Berntsen Viborg, Bertel Wichmand, Gabr. Voigtländer, Jac. Wolf, Carsten, Jacob Matthias og Villum Worm, Hans Nielsen Ørn.

58. Fremmed Indflydelse paa den danske Nationallitteratur i det 17. og 18. Aarhundrede. En literaturhistorisk Undersøgelse. I. Renaissancebevægelsen i Danmarks Literatur, især i det 17. Aarhundrede. Kbh. (Prior) 1887. (XV + 516 S.).

59. En middelalderlig Skolebog [Puerilia], i Nordisk Tidsskrift for Filologi. N. R. Bd. 10, Sept. 1889.

60. Mindretals-Erklæring i Skolereformspørgsmaalet, Sept. 1889. Trykt i Asmussens Meddelelser om de lærde Skoler 1889—90 (Kbh. 1891) S. 168 ff.
61. Frederikshald. En Rejseerindring, i Museum 1889.
62. Holbergs Forhold til det ældre tyske Drama, i Historisk Tidsskrift, 6. R., 2. Bd., 1889.
63. Laurembergs Fire Skjæmte digte i dansk Oversættelse fra 1652. Med Indledning og Noter udgivne for Universitets-Jubilæets danske Samfund. Kbh. 1889. (LVII + 136 S.).
64. Den fattige Mands Snaps, i Dagbladet ²⁰/₁ 1890 (uden Mærke). — „Sukker“! sammesteds.
65. Et Plebiscit, i Dagbladet ^{25 & 31}/₃ 1890 [om Herman Trier og Græskundervisningen].
66. Højre og Fattigunderstøttelsen, i Dagbladet ²⁶/₃ 1890.
67. Ältere deutsche Dramen in Kopenhagener Bibliotheken, i Zeitschrift für deutsche Philologie, Bd. 23, Sept. 1890.
68. Gammel dansk Literatur i Upsala Universitetsbibliothek, i Blandinger . . . udg. af Universitets-Jubilæets danske Samfund, Bd. 2, 1890.
69. F. Rønning: Rationalismens Tidsalder II, Kritik i Dagbladet ¹⁹/₁ 1891.
70. J. Steenstrup: Vore Folkeviser fra Middelalderen, Kritik i Dagbladet ²²/₂ 1891.
71. Har mag. Johann Veltens skådespelartrupp optrædt i Stockholm? — i Samlaren XI, 1890.
72. Dänische Litteratur og Dänische Litteratur der Gegenwart, i Meyers Konversationslexikon, 5. Ausg. Leipzig 1892—1900.
73. Deutsche Wandertruppen in Dänemark, i Zeitschrift für deutsche Philologie, Bd. 25, 1892.
74. Middelalderlig Literatur [Kritik af V. Vedel: Dante og Th. Bierfreund: Kulturbærere], i Dagbladet ²⁹/₁₂ 1892 [uden Mærke].
75. Ere Toveviserne danske eller svenske? i Historisk Tidsskrift, 6. R., Bd. 5, 1894.
76. „Skab Jer ikke!“ i Dagbladet ²⁸/₁₁ 1894 [i Anledning af Schandorphs Protest mod Bergsøes „Sandhedens Mænd“].
77. Om Periodeuddeling i den danske Litteraturs Historie, i Historisk Tidsskrift, 6. R., Bd. 5, 1894.
78. Bemærkninger til nogle Grupper af Reformationstidens Digtning, i Kirkehistoriske Samlinger, 4. R., Bd. 3, 1895.
79. Danmarks Literatur i Middelalderen, med Henblik til det øvrige Nordens. Kbh. (Prior) 1896. (IV + 272 S.).
80. Landpoliti, i Avisen ¹⁷/₄ 1896 (mærket J. P.).
81. Danmarks Literatur mellem Reformationen og Holberg, med Henblik til den svenske. Kbh. (Prior) 1896. (356 S.).
82. Christian Bruun: Om Ludvig Holbergs trende Epistler til en højfornem Herre, Kritik i Deutsche Literaturzeitung ¹⁰/₄ 1897.
83. Oscar Levertin: Från Gustaf III's dagar, 2. uppl. — Nils Erdmann: Esaias Tegnér, Kritik i Deutsche Literaturzeitung ¹⁸/₁₁ 1897.

84. Emile Zola og Naturalismen. Kbh. (Prior) 1897 (182 S.).
85. Til Oplysning om et Par ældre svenske Digte [Forsius: Speculum vitæ humanæ efter Hr. Mikkell; Langman som Bearbejder af Cats], i Samlaren XVIII, 1897.
86. Lyksalighedens Ø. Atterbom og Paludan-Müller, i Nordisk tidsskrift för vetenskap, konst och industri, Maj 1900.
87. Skolen og Retskrivningen, i Dania, Bd. 8, 1901.
88. K. Mortensen: Studier over ældre dansk Versbygning I, Kritik i Nordisk tidsskrift 1901.
89. Landsdommer Thøger Reenberg til Ristrup. Et Digterliv for 200 Aar siden, i Historisk Tidsskrift, 7. R., Bd. 3, 1901.
90. Den systematiske Forfølgelse, i Vort Land ²/₇ 1901 [om Examensforhold].
91. Lovforslaget om de højere Almenskoler I—III, i Nationaltidende 5. 7. ⁸/₁ 1903.
92. Otto Sylwan: Svensk litteratur vid adertonhundratalets midt, Kritik i Deutsche Literaturzeitung ⁷/₅ 1904.
93. Ruben G:son Berg: Om den poetiska friheten i 1800-talets svenska diktning, sammesteds ²⁸/₅ 1904.
94. Søren Kierkegaards Forlovelsesshistorie. En Revision I—II, i Dansk Tidsskrift Juni—Juli 1905.
95. H. C. Andersen. Enquêtebesvarelse i Camoenen ⁸/₄ 1905.
96. Vagantpoesi i Norden, i Danske Studier 1905.
97. De danske Stile til Artium, i Vort Land ³/₂ 1906.
98. Societas indagantium, i Historisk Tidsskrift, 8. R., Bd. 1, 1907. [Om Søren Lintrups Forskersamfund 1705 ff.].
99. En Overgangsgruppe i nordeuropæisk Digtning omkring Aar 1700, Universitetsprogram til Aarsfesten November 1908 [om Reenbergs fransk-paavirkede Retning].
100. Frederik Paludan-Müller, i Vor Fremtid, Februar 1909.
101. Moderne dansk Landsbyhistorie, i Vor Fremtid, Maj 1909.
102. National Forfatterforening, Enquêtebesvarelse i Vor Fremtid, Juni 1909.
103. Mellem Semestrene. Litteraturhistoriske og æsthetiske Afhandlinger. Kbh. (Nationale Forfatters Forlag) 1910. (333 S.). [Bonden i Digtningen. Om digterisk Stil. Nærødalen. Troubadourpoesi: I. Troubadourernes Elskovsdigtning. II. Bertran de Born. III. Rambaut de Vaqueiras].
104. Kvindesag og Kvinde-Valgret, i Vor Fremtid, November 1910.
105. Burlesk Digtning i Danmark før Holberg, i Danske Studier 1911.
106. Universitet og Skole. Enquêtebesvarelse i Nationaltidende ²⁸/₅ 1912.
107. Danske Viser fra Adelshaandskrifter og Flyveblade (1530—1630) I, Anmeldelse i Nationaltidende ²⁸/₆ 1912.
108. Visen om Løgn og Sandhed, i Danske Studier 1913.
109. Fremmed Indflydelse paa den danske Nationallitteratur i det

17. og 18. Aarhundrede. II. Fransk-engelsk Indflydelse i Holbergs Tidsalder. Kbh. (Nationale Forfatters Forlag) 1913. (II + 511 S.).

110. Danmarks Litteratur i Holbertiden, med Henblik til den svenske. Kbh. (Nationale Forfatters Forlag) 1913. (158 S.).

111. Vender Strømmen? Enquêtebesvarelse i Søndagsbladet ²/₁₁ 1913.

112. En Indsigelse [mod P. Lauritsen] i Flensborg Avis ⁴/₁₁ 1913.

113. Carl Plougs Minde. Ved National Forfatterforenings Fest den ²⁸/₁₀ 1913, i Folkelæsning ⁹/₁₁ 1913.

114. Universitet og Skole I—II, i Nationaltidende ¹²/₁₁ 1913 [mod Dr. Ernst Kapers Artikler ³⁰/₁₀—¹/₁₁ sammesteds].

115. Et interessant Litteraturmindesmærke, i Nationaltidende ⁹/₁₁ 1913 [Anmeldelse af Hans Mogensens Oversættelse af Communes, udg. af P. Nørlund 1913].

116. J. B. S. Estrup ¹⁶/₄ 1825—²⁴/₁₂ 1913 [Mindedigt], i Vort Land ²⁸/₁₂ 1913 (uden Mærke).

117. Herman Weigeres Rævebog. Udgivet ved Niels Møller. 1. Halvbind 1914. Anmeldelse i Berlingske Tidende ³¹/₁₂ 1914, Aften.

118. Dansk Renaissance-Digtning, i Vort Land ²²/₂ 1915. [Kritik af Holstein-Rathlous Udvalg].

119. Danske Viser fra Adelshaandskrifter og Flyveblade [II—III, sml. Nr. 107], i Nationaltidende ⁹/₃ 1915.

120. „Under den store Krig“, i Vort Land ²⁰/₄ 1915 [i Anledning af Angrebene paa Karl Larsens Bog].

121. Danske Viser fra Adelshaandskrifter og Flyveblade I—III, i Edda, Bd. 3, 1915.

122. Holberg og England, i Edda Bd. 4, 1915.

123. Studenter og Studieforhold, i Akademisk Ugeblad ⁸/₃ 1916 [Enquêtebesvarelse i Anledning af Johannes V. Jensens Angreb paa Universitetet].

124. Ole Svendsen Lemvig [dansk-svensk Præst og Æventyrer i 17. Aarh.], i Samlaren 1917.

125. Egill Røstrup: To danske gaadefulde Skuespil fra det 17. Aarhundrede, Kritik i Ugens Tilskuere ¹⁵/₆ 1918.

126. Eiler Nystrom: „Den danske Komedies Oprindelse“, Kritik i Vort Land ¹/₁ 1919.

127. Litteraturvidenskab, i Edda Bd. 10, 1919.

128. Barndomserindringer fra Allinge, i Bornholmske Samlinger 1921.

129. K. G. Brøndsted. 70 Aar, i Nationaltidende ¹¹/₄ 1921.

130. Mellem Semestrene, 2. Samling. Kbh. (Prior) 1921. (262 S.). [Fra Goethes Werther til Sibbern's Gabrielis's Breve. Den religiøse Følelses Gjenvækkelse gennem Litteraturen. Søren Kierkegaards Forlovelseshistorie. Carl Parnow Ploug. Frederik Paludan-Müller. Lyksalighedens Ø. Troubadourpoesi: Folquet de Marseille].

131. Alfred Ipsen in memoriam, i Nationaltidende ²⁷/₁₁ 1922.

132. Geijer og Grundtvig, i Edda Bd. 20, 1923.

133. Harald Nielsen og Universitetet, i Berlingske Tidende ^{29/10} 1923.

134. Nyere Holbergforskning, 1884—1919, i Holberg Aarbog 1924.
Hans Aage Paludan.

ET PAR GAMLE VERS

I Universitetsbibliotekets dublet-eksemplar af Christian Pedersens Saxo-udgave (Paris 1514) findes nogle tilskrifter med en hånd fra det 16. årh.

På fol. XIII^r findes et latinsk hexameter:

Sepe latet sub palliolo sapientia trito.

Det svarer så nogenlunde til P. Låle 412: *Ofte er skarlagens hjærte under reven kåbe*, sml. 383, 1112; men ingen af de latinske oversættelser til disse ordsprog stemmer med det her fundne vers, som ser ud til at stamme fra en finere latiner end Peder Låle.

Fol. LXXXI^r finder vi i Starkads dødskvad et *dansk* vers ud for linierne „*Crustula spumantis*“ osv., i Jørgen Olriks oversættelse:

„dær kan på panden du brase dit spæk, og på bagværket smøre,
dyppe dit brød i det flommende fedt, for skorpen at bløde“.

Det danske vers lyder:

goedt mulgie oc grød kant tu vell øde
oc slicke dine fingre aff floddit føde.

Hvem disse tilføjelser skyldes, aner jeg ikke,

M. Kr.

KULTUR OG FOLKEMINDER

ET HYRDERIM

I Østjylland og på Øerne havde man i Landsbyfællesskabets Tid en voksen Mand til at vogte den samlede Bys Kvægflod ude i Vangen. Det var først i Årtierne efter 1800, at Hyrdedrengene i de allerfleste Egne af Danmark blev sat til at vogte Kreaturerne i Løsdrift. I Nordvestjylland, hvorfra der kun haves få Oplysninger om Byhyrder, var det nok tiest Børn, der før Udskiftningen passede Kreaturerne i Løsdrift på Markerne. Et Vidnesbyrd herom har vi et Hyrderim fra *Mors*, hvoraf et Brudstykke er meddelt allerede i 1769 i „Danske Atlas“ V, 532. Her fortælles det, at „man fra forrige Tider der i Landet har dette Ordsprog: Klar op udi Skye, lad regne i Thy, Gud giv de fattige Morsingboer Tørreveir“. 1811 meddeler C. Schade i sin „Beskrivelse over Øen Mors“, 117, at „Ordsproget“ i „Danske Atlas“ kun er en Stump af et Rim, der i Morsingbo-Mundarten lyder således:

„Klaer op i Sky; læ ræen i Thy;
Klaer op hos os; læ ræen i Maas;
Læ Foulen flyv; læ Toogen¹ dryv;
Læ ri Mands Bar sej huot i Dy²;
Læ fatte Mands Bar kom taer te By!
Gu! gi vus arm Maassingbo-Høurer³ en bette Koer⁴ Ly!“

Fra Salling meddeler C. Schade Remsen således:

„Blank op i Sky; la regn i Thy!
Blank op hos os; la regn i Maas!
La fatte Mands Bøer kryk i Huusly!“

Rimene, der efter deres Indhold at dømme, snarest må være fabrikerede i Salling, har været kendt og brugt af Hyrdedrenge til op imod vor Tid og er i sin Tid optegnede af *Nikolai Christensen* (1833—1903) fra Åby, Kær Herred, i følgende Form:

„Klår åp i Sky, læ ræen i Thy,
læ Plåwen dryww, læ Høgen flyww,
læ Fattemajs Bøen kom tðör i Huus,
læ Rigmaj's Bøen blyw gjæmmelbløt⁵.“

¹ Tågen. ² Dynd. ³ Hyrder. ⁴ Korn. ⁵ Evald Tang Kristensen: Jysk Almueliv, Tillægsbind I (1900), Nr. 52.

Det er jo en Remse, hvormed Børn, som vogtede Kvæg, frabad sig en truende Regn, samtidig med at de gav deres Følelser overfor bedre-stillede Børn Luft. C. Schade har endvidere optegnet et andet Hyrderim, hvori Hyrdedrengen også klager sig over det dårlige Vejr og den usle Behandling, han i sin ringe Plads var undergivet.¹ De af C. Schade o. 1811 optegnede Hyrderim har talrige Sidestykker mange Steder fra, især dog fra Jylland. Da denne „Hyrdepoesi“ var så udbredt, tør man for-mode, at den ikke er helt ung. Og af „Danske Atlas“s Oplysning erfarer man, at Rimet allerede i 1769 var gammelt, da man jo „fra forrige Ti-der“ havde Ordsproget: Klar op i Sky o. s. v.

Om man har Oplysninger om Hyrderim fra før 1769 veed jeg ikke, men alene med Sikkerhed at kunne føre en Børneremse af så speciel Art tilbage til første Halvdel af det 18. Århundrede, er dog altid noget.

August F. Schmidt.

¹ J. A. T. I, Nr. 49. Jfr. mine Bøger: „Hyrdedrenge og Hyrdeliv“ 1926, 81 f., 151 ff. og „Byhyrder“ 1928, 143.